

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜSTEŞRİK W. MONTGOMERY WATT'IN İSLAM TARİHİNE
DAİR ÇALIŞMALARININ KAYNAK, METOD VE YORUM
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurcihan YEŞİL

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GENÇ

İZMİR-2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜSTEŞRİK W. MONTGOMERY WATT'IN İSLAM
TARİHİNE DAİR ÇALIŞMALARININ KAYNAK,
METOD VE YORUM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurcihan YEŞİL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GENÇ

İZMİR-2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Müsteşrik W. Montgomery Watt’ın İslam Tarihine Dair Çalışmalarının Kaynak, Metod ve Yorum Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Nurcihan YEŞİL

05/07/2023

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Müsteşrik W. Montgomery Watt'ın İslâm Tarihine Dair Çalışmalarının

Kaynak, Metod ve Yorum Açısından Değerlendirilmesi

Nurcihan YEŞİL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi Sanatları Programı

Bu çalışmada oryantalistler içinde ılımlı yaklaşımı ve bilimsel metoduyla temâyüz eden tanınmış şarkiyatçı W. Montgomery Watt'ın İslâm Tarihi'ne dair eserleri ile ilgili araştırma ve değerlendirmeleri mercek altına alınarak eleştirel bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın sınırları kapsamında ilk bölümde Watt'ın biyografisine yer verilmiş ve alandaki eserleri tanıtılmıştır. Tezin ikinci bölümünde Hz. Muhammed'in (sav) risâlet öncesinde Arabistan'ın mevcut siyâsî, ekonomik ve kültürel yapısına dair Watt'ın mülâhazaları incelenmiştir. Tezin üçüncü bölümü, Watt'ın Hz. Peygamber'in (sav) izdivaçları hakkında yaptığı değerlendirmeleri ihtiva etmektedir. Watt bu izdivaçları kadın ve âileye yönelik yapılan hukûkî düzenlemeler bağlamında ele alarak yaşanan gelişmelerin sosyal bir devrim olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda o, Hz. Peygamber'i (sav) sosyal bir reformist olarak görmekte ve yaptığı evliliklerinin sonucunda Arap örfünde büyük değişimlerin yaşandığını söylemektedir.

Çalışmamızın son bölümünde ise Müslümanların Yahudilerle münasebeti ele alınmış Watt'ın bu konuda en dikkat çeken düşüncelerinden biri Medine'ye hicretten sonra Yahudilerden nasıl kurtulabileceklerini planlamaya çalıştıklarına dair iddiasıdır. Bu meyanda Watt, Yahudilere karşı yürütülen muhasara ve savaşlarda temel nedenin onların Medine sözleşmesine ihanet etmeleri olduğu yönündeki kabullere şüpheyile yaklaşmasıdır. Fakat mukâyeseli okumalar neticesinde bu düşüncelerin bir varsayımdan ibâret olduğu, İslam tarihi kaynakları ve modern çalışmaların Watt'ın iddialarının aksini ortaya

oyduğu anlaşılmaktadır.

Watt, İslâm Tarihine dair araştırmalarında, klasik oryantalizmin İslâm ve Hz. Muhammed (sav) ile ilgili algısının ve bu hususlarda gösterdikleri saldırgan tavrın doğru bir yaklaşım olmadığını söylemektedir. Dolayısı ile onun diğer şarkiyatçılara nazaran daha tutarlı ve mutedil bir yol izlediği dikkat çekmektedir. Ancak sonuç olarak şu söylenebilir ki her ne kadar Watt, klasik oryantalizmle özdeşleşecek bir anlatıdan uzak olsa da yine de dinî taassubun yol açtığı yaklaşımdan tamamen arındığı da iddia edilemez.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Peygamber, W. Montgomery Watt, Oryantalizm, Siyer, Yahudiler

ABSTRACT

Masters's Thesis

**Evaluation Of The Works Of Orientalist W. Montgomery Watt On Islamic
History In Terms Of Reference, Methods And Interpretation**

Nurcihan YEŞİL

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

Program of Islamic History and Arts

In this study, the research and evaluations of the well-known orientalist W. Montgomery Watt, who stands out among the orientalists with his moderate approach and scientific method, the context of his works on Islamic History are examined critically. Within the scope of the limits of the study, the first chapter includes Watt's biography and introduces his extensive works in the field. In the second part of the thesis, Watt's views on the existing political, economic and cultural structure of Arabia before the Prophet were analyzed. The third part of the thesis consists of Watt's evaluations of the Prophet's (pbuh) marriages. Watt discusses these marriages in the context of the legal arrangements made for women and the family and states that these developments were a social revolution. Therefore, Watt sees the Prophet (pbuh) as a social reformer and states that great changes took place in Arab customs as a result of his marriages.

The last part of our study deals with the Muslims' relations with the Jews. One of Watt's most striking ideas on this subject is his claim that Muslims tried to plan how to get rid of the Jews after they migrated to Medina. Again, Watt is skeptical of the information that the main reason for the sieges and wars against the Jews was their betrayal of the Medinan covenant. However, as a result of comparative readings, it becomes clear that these ideas are nothing more than an assumption and that Islamic historical sources and modern studies say the opposite of Watt's claims.

Watt argues that classical Orientalism's perception of Islam and the

Prophet Muhammad and their aggressive attitude towards these issues is not a correct approach. In the light of all this information, it can be stated that although Watt is far from a narrative that can be identified with classical orientalism, it cannot be claimed that Watt is completely free from the discourse caused by religious prejudice, but it can be said that Watt follows a more consistent and moderate path compared to other orientalists.

Keywords: Islamic History, The Prophet Muhammad, W. Montgomery Watt, Orientalism, Sirah, Jewry

**MÜSTEŞRİK W. MONTGOMERY WATT'IN İSLAM TARİHİNE DAİR
ÇALIŞMALARININ KAYNAK, METOD VE YORUM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

WILLIAM MONTGOMERY WATT'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. WILLIAM MONTGOMERY WATT'IN HAYATI	10
1.2. WATT'IN İSLÂM TARİHİNE, İSLÂM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNE DAİR YAZDIĞI ESERLER	14
1.2.1. Free Will and Predestination in Early İslâm (İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader)	14
1.2.2. Muhammad at Mecca (Hz. Muhammed Mekke'de)	18
1.2.3. Muhammad at Medina (Hz. Muhammed Medine'de)	21
1.2.4. Muhammad Prophet and Statesman (Hz. Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı)	24
1.2.5. Islam and Integration of Society (İslâm ve Toplumun Bütünleşmesi)	25
1.2.6. Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey (İslâmî Tetkikler: İslâm Felsefesi ve Kelâmı)	26
1.2.7. Muslim Intellectual: A Study of al-Ghazali (Müslüman Aydın: Gazzâlî Hakkında Bir Araştırma)	28

1.2.8. A History of Islamic Spain (Endülüs Tarihi)	29
1.2.9. Companion to the Qur'an: Based on Arberry's Translation (Kur'an Rehberi)	29
1.2.10. Islamic Political Thought (İslâm Siyasî Düşüncesi)	30
1.2.11. What is Islâm? (İslâm Nedir?)	30
1.2.12. Islamic Revelation in the Modern World (Modern Dünyada İslâm Vahyi)	31
1.2.13. Bell's Introduction to the Qur'an (Bell'in Kurana Girişi)	33
1.2.14. The Influence of Islam on Medieval Europe (İslâm'ın Ortaçağ Avrupa'sına Tesiri)	34
1.2.15. The Formative Period of Islamic Thought (İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri)	34
1.2.16. The Majesty That was Islam (İslâm'ın Heybetli Zamanları)	35
1.2.17. İslâm and Christianity Today: A Contribution to Dialogue (Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık)	36
1.2.18. Muhammad's Mecca (Muhammed'in Mekke'si)	36
1.2.19. Islamic Fundamentalism and Modernity (İslâmî Hareketler ve Modernlik)	37
1.2.20. Early Islam: Collected Articles (Derleme Makaleler)	37
1.2.21. Muslim-Christian Encounters: Perceptions and Misconceptions (Müslüman ve Hristiyan Münasebeti)	37
1.2.22. A Short History of Islam (İslâm'ın Kısa Tarihi)	38

İKİNCİ BÖLÜM
RİSÂLET ÖNCESİ ARABİSTAN'IN DURUMU İLE İLGİLİ WATT'IN
DEĞERLENDİRMELERİ

2.1. ARABİSTAN'IN SİYASÎ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU	39
2.1.1. Ekonomik Temel Ve Sosyal Yapı	39
2.1.2. Mekke'nin Tarihi	45
2.1.3. Kureyş'in Mekke Yönetimi	50
2.1.4. Risalet Öncesi Mekke'nin Uluslararası Politikası	52
2.1.5. Arap Asabiyeti	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) EVLİLİKLERİ

3.1. WATT'IN HZ. MUHAMMED'İN (SAV) EVLİLİK SEBEPLERİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRMELERİ	59
3.2. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) İZDİVAÇLARI VE HANIMLARI	69
3.2.1. Klasik Kaynaklara Göre Hz. Peygamber'in Hanımları	75
3.2.2. Hz. Hatice ile Evliliği	77
3.2.3. Sevede bint Zem'a	89
3.2.4. Âişe bint Ebî Bekir	92
3.2.4.1. İfk Hâdisesi	95
3.2.4.2. Hz. Âişe Hakkında Diğer Meseleler	101
3.2.5. Hafsa bint Ömer b. el-Hattâb	104
3.2.6. Ümmü Seleme (Hind) bint el-Muğîre	106
3.2.7. Zeyneb bint Huzeyme	109
3.2.8. Cüveyriye bint el-Hâris b. Ebî Dırâr	110
3.2.9. Zeyneb bint Cahş	114
3.2.10. Mâriye el-Kıbtî	121
3.2.11. Ümmü Habîbe (Remle) bint Ebî Süfyân	125
3.2.12. Safiyye bint Huyey	132

3.2.13. Meymûne bint el-Hâris	136
3.2.14. Reyhâne bint Zeyd	139

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

WATT'IN HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) MEDİNE YAHUDİLERİ İLE İLİŞKİLERİ HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

4.1.HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) MEDİNE YAHUDİLERİ İLE MÜNÂSEBETLERİ	142
4.1.1. Yahudiler ile İlk Temaslar ve Medine Sözleşmesi	142
4.1.2. Yahudiler Özelinde Medine Sözleşmesi (Vesikası)	143
4.2. YAHUDİLERİN MEDİNE'DEN ÇIKARILMASINA DAİR WATT'IN YAKLAŞIMI	152
4.2.1. Beni Kaynuka Muhasarası	157
4.2.2. Beni Nadir Gazvesi	163
4.2.3. Beni Kurayza Gazvesi	171
SONUÇ	176
KAYNAKÇA	182

KISALTMALAR

a.s	Aleyhisselam
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
Ed.	Editör
D.E.Ü.	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
m.	Miladî
ö.	Ölüm
s.	Sayfa
sav.	Sallallâhu Aleyhi Vesellem
ss.	Sayfa Aralığı
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Son yüzyıl içerisinde Batı'nın İslâm'a dair yaptığı çalışmalar artmış ve önceleri bu çalışmalar daha genel bir çerçevede yapılırken yıllar içinde müstakil ilim dallarına yoğunlaşarak sadece belli bir konuya hasredilen çalışmalar neşredilmiştir.¹ Batının İslâm'a yönelmesinde çeşitli sebepler ileri sürülmektedir. Bunlardan biri ve en önemlisi, Hristiyan nüfusa sahip Batı ülkelerinde İslâm dininin insanların dikkatini celb etmesi sebebiyle bu dinin itibarını zedeleyerek cazibesini yok etme idealidir. Buna ek olarak İslâm inancıyla ilgili akıllara şüphe tohumları ekmek, Kur'ân ve Hz. Peygamber'e (sav) yönelik ön yargı oluşturma'nın hedeflendiği söylenebilir. Dolayısıyla tüm bu nedenlerin temelinde dinî, siyasî, iktisadî ve ilmî amaçlar olduğu zikredilmektedir.²

Şu bilinmektedir ki son yüzyılda dünyada İslâm dinine olan rağbet artmaktadır ve özellikle de Hristiyanlığın teslis inancına dair şüphe taşıyan kesimlerin tek tanrı tasavvuru sebebiyle İslâm dinine yöneldikleri kaydedilmektedir.³ Bu nedenle Batılıların hem farklı dinden olan insanların akıllarında hem de bunun daha da ötesinde Müslümanların inandıkları hakikat hakkında akıllarda şüphe uyandırmak için üç aşamalı bir yöntem izledikleri açıkça görülmektedir. Bu disiplinin asıl hedefi İslâm'ın asıl kaynağı olan Kur'ân'ı değersizleştirmek olsa da ilk etapta Müslümanlar nezdinde bunun gerçekleşmesindeki zorluktan olsa gerek oryantalistlerin öncelikli hedefleri, İslâm hukukunun bir taklitten ve uydurmadan ibaret olduğunu zihinlere kazımak olmuştur.⁴ Nitekim bu konuda etkili oldukları söylenebilir. İkinci bir adım olarak Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinin, hadislerinin güvenilir olamayacağına dair birtakım varsayımlar ileri sürmüşlerdir. Hatta hadislere olan güvenin sarsılmasını sağlamak için

---

¹ Yücel Bulut, "Oryantalizm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, Cilt: 33, s. 428. Bundan sonra bu eserin ismi (DİA) kısaltmasıyla gösterilecektir.

² Mustafa Göregen, "Oryantalist İslâm Yorumlarının Psiko-Sosyal Temelleri", **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017, s. 32.

³ Recep Şentürk, "Amerika'da Yaşayan Müslümanlar-Neden İslâm Amerika'da En Hızlı Yayılan Din", **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar- III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1998, s. 85.

⁴ Göregen, s. 36.

Hiz. Peygamber'in (sav) itibarını zedeleme çalışmaları baş göstermiştir.⁵ Bazı kesimlerde bunu sağladıkları da görülmektedir. Son olarak Kur'an'ın hakikatine dair şüpheleri ihtivâ eden söylemler artmış ve Kur'an-ı Kerim'in Hiz. Peygamber'in (sav) bir ürünü olduğu, bu kitabı Hristiyan ve Yahudi kitaplarından derlediği bilgiler ile oluşturduğu iddiası oryantalistler tarafından öne sürülmüştür.⁶

Mşteşriklerden biri olan W. Montgomery Watt'ın İslâmî araştırmalara dair yaptığđ ilk çalışması aynı zamanda doktora tezi olan sonradan kitaplařtırdığđ *İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader* adlı eseridir. Watt kariyerinin başlarında Hiz. Muhammed'in (sav) hayatına dair çalışmalar yapmış ve O'nun hayatını *Muhammad at Mecca*, *Muhammad at Madina*, *Muhammed Prophet and Statesman* ve *Muhammad's Mekke* adlı eserleri kaleme alarak incelemeye çalışmıştır.⁷ Watt bunu yaparken bilhassa ilk dönem İslâm tarihi kitaplarından yararlanmıştır. Kaynaklar kısmında bu eserler hakkında bilgiler verilmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Watt'ın, bu eserlerin orijinal Arapalarından ziyade çevirilerinden istifade ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

a. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı: Watt'ın İslâm Tarihi alanında Hiz. Muhammed (sav) dönemi ile alaklı yazdıęđ *Muhammad at Mecca*, *Muhammad at Madina*, *Muhammed Prophet and Statesman* ve *Muhammad's Mekke* adlı eserlerin kaynak, üslup ve yöntem açısından değerlendirilmesidir. Bu bağlamda onun, ilk devir İslâm tarihi kaynaklarını kullanma yöntemini ve bu kaynaklardaki bazı rivayetleri tercih sebeplerini tespit etmek bunun neticesinde yaptığđ yorumlamaların kaynaklara göre doğruluğunu ve tutarlılığını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Çalışmada başta Watt'ın yazdıęđ eserlerde onun İslâm Tarihi'ni ele alış biçimini incelenmiş, yorumları ve görüşlerinin klasik kaynaklar ve diğer modern çalışmalarla

⁵ Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler zerine", *İslâmiyât*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2000, ss. 13-14.

⁶ Gregen, ss. 34-35.

⁷ W. Montgomery Watt, **Muhammad at Madina**, The Clarendon Press, Oxford, (Madina),1956; W. Montgomery Watt, **Muhammad at Mecca**, 2. Baskı, The Clarendon Press, Oxford, (Mecca),1960; W. Montgomery Watt, **Muhammed Prophet and Statesman**, Oxford University Press, London, (Statesman), 1961; Watt, W. Montgomery, **Hiz. Muhammed'in Mekke'si**, ev. Mehmet Akif Ersin, 2. Baskı, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017.

karşılaştırılması yöntemi izlenmiştir. Eserler incelenirken öncelikle Mekke dönemi ele alınmış; paralel olarak eserler konu konu işlenmek suretiyle, yapılan eklemeler ya da tezat ifadeler tespit edilip bir arada zikredilmiştir. Tezin konusu ve sınırları kapsamında Watt'ın değerlendirmeleri -diğer oryantalistlerin görüşleriyle kıyaslamadan- klasik İslam Tarihi kaynaklarına başvurarak mukayese edilmiştir. Böylelikle Watt'ın hadiselerle dair yorumlarının aktarılmasından sonra o konu hakkındaki rivayetler ve farklı yaklaşımlar incelenip kaynakların ışığı altında tahlil edilmeye çalışılmıştır. Elbette burada rivayetlerin doğruluğunu tespit etmekten ziyâde Watt'ın konu hakkındaki değerlendirmeleri arasındaki uyum ve kaynaklarla ne kadar örtüştüğü hususu ön planda olmuştur.

Watt, tarihe dair çalışmaların materyalist bir bakış açısıyla yapılmaması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmekte ve kitabını tek tanrıya inanan biri olarak yazdığını belirtmektedir. Yazdıklarının akademik yönden eksik olduğunu söylemekle birlikte Hristiyanlık ile İslâm'ın birbirleriyle temasta olduğu sürece Hristiyanların, Hz. Muhammed'e (sav) karşı bir tavır sergilemek zorunda olduğunu da ifade etmektedir.

Bununla beraber o, teolojik hususlarda tarafsız kalmaya çalıştığını dile getirmektedir. Onun eserleri tahlil edilirken Watt'ın bu ifadeleri de dikkate alınmıştır. Ancak Watt'ın zaman zaman serdettiği fikirler, yorumlar ve benimsediği teolojik yaklaşımlar onun gizli bir taassub içinde bulunduğu izlenimini vermektedir.

Çalışmamızı siyerin bütün konularını dahil etmeden belirli başlıklarla sınırladık. Zira siyer kapsamındaki bütün konularına değinecek olunsaydı çalışmanın muhtevası yüksek lisans tezini aşacak mahiyetteydi. Çalışmamızın ilk bölümünü Montgomery Watt'ın biyografisi ve eserleri kısmı oluşturmaktadır. Burada müellifin hayatı, yetiştiği aile ortamı ve akademik çevresinin yanı sıra İslam araştırmalarına nasıl merak duyduğu ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve telif ettiği eserleri genel hatlarıyla ele alınmıştır.

İkinci bölümde Watt'ın Arabistan'ın risâlet öncesindeki mevcut yapısını ekonomik, kültürel, sosyal ve dini açıdan tahlil etmesine dair değerlendirmeler yer almaktadır. Watt, tarihsel meseleleri incelerken, bu hadiselerin gerçekleştiği coğrafyanın sosyo-kültürel yapısının, siyasi ve ekonomik dinamiklerinin göz ardı edilemeyeceğini ifade etmiştir.

Üçüncü bölümde ise Watt'ın Hz. Peygamber'in evlilikleri üzerine yaptığı

inceleme yöntemi ve bu izdivaçlardaki beklenti ve sonuçları yorumlama biçimi ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in hanımlarıyla olan izdivâcî incelenirken kronojik sıraya riâyet edilmiştir. Watt, evliliklerin daha çok siyasi sâiklere dayandığını iddia etmektedir. Watt'ın bu iddiaları herhangi bir bilgi kaynağına dayanmadığından dolayı elle tutulur yaklaşımlar olmayıp havada kalmaktadır. Bu durum Watt'ın olayları analiz etmede insânî, ahlâkî duyarlılıklar ve duygu boyutuna dair zaman zaman dikkat çekici birtakım tespitleri olsa da çoğunlukla çıkarılara, dünyevî menfaatler ve maddî perspektife dayalı açıklama yöntemine yöneldiğini göstermektedir.

Tezin son bölümü hicretle birlikte Medine'ye yerleşen Müslümanların Yahudiler ile münâsebetlerine hasredilmiştir. Watt'ın Yahudiler ile ilişkilere dair müstakil bir bölüm ayırması ve Müslümanlarla Yahudiler arasında vukû bulan hadiseleri farklı bir bakış açısıyla yorumlaması dikkat çekici olmuş ve tezin bir bölümünün bu konuya ayrılması uygun görülmüştür.

Watt konuya başlarken ilk olarak şehir nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan Yahudi kabilelerini tanıtarak onların Medine'de söz sahibi oluşlarına ve maddî kaynaklarına dikkat çekmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'in (sav) Yahudilere yönelik politikasının bir yönü de onların sahip olduğu ekonomik güçten ve bölgedeki idâri hakimiyetlerinden istifade etmektir. Fakat vaziyet ümit edildiği gibi olmamış; cereyan eden olaylar neticesinde Yahudi kabilelerine karşı Müslümanların mücadele etmesi kaçınılmaz olmuştur.

Watt Medine'de kurulan şehir devletiyle beraber Müslümanlarla Yahudiler arasındaki husumetin ve yaşanan anlaşmazlıkların zuhur sebeplerine de ışık tutarken gelişen olayların Bedir Gazvesi'nden önceki tutumdan kaynaklanıp kaynaklanmadığını irdelemektedir. Onun bu tür yorumlarda bulunması Müslümanların Medine'de otorite kurmaya çalıştıklarını ve Yahudileri de bu gayeye engel gördükleri için onlardan kurtulma politikası güttüklerini düşündüğü izlenimini vermektedir. Watt, her ne kadar tüm bu hadiselerin sonunda Hz. Peygamber'in (sav) koşulların gerektirdiği şekilde davrandığını söylese de bu iki farklı yorum onun yaşadığı çelişkiyi veya karmaşıklığı göstermektedir.

b. Kaynaklar ve Araştırmalar

Tezimiz bir biyografi çalışması olduğu için yukarıda da belirttiğimiz gibi öncelikle Watt'ın eserlerini inceledik. Ayrıca Watt hakkında yapılan çalışmaları da değerlendirdik. Bununlar beraber Watt'ın kullandığı kaynakları temele alarak çalışmamızı yürüttük.

Montgomery Watt, Hz. Muhammed'in (sav) hayatını yazarken İslâm tarihinin birinci derece kaynakları olan İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si, Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Megâzî*'si, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakât'il-Kübrâ*'sı, El-Ezrakî'nin (ö. 250 / 864[?]) *Ahbâru Mekke*'si, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*'ü, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-Gâbe*'si, ve El-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *el-İsâbe*'sinden istifade ettiğini beyan etmiştir. Hadis rivayetlerini tarihi bir veri olarak değerlendirmek üzere Buhârî'nin (ö. 256/870) *El-Câmiu's-Sahîh*'indeki, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'indeki ve Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmiu's-Sahîh*'indeki hadislerden iktibasta bulunmuştur. Ayetlerin tefsirini yaparken ise Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsirinden yararlanmıştır.

Buna müteakip, daha önce de vurgulandığı üzere, tez çalışmamızda Watt'ın başvurduğu kaynaklara öncelik tanınarak müellifin iktibasta bulunduğu kitaplar esas alınmış ve onun rivâyetleri kullanma metodolojisi saptanmaya çalışılmıştır. Böylece Watt'ın alıntı yaptığı kaynaklara başvurarak onun rivâyetleri aktarma yöntemi ve sıhhati kontrol edilerek dipnot verdiği eserlerdeki bilgiler ile bu pasajlardan ulaştığı sonuçlar arasında bir mukâyese yapılmıştır. Yapılan iktibasların doğruluğunu analiz etmeye ek olarak belirli konularda güncel literatüre de müracaat edilmiş, bu vesileyle ilgili konular hakkında serdedilen görüşler güçlendirilmiştir.

Watt, İslâm tarihi kaynaklarındaki ulaştığı rivayetleri genelde olduğu gibi nakletmiştir. Ancak bazen bu rivayetler üzerine kendi yorumlarını da eklemiş, bazen de farklı versiyonları olan rivayetler arasından kendi görüşüne uygun olanı seçmiştir. Bazen de rivayetlere dayanmayan spekülasyonlar yaparak konuları değerlendirmiştir. Bazı durumlarda ise çok sayıda rivayet bulunmasına rağmen sadece bir tanesini dikkate alarak konuyu onun bakış açısından ele almıştır. Hatta bazen kaynaklarda yer alan bazı rivayetleri göz ardı etmiştir. Bu şekilde kendi görüşünü mantıklı bir şekilde sunmaya çalışmıştır. Fakat bu yöntem, diğer kaynakları yeterince göz önünde bulundurmaması sebebiyle, çıkardığı sonuçların gerçeği yansıtmamasına veya tamamen değişmesine neden olmuştur. Bu da Watt'ın rivayetleri hangi ölçütlere göre

seçtiği sorusunu akla getirmektedir.

Hayatı boyunca yirmi dokuz kitap telif eden Watt'ın yirmi bir eseri İslâm dini ile ilgili konuları içermektedir. Bu sebeple Watt'ın İslâmî ilimlere yönelik benimsediği metodolojik yaklaşımları; İslâm'ın inanç kaideleri, mezhepler tarihi, İslâm'ın Hristiyanlıkla olan münasebetine dair tespitleri ve değerlendirmeleri farklı disiplinler ve başlıklar altında kaleme alınan çeşitli makale ve tez çalışmalarının konusu olmuştur. Özellikle de Kur'ân, peygamberlik, vahiy, kader, mezhepler tarihi gibi konularda yaptığı çalışmalar akademik çevrelerin dikkatini çekmiş ve bu dallarda birçok tez çalışması neşredilmiştir. Bu akademik çalışmalardan ilki 1995 yılında onun İslâm'daki vahiy ile nübüvvet algısını değerlendirmeye yönelik kaleme alınan "*W. Montgomery Watt'da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*" adlı tezdur. Yine bu çalışmada Watt'ın din telakkisi, bir din olarak İslâm'a dair yaklaşımı ve İslâm'ın Hristiyanlık ile münasebetine bakışı gibi konular genel hatlarıyla muhakeme edilmiştir.⁸

Watt'a dair yapılan bir diğer tez çalışmasında ise onun dini düşüncesi, din felsefesi perspektifinden ele alınarak yazılmıştır. Bu çalışmada Watt'ın bilhassa İslâm ve Hristiyanlık üzerine yoğunlaşarak bu iki dinin kesişim noktalarını açığa çıkarmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Müellifin kanaatine göre Watt iki din arasında diyalog kurmayı arzulamakta ve bu iki dine ait bazı fikirleri modern bilimlerin metotlarıyla açıklamaya çalışmaktadır.⁹

Watt'ın İslâm'a dair fikirlerinin sosyolojik açıdan incelendiği tez ise Ali Pajaziti tarafından yazılan "*W.M. Watt'ın Din Anlayışı ve İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*" başlıklı tezdur. Watt'ın, Darwinci evrimcilik ve doğrusal ilerleme açısını temel aldığı ifade edilen bu tezde onun İslâm'ın "değişmezliğine" saldırdığı ifade edilmektedir. Müellif, Watt'ın İslâm'ın sosyal değişmeyi kabul etmeyen bir din olduğunu ispatlamaya çalıştığını, onun hareket noktasının sosyolojik olduğunu ve İslâm'ın sosyal çevrenin bir ürünü olduğunu söylemektedir. Ayrıca tezde Watt'ın İslâm dini sosyolojisine dair algısı genel perspektifle ele alınarak İslâm ve toplum kavramları

---

⁸ Mustafa Alıcı, **W. Montgomery Watt'da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

⁹ Tuncay İmamoğlu, **W. Montgomery Watt'da Dini Düşünce**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1996.

İslâm toplumunun bütünleşmesi gibi konular derinliğine kadar inilerek incelendiği belirtilmektedir.¹⁰

Başka bir tezde ise Watt'ın mezhepler tarihine yönelik görüşleri ele alınmıştır. “*Bir Mezhepler Tarihçisi Olarak W. Montgomery Watt*” adlı bu tezde Mezhepler Tarihi literatürünün yapısal analizi, itikâdî fikirlerin ortaya çıkışında sosyo-politik olayların etkisi, kader, Şia, iman-küfür ve diğer bazı konular incelenmiştir. Yine Mezhepler Tarihi metodolojisinin karşılaştığı problemleri ve Watt'ın bu noktadaki çözüm önerilerinin konu edildiği tez çalışmasında, Watt'ın, mezheplerin dini etkilerden ziyade dönemin sosyo-politik, tarihî ve kültürel dinamikleriyle ortaya çıktığı şeklindeki teorisi de bazı mezhepler çerçevesinde incelenmiştir.¹¹

Watt'ın İslâm'ın iman esaslarına bakışını konu edinen “*W. Montgomery Watt'ın İslâm'ın İman Esaslarına Bakışı ve Değerlendirmeler*” adlı tezde ise onun Allah, melek ve kutsal kitap inancına yönelik yaklaşımı; vahiy, Kur'ân'ın kaynağı, içeriği, mevcut şekli ve evrenselliği ile ilgili iddiaları değerlendirilmiştir.¹²

Ersin Kabakçı tarafından onun vahiy ve Kur'ân anlayışıyla ilgili “*Watt'ın Vahiy ve Kur'an Algısı*” adlı bir tez yapılmıştır. Kabakçı bu çalışmada Watt'ın Kur'an ve vahiy kavramlarının semantik değerine dair algısını incelemiştir. Bu çerçevede tezde Kur'an'ın tarihî bağlamı, kronolojisi ve kaynakları ile Kur'an'da sahihlik ve revizyon meselesinin, İslâm literatüründeki anlamsal çerçeveye de değinilerek mukayeseli şekilde ele alındığı dikkat çekmektedir.¹³

Akademik ve ilmi manada Watt hakkında yapılan bir başka çalışma ise daha çok kelam sahasıyla ilgili olarak Damla Demir'in hazırladığı “*Kader ve Özgür İrade Tartışmaları: Necati Öner, Hüseyin Atay ve W. Montgomery Watt Örneği*” adlı tezdır. Demir, bu çalışmada Watt'ın İslâm'da Allah, peygamber, kitap, melek, ahiret ve kader

---

¹⁰ Ali Pajaziti, **W.M. Watt'ın Din Anlayışı ve İslâm'ın Sosyolojik Yorumu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

¹¹ Fatma Çiftçi, **Bir Mezhepler Tarihçisi Olarak W. Montgomery Watt**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006.

¹² Recep Ertugay, **W. Montgomery Watt'ın İslâm'ın İman Esaslarına Bakışı ve Değerlendirmeler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.

¹³ Ersin Kabakçı, **W. Montgomery Watt'ın Vahiy ve Kur'an Algısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2013.

inancına yönelik fikir ve yaklaşımlarını ele aldıktan sonra tez başlığında ismi geçen akademisyenlerin görüşlerini mukâyeseli olarak sunmuştur.¹⁴

Tanıtacağımız son çalışma ise Hz. Muhammed'in hayatını konu edinirken Watt'ın nasıl bir usûlü benimsediğini inceleyen "*William Montgomery Watt'ın Hz. Muhammed Algısı*" adlı tezdır. Emrullah Demir tarafından hazırlanan bu çalışma da daha çok Hz. Muhammed'in hayatı ile alakalı ve onun İslâm'ı yayma mücadelesi ile ilgili Watt'ın metodolojik çizgisi kapsamında meseleleri hangi açıdan yorumladığını ve vâkıaların görünür boyutu dışında arka planında nelerin yaşandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Tezde özellikle üzerinde durulan ve örnek verilen hususlardan biri Watt'ın Müslümanların davranışlarındaki esas sâikin dinî gerekçelerden ziyade dünyevî gâyeler olduğu iddiasıdır."¹⁵ Söz konusu tez Watt'ın Hz. Peygamber'in (sav) hayatını konu edindiği kitaplar üzerinden ilerlediği için bu yönden bizim çalışmamız ile ortak bir payda taşımaktadır.

Fakat şunu belirtmek gerekir ki bizim yaptığımız çalışma ile Emrullah Demir'in hazırladığı tez, bize göre gerek kaynakları kullanma gerekse takip edilen yöntem açısından birbirlerinden tamamen farklıdır.

Zira bizim çalışmamızda yukarıda da bahsettiğimiz gibi klasik dönem İslâm Tarihi kaynakları temelinde incelemeleri yürüttük. Watt'ın aktardığı rivayetler hakkında yaptığı yorumların hemen ardından sırasıyla İbn Hişâm, Vâkıdî, İbn S'ad ve Taberî'nin rivayetleri nasıl naklettiğine yer verdik. Böylece Watt'ın kaynakları nasıl kullandığını ve rivayetleri ne şekilde aktardığını tespit edilmeye çalıştık. Bu yolu izlemek detaylı bir çalışmayı gerektirdiğinden tüm siyer konularını muhtevaya dahil edemedik ve tematik olarak seçtiğimiz konuları detaylıca işlenmeye çalıştık. Bu da iki tez arasındaki bariz farklardan biridir. Şu noktaya da dikkat çekmek gerekir ki "...Hz. Muhammed Algısı" adlı tezin müellifi, çalışmayı yaparken "zaman zaman ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarını kullandığını" açıkça belirtmiştir.¹⁶ Biz ise ilk dönem İslâm tarihi eserlerini esas kaynaklarımız olarak kullanarak tezimizi kaleme aldık. Buna ek olarak işlenen konuların farklı olmasının yanı sıra konulara verilen ağırlıkta iki tez

¹⁴ Damla Demir, **Kader ve Özgür İrade Tartışmaları: Necati Öner, Hüseyin Atay ve W. Montgomery Watt Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 2019.

¹⁵ Emrullah Demir, **William Montgomery Watt'ın Hz. Muhammed Algısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin, 2022.

¹⁶ Demir, s. 5.

arasındaki önemli farklılıklardandır. Dolayısıyla bu çalışmanın, bir nevi evvelden yapılan çalışmaları ikmal ve tashih edici olduğunu söyleyebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

WILLIAM MONTGOMERY WATT'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. WILLIAM MONTGOMERY WATT'IN HAYATI

Mühendisler tarafından bilindiği üzere William Montgomery Watt, genelde İslâm hakkındaki konular ve özelde ise İslâm Tarihi, Tefsir, İslâm Hukuku, Tasavvuf, Orta Çağ Felsefesi gibi ilim dallarıyla ilgili alanlarda ve İslâm'la Hristiyanlık arasındaki münasebetler, Arap Tarihi ve Edebiyatı gibi sahalarda akademik çalışmalar yapan ve dolayısı ile hem Batı'da hem de İslâm dünyasında tanınan müsteşrik bir ilim adamıdır.¹⁷ Watt'ın hayat hikayesini detaylarıyla ele almak, onun yaptığı çalışmalarda geldiği konuma vâkıf olmayı sağlayacağı için araştırmalarındaki yaklaşımını, yazılarındaki bakış açısını tespit etmek bize önemli ip uçları verecektir. Zira bir araştırmacının yetiştiği ortamı, inancını, varlık, bilgi, metodoloji ve etik değerlerini, mesleğini ve hâkim olduğu dilleri bilmek, onun yaptığı çalışmalara ne kadar vâkıf olduğunu ne kadar objektif yaklaştığını ve bu doğrultuda nasıl bir yöntem kullandığını anlamada yol gösterici olacaktır. Dolayısıyla tezimizin konusunu oluşturan İslâm tarihine dair yazdığı eserlerinin incelemesine geçmeden önce burada onun hayatı hakkında bilgiler vermeyi uygun gördük.

Hayatı hakkında yapılan çalışmalardan anlaşıldığına göre William Montgomery Watt, İskoç Episkopal Kilisesinde görev yapan Andrew Watt'ın oğlu olarak, 14 Mart 1909'da İskoçya'nın Ceres köyünde dünyaya gelmiştir. Babası vefat ettiğinde (ö. 1910) onun henüz 14 aylık olduğu bilgisi kaynaklarda geçmektedir. O, gençliğinde Presbiteryen kilisesiyle İskoç Episkopal Kilisesinin faaliyetlerinde yer almıştır. 1925'te annesiyle Edinburgh'a gitmiştir ve orada Lakhall Academy'de eğitim görmeye başlamış ardından ortaöğrenimini 1927 yılında George Watson's College'de tamamlamıştır. 15 yaşlarında iken atom fiziğine ilgi duymuş fakat bu alanda danışacak birine ulaşamayınca kararını değiştirerek beşerî bilimlere yönelerek Edinburgh

---

¹⁷ Carole Hillenbrand, **The Life and Work of W. Montgomery Watt**, (Ed. Carole Hillenbrand) Edinburgh University Press, Edinburgh, 2019, (The Life), s. 1.

Üniversitesi'nde beşerî bilimlerin alt dalı olan klasik edebiyat öğrenimine başlamış ve eğitimini onur belgesiyle tamamlamıştır.¹⁸

1930 yılında Oxford Üniversitesi'nin kolejlerinden biri olan Ballion College'de burslu olarak eğitim görmüştür. Burada Eskiçağ Tarihi ve Felsefe alanlarında araştırmalar yapmış, lisans derecesini bu bölümde tamamlamış ve hemen ardından bachelor of literature (edebiyat mezunu) derecesi için Oxford'daki üçüncü yılında Emmanuel Kant ile ilgili bir tez hazırlamıştır.¹⁹ Bu süreçte ayrıca Roma, Yunan tarihi ve felsefe dersleri almıştır. O, 1932'de Oxford Üniversitesi'nde "literae humaniores (greats)" ten mezun olduğunu ve bu dönemde bilim ve din münasebetine dair derin bir ilgi duyduğunu bizzat kendisinin hayatını yazdığı bir makalede ifade etmiştir.²⁰ "Master" derecesini 1933 yılında kazanmış olup farklı bir doktora tezi yazma niyetiyle Edinburgh'a dönmüştür. Bundan bir yıl sonra yaz döneminde felsefe okumak için Almanya'ya gitmiş akabinde Edinburgh Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi Bölümü'ne asistan olarak girmiş ve 1934-1938 yılları arasında burada görev yapmıştır. Ancak bu süre zarfında yazdığı doktora tezi yeniden düzenlemesine bile fırsat verilmeden reddedildiği için asistanlığı bırakmıştır. Öte yandan 1937 yılında annesini kaybedince Watt'ın, yaşadığı tüm bu olumsuzluklar nedeniyle manevi bir desteğe ihtiyaç duyduğu ve bunu İskoç Episkopal Kilisesinde gidermeye çalıştığı söylenmektedir. İskoç kilisesiyle bu şekilde irtibatını keserek İskoç Episkopal Kilisesine yönelmiştir. Onun bu tercihinde kilisenin Katolikliğe olan yakınlığı ve ayinlerindeki geleneksel bağların güçlü olmasının etkisi olduğu ifade edilmektedir.²¹

Watt, annesinin vefatından sonra kirasına destek olması için yanına Pakistanlı Müslüman bir öğrenciyi pansiyoner olarak almıştır. Ahmediliğe (Kadiyânîliğe)²²

¹⁸ Hillenbrand, The Life, s. 2; Tahsin Görgün, "Watt, William Montgomery", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, Cilt: 43, ss. 148-149.

¹⁹ Dilek Çalışkan, "W. Montgomery Watt", **Hadis Tetkikleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2007, s. 217.

²⁰ William Montgomery Watt, "Ultimate Vision and Ultimate Truth", **Ultimate Visions**, (Ed. Martin Forward), Oneworld Publications, Oxford, 1995, (Ultimate Visions), s. 280.

²¹ Watt, Ultimate Visions, ss. 280-281; Görgün, "WATT, William Montgomery", s. 149.

²² Mirza Beşîrüddin Mahmud Ahmed'in önderliğinde Pakistan'da yayılmaya başlayan dini bir harekettir. Gulâm Ahmed'in peygamberliğini ve ona inanmayanların kâfir olduğunu ileri sürmekle kalmayan bu dini hareket, Mahmud Ahmed'in bütün dünyanın halifesi sayıldığını da iddia etmiştir. Bu gibi inançlar, İslâm'da karşılığı olmadığı için aşırı fırkalar kategorisinde yer almaktadır. Bkz; Ethem Ruhi Fırlalı, "Kadiyânîlik", **DİA**, İstanbul, 2001, Cilt: 24, ss. 137-139.

mensup olan bu kişi ile Watt arasında zaman zaman dini ve fikri konularda paylaşımlar olmuş ve bu paylaşımlar Watt'da İslâm dinini araştırma merakı uyandırmıştır. Watt bu tartışmalar sayesinde pek de bilgi sahibi olmadığı İslâm hakkında malumatlar edinmeye başladığını ifade etmektedir.²³ Bu dönemde Kudüs'teki Anglikan piskoposunun İslâm'ı entelektüel bir yaklaşımla ele alacak birini bulmaya çalıştığına dair bir haber almış ve oraya müracaat etmiştir. Başvurusunun kabulü üzerine Oxford'daki Cuddesdon College'de teoloji eğitimine katılmıştır. Böylece 1939 yılında papaz yardımcısı olan Watt, 1940-1944 yılları arasında ise papaz olarak görevlendirilmiştir.²⁴ Bu görevi esnasında Arapça öğrenmeye başlamış, aynı yıl doktor unvanı almak için Edinburgh Üniversitesi'nde hocası Richard Bell'in²⁵ gözetmenliğinde bir tez hazırlamıştır. Yazdığı tezin adı ise "Free Will and Predestination in Early İslâm" (İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader)'dir. 1943'te Jean Donaldson ile evlenmiştir ve doktora tezini tamamlamıştır.²⁶

Watt'ın hayatının önemli bir aşaması ise 1945 yılında Anglikan piskoposunun papazı olarak Kudüs'e gitmesiyle başlamıştır. Ardından eşi de oraya gelmiş, ilk çocukları burada doğmuş ve 1945-1946 yılları arasındaki dönemi ailecek Kudüs'te geçirmişlerdir. Yahudi teröristler, David King otelini havaya uçurduğunda Watt'ın artık orada kalmaktan endişe etmeye başladığı arkadaşı Hillenbrand tarafından kaleme alınan hayat hikayesinde kaydedilmiştir. Arap Müslüman âlimlerle olumlu temas kuramadığı ve umduğu münazaraları gerçekleştiremediği için Kudüs'ün onu hayal kırıklığına uğrattığı söylenmektedir.²⁷ 1946 yılında İngiltere'ye geri dönmüştür ve Watt, İslâm'la ilgili derslerin öğretildiği bir okul bulamaması ve Filistin'de bulunan İngiliz mandasının yönetimi yeni kurulan İsrail'e bırakması gibi sebeplerden dolayı

²³ Bashir Maan – Alastair McIntosh, "An Interview with 'the Last Orientalist' the Rev. Prof. William Montgomery Watt", **The Coracle**, Cilt: 3, Sayı: 51, Glasgow, 2000, s. 8; Watt, *Ultimate Visions*, s. 281.

²⁴ Watt, *Ultimate Visions*, s. 281; W. Montgomery Watt, "**Nihaî Vizyon ve Nihaî Hakikat**", çev. Cafer Sadık Yaran, *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm* (Ed. Ahmet Yücel), İstanbul, 2003, ss. 254-255; Carole Hillenbrand, "William Montgomery Watt: the man and the scholar, Introduction", **Edinburgh University**, Edinburgh, 2015, (Man and The Sholar), s. 3; Çalışkan, "W. Montgomery Watt", s. 217.

²⁵ Kur'an-ı Kerim hakkında mesnetsiz iddialar ileri süren ve Kur'an tercümesiyle tanınan İngiliz şarkiyatçısı. Bkz. M. Manazır Ahsans, "Bell, Richard", **DİA**, İstanbul, 1992, Cilt: 5, ss. 423-424.

²⁶ Hillenbrand, *The Life*, s. 3.

²⁷ Hillenbrand, *The Life*, s. 3; Bashir Maan – Alastair McIntosh, s. 8.

tekrar Kudüs'e gitmek istememiştir.²⁸

William Watt, Kudüs'ten döndükten sonra mezun olduğu Edinburgh Üniversitesi'ne giderek İlk Çağ Felsefesi dersleri vermeye başlamıştır. 1947'de hocası Richard Bell'in emekli olmasının ardından onun yerine Arapça okutmanlığı vazifesini üstlenmiştir. 1964'te profesör unvanını aldıktan sonra Arap ve İslâm Araştırmaları Kürsüsü başkanlığına getirilmiştir. Üniversitede kaldığı sürece İskoç Episkopal Kilisesinde papazlık vazifesine devam etmiş ve Georgetown Üniversitesi'nde Arapça dersleri okutmuştur.²⁹ Görevi boyunca araştırmalarda bulunup öğrenciler yetiştirmiş ve doktora öğrencilerine danışmanlık yapmıştır. 1964-1965 yıllarında İngiliz Oryantalistler Derneği'nin yöneticiliğine getirilmiştir.³⁰ Ayrıca 1963-1964'te Toronto, 1970'te Paris ve 1978-1979'da Georgetown Üniversiteleri'nde misafir öğretim üyesi olarak ders vermiştir. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre o, emekli olduğu 1979 yılına kadar çeşitli üniversitelerde birçok öğrenci yetiştirmiştir. Türkiye'de 1976'da gerçekleştirilen I. Sîret Kongresi ile 1985'te İzmir'de gerçekleştirilen Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu'na iştirak etmiştir. Burada "Batılı İlim Adamlarının Kur'an'a Yaklaşımı" konulu bildirisini sunmuştur.³¹ Los Angeles'ta 1981'de "Levi Della Vida"³² ödülünün sahibi olmuştur. Ayrıca Hz. Muhammed (sav) hakkında müstakil araştırmalar yapmış ve çeşitli kitaplar kaleme almıştır.³³

Yayınladığı kitaplardan anlaşıldığı üzere yaşamı boyunca araştırmalar yapan Watt, İslâm ile Hristiyanlık arasında bir diyalog kurulması gerektiğini vurgulamış ve İslâm'a entelektüel bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışmıştır. Edinburgh Üniversitesi'nde İslâm ve Ortadoğu alanında çalışmalar yapan bölüm başkanı Carole Hillenbrand, Watt'ın İslâm alanında yaptığı akademik çalışmalarla yirminci yüzyılın

---

²⁸ Görgün, "WATT, William Montgomery", s. 149.

²⁹ Hillenbrand, *Man and The Sholar*, s. 2.

³⁰ Görgün, "WATT, William Montgomery", s. 149.

³¹ William Montgomery Watt, "Batılı İlim Adamlarının Kur'an'a Yaklaşımı", **Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 16-18.09.1985, ss. 31-37.

³² 1981 de Los Angeles'ta, İslâm dini ile ilgili çalışmaları teşvik etmek ve bu alanda eserleriyle üne kavuşmuş, başarılı bilim adamlarını şerefletirmek için verilen bir ödüldür. Ödül adını, Giorgio Levi Della Vida isimli İtalyan bir şarkiyatçıdan almaktadır. Mahmut H. Şakiroğlu, "Giorgio Levi Della Vida", **DİA**, Ankara, 2003, Cilt: 27, ss. 151-153.

³³ Çalışkan, "W. Montgomery Watt", s. 218.

en meşhur isimlerinden biri olduğunu ifade ederek onun, İslâm ile Hristiyanlık arasında kurmaya çalıştığı diyaloga dikkat çekmiştir.³⁴ Daha önce de ifade edildiği gibi çeşitli üniversitelerde öğrenciler yetiştiren Watt, Batı ve İslâm dünyasına çok sayıda eser ve akademik çalışma bırakarak Edinburgh'ta 24 Ekim 2006 tarihinde vefat etmiştir.³⁵

1.2. WATT'IN İSLÂM TARİHİNE, İSLÂM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNE DAİR YAZDIĞI ESERLER

Watt, hayatı boyunca yirmi dokuz kitap yayınlamıştır ve bunlardan çoğu İslâmiyet ve Hristiyanlık ile alakalıdır.³⁶ Bu kitaplardan yirmi biri İslâm ve Müslüman dünyası hakkındayken diğerleri ise genellikle Hristiyanlık ile ilgilidir. Kitap incelemeleri, kritikleri yapmakla beraber yüzlerce makale kaleme almış ve Arapçadan İngilizceye çevirdiği kitap bölümleri olmuştur. Watt'ın eserlerinin çeviri çalışmaları daha o hayattayken başlamış ve onun bundan duyduğu memnuniyet ise yakın arkadaşları tarafından dile getirilmiştir.³⁷

Ancak biz onun İslâmiyet üzerine yazdığı eserleri hakkında genel bilgiler vereceğiz. Onun bu minvalde kaleme aldığı ilk eseri 1948 yılında yayınlanan *Free Will and Predestination in Early İslâm* adlı çalışmasıdır. Watt kariyerinin başlarında daha çok Hz. Peygamber'in (sav) hayatına odaklanmış ve bu hususta eserler kaleme almıştır.³⁸ Şimdi sırası ile bu kitapları inceleyelim.

1.2.1. Free Will and Predestination in Early Islam (İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader)

Watt bu eserini, kader ve irade meselelerini Allah'ın özgün kavrayışından nasıl meydana geldiğini açıklığa kavuşturmak amacıyla yazdığını ifade etmektedir. Kader

---

³⁴ Hillenbrand, *The Life*, s. 2; Charlotte Alfred, **William Montgomery Watt**, Edinburgh Middle East Report, Edinburgh, 2007. <http://emeronline.blogspot.com/search?q=montgomery+watt>, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2023)

³⁵ Görgün, "WATT, William Montgomery", s. 149.

³⁶ Hillenbrand, *Man and The Sholar*, s. 1.

³⁷ Hillenbrand, *Man and The Sholar*, ss. 8-9.

³⁸ Hillenbrand, *Man and The Sholar*, s. 9.

ve irade problemiyle İslâm'ın ilk üç dönemi içindeki düşünce akışını betimleyerek, insanların hem zihinlerinde hem de kalplerinde bıraktığı büyük ilke ve tesirleri açıklamayı hedeflemiştir.³⁹ Daha önce de belirttiğimiz gibi Watt'ın bu çalışması 1944 yılında Edinburgh Üniversitesinde doktora tezi olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Ancak eser kitap olarak 1948 yılında basılmıştır.

Watt, bu çalışmasının mezhep yazarlarının da alanına girdiğini söyler. Kitabının birinci bölümünde muhtevanın h. 80-330 yıllarında gelişen kelim ilmi ve farklılaşan görüşlerin savunucularıyla sınırlı olduğunu açıklamıştır.⁴¹

Watt eserine ilk önce mezheplerin nasıl ortaya çıktığını anlatarak başlamış akabinde inanç esaslarını oluşturan kelim ilmine geçmiştir. Böylelikle kader olgusunu, mezhepleri birbirinden ayıran fikir ayrılıklarıyla birlikte ele alarak incelemiştir. Watt, “kader” bahsini inceleyenlerin, İslâm'ın ilk dönemlerine ve mezheplerine değinmeden ve onları tahlil etmeden geçmelerinin büyük bir eksiklik olacağına dikkat çekmesiyle eserinde bu sıralamaya sadık kalmış görünmektedir. Dolayısıyla kader ve irade meselesini, İslâm'ın ilk üç çağındaki düşünce akışının içinde betimleyerek anlatmaya çalıştığını belirtmektedir.⁴²

Bilindiği üzere İslâm'daki kader olgusu ve inancının daha iyi anlaşılabilmesi için konuyla ilgili tartışmaların meydana geldiği dönemin nitelikli bir bakış açısıyla ve çok yönlü okunması gerekir. Ortaya çıkan mefhumların, arka planlarının araştırılması oldukça mühimdir. Dolayısıyla dönemin siyasî, tarihî, iktisadî, içtimâî ve ilmî konjonktürünü de ele alarak değerlendirmek elzemdir.⁴³ Söz konusu eserin başlıkları incelendiğinde görülmektedir ki Watt da bahsi geçen hususları dikkate alarak eserini kaleme almıştır.

Watt kitabını yedi bölüme ayırarak hazırlamıştır. Birinci bölümün ilk başlığında tezinin amaç ve kapsamından bahsetmiştir. İkinci başlığında ise yazarken başvurduğu kaynakları tanıtmıştır. Bahsettiği kaynaklar hakkında bilgi verirken,

---

³⁹ W. Montgomery Watt, **Free Will and Pre-Destination in Early Islam**, Burleigh Press, London, 1948, (Early Islam) s. 1.

⁴⁰ Watt, Early Islam, s. x.

⁴¹ Watt, Early Islam, s. 2.

⁴² Watt, Early Islam, s. 1.

⁴³ Hanifi Şahin, “İlk Dönem Kader Tartışmalarında Siyasetin Rolü”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, Erzurum, 2011, s. 48.

kitabın esas kısmı olan üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerdeki konulara ait tartışmaları, bu kaynakları kullanarak yazdığını ifade etmiştir.⁴⁴

İkinci bölümde Kur’ân ve hadislerde geçen kader ve irade anlayışına değinmiştir. Fakat bunları karşılaştırarak iki kaynağın birbirine zıt ifadeler taşıdığını iddia etmiş hatta bunları “İslâm Dinindeki Karşıtlıklar” ismini verdiği bölüm başlığında ele almıştır. Bu kısmı da üç alt başlığa ayırarak kader meselesini, ilk başlıkta Kur’ân’dan âyetler, ikinci başlıkta hadislerden örnekler, üçüncü başlıkta ise hadiste yazanların, Kur’ân’da açık bir şekilde yazmadığını iddia ettiği “Kur’ân ve hadis arasındaki zıtlık” ifadelerini kullanarak tezini savunmuştur. Öte yandan konuyla ilgili âyetlere ve hadislere kısaca değinerek kader ve irade tartışmalarında öne çıkan iki büyük karşıt akım olan Cebriyye⁴⁵ ve Kaderiyye’nin⁴⁶ iddialarını ele almıştır. Bunu yaparken de âyetleri ve hadisleri delillendirmek amacıyla kullandığını belirtmiştir.⁴⁷

Kitabın üçüncü bölümü “Kader Öğretisinin Başlangıçları” şeklinde isimlendirilmekle birlikte, burada daha çok mezheplerin oluşum tarihi ele alınmıştır. Takdir edileceği üzere her ne kadar başlık ile içerik uyuşmuyor gibi gözükse de kader bahsinin, mezhepler tarihiyle bağlantısı sebebiyle, konuları birlikte ele almak daha munasip gözükmektedir. Nitekim bu bağlamda İslâm tarihi hadiselerini araştıran Watt, kader meselesini anlatırken mezhepler tarihine de değinmek durumunda kalmıştır.⁴⁸

Kanaatimizce Watt kader meselesinin, Kur’ân âyetleri ile uyuşmadığı iddiasında bulunurken bilerek veya bilmeyerek hadislere karşı okuyucularının zihinlerine ve kalplerine şüphe tohumları ekmiş olabilir. Bilindiği gibi imanın altı şartından biri olan kader, inanmak ve teslim olmakla ilgilidir. Bu hususta müminin feraseti de önemlidir. Kanaatimizce Watt, kadere iman konusuna bir mümin gözüyle bakamadığı için nassların çelişkiler taşıdığını iddia ederek aralarında gerçek bir

---

⁴⁴ Watt, Early Islam, s. 3.

⁴⁵ İnsanların herhangi bir iradesinin bulunmadığını, gerçekleşen tüm fiillerinin Allah’ın isteği ve iradesi yönünde olduğunu savunan mezheptir. Bakınız: İrfan Abdulhamîd Fettah, “Cebriyye”, **DİA**, İstanbul, 1993, Cilt: 7, s. 205.

⁴⁶ İnsanın iradeye sahip olduğunu ve dolayısıyla yaptığı fiillerin sorumlusunun doğrudan insana mal olduğunu savunan mezhep. Bakınız: İlyas Üzümlü, “Kaderiyye”, **DİA**, İstanbul, 2001, Cilt: 24, ss. 64-65.

⁴⁷ Watt, Early Islâm, ss. 2-3.

⁴⁸ Watt, Early Islâm, s. 32.

bütünlüğün olmadığı sonucuna varmaktadır.

Watt, hür irade kavramının Müslüman düşünce sisteminde tam anlamıyla yer almadığını söylemekle birlikte “olayların gidişatını belirleme gücü” gibi bir mefhumun bu sistemde yer aldığını ileri sürmektedir.⁴⁹ Watt, hadislerde geçen kader öğretisiyle, Kur’ân’ın kadere olan yaklaşımı arasındaki çelişkiyi çok az bir Müslümanın idrak ediyor olmasını oldukça garipsemektedir.⁵⁰

Yine bu bölümde “Kader Öğretisinin Başlangıçları” başlığı adı altında Haricîleri⁵¹, Gaylan-Mürcieler’i⁵² ve Kaderiyye’yi konu edinmiştir. Emevî zulmüne karşı çıkan Hasan-ı Basrî⁵³, Ma’bed el Cühenî⁵⁴ ve Gaylân ed-Dımaşkî⁵⁵ gibi şahsiyetlerin kader düşüncelerinden bahsetmiştir.

Dördüncü bölümde, Mutezile’yi tarihsel konumundan başlayarak ele almıştır. Beşinci bölümde “İlahi Kader Taraftarları” başlığı altında ilgili konuları incelemiştir. Altıncı bölümde “el-Eşarî’nin Eleştirileri” başlığında Hanefilikten de bahsetmiştir. Son bölüm olan yedinci bölümde ise genel değerlendirmeler yaparak, sonuç bölümünde izlenimlerini ve kanaatini paylaşmıştır.

Sonuç itibariyle Watt, incelenen en eski örneklerde kader telakkisini savunuların çoğunun fanatik ve püriten bir bakış açısına sahip olduğunu söyler. Emevî politikasının yürüttüğü “cebiri” ideolojisiyle zorla yaptırım uygulamaları kader

⁴⁹ Watt, Early Islâm, s. 2.

⁵⁰ Watt, Early Islâm, s. 169.

⁵¹ Dinî ve siyasî hususlarda aşırı tutumları ve faaliyetleri ile tanınan aynı zamanda Allah tarafından emredilen amellerin yerine getirilmediği takdirde kişinin imandan çıkacağı görüşünü benimseyen bir fırkadır. Bkz. Ethem Ruhi Fırlı, “Hâricîler”, **DİA**, İstanbul, 1997, Cilt: 16, ss. 169-175.

⁵² Mürcielerin bir kolunu oluşturan bu mezheb, iman kavramını, Allah’ın bilgisine ancak sonradan ulaşılan bir bilgiyle idrak edilebileceğini ve bu idrak ile O’nu sevmenin ve O’na boyun eğmenin mümkün olacağını iddia etmekte ve buna ek olarak imana Resûlullah’ın tüm getirdiklerini dil ile tasdiklemekle erişileceğini açıklamaktadırlar. Bu mezheb Şam ve civarında varlığını göstermektedir. Bkz. Sönmez Kutlu, “Mürchie”, **DİA**, İstanbul, 2006, Cilt: 32, ss. 41-45.

⁵³ Tâbiînden olan Hasan-ı Basrî, tefsir, hadis, fıkıh, akaid, tasavvuf gibi alanlarda görüşleri olan hem âlim hem de zâhid olan şahsiyetlerden biridir. Kaynaklarda onun ehl-i sünnetin ilk kelamcılarının biri olduğu söylenmektedir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, İstanbul, 1997, Cilt: 16, ss. 305-307.

⁵⁴ Kaderiyye mezhebinin ilk temsilcilerindendir ve insanın iradesinde hür olduğunu savunulardan biri olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. Emevîler’in karşısında yer alarak insanın fiillerinden sorumlu olduğunu dile getirmiştir. Bkz. Mustafa Öz, “Ma’bed el-Cühenî”, **DİA**, Ankara, 2003, Cilt: 27, ss. 281-282.

⁵⁵ Kaderiyye mezhebinin doğuşunda öncü isimlerden olan tâbiîn âlimlerindendir. Cihat Tunç, “Gaylân ed-Dımaşkî”, **DİA**, İstanbul, 1996, Cilt: 13, ss. 414-415.

kavramıyla ilişkilendirilmiş olup bu anlayışın halk tarafından da benimsenmesi için siyasetin, nasslara olan yaklaşımı ve tedvini gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Yine o, Emevî zulmüne karşı çıkan birçok kişinin, aslında kader telakkisine sahip çıkıyor olsa da siyasî özgürlüğe dair gerçek bir ilgilerinin olmadığına hükmetmiştir.⁵⁶ Öte yandan bu çalışmanın kader konusu üzerinden İslâm'ın özüne yönelik olduğunu belirtmiştir. Zira ona göre İslâm'ın özü, Müslümanlar tarafından söylenenler, düşünülenler ve yapılanlardır.⁵⁷

Watt bu araştırmasının sonunda, Kur'ân'ın kader ve irade meselesinde Allah'ın adil olduğuna dair herhangi bir şüphe taşımadığı kanaatine varmıştır. Fakat bununla birlikte Allah'ın özgün kavrayışından nasıl meydana geldiğine Kur'ân'da açık bir şekilde değinilmediğini söyler. Yine o, Hz. Muhammed'in (sav) eski düşüncelerin tesirinde kaldığını iddia etmek suretiyle bu bağlamda hadislerden kader meselesinin Allah'ın derin kavrayışından meydana geldiğine dair tatmin edici bir çıkarımın yapılamayacağını düşünmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın o dönemdeki münazaralar ile İslâm'ın ilk zamanlarındaki düşünce sisteminde mevcut olan kaderci yaklaşımın tesirini dönüştürme hususunda mukavemet gösteremediği sonucuna varmıştır.⁵⁸ Bu esere dair çeviri "İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader" adıyla Arif Aytekin tarafından Kitabevi Yayınları bünyesinde 1996 tarihinde basılmıştır.

1.2.2. Muhammad at Mecca (Hz. Muhammed Mekke'de)

Watt, 1953 yılında yayınlanan bu eserini, ilk dönem İslâm tarihi kaynakları olan İbn Hişâm, Vâkıdî, İbn Sa'd ve Taberî gibi âlimlerin eserlerinden faydalanarak kaleme aldığını ifade etmektedir. Hz. Muhammed'in (sav) hayatının Mekke dönemini esas aldığı bu eserde Watt, onun yaşam hikayesini ayrıntılı bir şekilde yazmayı hedeflemediğini en başından belirtmektedir. Zira bu kitabını daha çok tarihçilere hasredip onların toplumsal, siyasî ve iktisâdî alana yönelik sorularını cevaplamayı

---

⁵⁶ Watt, Early İslâm, s. 165.

⁵⁷ Watt, Early İslâm, s. 172.

⁵⁸ Watt, Early İslâm, ss. 171-172.

hedeflediğini söylemektedir.⁵⁹ Watt bu eserini kaleme alırken, İslâm ve Hristiyanlık ile ilgili konulara her ne kadar tarafsız yaklaşıma özen göstermeye çabaladığını belirtmiş olsa da eserinin bu anlamda eksik olduğunu da itiraf etmiştir.⁶⁰

Watt'ın bu kitabı yazma sebeplerinden biri de İslâm tarihi araştırmacılarının, Hz. Muhammed'in (sav) verdiği mücadelenin ve hayatının tekrardan kaleme alınması ihtiyacına binâen araştırmacıların akıllarında kalan sorulara yanıtlar vermeye çalışmaktadır. Bu maksatla çalışmasının kapsamını genişletebilmek için Hz. Muhammed'in (sav) hayatının Mekke dönemini iktisâdî, siyasî ve toplumsal açıdan değerlendirerek daha önce neşredilmiş tarih kitaplarında değinilmemiş mevzuları, çeşitli tarihî kaynaklardan yararlanarak farklı yönleri de ortaya çıkarmaya çalışarak kaleme almıştır.⁶¹

Toplumsal, iktisâdî ve siyasî gibi konularla kitabının başlıklarını oluşturan Watt, eseri altı bölüme ayırmıştır. Kitabının girişinde eserini nasıl bir bakış açısıyla yazdığını, neler hedeflediğini ve beslendiği kaynakları, “yaklaşım” kısmında açıklamıştır.⁶² Kitabının sonunda ise bölümlerin içerisinde ele alamadığı mevzuları, daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek “ek bilgiler” kısmında derlemiştir.⁶³

O, eserin giriş kısmında kitabının tarihçiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar olmak üzere üç muhtelif okuyucu kitlesini ilgilendirdiğini ifade etmekle beraber kitabının daha çok tarihçiler için olduğu üzerinde durmuştur.⁶⁴ Watt, Hz. Muhammed'in Mekke'deki hayatını kaleme alırken objektif bir bakış açısıyla yazmaya çalıştığını ifade etmektedir. Hatta Kur'ân-ı Kerîm'den âyetleri örnek verirken “Allah buyuruyor” demek yerine sadece “Kur'ân buyuruyor” ifadelerini kullanarak tarafgirlikten uzak durma çabasını göstermeye çalışmıştır. Böyle yazmasındaki temel sebebin “Kur'ân, Allah sözü mü yoksa değil mi?” gibi bir ikileme

---

⁵⁹ W. Montgomery Watt, **Muhammad at Mecca**, 2. Baskı, The Clarendon Press, Oxford, 1960, (Mecca), s. xi; W. Montgomery Watt, **Hiz. Muhammed Mekke'de**, çev. Süleyman Kalkan, 2. Baskı, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2020, (Mekke), s. 18.

⁶⁰ Watt, Mecca, s. x; Watt, Mekke, s. 17.

⁶¹ Watt, Mecca, s. x; Watt, Mekke, s. 18.

⁶² Watt, Mecca, s. x; Watt, Mekke, s. 17.

⁶³ Watt, Mecca, ss. 154-186; Watt, Mekke, ss. 194-226.

⁶⁴ Watt, Mecca, s. xi; Watt, Mekke, s. 18.

düşmemek olduğunu söylemektedir.⁶⁵

Watt, Hz. Muhammed'in (sav) yaşamıyla ilgili kaynaklar kısmında, ilk sırada Kur'an-ı Kerim'i zikretmekle beraber ikinci sırada hicri 3. ve 4. yüzyıllarda yaşamış İbn Hişam, Vâkidî, İbn Sa'd ve Taberî gibi müelliflerin eserlerini zikretmiştir.⁶⁶

Birinci bölümde Arabistan çevresini, "iktisadi temel", "Mekke'de siyaset", "toplumsal ve ahlâkî çevre", "dinî ve zihnî ortam" alt başlıklarıyla anlatmıştır. Arabistan coğrafyasını anlatırken Mekke-Medine yani Hicaz bölgesi ve Necd bozkırlarını da anlatmayı ihmal etmemiştir.⁶⁷

İkinci bölümün ana başlığı, "Hz. Muhammed'in (sav) risâlet öncesi hayatı ve peygamberliğe çağrısı" oluşturmaktadır. Diğer bölüm başlıkları ise sırasıyla "Hz. Muhammed'in (sav) ataları", "Hz. Muhammed'in (sav) doğumu ve ilk zamanları", "Hz. Hatice ile evlenmesi", "risâletin gelişi", "Hz. Muhammed'in (sav) peygamberlik bilincinin şekli" ve "Mekke döneminin tarihi akışı" olup altı alt başlıktan oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde ise "ilk mesaj (vahy)" başlığı altında Watt, Kur'an'ın tarihlendirilmesi üzerinde durmakla birlikte ilk nazil olan âyetlerin muhtevalarını incelemiştir. O burada "Tebliğ'in o günkü şartlarla ilişkisi" ve "diğer yansımalar" gibi alt başlıklarla vahyin ilk sürecini değerlendirmeye çalışmıştır.

Dördüncü bölümde Watt, "İlk Müslüman Olanlar Hakkında Geleneksel Anlatımlar", "İlk Müslümanların İncelenmesi", "Hz. Muhammed'in Tebliğinin Çekiciliği" alt başlıklarıyla ilk Müslümanlardan bahsetmiştir.

Beşinci bölümde "Muhalefetin Büyümesi" ana başlığıyla şu alt başlıklara değinmiştir: "Muhalefetin Başlangıcı", "Şeytânî Âyetler", "Habeşistan Olayı", "Muhalefetin Manevraları", "Kur'an'ın Tanıklığı", "Muhalefetin Önderleri ve Saikleri". Bu alt başlıklarda Mekke'deki muhalefetin detayları üzerinde durarak karşı duruşun sebeplerini iktisadi hayat ve asabiyet açısından tahlil etmeye çalışmıştır.

Watt, altıncı bölümü "genişleyen ufuklar, hedeflerin genişletilmesi" ana başlığıyla kaleme almıştır. Ana başlığı "Hz. Muhammed'in Durumunun Kötüye Gitmesi", "Taif'i Ziyareti", "Göçebe Kabilelere Başvurma (yakınlaşma)", "Medine ile Görüşmeler", "Hicret", "Mekke Başarısı" gibi alt başlıklar izlemektedir.

Watt'ın bu kitabı tarih araştırmaları üzerine odaklı olduğu için eser Hz.

⁶⁵ Watt, Mecca, s. xi; Watt, Mekke, s. 17.

⁶⁶ Watt, Mecca, s. viii; Watt, Mekke, s. 15-17.

⁶⁷ Watt, Mecca, s. 1; Watt, Mekke, s. 25.

Muhammed'in (sav) Mekke hayatını iktisadî, toplumsal ve siyasî yönden araştıran tarihçiler için faydalıdır. Sözgelimi birinci bölümde Arabistan çevresini anlatırken bu yönleri göz önünde bulundurarak; Mekke'nin, Hz. Muhammed'in (sav) dünyaya gelmeden önceki durumunu siyasî, toplumsal ve iktisadî yönden araştırarak incelemiştir.

Eserini Kur'ân-ı Kerîm'i temel alarak ve ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından yararlanarak yazmıştır. Zira Watt, Kur'ân-ı Kerîm ile geleneksel tarihin birbirini tamamlayıcı olması gerektiğini düşünmektedir. Watt, Kur'ân-ı Kerîm'in tarihi hadiseler açısından eksik olduğunu, kronolojik bir kitap olmaması hasebiyle olayların karışık bir şekilde yazıldığını ve tarih bilgilerinin bütünsel olarak Kur'ân'da ele alınmadığını iddia etmektedir. Bu nedenle hadiselerin kısmî olarak zikredildiğini dolayısıyla varılabilecek sonuçların açık ve kesin olmadığını söylemekle birlikte Kur'ân'ı tamamlayıcı bir kaynak olarak değerlendirmiştir.⁶⁸

Sonuç olarak Watt, Hz. Muhammed'in (sav) hayatını İslâm öncesi dönemden Medine'ye yapılan hicrete kadar ele almaktadır. Hâdiselere siyasî, iktisadî ve toplumsal perspektiften bakmaya çalışmak suretiyle geleneksel tarih bilgilerini Kur'ân-ı Kerîm'deki tarihî verilerle mezcederek tahlil etmeye çalışmıştır.

Esere dair yapılmış çeviri çalışmaları şöyledir: “Hz. Muhammed Mekke’de” adıyla M. Rami Ayas tarafından çevrildiği gibi yine aynı adla Süleyman Kalkan, tarafından yapılan bir çevirisi daha vardır.⁶⁹

1.2.3. Muhammad at Medina (Hz. Muhammed Medine’de)

Kitap ilk olarak 1956 yılında yayınlanmıştır. Watt, “Muhammad at Mecca” eserinde İslâm toplumunun tarihini ve Hz. Muhammed'in (sav) hayatını yazmayı hedeflemiştir. “Muhammad at Medina” eserini ise bu eserin devamı niteliğinde kaleme almış ve Hz. Muhammed'in (sav) Medine'deki hayatını detaylıca incelemiştir. Watt iki kitabında da amacının Hz. Muhammed'in (sav) hayatını yazmak ve İslâm

⁶⁸ Watt, Mecca, ss. xi-xv; Watt, Mekke, ss. 22-23.

⁶⁹ W. Montgomery Watt, **Hz. Muhammed Mekke’de**, çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1986.

toplumunun tarihini oluşturmak olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰

Watt eserinde, Amerikalı ve Avrupalı oryantalistlerin değinmediği iki mevzuya temas etmiş ve bu bahislerin şimdiye kadar konu edinmemesini büyük bir eksiklik olarak telakki etmiştir. Bunlardan birincisi Hz. Muhammed'in yaşadığı zaman dilimindeki Arabistan'ın haritasının çıkartılmasıdır. Bunun yapılabilmesi için yöntem olarak eski Arap coğrafyacıların toplanarak bir araya getirilen bilgilerin, ülkenin büyük ölçekli modern haritalarına eklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece Watt, Arapların geçmişten bu yana çizile gelmiş olan eski haritalarının birleştirilmesi gerektiğini ifade ederek bu haritaların, daha modern haritalara dönüştürülmesinin zaruriyetine dikkat çekmiştir. Bununla beraber harita çiziminin Arap topraklarına gitmeden oluşturulamayacağını vurgulamıştır. Diğer mevzunun ise İslâm'dan önceki Arabistan hakkında olan yazıların sosyal antropolojiye denk düşmemesi problemi ile ilgili olduğunu söylemiştir. Watt, çalışmalarının sosyal antropolojiyle uyumlu bir şekilde olması için yazılarını Edinburgh Üniversitesinde Sosyal Antropoloji başkanı olan arkadaşı Dr. Kenneth L. Little'dan yardım alarak yazmıştır.⁷¹

Kitabının içeriğini “Kureyşlilerin Provokasyonu”, “Mekke Saldırısının Başarısızlığı”, “Mekkelilerin Kazanılması”, “Arapların Birleştirilmesi”, “Medine'nin İç Politikası”, “Hz. Muhammed (sav) ve Yahudiler”, “İslâm Devletinin Özelliği”, “Sosyal Yapıda Reform”, “Yeni Din”, “İnsan Olarak Büyüklüğü” olmak üzere on bölüme ayırarak oluşturmuştur.

Birinci bölümde Hz. Muhammed'in (sav) Kuba Mescidi'ne varmasıyla Medine döneminin başladığını belirtmiştir.⁷² Burada “Hicret Sırasında Durum”, “İlk Gazveler”, “İlk Savaş”, “Bedir Savaşı”, “Bedir'den Sonra Durum” gibi başlıklarda ele aldığı konuları sıralamıştır.

İkinci bölümü “Hz. Muhammed (sav) Savaşa Hazırlanıyor”, “Mekkelilerin Bedir'e Tepkileri”, “Uhud Savaşı”, “Bedevilerin Harekete Geçirilmesi”, “Medine Muhasarası” şeklinde alt başlıklardan oluşturmuştur.

Üçüncü bölüm, “Muhasaradan Sonra Yapılan Gazveler”, “Hudeybiye Gazvesi ve Muahedesi”, “Hudeybiye'den Sonra”, “Hz. Muhammed'in (sav) Başarılarına

---

⁷⁰ W. Montgomery Watt, **Muhammad at Medina**, The Clarendon Press, Oxford, 1956, (Medina), s. v; W. Montgomery Watt, **Hiz. Muhammed Medine'de**, çev. Süleyman Kalkan, 1. Baskı, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2016, (Medine), s. 11.

⁷¹ Watt, Medina, s. v; Watt, Medine, s. 11.

⁷² Watt, Medina, s. 1; Watt, Medine, s. 21.

Mekkelilerin Tepkileri”, “Mekke’nin Teslim Olması”, “Huneyn Savaşı”, “Zafer’in Sağlamlaştırılması” gibi alt başlıklardan teşekkül etmektedir.

Dördüncü ve beşinci bölümlerde ele alınan konuların detaylandırılarak tahkik edilmesi sebebiyle söz konusu muhtevaya hâkim olmayanların kitabın bu kısımlarını okumadan atlamalarını önermektedir. Zira gereğinden fazla derin tarihe girerek mevzuyu akademik ve ağır bir dille anlattığını belirtmektedir.⁷³

Dördüncü bölümü, “Hz. Muhammed’in (sav) Karşı Karşıya Olduğu Kabile Sistemi”, “Medine ve Mekke’nin Batısındaki Kabileler”, “Medine ve Mekke’nin Doğusundaki Kabileler”, “Kuzeydeki Kabileler”, “Mekke’nin Güneyindeki Kabileler”, “Arabistan’ın Geri Kalan Bölgelerindeki Kabileler”, “Hz. Muhammed’in (sav) Politikasının Başarısı” alt başlıklarıyla yazmıştır.

Beşinci bölümü, “Hz. Muhammed’den (sav) evvel Sosyal ve Siyasî Gruplaşmalar”, Hz. Muhammed’in (sav) Destekçileri”, “Müslüman Muhalefeti” alt başlıklarıyla yazmıştır.

Altıncı bölümü, “Yesrib Yahudileri”, “Hicret Sırasında Yahudiler,” “Hz. Muhammed’in (sav) Yahudilerle Uzlaşma Girişimleri”, “Yahudilere Karşı Fikri Saldırıları”, “Yahudilere Karşı Fizik Saldırıları” ve “Sonuç” alt başlıklarıyla yazmıştır.

Yedinci bölümü, “Medine Anayasası”, “Hz. Muhammed’in (sav) Konumu”, “Ümmet’in Özelliği” ve “Finans” alt başlıklarıyla yazmıştır. Sekizinci bölümü, “Can ve Mal Güvenliği”, “Evlilik ve Aile”, “Miras”, “Muhtelif Reformlar” ve “Sonuç” alt başlıklarıyla yazmıştır.

Dokuzuncu bölümü, “İslâm’ın Dini Kurumları”, “İslâm ve Arap Putperestliği”, “İslâm ve Hristiyanlık” alt başlıklarıyla yazmıştır.

Onuncu bölümü, “Dış Görünüşü, Tavrı ve Davranışı”, “Ahlâkî Zaaf İddiaları”, “Büyükülüğün Temelleri” alt başlıklarıyla yazmıştır.

Watt, İslâm tarihiyle iç içe olan bu kitabı yazarken konuyu tarihle uyum içerisinde aktaramamaktan şikâyet etmiş ve mevzuların zorluğu sebebiyle sosyal antropolojistle beraber yazılması gerektiği sonucuna varmıştır.⁷⁴ Bu eserinde konuları fazlasıyla detaylı ele aldığını söyleyen Watt “Hz. Muhammed hakkında söyleyeceklerimi söyledim ve daha fazla söylemeye çalışacak olursam, onun hakkında

⁷³ Watt, Medina, s. v; Watt, Medine, s. 11.

⁷⁴ Watt, Medina, s. Vi; Watt, Medine, s. 12.

vermeye çalıştığım izlenimi iyileştirmekten çok, zarar vereceğim sonucuna ulaştım” diyerek daha fazla ayrıntıya girme ve hâdiseleri yorumlama taraftarı olmadığını ifade etmiştir.⁷⁵

Esere dair çeviri çalışması “Hz. Muhammed Medine’de” adıyla Süleyman Kalkan tarafından yapılmıştır.

1.2.4. Muhammad Prophet and Statesman (Hz. Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı)

Watt 1961’de bu eserini “Muhammad at Mecca” ve “Muhammad at Medina” kitabında olan kapsamlı içeriklerden sadeleştirerek kaleme almıştır. Diğer kitaplarında olduğu gibi bu kitabında da konular neredeyse aynıdır. Fakat diğerlerine nazaran bu eserde, akademik dilden uzak bir üslûp hâkim olup tarihsel verileri delillendirme kaygısı güdülmediği görülmektedir.

Watt bu eserinde, Hz. Muhammed’in (sav) hayatında O’nun daha çok devlet kurucusu vasfının ve liderlik yönünün ön plana çıktığı hâdiseleri ele almıştır.⁷⁶ Dolayısıyla Watt, “Hz. Muhammed (sav) Mekke’de ve Medine’de” kitabından farklı olarak burada Hz. Muhammed’i (sav) devlet kurucusu olarak incelemek suretiyle Mekke ve Medine’yi siyasî, iktisadi ve coğrafi koşullar yönünden değerlendirmiştir. Hz. Muhammed’i (sav) tam olarak anlayabilmek için onun Mekke’de ve Medine’de gittiği yerleri, temasta bulunduğu kişileri ve etrafındakilere bıraktığı tesiri bilmek gerektiğine işaret etmiştir.⁷⁷

Eserin başlıklarını bölüm sırasına göre şu şekilde oluşturmuştur: “Üstün Yaratılışlı Yetim”, “Peygamberliğe Çağrı”, “Muhalefet ve İnkâr”, “Medine’ye Hicret”, “Mekkelilerin Kışkırtılması”, “Mekkelilerin Hamlesinin Başarısız Olması”, “Mekkelilerin Kazanılması”, “Arabistan’da Bir Yönetici”, “Sonuç”. Eserin sonuna “Kaynaklar ve Bibliyografya Üzerine Notlar” diye yazdığı notları da eklemiştir.⁷⁸

⁷⁵ Watt, Medina, s. v; Watt, Medine, s. 11

⁷⁶ Hande Kayhan, “Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı”, **İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, Aralık 2017, s. 126.

⁷⁷ Kayhan, s. 127.

⁷⁸ W. Montgomery Watt, **Muhammed Prophet and Statesman**, Oxford University Press, London, 1961, (Statesman), s. 1; W. Montgomery Watt, **Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı**, çev. Erdem Türközü, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015. (Devlet Adamı), ss. 5-6.

Sonuç olarak Watt, bu eserde Hz. Muhammed'in (sav) hayatını İslâm'ın yayılma dönemleri ile birlikte inceleyerek yazmıştır. Hz. Muhammed'in (sav) vasıfları, İslâm'a davet hareketindeki üstün başarısı, Mekke-Medine topraklarında insanlarda bıraktığı güçlü tesiri ve mucizelerinden bahsederken “yaratıcı hayal gücü” tabirini kullanmıştır. Watt, Hz. Muhammed (sav) gibi Allah tarafından vazifelendirilen ve vahiy alan bir kimsenin yerinde başkası olsa kibir ve gurura kapılabileceğini söyleyerek O'nun tekebbüre düşmemesine dikkat çekmiştir. Watt'a göre Hz. Muhammed'in (sav) İslâm'a daveti sadece o çağda değil o çağdan sonra milyonlarca insanı da tesiri altına almıştır. Kitabını Hz. Muhammed'in (sav) önceki dinlerden daha iyi bir dini kalplere yerleştirmekte muvaffak olduğunu söyleyerek nihayete erdirmiştir.⁷⁹

Esere dair çeviri çalışmaları şunlardır: “Hz. Muhammed Peygamber ve Devlet Kurucu” adıyla Hayrullah Örs tarafından yapılan bir çalışma olduğu gibi⁸⁰ “Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed” adıyla Ünal Çalar tarafından başka bir çeviri çalışması daha vardır.⁸¹ Bir diğer çeviri ise “Hz. Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı” adıyla Erdem Türközü tarafından yapılmıştır.

1.2.5. Islam and Integration of Society (İslâm ve Toplumun Bütünleşmesi)

Watt bu kitabı hem oryantalistlerin hem de sosyologların ilgisini çekebilecek şekilde yazdığını ifade etmiştir.⁸² 1961 tarihinde yayınlanan eserini İslâm tarihinin kökenleri ve Hz. Muhammed'in (sav) hayatına dair konular üzerine olan önceki çalışmalarından meydana getirdiğini açıklamıştır.⁸³ Bu çalışmasındaki temel amacı olumlu bir şekilde kanıtlanmış fikirleri incelemek ve içlerindeki temel yasa ve temel kuralları keşfetmek olmuştur. Watt, kitabında kanıtlanmış fikirlerin incelenmesinin bir

---

⁷⁹ Watt, Statesman, s. 240.

⁸⁰ W. Montgomery Watt, **H. Muhammed Peygamber ve Devlet Kurucu**, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1963.

⁸¹ W. Montgomery Watt, **Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed**, çev. Ünal Çalar, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2001

⁸² W. Montgomery Watt, **Muhammed: Islam and Integration of Society**, Northwestern University Press, 1. Baskı, USA, 1961, (Islam and Integration), s. xi.

⁸³ Watt, Islam and Integration, s. 2.

avantajı olarak Batılı araştırmacıların da bu kitaptan istifade edebileceklerini söylemiştir.⁸⁴

Kitabı sekiz bölüm başlığına ayırarak yazmıştır. Birinci bölümde “Sorunlar ve Varsayımlar” başlığıyla çalışmasının içeriğindeki fikirlerden bahsetmiştir. İkinci bölümde “Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Etkisi” başlığıyla dinin ekonomik faktörlere olan bağı ve kapsamını değerlendirmiştir.⁸⁵ Üçüncü bölümde “Düşüncelerin Rolü” başlığıyla fikirlerin toplumla ilişkisini ve fikir çeşitlerine değinmiştir. Dördüncü bölümü “Birlik ve Ayrılık İsteği” başlığıyla yazmıştır. Beşinci bölümde “Siyasî Hayatın Bütünleşmesi” başlığıyla İslâm’daki siyasal bütünleşmenin kapsamını ve siyasal alanın dini alanla ilişkisini anlatmıştır.

Sonuç olarak Watt, bu kitaptaki çalışmaların her şeyden evvel orta çağ İslâm’ıyla bağlantılı olduğunu ifade etmiş ve dünya toplumunda birlik ve bütünlüğü sağlayacak yegâne unsurun din olduğu sonucuna varmıştır.⁸⁶

1.2.6. Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey (İslâmî Tetkikler: İslâm Felsefesi ve Kelâmı)

Watt, bu kitabında kelâm tarihi ve İslâm tarihi hakkında araştırmalarını kaleme almıştır. 1960 yılında yayınlanan bu eserde Avrupa’daki araştırmacılar tarafından yapılan araştırmaları da kısaca ele almıştır. Watt’ın çalışması İslâm’ın inkişafına dair birtakım bakış açılarına sahiptir. Kitabın çevirisi için Watt’a izin mektubu gönderip bu kitabın tercümesini yapan Süleyman Ateş, müellifin İslâm’ın inkişafına dair yorumlarının bazılarının hatalı bazılarının da doğru olduğunu ifade etmiştir. Sözelimi hadisle ilgili olan ifadeleri için Watt’ın Goldhizer’in⁸⁷ görüşlerinin etkisi altında kaldığına işaret etmiş ve bir Hristiyan olmasından dolayı ondan bu konuda objektif bir

⁸⁴ Watt, *Islam and Integration*, s. 1.

⁸⁵ Watt, *Islam and Integration*, s. 4.

⁸⁶ Watt, *Islam and Integration*, ss. 284-285.

⁸⁷ Ignaz Goldziher Macar asıllı Musevî kökenli bir müsteşriktir. Alman Theodore Nöldeke ve Hollandalı Christiaan Snouck Hurgronje’yle Batı’da Avrupa’da modern İslâmî ilimlerin kurucusu olarak görülür. Bkz. Mehmed S. Hatiboğlu, “Gooldziher, Ignaz”, *DİA*, İstanbul, 1996, Cilt: 14, ss. 102-105.

bakış açısına sahip olmasını beklemediğini ifade etmiştir.⁸⁸

Watt bu kitabın daha çok İslâm felsefesi ve kelâmı hakkında yeterince bilgi sahibi olanlara hitap ettiğini dile getirmiştir. Bu sebeple konuya temas etmeden önce detaylı açıklamalarda bulunmadığını ve mevzulara yüzeysel değindiğini beyan edip eserin üniversite talebeleri ve alanında uzman kişiler için kıymetli olabileceğini vurgulamıştır.⁸⁹

Eser, “Kaynaklar Üzerine Not”, “İlk Helenizm Dalgası”, “İkinci Helenizm Dalgası”, “Daha Sonraki İslâm Orta Çağları”, “Yeni Dönem” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Watt, İslâmî temelli gözüken ama aslında İslâm’la alakası olmayan bazı fırkaları da bu kitabında sıkça zikretmiş ve bahsettiği fırkaların İslâmî temelli olup olmadığının göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir.⁹⁰ Öte yandan içeriğinde mezhepler tarihi, dinler tarihi ve felsefe alanlarına da yer vererek ağır konulara girmiştir. Bu yüzden Watt’ın dediği gibi eser, alanında uzman kişiler için daha da kıymetli bir şekle bürünmüştür.

Eserin sonuç kısmında “dünya birleşik dini” ifadelerini kullanarak tüm dinlerin Allah’a iman konusunda birleşmesi gerektiğine dair bir çağrıda bulunmuştur.⁹¹ Ona göre eğer dinler birleştirilemezse insanlık için büyük bir kayıptır. İslâm teologlarının din usulünde yeni bir forma girmesinin gerektiğini ve bunun Hristiyanlar için de geçerli olduğunu söylemiştir. Fakat bu önerisine her ne kadar Hristiyanlar da dâhildir dese de kitabının sonunu İslâm teologlarına “dinlerin birleşmesi çağrısına karşılık verecekler mi?” çağrısında bulunarak sonlandırmıştır.⁹² Kitabın tercümesini yapan Süleyman Ateş, Watt’ın bu çağrısına icâbet etmenin İslâm için hiçbir ehemmiyet taşımadığını ifade ederek bütün dinlerin özünde İslâm dininin olduğunu vurgulamıştır ve Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan “Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır” âyetine atıfta

⁸⁸ W. Montgomery Watt, **İslâmî Tetkikler: İslâm Felsefesi ve Kelâmı**, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1968, (İslâm Felsefesi ve Kelâmı), s. v.

⁸⁹ Watt, *İslâm Felsefesi ve Kelâmı*, s. vii.

⁹⁰ Watt, *İslâm Felsefesi ve Kelâmı*, s. 98.

⁹¹ Watt, *İslâm Felsefesi ve Kelâmı*, s. 159.

⁹² Watt, *İslâm Felsefesi ve Kelâmı*, s. 159.

bulunmuştur.⁹³ Esere dair çeviri çalışması “İslâmî Tetkikler: İslâm Felsefesi ve Kelâmı” adıyla Süleyman Ateş tarafından yapılmıştır.⁹⁴

1.2.7. Muslim Intellectual: A Study of al-Ghazali (Müslüman Aydın: Gazzâlî Hakkında Bir Araştırma)

Watt, Gazzâlî’nin başarısını ve mücadelesini anlatmayı amaçladığı bu eserinde biyografik detaylarda derinleşmekten ziyade onun daha çok bilgi sosyolojisindeki (epistemolojik) izlerini takip etmeye odaklanmıştır.⁹⁵ 1953 yılında yayınlanan bu eserde Watt, Gazzâlî’nin içinde yaşadığı toplumu göz önünde tutarak onun ortaya koyduğu fikirleri, yaptığı çalışmaları incelemiş ve İslâm toplumunda açtığı çıgırları, zihnî ve fikrî muvaffakiyetleri konu edilmiştir. Biyografik olarak yazılan eserde yazar, aydının toplumdaki rolünü, toplum üzerindeki fikirsel etkilerini tahlil etmeye yorumlamaya çalışmıştır.⁹⁶

Gazzâlî’nin hayatı boyunca değışen görüşlerine değinen Watt, bu özelliğı sebebiyle onu araştırmanın güçlüğünden bahseder ve Gazzâlî’yi, Hz. Muhammed’den (sav) sonra en önemli Müslümanlardan biri olarak değerlendirir. Ayrıca o, Gazzâlî’nin ilim serüveninde vermiş olduğı mücadelenin tesirinde kaldığını, hayatında yaşadığı fikrî dönüşümlerinin ve ilmî câzibesinin kendisinde araştırma isteğı uyandırdığını ifade eder.⁹⁷ Bu eseri kaleme alırken henüz yeni bir ilim sahası olan bilgi sosyolojisini merkeze alan bir metod izleyeceğini belirten Watt, daha önce İslam dünyasına bu perspektiften bakan neredeyse hiçbir çalışma yapılmadığına dikkat çeker. Bu anlamda İslâm düşünce tarihinin ekserisini yeniden tahkik etmek gerektiğini ifade eder.⁹⁸

Watt, sekiz bölüme ayırdığı kitabın içeriğini sırasıyla “Gazzâlî’nin Fonksiyonu”, “Gazzâlî’nin Dünyası”, “Felsefeyle Karşılaşma”, “Hakikatin

⁹³ Âl-i İmrân, 3/85.

⁹⁴ W. Montgomery Watt, **İslâmî Tetkikler: İslâm Felsefesi ve Kelâmı**, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversite Yayınları, Ankara 1968; İstanbul 2004

⁹⁵ W. Montgomery Watt, **Müslüman Aydın Gazzâlî Hakkında Bir Araştırma**, çev. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınevi, İzmir, 1989, (Gazzâlî), s. 1x.

⁹⁶ Watt, Gazzâlî, s. 7.

⁹⁷ Watt, Gazzâlî, s. 13.

⁹⁸ Watt, Gazzâlî, s. 14.

Karizmatik Lider Olan Hz. Muhammed'den (sav) Alınması", "Kelâmın Yeniden Değerlendirilmesi", "Dünyevi Başarının Sebep Olduğu Huzursuzluk", "İhya Edilmiş Toplumun Fikri Temeli", "Başarı" başlıklarından oluşturmuştur. Esere dair çeviri çalışması Hanifi Özcan tarafından "Müslüman Aydın: Gazzâlî Hakkında Bir Araştırma" adıyla kaleme alınmıştır.⁹⁹

1.2.8. A History of Islamic Spain (Endülüs Tarihi) 1962

Watt, kitabının konuyla ilgili az bilgisi olan ya da hiç bilgisi olmayan eğitimli okuyuculara, üniversite öğrencilerine ve alanında uzman kişilere yönelik olduğunu ve onlar için kıymet taşıdığını belirtmiştir.¹⁰⁰

"İslâmî İspanya'ya Duyulan İlgi" başlığından oluşan kitabın girişinde İspanya'nın maddi-manevi Avrupa'ya etkisini anlatmıştır. İslâmî İspanya'nın üstün bir medeniyete sahip olduğunu vurgulayarak konuyu üç açıdan ele almıştır. İlki İslâmî İspanya'ya kendi içinden bakılması gerektiği ve nasıl bir eğitim birikimine sahip olduğunun bilinmesi gerektiği ile ilgili görüşleridir. İkincisi İslâm dünyasıyla da etkileşimleri olan İslâmî İspanya'ya İslâm dünyasının bir parçası olarak görülmesi gerektiğidir. Üçüncüsünde Watt, İslâmî İspanya'nın Avrupa'ya olan komşuluklarının yakın temasta olduğu üzerinde durarak Avrupa'ya tam olarak nasıl bir katkıda bulunduğunu bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰¹

Sonuç kısmında "İslâmî İspanya'nın Önemi" başlığı altında İspanya'nın hem İslâm'a hem de Avrupa'ya bıraktığı tesirin önemini anlatmıştır. Esere dair çeviri çalışması: Endülüs Tarihi, çev. Qiyas Şükürov- Cumhur Ersin Adıgüzel, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

1.2.9. Companion to the Qur'an: Based on Arberry's Translation (Kur'ân Rehberi)

İlk olarak 1967 yılında yayınlanan bu eserini Watt, Arberry'in "İngilizce

⁹⁹ W. Montgomery Watt, **Müslüman Aydın: Gazzâlî Hakkında Bir Araştırma**, çev. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1989.

¹⁰⁰ W. Montgomery Watt, **A History Of Islamic Spain**, Edinburgh Universty Press, Edinburgh, 1965, (Spain), s. vi.

¹⁰¹ Watt, Spain, s. 2.

Kur'ân Tercümesi''ni esas alarak telif etmiştir. Watt bu eserinin Kur'ân'a eşlik eden bir kitap olduğunu belirtmekle birlikte Arberry'nin yapmış olduğu Kur'ân çevirisiyle kullanılmak üzere tasarlanmış olduğunu da ifade etmektedir. Arberry'nin alçakgönüllülük ile sık sık yaptığı açıklamaların ve yorumların, eseri anlaşılabilir bir hale getirdiği düşüncesiyle hem çeviriden kaynaklı temel sorunları hem de yorumu etkileyen faktörleri ortadan kaldırabilmek gerekli temel arka plan materyalini hazırladığını belirtmektedir. Watt, temel kaynak olan eserin yazarı Arberry'nin görevine gösterdiği özeni göz ardı etmeksizin amacının yalnızca ev sahibi çeviriye düzeltmeler önermek olduğunu açıklamaktadır.¹⁰²

Watt bu eseri kaleme alırken Kur'ân okuyucularına gerekli arka plan bilgilerini vererek yardımcı olmaya çalışmıştır. Eserde Kur'ân'a özgü fikirler anlatılarak ana muhtevayı içerecek şekilde tefsirler not edilmiştir. Eserde Kur'ân'daki özel isimler için bir indeks ve yorumlanan kelimeler için de ayrı bir indeks oluşturulmuştur. Arberry'nin çevirisine dayanarak yazıldığı için bu eserin diğer çevirilerle de kullanılabileceği gibi aynı zamanda âyetler ile de numaralandırıldığı için orijinal metinle birlikte de kullanılabileceği söylenmiştir.¹⁰³

1.2.10. Islamic Political Thought (İslâm Siyasî Düşüncesi)

1968 yılında yayınlanan bu eserinde Watt, İslâm dünyasındaki siyasî kavramların kökenini ve doğuşunu göstermeyi amaçlamıştır.¹⁰⁴ Çalışmasında, İslâmi siyasî fikirlerin tarihsel süreçte etkin olduklarına dair konuları da ele almaktadır. Bilhassa dini fikirlerin, toplum hayatını etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁰⁵

1.2.11. What is Islam? (İslâm Nedir?)

¹⁰² W. Montgomery Watt, "Companion to the Qur'an: Based on Arberry's Translation", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, (Ed. J. Burton), Cambridge University Press, Cilt: 32, Sayı: 2, London, 1969, s. 387.

¹⁰³ <https://www.routledge.com/Companion-to-the-Quran-Based-on-the-Arberry-Translation/Watt/p/book/9780415439008> (Erişim Tarihi: 25.05.2023)

¹⁰⁴ W. Montgomery Watt, **Islamic Political Thought**, Edinburgh University Press, North America, 1968, (Islamic Political Thought), s. ix.

¹⁰⁵ Watt, **Islamic Political Thought**, s. x.

Watt, kitabını “Hz. Muhammed’in (sav) Vizyonu” ve “Vizyonunun Oluşumu” başlığı şeklinde iki kısma ayırmış ve bu başlıkları on bir bölümde ele alarak yazmıştır. 1968 yılında basılan bu eserde Watt, İslâm’a dair yazılarını Kur’ân-ı Kerîm’den, Hz. Muhammed’in (sav) hayatından ve İslâm tarihinden iktibaslarla bulunarak ve bu bilgileri kendi fikirleriyle harmanlayarak sunmuştur. Bununla beraber Hz. Muhammed (sav) hakkında yaptığı yorumlara gelen eleştirilerden sonra önceki ifadelerinden çekindiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Watt, “Allah’a teslim olmuş bir Müslüman olduğumu sanıyorum” diyerek Müslüman olduğunu söylemiştir. Fakat onun Müslümanlığı İslâm dünyasında karşılık bulan cinsten değildir. Kendisini Müslüman olarak nitelendirmesi farklı bir İslâm düşüncesini benimsediğine dikkat çekmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla Watt’ın İslâm’a bakış açısı Müslümanların tercih ettiği bir yaklaşımdan çok farklıdır. Kur’ân-ı Kerîm hakkında batılıların ondan öğreneceği çok şey olduğuna inandığını vurgulayıp Kur’ân-ı Kerîm’den gelen mesajı ilahî hakikat hazinesi olarak tanımlamıştır.¹⁰⁶

Watt eserin sonuç kısmında İslâm’ın en mühim başarısının dini toplum oluşturma hususundaki muvaffakiyeti olduğuna dikkat çeker. Özellikle de Avrupa’da olduğu gibi ırkçılığı bertaraf edememiş, birlik ve dayanışmayı sağlayamamış bir toplum ile Müslüman toplumu kıyaslayarak İslâm’ın bu hususta insanları bir araya getiren yönüne ve birliği sağlayan kâidelerine değinmiştir.¹⁰⁷ Kitabının “İslâm nedir?” sorusuna cevap verdiğini söyleyerek kendisinin de İslâm’a sempati besleyen bir batılı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İslâm toplumunun gelecekte dünyaya birçok katkısının olacağını umut ettiğini söyleyerek eserini sonlandırmıştır.¹⁰⁸ Eserin çevirisi “İslâm Nedir?” adıyla Elif Rıza tarafından yapılmıştır.

1.2.12. Islamic Revelation in the Modern World (Modern Dünyada İslâm Vahyi)

¹⁰⁶ W. Montgomery Watt, **İslâm Nedir?**, çev. Elif Rıza, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24.

¹⁰⁷ Watt, **İslâm Nedir?**, s. 298.

¹⁰⁸ Watt, **İslâm Nedir?**, s. 299.

Watt, 1970 yılında yayınladığı bu kitabının diğer eserlerinden farklı olduğunu söylemiş ve sadece akademik bir çalışmadan ibaret olmadığını eserinde kendisine ait İslâm ile Hristiyanlık hakkındaki fikirlerine ve yorumlarına da yer verdiğini açıkça ifade etmiştir.¹⁰⁹

Kitabın on bölümden oluşmaktadır. Bölüm içeriklerinde genel olarak Hz. Muhammed'in (sav) vahiy tecrübesi, Ku'rân ve hadiste anlatılan vahiy, Kur'ân vahyinin göz önünde bulundurulduğu hususlar, Kur'ân'ın indirildiği dönemle münasebeti, vahyin kabulü, vahyin yorumlanması, vahyin etkisi, vahiyle ilgili kelâmî görüşler, İslâm-Hristiyanlık arasındaki vahye dair münasebet, tamamlayıcılık vazifesinin benimsenmesi gibi mevzuları ele almıştır.

Kitabın yazılma amacı Hristiyan-Müslüman münasebetini sağlamaya yöneliktir olduğu ifade edilmiştir. Watt, Hristiyan-Müslüman arasında münasebet sağlanması için de Hristiyanların misyonerlik faaliyetlerinden vazgeçmesi gerektiği vurgulamıştır. Çünkü misyonerliğe göre Hristiyanlar ve Avrupa üstün sayılmaktadır ki bu durum Müslümanların başarılarını görmezden gelmeye sebeptir. Bununla beraber Müslümanların da Hristiyanların başarılarını göz ardı etmemeleri gerektiğini ve aralarında münasebet olması açısından Müslümanların, Hristiyanların başarılarını görmelerinin önemli olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹⁰

Watt, Hristiyan-Müslüman arasındaki münasebeti sağlamakta “Muhammed (sav) Kur'ânda diyor ki” gibi yani Kur'ân vahyinin Hz. Muhammed (sav) tarafından uydurulduğunu iddia eden Batılıların tamamlayıcılık ilkesini engellediklerini ifade etmiştir.¹¹¹

Watt, İslâm'ın Müslümanlara güven veren bir din olduğunu ve İslâm toplumunda kardeşlik bağlarının güçlü olduğunu söylemiştir. Bununla beraber modern dünyada hiçbir dinin tek başına iktidar olamayacağını ve dinlerin birbirini tamamlayıcı nitelikte olması gerektiği kanaatine varmıştır.¹¹²

¹⁰⁹ W. Montgomery Watt, **Islamic Revelation in the Modern World**, Edinburgh Universty Press, North america, 1969, s. v

¹¹⁰ W. Montgomery Watt, **Modern Dünyada İslâm Vahyi**, çev. Mehmet S. Aydın, Hülbe Yayıncılık, Ankara, 1982, s. 10.

¹¹¹ Watt, **Modern Dünyada İslâm Vahyi**, s. 8.

¹¹² Mehmet Aydın, “Modern Dünyada İslam Vahyi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1-4, Ankara, 1976, s. 418.

Kitabını yazmasındaki diğer bir amacının ise Batılı bilim adamlarının İslâm'a dair her yaklaşımlarının kötü bir niyetten kaynaklanmadığını göstermeye çalıştığını ifade etmektedir.¹¹³ Çünkü Watt bu kitabında İslâm'a, kötü niyetle yaklaşan bazı Batılılar gibi yaklaşmamıştır.

Watt, Avrupa'da bazı Kur'ân tarihçilerinin Kur'ân için söylediği “Hz. Muhammed (sav) Kur'ân 'ı değiştirdi” iddiasının herhangi bir ehemmiyet taşımadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak Watt, eserinde dinlerin birbirine tamamlayıcı nitelikte olması gerektiğini ve bunun nasıl gerçekleşeceğine dair düşüncelerini eserinde aktarmıştır.¹¹⁴ Esere dair çeviri çalışması “Modern Dünyada İslâm Vahyi” adıyla Mehmet S. Aydın tarafından yapılmıştır.

1.2.13. Bell's Introduction to the Qur'an (Bell'in Kur'ân'a Girişi)

Watt, 1970 yılında yayınladığı bu kitabında Kur'ân'ı tarihsel merkezli olarak eleştirel bir üslup ile incelemiştir. Hz. Muhammed'in (sav) ilhamını, amacını, vahyini konu edinmiştir. Kur'ân tarihine yer vermekle birlikte Kur'ân'ın içerik şeklini de tahlil ederek Batılı ve Müslüman büyüklerin sözlerine de yer vermiştir. Kur'ân'dan etimolojik değerlendirmeler yaparak açıklamalarda bulunmuştur. Hatta bazı kavramların köklerine dair yaptığı yorumlarda onları Arapça dışında diğer dillerden iktibasta bulunarak açıklama yoluna gitmiştir. Mesela “ümmî” kelimesini okuma yazma bilmeyen olarak değil İbranice “ummot ha- 'olam (dünya halkları)” kelimesinden geldiği kanaatine varmıştır. Bu sebeple Watt, Hz. Muhammed'in (sav) okuma yazma bildiğini savunmuştur. Müslümanların bu konuda ümmî kelimesini yanlış yorumladıklarını ifade etmiştir.¹¹⁵

Watt, Kur'ân'ı “Kitap Dönemi” ve “Kur'ân Dönemi” olarak ikiye ayırmıştır. ‘Kur'ân Dönemi’ demesinin sebebi ilk dönemlerde Kur'ân'ın ezberden okunmasıdır ve Watt'ın bu kitabında bahsettiğine göre “Kur'ân” kelimesi ezberden okumak

¹¹³ Watt, Modern Dünyada İslâm Vahyi, s. 10.

¹¹⁴ Watt, Islamic Revelation in the Modern World, s. 126.

¹¹⁵ W. Montgomery Watt, **Bell's Introduction to the Qur'an**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1953, (Bell's Introduction to the Qur'an), ss. 33-34.

demektir. “Kitap Dönemi” demesinin nedeni ise sonraki dönemlerde Kur’ân’ın yazıya geçirilmesi ve çoğaltılmasıyla yazılı Mushaf döneminin yaşanmaya başlamasıdır.¹¹⁶ Esere dair çeviri çalışması “Kur’ân’a Giriş” adıyla Süleyman Kalkan tarafından yapılmıştır.¹¹⁷

1.2.14. The Influence of Islam on Medieval Europe (İslâm’ın Ortaçağ Avrupa’sına Tesiri)

Watt, 1972 yılında yayınladığı bu kitabında İslâm’ın Avrupa’ya etkileri ve katkılarını inceleyerek Avrupa’nın bu etkileşime tepkisini değerlendirmiştir. Eserini bu gâye doğrultusunda telif eden Watt, Avrupa ve İslâm etkileşimi konusunda daha önce edinilmeyen bilgileri kapsamlı bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Şurası önemlidir ki Watt, bu eserini Avrupalı bir bakış açısıyla yazmamış, bilhassa Müslümanların dünya üzerinde olan başarılarını vurgulayarak yazacağını açıklamıştır. İslâm’ın Avrupa’ya etkisinin incelenmesini, Avrupalıların ve Arapların iç içe olması açısından önemli görmüştür.¹¹⁸

Esere dair çeviri çalışmaları mevcuttur. Bunlardan biri “İslâm’ın Avrupa’ya Tesiri” adıyla Hulusi Yavuz tarafından kaleme alınmıştır. Bir diğeri “İslâm Avrupa’da” adıyla Hulusi Yavuz tarafından kaleme alınmıştır. Diğer bir çalışma ise “İslâm’ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi” adıyla Ümit Hüsrev tarafından yapılmıştır.¹¹⁹

1.2.15. The Formative Period of Islamic Thought (İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri)

---

¹¹⁶ Watt, Bell’s Introduction to the Qur’an, 138; Ayrıca bakınız Richard Bell, **Introduction to the Qur’an**, Edinburgh University Press, 1953, ss. 128-136.

¹¹⁷ W. Montgomery Watt, **Kur’ân’a Giriş**, çev. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu, Ankara, 1998.

¹¹⁸ W. Montgomery Watt, **The Influence of Islam on Medieval Europe**, Edinburgh University Press, North America, 1972, s. vii.

¹¹⁹ W. Montgomery Watt, **İslâm’ın Avrupa’ya Tesiri**, çev. Hulusi Yavuz, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1986; W. Montgomery Watt, **İslâm Avrupa’da**, çev. Hulusi Yavuz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989; W. Montgomery Watt, **İslâm’ın Ortaçağ Avrupası Üzerindeki Etkisi**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilgesu Yayıncılık, 2013.

Watt 1973 yılından yayınladığı bu eserini “İslâm’ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader” adlı kitabından yola çıkarak oluşturmuştur. İslâm’ın ilk üç dönemindeki İslâmî düşünceleri ve oluşumlarını bu eserinde genişletilmiş bir şekilde ele almıştır. Watt bu eserinde, mezhepler tarihine derinlemesine değindikten sonra İslâm’ın ilk üç dönemindeki İslâm düşüncesinin oluşumunu ve gelişimini anlatmıştır. İslâm düşüncesinin tekamülünü ve teşekkülünü anlatmadan önce kitabının ilk konularında mezhep tarihine de ayrıntılı olarak yer verdiği için mezhep tarihçileri açısından da önemli bir eser olmuştur.¹²⁰

Watt bu eserini “Başlangıç Dönemi”, “Mücadele Asrı” ve “Sünnîliğin Zaferi” şeklinde üç ana kısma ayırarak on bölüm olmak üzere yazmıştır. Bölümlerin içeriğinde Hariciler, Emevî Devletindeki hâdiseler, kader tartışmaları, Mürcie ve Cehmiyye fırkaları, Abbasilerin kuruluşu, Mutezile ve son olarak Sünnî kelâmın oluşumu gibi konuları anlatmıştır. Sonuç olarak Watt, İslâm’ın ilk üç devrinde hâkim olan İslâmî düşüncenin harekâtına, mezhepler tarihinden sonra teşekkül eden fikrî akımlara ve o dönemin siyasî, kültürel ve toplumsal etkenlerine değinerek eserini tamamlamıştır.¹²¹

Esere dair çeviri çalışmalarından biri “İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri” adıyla Ethem Ruhi Fırlalı tarafından yapılmıştır. Diğerisi ise “İslâm Düşüncesinin Teşekkül Dönemi” adıyla Osman Demir tarafından kaleme alınmıştır.¹²²

1.2.16. The Majesty That was Islam (İslâm’ın Hükümlerliği)

1978 yılında yayınlanan bu eserde Watt, İslâm tarihini kapsamlı bir şekilde araştırmış ve İslâm dünyasındaki m. 661-1100 senelerini kapsayan süreci ele alarak yaşanan hâdiselere yer vermiştir. Emevî Döneminden başlayarak Selçuklu Dönemi de dahil olmak üzere araştırmalar yapmıştır. Watt’ın bu eserindeki amacı din ile siyâset arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmasıdır. Hristiyan kültürünün nasıl İslâmî bir kültüre dönüştüğünü incelemeye çalışmıştır.¹²³

¹²⁰ W. Montgomery Watt, **İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri**, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, 3. Baskı, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010, (Teşekkül Devri), s. 2.

¹²¹ Watt, **Teşekkül Devri**, s. 7.

¹²² W. Montgomery Watt, **İslâm Düşüncesinin Teşekkül Dönemi**, çev. Osman Demir, Ketebe Yayınları, 2021.

¹²³ W. Montgomery Watt, **The Majesty That Was Islam**, Edinburgh Universty Press, London 1974, s. 1.

1.2.17. Islam and Christianity Today: A Contribution to Dialogue (Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık)

1983 yılında basılan bu eserde Watt, İslâm ve Hristiyanlık arasında bir bağ kurulması gerektiğini ısrarla savunmaktadır. Dolayısıyla eserin te'lif amacını ve ana temasını bu iki din arasında bağ kurmaya çalışma gayesi oluşturmaktadır.¹²⁴ Esere dair çeviri çalışmalarından birini “Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık” adıyla Turan Koç kaleme alırken diğerini ise “Geçmişten Günümüze Müslüman-Hristiyan Diyalogu” adıyla Fuat Aydın kaleme almıştır.¹²⁵

1.2.18. Muhammad's Mecca (Muhammed'in Mekke'si)

1988 yılında yayınladığı bu eserinde Watt, *Muhammed at Mecca* eserindeki gibi Hz. Muhammed'in Mekke'deki risâlet dönemini kapsayan bir eser olarak yazmayı hedeflemiş olsa da sonradan bu kapsamı yalnızca Mekke dönemi ile sınırlandırma yoluna gitmiştir. Bunun sebebi olarak ise iki neden zikretmektedir: Birincisi yazdığı eserin hacim olarak bir kitap oluşturabilecek muhtevaya ulaştığını düşünmesidir. İkincisi ise Hz. Muhammed Medine'de adlı eserinde Medine'ye dair değinilebilecek konulara zaten değindiğine kanaat etmesidir.¹²⁶

“Hz. Muhammed'in gerçekten bir peygamber olduğu kanaatindeyim ve biz hristiyanların, ‘Onları meyvelerinden tanırsın’ anlamındaki hristiyan prensibi gereğince bunu kabul etmeleri gerektiğini düşünüyorum. Çünkü asırlar boyunca İslâm birçok aziz ve mübarek insanlar yetiştirmiştir.”

Watt eserini bu yaklaşım ile kaleme almış ve Mekke tarihi hakkında bilgi kaynağı olarak daha çok Kur'ân-ı Kerîm'den istifade etmiştir. Kur'ân'dan dikkatini

¹²⁴ W. Montgomery Watt, **Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık**, çev. Turan Koç, İzcilik Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 17.

¹²⁵ W. Montgomery Watt, **Geçmişten Günümüze Müslüman-Hristiyan Diyalogu**, çev. Fuat Aydın, Birey Yayınları, İstanbul, 2000.

¹²⁶ W. Montgomery Watt, **Hiz. Muhammed'in Mekke'si**, çev. Mehmet Akif Ersin, 2. Baskı, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017, (Hz. Muhammed'in Mekke'si), s. 13.

eken bazı âyetleri ele alarak âyetlerin kendisinde uyandırdığı izlenim, hissiyat ve fikirleri kaleme almıştır. Bir nevi seçili âyetlerden oluşan te’vil olarak da yorumlayabileceğimiz eser, aynı zamanda Watt’ın vahiy ve kaynağına dair yapılan eleştirilerini de içermektedir. Watt *İslâmic Revelation İn The Modern World* kitabında olduğu gibi bu eserinde de bazı batılıların “Kur’ân’ı Muhammed (sav) uyduruyor” gibi söylemlerinin doğru bir yaklaşım olmadığı üzerinde durmaktadır.¹²⁷ Esere dair çeviri çalışması “Hz. Muhammed’in Mekke’si” adıyla M. Akif Ersin tarafından yapılmıştır.

1.2.19. Islamic Fundamentalism and Modernity (İslâmî Hareketler ve Modernlik)

Eser 1988 yılında basılmıştır. Watt bu kitabında İslâm dünyasının durumunu toplumsal, siyasî, ekonomik ve dini yönden ele almıştır. Avrupa’nın modernliğinin İslâm dünyasına olan etkisiyle birlikte oluşan fikirleri değerlendirmiştir.¹²⁸ Eserin çevirisi Turan Koç tarafından “İslâmî Hareketler ve Modernlik” adıyla İz Yayıncılık ile 1997 yılında basılmıştır.

1.2.20. Early Islam: Collected Articles (Derleme Makaleler)

Bu kitap 1990 yılında basılmıştır. Watt kitaplarının içeriğinde yer almayan ancak temel araştırma konuları olan Kur’ân, Hz. Muhammed (sav) ve mezhep tarihleri incelemelerini ihtivâ eden makalelerini, bu kitapta birleştirdiğini ifade etmektedir.¹²⁹ Bu eserinde toplamda 23 makalesine yer vermektedir. Makalelerinin 11 tanesine “Muhammed (sav) ve Kur’ân” başlığı altında yer verirken diğer 12’sine ise “Erken İslâmî Düşünce” başlığı altında derlemeyi uygun görmüştür.

1.2.21. Muslim-Christian Encounters: Perceptions and Misconceptions (Müslüman ve Hristiyan Münasebeti)

¹²⁷ Watt, Hz. Muhammed’in Mekke’si, s. 11.

¹²⁸ W. Montgomery Watt, **İslami Fundamentalism and Modernity**, Routledge Press, London and New York, 1988, s. 1.

¹²⁹ W. Montgomery Watt, **Early Islam: Collected Articles**, Edinburgh Universty Press, Edinburgh, 1990, s. vii.

Bu eser 1991 yılında basılmıştır. Watt bu eserinde “İslâm’ın karşılaştığı Hristiyanlık”, “Kur’ân’daki Hristiyanlık Algısı”, “Kur’ân Algılarının Detaylandırılması”, “Yunan Felsefesi ile Karşılaşma”, “Müslüman Yönetimi Altında Karşılaşmalar”, “Orta Çağ Avrupa’sı ile Karşılaşmalar”, “Modern Karşılaşmanın Arka Planı”, “Modern Anlatım”, “Geleceğe Doğru” başlıklarıyla Müslüman- Hristiyan münasebetini anlatmıştır.¹³⁰ Esere dair çeviri çalışması “Müslüman- Hristiyan Diyalogu: Yanlış Yaklaşımların Eleştirisi” adıyla Fuat Aydın tarafından yapılmıştır.¹³¹

1.2.22. A Short History of Islam (İslâm’ın Kısa Tarihi) 1996

Watt 1996 yılında basılan bu eserini Batı dünyasına, İslâm’ın tarihini ve Müslümanların inançlarını olumlu bir şekilde anlatmayı amaçlayarak yazdığını belirtmektedir. Eserin içeriğini, İslâm’ın başlangıç dönemi, İslâm’ın siyasî ve tarihi yönü, Kur’ân’ın bilgileri, İslâm teolojisi ve İslâm’ın modern dünyadaki yeri konuları oluşturmaktadır.¹³²

---

¹³⁰ W. Montgomery Watt, **Muslim-Christian Encounters**, Routledge Press, Kanada, 1991.

¹³¹ Müslüman- Hristiyan Diyalogu: Yanlış Yaklaşımların Eleştirisi, çev. Fuat Aydın, Birey Yayıncılık, 2020

¹³² W. Montgomery Watt, **A Short History of Islam**, Oneworld Publications, London, 1996.

İKİNCİ BÖLÜM

RİSÂLET ÖNCESİ ARABİSTAN'IN DURUMU İLE İLGİLİ WATT'IN DEĞERLENDİRMELERİ

2.1. ARABİSTAN'IN SİYASÎ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU

2.1.1. Ekonomik Temel ve Sosyal Yapı

Bir dinin getirdiği hükümlerin ve kaidelerin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, tahlil edilebilmesi için öncelikle o dinin zuhur ettiği ortamın, toplum yapısının, bölgede yaşayan halk kitlelerinin konjonktürünün, yaşam şartlarının, inançlarının, kültür ve geleneklerinin iyi bilinmesi gerekir. Zira bilindiği üzere toplumun temel yapısını oluşturan unsurların başında din, siyaset, ekonomi ve ilim gelmektedir.¹³³ İslâm dininin indiği ortam bu yönleriyle bazı oryantalistlerin araştırmalarına konu olmuştur. Montgomery Watt'ta İslâm üzerine araştırmalar yapan oryantalistlerden biridir. İslâm dinine daha iyi vakıf olabilmek için dönemin şartlarının derinlemesine irdelenmesi gerektiği üzerinde duran Watt, bu gerekçeyle dayanarak Hz. Muhammed'in (sav) peygamberlik vazifesini ve gerçekleştirdiği başarılarının izini sürmede bahsi geçen hususların ufuk açıcı olabileceğini ve göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹³⁴ Bazı araştırmacıların bu dini ortamı, ekonomik temeller bağlamında değerlendirerek materyalist tarih bakış açısıyla ele aldıklarını söyleyen Watt, her ne kadar tarih çalışmalarındaki materyalist yaklaşımın benimsenmesini kabul etmediğini söylese de görülmektedir ki o da, eserine din, asabiyet, siyaset veya ilimle başlamak yerine ekonomiyle giriş yapmayı tercih etmiştir.¹³⁵ Zira Watt'ın içinde yetiştiği eğitim sisteminin etkisinde kaldığını düşünecek olursak eserine ekonomiyle başlaması şaşırtıcı olmayacaktır.

¹³³ Adnan Demircan, "İslâm Öncesi Arap Yarımadasının Dini, Siyâsî, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Tarihi", **İslam Tarihi ve Medeniyeti-Hz. Peygamber (sas) Dönemi**, (Ed. Mehmet Şeker), Cilt: 1, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, s. 107; Bayram Kahraman, "Toplumsal Yapının İşleyişinde Değerler ve Değer Rölativizmi", **Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2015, s. 2.

¹³⁴ Watt, Mekke, s. 33.

¹³⁵ Watt, Mekke, s. 25.

Ekonomik ve sosyal kaygılar sebebiyle insanların dine olan yaklaşımlarının nasıl değiştiğine yönelik anlatımlar -ileride ele alınacak- da göz önünde bulundurulduğunda görülmektedir ki itibarın ve ekonominin insan üzerindeki etkisi, oldukça dikkat çekicidir. Bu sebeple Watt'ın eserine ekonomi ile başlaması oldukça yerindedir. Zira İslâm dininin zuhur ettiği bölge, devrin tüm ticaret yollarının güzergâhı ve bir ticâret merkezi olan Mekke'dir. Watt, Mekke'yi sadece ticari bir merkez olarak görmekle kalmamış mâli, finansal bir merkez olarak değerlendirmiş ve Mekke'nin ileri gelenleri için 'finansör' ifadesini kullanmıştır. Bu finansörler Aden'den Gazze'ye ve Şam'a kadar ördükleri finansal ağa, borç yönetimindeki becerileri, yaptıkları yatırımlardaki kurnazlıklar sayesinde sadece Mekke halkını değil bölgedeki kabilelerin eşrafını da düşürmüşlerdir. Bununla birlikte Watt, Kur'ân'ın sıradan bir çöl ortamında ve sıradan bir çöl halkına değil, gelişmiş bir finansal ortamda indiği ifade etmektedir.¹³⁶

Önceden Mekke sadece kendi sınırları çerçevesinde yaptığı ticaret ile yaşarken “İlâf (müttefik)” denilen antlaşmalarla bölge ticaretinde de hâkim bir konuma yükselmiş ve Kureyşliler bu alanda söz sahibi olmaya başlamışlardır.¹³⁷ Bu hâkimiyet öyle bir seviyeye yükselmiştir ki diğer bölgelerin kervanları eşkıyalar konusunda büyük endişe taşırken, Mekkelilerin kervanları güvenlik sorunu yaşamayacak kadar rahata ermişlerdi. Zira diğer kabilelerin kervanları eşkıyaların saldırısına uğrarken Kureyşlilerin kervanlarına zarar vermeye hiç kimse cesaret edemiyordu. Hatta ticaret yapmak isteyen tüccar Kureyş'ten izin alıyordu. Nitekim bu durum Kur'ân'ı Kerîm'de şöyle ifade edilmiştir: “*Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) düzenledikleri seyahatlere ısındırıp alıştırdığı için, Kureyş de, kendilerini yedirip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.*”¹³⁸

Elbette Kureyş'e itibar kazandıran tek konu sadece ticaret değildi, Mekke'nin dini bir merkez olması, Arap kabilelerin hac ibadeti maksadıyla haram aylarda bu beldeye gelmesi ve Kureyş kabilesinin hac hizmetlerini yürütmesi, onların soylarını

---

¹³⁶ Watt, Mekke, s. 35.

¹³⁷ Muhammed Hamidullah, “İlâf”, **DİA**, İstanbul, 2000, Cilt: 12, s. 63.

¹³⁸ Kureyş, 106/ 1-4.

ve itibarlarını yüceltmeye etki eden diğer unsurlardandı. Watt şehrin ticari ve dini bir merkez olarak büyümesini, insanların korkusuzca, endişe etmeden gelebileceği kutsal bir bölge olmasına dayandırmaktadır.¹³⁹ Hac ibadetleri, Yemen ve Şam'a doğru yapılacak olan ticari faaliyetlerde Kureyş'in söz sahibi olmasında büyük rol oynuyordu. Böylelikle Kureyş, kervanların uzun mesafeli yolculuklarında güzergâha hâkim olan kabilelerle ilişkilerini sıkı tutarak önemli diyaloglar geliştiriyor böylece kendi inançları putperestliği, başka bölgelere tanıtılabiliyor ve yayabiliyorlardı.¹⁴⁰ Dolayısıyla Kureyş'in ekonomiden ve hac hizmetlerinden kazandığı itibar sayesinde Arap kabilelerinin üzerinde bir otorite kurduğu aşikârdı.

Burada şöyle bir husus akla gelmektedir: Şayet risaletin daha ilk zamanlarında Kureyş'in ileri gelenleri İslâm'ı kabul etmiş olsaydı diğer Arap kabileleri de onların ardından akın akın İslâm'a girerler miydi? Zira Mekke'nin fethiyle birlikte Kureyş'in tamamının İslâm'a girmesi bu öngörüğü desteklemektedir.¹⁴¹ Nitekim öncesinde bazı Arap kabileleri, İslâm'ı kabul konusunda birbirlerini kınayıcı bir tavır sergilemiş olsalar bile nihâyet "Size ne oluyor, Kureyş bile Müslüman oldu"¹⁴² diyerek artık Müslüman topluluğuna direnç gösterecek kadar güçlü olmadıklarını itiraf etmişler ve Arapların önde gelenleri olarak gördükleri Kureyş'in izinden gitmeye başlamışlardır.

Şüphe yok ki Araplar, Kureyş ve Resûlullah (sav) arasındaki İslâm ile ilgili gelişmeleri gözlemlemekteydiler. Dolayısıyla onlar, Kureyş'i önderleri, yol göstericileri, Harem bölgesinin sakinleri, İbrahim'in (a.s.) soyundan geldiklerini ve Arapların temsilcisi olduklarını kabul ediyorlardı. Kureyş, Resûlullah'ın (sav) tebliğ başlamasından itibaren O'na muhalifti. Mekke'nin fethedilmesiyle Müslümanların onları hezimete uğratması, Araplar tarafından müşahade edilince Allah Resûlü'nün karşısında durmaya ve düşmanlık yapmaya güçlerinin yetmeyeceğine vakıf olarak akın akın Allah'ın dinine girmişlerdi.¹⁴³ Kur'ân'ı Kerîm' de buyrulduğu gibi:

"Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde ve insanların akın akın Allah'ın

---

¹³⁹ Watt, Mekke, s. 35.

¹⁴⁰ Adnan Demircan, "İslam Öncesi Arap Yarımadası'nın Dini, Siyasî, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Tarihi" Hz. Peygamber Dönemi, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, s. 153.

¹⁴¹ Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, s. 285.

¹⁴² Taberî, T. Tarih, Cilt:3, s. 298; İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 9. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2014, ss. 220, 254.

¹⁴³ İbn Hişâm, ss. 619-620.

dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.”¹⁴⁴

Kureyşin ileri gelenlerinin İslâm'a bu kadar karşı olmasında ekonomik endişenin yanı sıra itibar kaybı endişesi de vardı. İlk zamanlardan beri Abdişems ve Abdimenaf oğulları arasında süre gelen rekabetin dengesi bir peygamberin Abdimenaf oğulları'ndan çıkmasıyla altüst olmuştu. Zira Ebû Cehil'in bu minvaldeki ifadeleri, kabileler arasındaki çekişmeyi, itibar ve şeref mücadelesini apaçık ortaya sermektedir. O şöyle demektedir, “Abdimenaf oğulları ile şeref hususunda tartıştık. Onlar yedirdi biz de yedirdik, onlar yaya kalmış kimselere binek verdiler biz de verdik, onlar halka bağışta bulundular biz de bulunduk, sonunda aynı dereceye ulaşip kulak kulağa giden iki yarış atı durumuna geldiğimizde onlar ‘İşte bizden semadan kendisine vahiy gelen bir peygamber çıktı’ dediler. Biz buna ne zaman ulaşacağız? Allah'a andolsun ki O'na asla inanmayız ve tasdik etmeyiz.”¹⁴⁵ bu ifadelerden de açıkça anlaşıldığı üzere kabileler arasındaki şeref ve itibar yarışı çok öncelere dayanmakta ve bu, onların gözünde ekonomik üstünlükten daha da önemliydi. İslâm dinine, bu kaygı sebebiyle daha en baştan önyargılı davranmışlar ve kendi soylarını gölgede bırakacak bir konumu kabul etmeye yanaşmamışlardı. Elbette bunun başka sebepleri de bulunuyordu. Kureyş, atalarının dinine bağlıydı ve bu dinin temsilcisi olarak Harem bölgesinin koruyuculuğunu üstleniyorlardı. Yeni bir din hem kafa karıştırıcı hem de şimdiye kadar uğrunda mücadeleler vererek kurdukları bu düzene büyük bir tehdit oluşturuyordu.

Watt Mekke halkının İslâm'a olan muhalefetini yukarıdaki yaklaşıma benzer bir tasavvurla ele alarak iki sebebe dayandırmaktadır. Birincisi Kur'ân'ın dinin merkezi olarak yine Mekke'yi seçmesi sebebiyle Mekke'li tacirlerin ekonomik açıdan bir endişeye kapılarak bu dine muhalefet etmediklerini, onların İslâm'a olan bu acımasız tutumlarının onların itibarlarına ve şimdiye kadarki efendi konumlarına yapılan saldırıdan ötürü olduğunu öne sürmektedir. Zira İslâm'ı kabul ettikleri taktirde nüfuzsuz ve soy bakımından itibarsız olan kabilelerin yanı sıra kendilerine hizmet eden

¹⁴⁴ Nasr Suresi, 110/1-2-3

¹⁴⁵ İbn Hişâm, s. 145.; İbrahim Sarıçam, **Emevî- Hâşimî İlişkileri**, 4. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, s. 107.

köleleriyle eşit tutulacaklardı. Bunun yanı sıra servetlerinin bir kısmını yoksullara hibe etme sorumluluğunu üstlenmek durumunda kalacaklardı ve bunu yapmadıkları taktirde bu din onları “cimri” olarak tanımlayacaktı.¹⁴⁶ Watt’ın bu anlatımlarından yola çıkarak Mekkelilerin fark ettikleri bu sosyal reforma karşı çıktıkları söylenebilir.

Watt ikinci temel sebep olarak ise müşriklerin İslâm’ı kabul ettikleri taktirde Hz. Muhammed’in (sav) Allah ile irtibatta olduğunu da kabul etmiş olacaklarını ve bunun Mekke’nin ileri gelenlerinin itibarını zedeleyeceğini söylemektedir. Nitekim bu kabul, Mekke siyasetini liyakat bakımından daha üstün olan “bu kişiye” devretmek demektir ki bu da zengin tacirlerin siyasi otoritelerinin ve itibarlarının kaybı anlamına gelmekteydi.¹⁴⁷ Watt’ın bu iki yaklaşımı da Ebu Cehil’in ifadeleri ile doğru orantılıdır.

Ebû Leheb, belki de yukarıda bahsi geçen kabile yarışının bir sonucu olarak kendi soyundan -Haşimoğullarından- gelen bir peygambere, kendi çıkarlarını düşünerek yaklaşmıştı. Vâkıya göre Ebû Leheb Hz. Peygamber’e (sav) bu dine girmesi karşılığında ne menfaati olacağını, kendisi için herhangi bir ayrıcalığın verilip verilmeyeceğini sormuş ve “Diğer inananlar ne kazandırsa sen de onu kazanacaksın.” cevabını almıştır. Bunun üzerine Ebû Leheb kibirli bir eda ile “Kahrolsun, beni diğer insanlarla eşit tutan bu dine!” diyerek dine girmedeki gerçek beklentisini ve menfaat arayışını ortaya koymuştur.¹⁴⁸ Watt, Ebû Leheb’in tüm bu hırçın tavırlarının sebebinin Ümeyyeoğullarından olan kayınpederi Harb b. Ümeyye’nin kışkırtmalarıyla da irtibatlı olduğunu düşünür.¹⁴⁹ Watt bu yaklaşımında haklı olabilir zira rivayetler incelendiğinde bu kanıya ulaşmak mümkündür. Öyle ki Ebû Leheb’in iki oğlu Hz. Peygamber’in (sav) iki kızıyla evliydi ancak Mekke’nin ileri gelenleri Ebû Leheb’in oğullarına, Resûlullah’ın (sav) kızlarını boşaması için baskı uyguluyorlardı. Bunun neticesi olarak Ukbe’nin, Rukiye’yi boşadığı fakat Ebû’l-Âs’ın, eşi Zeyneb’e olan sevgisinden ötürü onu boşamadığı kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Watt, Devlet Adamı, s. 72.

¹⁴⁷ Watt, Devlet Adamı, s. 73.

¹⁴⁸ Taberî, Muhammed b. Cerîr. **Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân**. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâr-u Hecer Kahire, Cilt: 24, 2001, (Câmiu’l-Beyân), ss. 714-715; Abdulhalim Oflaz, “Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri”, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, Cilt: 24, Sayı 1, 2020, s. 181.

¹⁴⁹ Watt, Mekke, s. 130.

¹⁵⁰ Taberî, T. Tarih, s. 165; daha fazla rivâyet için: Oflaz, “Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan

Watt İslâm'ı kabule engel olan diğer bir sebebin ise Taif'te mülkü bulunan Mekkelilerin ekonomik kaygıları olduğunu söyler. Ona göre, İslâm'ı kabulle dinin merkezi Mekke olacak, Taif'teki tapınak etkisini yitirecek ve böylece oradaki dini turizm kaynaklı gelir kapıları kapanacaktı.¹⁵¹ Dolayısıyla Watt, Müşrikler her ne kadar atalarının dinine yapılan ihanetten dolayı İslâm'a karşı düşmanca tavır sergiler gibi gözükseler de temelde ekonomik endişelerin yanı sıra daha çok kişilerin siyasî ve otorite tehdidiyle karşı karşıya kalmaları olduğunu söylemekte, aktarılan rivayetler de bunu doğrular niteliktedir.

İslâm dininin zuhur ettiği bölgede toplum, bedevîler/a'râb/ehl-i veber ve medenîler (hadarîler)/arab/ ehl-i meder olarak ikiye ayrılıyordu. Bedeviler, çölde yaşayan ve hayvancılık, ticaret, avcılık, soygunculuk ve haraç kesme ile geçimini sağlayan topluluklardır. Besin kaynakları genel olarak et, hurma ve süt ürünleri ağırlıklıdır. Bedeviler sağladıkları geçim kaynakları yönünden kendi içinde gruplara ayrılmaktadır. Deve ile geçimini sağlayan bedevîler çölün daha derinlerindeki otlaklara, tuzlu su kaynaklarına ve çölün sıcağına ihtiyaç duyarlarken koyun ve sığır gibi hayvanlarla geçimlerini sağlayan bedevîler, hayvanlarını otlatabilmek için geniş, yeşil arazilere ve sulak alanlara ihtiyaç duyuyorlardı. Yine ihtiyaç durumunda köylere ve ticaret kervanlarına baskınlar yaparak eşkıyalığı kendilerine hak görüyorlardı. Ticaretle beraber takas usulü ile de şehirden ihtiyaçlarını karşılarlardı. Bir başka gelir kaynağı ise, yetiştirdikleri develeri ticaret kervanlarına temin ederek, rehberlik ve muhafızlık yapmaktı.¹⁵² Watt, soygunculukla geçimini sağlayan bedevîlerin bu işi suç olarak görmediklerini aktarır. Ona göre, yaşadıkları çöl hayatının bir sonucu olarak bedeviler, şehir halkından daha güçlüdür ve savaşçı özellikleri de daha fazla gelişmiştir. Bu sebeptir ki Watt, tâcirlerin evlerinin, sürülerinin ve kervanlarının korunması için bedevilere ödeme yaptıklarına ve bu şekilde bedevilerin şehrin kaynaklarından (tarım ürünleri gibi) yararlanabildiğine değinir.¹⁵³ Bunun yanı sıra bedevîler, Arap dilini en

---

Münasebetleri", ss. 180-183.

¹⁵¹ Watt, Mekke, s. 140.

¹⁵² İbn Haldun, Abdurrahmân b. Muhammed, *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber*, Cilt: 1, Daru Ya'rib, Dimaşk, 2004, ss. 243-244; Mustafa Fayda, "Bedevî", *DİA*, İstanbul, 1992, Cilt: 5, ss. 311-314.

¹⁵³ Watt, Mekke, s. 34.

saf ve bozulmamış şekliyle kullandıkları için şehirde yaşayanlar, çocuklarını fasih Arapça öğrenmeleri maksadıyla çöle, bedevîlerin yanına gönderirlerdi.¹⁵⁴

Yerleşik hayata geçen halk (Hadarîler) kerpiç ve taştan yapılmış evlerde barınırdı. Tâif ve Medine halkı ziraate elverişli arazilere sahip oldukları için tarımla geçimlerini sağlarken Mekke gibi kayalık ve ziraata elverişli olmayan bölgelerde yaşayan medenîler ise geçimlerini ticaretle elde ederlerdi.¹⁵⁵ Yarı göçebe olarak yaşayan bir halk tabakası daha vardı ki bunlar ticaret kervanlarının uğrak yeri olan vadi ve vahalarda yaşamlarını sürdürürlerdi.¹⁵⁶

İbn Haldûn, toplumlar üzerinde etki eden çevresel faktörlerin yanında iklimlerin, beslenme şekillerinin, geçim şartlarının da insanlar üstünde bir tesire sahip olduğunu belirtir. Sözgelimi toplumun yönetim anlayışının dahi insanların karakterlerinin şekillenmesinde etkisi olduğunu ifade eder. Buna göre yöneticiler bölgeyi adalet ve yumuşaklıkla yönetirlerse halka güven duygusu vererek onların cesaret duygusunu canlı tutar ve böylece halk yeri geldiğinde hakkını arayabilir. Aksine yöneticiler şehri diktatörlük ile halkı sindirerek yönetirlerse o zaman halk kendine güvensiz olur, cesareti kırılır ve fikrini açıkça ifade edemez.¹⁵⁷ Yapılan bu açıklamalar coğrafi şartların, iklim koşullarının, yönetim şeklinin toplumun mizacı üzerinde büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durum Watt'ın dikkatinden kaçmamış olacak ki eserinde İslâm'ın zuhur edeceği ortamın coğrafi ve ekonomik yapısına değindikten sonra siyasî yönünü incelemeye almıştır.

2.1.2. Mekke'nin Tarihi

Watt, Kureyş kabilesinin tarihini incelerken öncelikle Cürhümlülerden başlamıştır. Cürhüm kabilesinin, Harem bölgesine uzun süre hâkim olmasından sonra kontrolü Huzâ'a kabilesinin ele geçirdiğini iddia eder.¹⁵⁸ İslâm tarihinde bazı rivayetler Mekke'nin ilk sakinlerinin Amalika ve Cürhümlüler olduğunu söylese de

---

¹⁵⁴ Fayda, "Bedevî", s. 314.

¹⁵⁵ İbn Haldun, Cilt I, ss. 245-246.

¹⁵⁶ Fayda, "Bedevî", s. 313.

¹⁵⁷ İbn Haldun, Cilt I, s. 252.

¹⁵⁸ Watt, Mekke, s. 37.

çoğu Cürhümlülerin asıl yerleşim yerinin Yemen olduğundan bahsetmektedir. Bununla beraber Cürhümlülerin, Zemzem suyunun çıkmasının ardından Mekke'nin yakınlarına gelip yerleştiklerini kaydeder.¹⁵⁹ Watt, Mekke'nin tarihini Cürhümlülerden başlatmış ve Mekke'nin tarihini incelediği bölümde Mekke'nin kutsal bir merkez, Harem-i Şerif addedilmesinde temel etken olan Kâbe'nin inşasından ve bunu gerçekleştiren Hz. İbrahim'den (as) bahsetmemiştir. O Hz. Muhammed Medine'de adlı eserinde Müslümanların Yahudilere karşı fikri saldırılarından bahsettiği bölümde yalnızca ulaştığı rivayetlerden biri olarak Kâbe'nin Hz. İbrahim (as) tarafından yapıldığını dillendirir.¹⁶⁰ Ancak Mekke'nin tarihini yazdığı kısımda yalnızca rivayeti aktarma niyetiyle dahi bu rivayete değinmemesi, Mekke'nin tarihinin Hz. İbrahim ile başladığını kabul etmediğini göstermektedir.¹⁶¹

Kureyşliler, köklerinin Irak'a kadar dayandığını ve soylarının Hz. İbrahim'den (as) geldiğini söylüyorlardı. Tebliğ ettiği din sebebiyle maruz kaldığı zulümler Hz. İbrahim'i (as) ilk önce Mısır'a ardından da eşi Hacer ve oğlu İsmail ile Filistin'e göç etmeye sevk etmiştir. Yaşanan hâdiselerin ardından Hz. Hacer ve Hz. İsmail bir çölden ibaret olan Mekke civarına yerleşmişlerdir. Hz. İbrahim (as) zaman zaman Mekke'ye gelerek oğlu İsmail ile Kâbe'yi inşa etmiştir. Tek ilah anlayışıyla inşa edilen Kâbe, Arabistan coğrafyası için kutsal bir hac mekânı haline gelmiştir.¹⁶² Kâbe'nin Kudüs'teki mabetten daha eski olmasına binaen Allah'ın kainattaki ilk evi olarak nitelenmesi Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle geçmektedir.

*“Yeryüzünde insanlar için yapılan ilk mâbed, bütün insanlık için bir bereket kaynağı, bir hidâyet rehberi ve bir yönelme merkezi olan Mekke'deki Kâbe'dir. Orada apaçık deliller, alâmetler ve İbrâhim'in makâmı vardır. Oraya giren herkes emniyette olur.”*¹⁶³

“İbrahim ve İsmail'e; 'tavaaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde

¹⁵⁹ Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Büyükaşçı, “Mekke”, **DİA**, Ankara, 2003, Cilt: 28, s. 556.

¹⁶⁰ Watt, Medine, s. 243.

¹⁶¹ Watt, Devlet Adamı, s. 137.

¹⁶² Ezraki, s. 63; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, çev. M. Beşir Eryarsoy, Cilt: 2, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, (el-Kâmil), s. 43; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, çev. Mehmet Yazgan, Beyân Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 42-43.

¹⁶³ Âl-i İmrân, 3/96-97.

edenler için evimi temiz tutun' diye emretmiştik. ”¹⁶⁴

Hiz. İsmail ömrü boyunca burada ikamet edip Kâbe'nin hizmetlerini yerine getirmiştir. Hiz. İsmail, Cürhüm kabilesinden bir hanımla evlenmiş ve Arap dilini öğrenmiştir. Böylece el-Arabü'l-Müsta'ribe (Araplaşmış Araplar) adı verilen Kuzey Arapları oluşmuştur. Hiz. İsmail'in vefatından sonra oğlu Nabit, hizmetleri devam ettirmiştir. Nabit'in vefatından sonra Cürhümlüler otoriteyi ele geçirmiş ve Mekke'nin hâkimi olmuşlardır.¹⁶⁵

Watt'ın bu kısımda Hiz. İbrahim'e (as) değinmemiş olması irdelenmesi gereken bir husustur. Halbuki o, Mekke tarihini anlatırken İbn Hişâm'ı referans göstermiştir. İbn Hişâm eserinde Hiz. İbrahim (as), oğlu İsmail ve Kâbe inşasından detaylı bir şekilde bahsetmiştir.¹⁶⁶ Hiz. İbrahim (as) bütün semâvi dinlerde saygı duyulan en büyük ata olarak kabul edilmektedir. Hristiyanların kutsal kitabı olan Kitâb-ı Mukaddes'in ilk bölümünü oluşturan Ahd-i Atîk'te Hiz. İbrâhim'in (as) hayatı anlatılmaktadır. Ahd-i Atîk'teki ifadeler ile Kur'ân-ı Kerîm'deki¹⁶⁷ Hiz. İbrâhim (as) ve ailesine dair anlatımlar arasında benzerlik mevcuttur. Sözelimi onun Mekke'ye gelişi, eşi Hacer'den bahsedilirken zemzem kuyusunu tasvir eden bir su kaynağının¹⁶⁸ zikredilişi iki kitapta da birbiriyle uyum içerisinde değerlendirilebilecek anlatıma sahiptir.

Kâbe, Hiz. Âdem (as) tarafından ilk kez inşâ edilmiş, süreç içinde tahrip olmuş ve Hiz. İbrahim (as) tarafından tekrar inşa edilmiştir. Dolayısıyla Hiz. Âdem (as) ile varlık kazanan Kâbe kutsiyetini hiç kaybetmemiştir.¹⁶⁹ Kâbe'nin yeryüzündeki ilk mabed oluşu Kur'ân-ı Kerîm'de de yer aldığı üzere Mekke'yi ilk yerleşim yeri yapmıştır. Zaten kadim zamanlarda kentlerin kuruluşunda mabedlerin özel bir yeri vardır ve ilk yerleşim yerlerinin mabedlerin etrafında oluştuğu bilinmektedir.¹⁷⁰

Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetler Kâbe'nin Hiz. İbrahim'den önce inşâ edildiğine

---

¹⁶⁴ Bakara, 2/125

¹⁶⁵ İbnü'l-Esîr, Kâmil, s. 43.

¹⁶⁶ İbn Hişâm, ss. 7-9.

¹⁶⁷ İbrâhim 14/37

¹⁶⁸ Tekvîn, 16/14, 21/19, **Kutsal Kitap**, Yeni Yaşam Yayınları, 2016, ss. 14-19.

¹⁶⁹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, s. 40.

¹⁷⁰ Ferruh Kahraman, “Uygarlığın Doğuşu: İlk Ümmet, Kavim ve Millet”, **Bahkesir İlahiyat Dergisi**, Sayı: 15, 2022, ss. 13-14.

işaret etmektedir. “İbrâhîm’e mabedin yerini göstermiştik”¹⁷¹, “bir vakit İbrâhîm İsmâîl’le mabedin temellerini yükseltirken”¹⁷² âyetleri ile Hz. İbrâhîm’in eşi Hz. Hacer ve oğlu İsmâîl’i Mekke’ye bıraktığında “kutsal mabedinin yanına bıraktım”¹⁷³ ifadesi Kâbe’nin temellerinin daha önce var olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴

Cürhüm kabilesinin Mekke’deki taşkınlık gösteren faaliyetleri sebebiyle Huzâ’a ve Kinâne onlara savaş açıp Cürhümlüleri Mekke’den çıkarmıştır. Zira Mekke bünyesinde zulüm ve taşkınlığı barındırmayan bir şehir olarak nitelendirilir. İbn Hişâm’ın *Sîre*’sinde bu durum şöyle yorumlanmıştır: “Mekke kendisinde zulme, isyana ve azgınlığa izin vermezdi. Kim ki bunu yaptı Mekke¹⁷⁵ müsemma olduğu ‘Bekke’ adıyla onların boyunlarını kırıp oradan çıkarttı.”¹⁷⁶ Watt, Kusay’ın tarih sahnesine çıkmasıyla Huzâ’a’nın bölgedeki hakimiyetini kaybettiğini ve Kusay’ı harem yakınlarında konaklayan birinden ziyade Mekke’nin kurucu atası olarak kabul etmek gerektiğini ifade eder.¹⁷⁷

Burada şunu ifade etmek gerekir ki Mekke Hz. İbrahim (as) ve ailesinin buraya gelip Kâbe’yi inşa etmesi, su kaynağına (zemzeme) ulaşılması ile zaman içerisinde çeşitli kabileler tarafından yerleşim yeri haline gelmişti fakat bir şehir olma yönündeki vasıfları eksikti. Kusay’ın bölgedeki hakimiyeti, kabileleri bir arada tutma çabası, şehir işlerinin istişare edileceği bir merkez olan Dârun-Nedve’yi kurması, Mekke’deki düzeni ve bütünlüğü sağlamıştı. Ardından hac mevsimi için belirli görevlerin¹⁷⁸

---

¹⁷¹ Hac 22/26.

¹⁷² Bakara 2/125-127.

¹⁷³ İbrâhîm, 14/37.

¹⁷⁴ Kahraman, “Uygarlığın Doğuşu: İlk Ümmet, Kavim ve Millet”, s. 13-14.

¹⁷⁵ Mekke ile Bekke isimleri arasında ihtilaf vardır. Kuran-ı Kerîm’de hem Mekke hem de Bekke isimleri kullanılmıştır. Bekke’nin Kâbe ve etrafını kapsadığı, Mekke’nin ise bütün Harem sınırlarını içine aldığı rivâyet edilmektedir. Bununla birlikte telaffuzdaki yakınlık sebebiyle “mim” harfinin “be”ye dönüşmesi sonucunda belde için “Bekke” isminin de kullanıldığı ifade edilmektedir. Bkz. Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Büyükaşçı, “Mekke”, **DİA**, Ankara, 2003, Cilt: 28, s. 556.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, s. 57.

¹⁷⁷ Watt, Mekke, s. 37.

¹⁷⁸ Bu görevler: Rifâde, hacılara yemek dağıtma görevidir. Sikâye, zemzemle ve su ile ilgili görevlerdir. Cürhümlüler zemzem kuyusunu doldurarak kapatmışlardır. Zemzem kuyusu, Abdulmuttalib b. Hâşim tarafından bulununcaya kadar bu görev, şehir dışındaki kuyulardan taşınmak suretiyle yerine getirilmiştir. Hicâbe, Kâbe’nin bakımı, onarımı, kapısının ve anahtarlarının muhafazası görevidir. Rifâde ve Sikâye görevleri Kusay’dan sonra Beni Hâşim’e geçerken, Hicâbe vazifesi ise Abdüddar’a geçmiştir. Ezraki, ss. 113-114; Sarıçam, Emevî- Hâşimî İlişkileri, ss. 46-48.

paylaşımını yaparak hac hizmetlerini tertip etmişti.¹⁷⁹ Tüm bu bilgiler ışığında Mekke'nin Kusay'dan önce de zaten bir yerleşim yeri olduğunu fakat Kusay ile belde özelliği kazandığını ve bu bağlamda onun Mekke'nin kurucusu olduğunu söylemek daha uygun olacaktır.

Kusay'ın ardından yerine Abdüddâr sülalesi geçti. Nitekim bundan sonra sülaleler arasındaki itibar çekişmeleri başlamış oldu. Öyle ki İslâm tarihi kaynaklarına uygun olarak Watt, bunu Mekke'nin iki düşman kabileye bölünmesi olarak yorumlar. Bu iki kabile Abdümenâfoğulları ve Abdüddâroğullarıdır. Abdümenâfoğulları, Teym, Zühre, Esed ve Hâris b. Fihri kabileleri tarafından desteklenirken; Abdüddâroğulları ise 'Adi, Mahzum, Cumeh ve Sehm kabileleri tarafından desteklenmiştir. Birinci ittifakın ismi Mutayyebûn olarak anılırken ikinci grubun ismi ise Ahlâf'tır.¹⁸⁰

Watt, Hılful'l-Fudûl'ü Muteyybûn'unun devamı ve maddi menfaatlerin gözetildiği bir cemiyet olarak değerlendirir ve bu topluluğun haksızlığa karşı kurulmuş, ıslah edici bir cemiyet olduğunu kabul etmez.¹⁸¹ Aynı zamanda Watt, bu cemiyetin kurulmasını Ficar savaşlarına kadar uzanan olaylar silsilesine bağlar. Mekkeliler Yemen'e giden ticaret yolunu kendi denetimleri altında tutmak istemiş ve savaşta galib olmalarıyla bu hedeflerine ulaşmışlardır. Tüm bunların sonucu olarak Hılful'l-Fudûl'a siyasî ve ekonomik açıdan yeni bir anlam yükleyen Watt, Mekkeli zengin eşrafın Yemen'i güney ticaretinden uzak tutmak istemesi üzerine yaşanan hadiseyi Hılful'l-Fudûl müntesiplerinin çıkarlarını koruma girişimi olarak yorumlar. Onların mâli açıdan kervanlarını Yemen'e gönderebilecek güçte olmadıklarını bu sebepten Yemenli tacirlerle ancak Mekke'de alışveriş yaparak kazanç sağladıklarını ileri sürer.¹⁸² Watt, Hâşim sülalesinin ticari ilişkilerini Suriye yönünde geliştirdiğini ifade ederken Hılful'l-Fudûl'un diğer bir üyesi olan Muttaliboğullarının ise Yemen'le münasebetler kurduğunu söyler.¹⁸³ Bu ifadeler dikkate alınırsa söz konusu birliğin sadece mâli bir saik ile kurulduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Mekkeli zenginlerin istikrar kurmak istedikleri ticari yolun ve bölgenin zaten Hâşim ve Muttaliboğullarının ticarete ön plana çıktığı güzergahlar olduğu belirtilmiştir.

Yemenli bir tacir ile Âs b. Vâil arasında geçen alışveriş, anlaşmazlıkla

¹⁷⁹ Sarıçam, Emevî- Hâşimî İlişkileri, ss. 45-46.

¹⁸⁰ İbn Hişâm, s. 64; Ezraki, ss. 115-116; Watt, Mekke, s. 38.

¹⁸¹ Watt, Mekke, s. 38.; Watt, Devlet Adamı, s. 17.

¹⁸² Watt, Mekke, s. 48.

¹⁸³ Watt, Mekke, s. 47.

sonuçlanınca parasını alamayan Yemenli tacir, Ebûkubey's tepesine çıkıp Mekke halkına seslenerek durumu ibraz etmiştir. Âhlaf liderleri bu olaya kayıtsız kalırken Muteyybûn liderleri bir araya toplanıp durumu istişare etmiş ve Hılfü'l-Fudûl'u kurmuşlardır.¹⁸⁴ Hılfü'l-Fudûl'ün Muteyybûn'unun devamı olması onların haksızlığa karşı birleşerek yaptırım uygulamalarına engel değildir. Hılfü'l-Fudûl'ün kuruluşu yaklaşık olarak hicretten otuz yıl öncedir. Bu kurumun içerisinde Abdüşems ve Nevfel sülalesi yer almamıştır. Hz. Muhammed (sav) bu birliğe iştirak etmiş ve sonrasında memnuniyetini şu sözlerle ifade etmiştir.

“Abdullah b. Cüd'ân et-Teymî'nin hanesinde gerçekleşen ahidleşmeye bende iştirak ettim. O yemin ki bana, kırmızı tüylü develerden daha sevimlidir. Şâyet İslâmi dönemde bile çağrılısam ona icâbet ederdim.”¹⁸⁵

2.1.3. Kureyş'in Mekke Yönetimi

Mekke toplumu hürler, köleler ve mevâfîlerden oluşuyordu. Ticari yapıyı elinde tutan bir aristokratlar sınıfı vardı. Watt bu sınıf için *mele'* ifadesini kullanmıştır.¹⁸⁶ Asiller meclisi olarak adlandırılan Darünnedve, kabilelerin liderleri ve ileri gelenlerinden tereküb etmekteydi. Watt, bu meclisin icra değil sadece istişare özelliği taşıdığı iddiasında bulunur. Fakat hemen ardından her kabilenin bağımsız olduğunu ifade etmekle beraber, karara karşı gelenleri sindirme eyleminde bulunulduğunu da ifade ederek bir çelişki yaşar.¹⁸⁷ Her ne kadar bu meclisin, herhangi bir yaptırım gücünün bulunmadığını ifade etse de İslâm tarihi kaynaklarında olduğu gibi kendisinin de verdiği Hâşim ve Muttalib oğullarına uygulanan boykot, sosyal ve mâli baskı örnekleri durumun teâruz ettiğini göstermektedir.¹⁸⁸

Watt, kişilerin Mekke'nin yönetiminde etkili bir rol oynayabilmesi için iki özelliğe sahip olmaları gerektiğini ifade eder. Bunlardan biri kişinin kabilesi ve

¹⁸⁴ İbn Hişâm, s. 66.

¹⁸⁵ İbn Hişâm, s. 66.

¹⁸⁶ Watt, *mele'* kavramı ile muhtelif sülalelerin reisleri ve ileri gelenlerinden oluşan meclisi ifade etmektedir.

¹⁸⁷ Watt, Mekke, s. 41.

¹⁸⁸ İbn Hişâm, s. 162; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 160; Taberî, Cilt: 2, s. 336; Watt, Mekke, s. 41.

bununla birlikte kabilesinin gücü ve serveti iken diğeri ise kişisel nitelikleridir. Şahısların diplomasi yeteneğine sahip olması, ticari işlerde gösterdikleri kurnazlıklar, diğeri güçlü kabilelerle kurdukları sağlam bağlantılar, emsallerinin desteğini almayı başarmak gibi özelliklere sahip olmak o kişinin toplum içindeki itibarını arttırmaktadır.¹⁸⁹ Kişilerin sahip olduğu vasıfların onlara verilen sorumluluklara etkisini Amr b. Âs örneği üzerinden incelemek mümkündür. Amr b. Âs, yurt dışında yaptığı ticaretler vesilesi ile Habeş kralı ile samimiyet kurup dost olmuştur. Habeş kralı, Amr b. Âs'ın kurnaz zekasına, belâgatına hayran kalmış ve sohbet meclislerine onu da davet etmiştir. Kurnaz bir zekaya sahip olduğu bilinen Amr b. Âs, Müslüman olmadan önce yukarıda bahsi geçen meclis tarafından alınan karar ile Habeşistan'a elçi olarak gönderilmiştir. Bu görevlendirmenin sebebi Habeş kralı Necâşî'nin hicret eden Müslümanları iade etmesi ve onlara sığınma hakkı tanımasına engel olmaktır. Müşrikler böylece Amr b. Âs'ın kurduğu dostluktan ve zekasından faydalanmak istemişlerdir. Fakat Amr b. Âs, Habeş kralı huzurunda Müslümanlar ile yaptığı münazara denebilecek tartışmada mağlub olmuş ve Mekke'ye geri dönmüştür.¹⁹⁰

Risalet öncesinde Mekke yönetimini Benî Abdümenâf'ın kolları olan Hâşim, Abdüşems, Muttalib ve Nevfel oğulları ellerinde tutuyorlardı. Mahzûm sülalesi de mâli ve siyasî açıdan itibarlı bir konuma sahipti. Hâşimoğulları'nın lideri Abdülmuttalib'in, Zemzem Kuyusu'nu bulup halkın istifadesine sunması ve Kabe'yi yıkmaya niyetlenen Ebrehe ile Mekkeliler adına görüşmeler yapması gibi meziyetlerinden dolayı Mekke'de mümtaz bir mevkiye sahipti.¹⁹¹ Watt, Abdülmuttalib ile Ebrehe arasında gerçekleşen konuşmayı kabul eder ancak rivayetin geri kalan kısmının Hâşimoğulları sülalesini yüceltme maksadıyla anlatıldığını iddia eder. Meydana gelen Fil Vakâası'nın ise Ebrehe ordusunun veba hastalığına yakalanması sonucu hezimete uğradığını düşünür.¹⁹² Yaşanan bu hadiseler Hâşimoğullarını yüceltmek için aktarılmış olma ihtimalini taşısa bile Ebrehe ordusunun vebadan dolayı hezimete uğradığı fikri, geleneksel anlatımlara tam olarak

---

¹⁸⁹ Watt, Mekke, s. 42.

¹⁹⁰ İbn Hişâm, ss. 156-157; Ahmet Önkal, "Amr bin Âs", **DİA**, İstanbul, 1991, Cilt: 3, s. 73.

¹⁹¹ H. Ahmet Sezikli, "Abdülmuttalib", **DİA**, İstanbul, 1988, Cilt: 1, s. 272.

¹⁹² Watt, Mekke, ss. 47-48.

uymamaktadır.¹⁹³

Hız. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in vefatının ardından Kureyş'in başına Ümeyye sülalesinden Harb b. Ümeyye intikal etmiştir. Onun ölümünden sonra ise idare Mahzûm sülalesinden Velîd b. Mugire'ye geçmiştir.¹⁹⁴

Kusay, hac hizmetleri gibi belirli görevlerin oğlu Abdüddâr'a verilmesini vasiyet etmiştir. Bu görevler; nedve, hicâbe, kıyâde, sikâye, livâ ve rifâdedir. Kusay'ın diğer oğlu olan Abdümenâf ise güç, şeref ve itibar yönünden Abdüddâr'dan daha üstün olduklarını belirterek bahsi geçen görevlerin kendilerine ait olması gerektiğini ileri sürmüştür. Söz konusu görevlerin paylaşılması sorunu, Kureyşliler'in üç sınıfa ayrılmasıyla neden olmuştur. Nedve ve livâ görevleri Abdüddâr'da bırakılırken, sikâye ve rifâde görevleri Abdümenâf'a verilmiştir. Mahzum oğullarına ise Kureyş ordusunun teçhizatı ile sorumludur. Süvari kumandanlığı vazifesi de bu kabileye verilmiştir. Nitekim Bedir'de Mahzûmoğullarından Ebû Cehil, Uhud savaşınca ise Hâlid b. Velîd kumandan olmuştur. Sefâret görevi önceleri Adîoğullarındayken Hız. Ömer'in Müslüman olmasıyla Mahzûmoğullarına geçmiştir.¹⁹⁵ Watt bahsi geçen hizmetlerin kabileler için birer imtiyaz ve para kazanma aracı olduğunu ifade eder.¹⁹⁶ Daha önce de bahsi geçtiği gibi Ebu Cehil'in ifadelerinden bu gibi görevlerin toplum nazarında nasıl bir ayrıcalığı sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa kabilenin itibarını yücelten, toplum nazarında saygınlığını artıran bir özelliğe sahip olduğu gibi iktisadî açıdan da gelir kaynağı oluşturduğu söylenebilir.

2.1.4. Risalet Öncesi Mekke'nin Uluslararası Politikası

Mekke dinî ve aynı zamanda coğrafi konumu itibarıyla ticari ağı bir merkeziydi ve bu nedenle çevredeki ülkelerin dikkatlerini çekiyordu. Arap yarımadasında siyasî ve ekonomik hakimiyet kurabilmek amacıyla Bizans, Habeş, Roma ve İran hükümdarları bu şehre sahip olabilmek adına zaman zaman girişimlerde

¹⁹³ Fil, 105/ 1-5; Mehmet Apaydın, "Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı", *Hitit İlahiyat Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 2, ss. 507-509.

¹⁹⁴ Mehmet Ali Kapar, "Mahzûm", *DİA*, Ankara, 2003, Cilt: 27, s. 402.

¹⁹⁵ Kapar, "Mahzûm", ss. 402-403.

¹⁹⁶ Watt, Mekke, s. 42.

bulundukları nakledilmektedir. Bu husustaki en büyük teşebbüsü Habeş'in Yemen valisi olan Ebrehe'nin gösterdiği, onun dini bir merkez olan Kâbe'yi yıkarak kendi inşa ettiği manastırın dini merkeze dönüşmesini ve böylece ticari merkezin de kendi tekelinde olmasını hedeflediği aktarılmaktadır.¹⁹⁷ Diğer ülkelerin kendi sınırlarındaki küçük devletleri desteklemek suretiyle Arap kabileleri arasında bağlantı kurma yolunu izledikleri kaynaklarda belirtilmiştir. Bizans, Gassani devletini desteklerken Farslılar ise Lahmîleri (Hirelileri) gözetiyordu. Her iki devletinde Hristiyan olması sebebiyle kabileler arasında Hristiyanlıkta yayılmış oluyordu.¹⁹⁸ Watt, din ile siyaset arasındaki münasebete dikkat çekerek Mekkeli tacirlerin, Suriye ve Irak'a yaptıkları seyahatler sayesinde Bizanslılarla Habeşliler arasındaki müttefikliğin ve Farslarla Bizanslılar arasındaki rekabetin bilincinde olduklarını ifade eder. Bunun, Hz. Muhammed'in (sav) verdiği mücadeleyi fehm etmeye çalışırken zihinlerde tutulması gereken önemli bir husus olduğunu belirtir.¹⁹⁹

Watt, Mekkelilerin Bizanslılarla dostane ilişkiler kurduğunu söyler. Bu ilişkilerin Kusay'ın Mekke'ye hakimiyet kurduğu zamana kadar uzandığını, Mekke'nin kuzey ticaretindeki başarısını Bizans ve onun müttefikleriyle yürüttüğü iyi ilişkiye bağlar.²⁰⁰ Ardından Watt, İslam tarihi kaynaklarına uygun olarak Mekke'deki kabilelerin ticaret yaptığı bölgeleri zikrederek kabilelerin yakın ilişki kurduğu bölgeleri tespit eder. Hâşim kabilesi Suriye ile yaptığı ticari ilişkilerde ön plana çıkarken Muttalib Yemen'le münasebetlerde bulunmuştur. Abdüşems oğulları Habeşistan'la ticareti ilerletirken Nevfel ise Irak'la ticari ilişkiler kurmuştur.²⁰¹

Mekke, dini bir mihrâk ve ticari bir merkez olma özelliğini koruyabilmek için çevresindeki kabilelerle, göçebelerle ve ülkelerle tarafsızlığa dayalı ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Watt, Mekkelilerin mizaçlarının diğer Araplardan daha farklı olduğunu ifade etmektedir. Zira onlar, çıkarları doğrultusunda öfkelerini bastırmayı başarıp "hilm" ile tutarlı bir davranış sergileyebiliyorlardı. Bu şekilde ittifaklarını uzun süre

---

¹⁹⁷ Büyükaşçı, "Mekke", s. 556.

¹⁹⁸ Watt, Devlet Adamı, ss. 12-13.

¹⁹⁹ Watt, Devlet Adamı, s. 14.

²⁰⁰ Watt, Mekke, s. 46.

²⁰¹ Watt, Mekke, s. 47; Demircan, "İslâm Öncesi Arap Yarımadasının Dînî, Siyâsî, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Tarihi", s. 153.

koruyabiliyorlardı.²⁰²

Watt, risaletten yirmi yıl önce meydana gelen iki büyük imparatorluğun arasında cereyan eden savaşların, Mekkelilerin tarafsızlık politikasının ehemmiyetini gözler önüne serdiğini ifade etmekle birlikte Hz. Muhammed'in (sav) böyle bir siyasî ve ticari hengamenin ortasında olgunluk kazandığını söyler.²⁰³ Watt dönemin iç ve dış politikalarını özümseyerek böyle bir ortamın Hz. Peygamber'e dönen yönünü anlamaya çalışmıştır ancak tüm verdiği bu bilgilerin, yalnızca O'nun şahit olabileceği hadiseler cihetinde değerlendirmekle yetinmiş başka bir çıkarımda bulunmamıştır.

2.1.5. Arap Asabiyeti

Watt, Arap Asabiyetini “en yüksek siyasî birim” olarak değerlendirir. Ona göre, bu siyasî birim, çöl koşullarında gereken dayanışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kabilenin güvenliği ve saygınlığı askeri gücü nispetinde değerlendirilirken kabile dayanışmasının göstergelerinden biri ise kan davasıdır. Her kabile, kendi kanından olanın tarafını tutar ve ne yaptığına bakmaksızın onu savunurdu. Watt'a göre bu uygulama, toplumdaki suç işlenme oranını azaltmaktadır.²⁰⁴ İslâm tarihi kaynaklarımızda da buna uygun yaklaşımlar mevcuttur, öyle ki bir kişiye karşı işlenen suç aslında tüm kabile fertlerine işlenmiş demektir, bu sebeple asabiyetin, bireyler üzerinde denetimi sağladığını söylemek mümkündür.²⁰⁵

Öte yandan kabileyi nasıl bir duruma sokacağını düşünmeden hareket edenlere yönelik kabile, bireysel ya da Watt'ın dediği gibi bencilce bir tutum sergileyebilmekteydi.²⁰⁶ Her ne kadar, toplumun asayışı, kabile sistemi üzerinden sağlanıyor olsa da bazen münferit bir yol izleyen kişilere de zaman zaman rastlamak mümkündü. Sözelimi Ebû Leheb, Hâşimoğullarından farklı bir yaklaşımla Hz. Muhammed'i (sav) reddetmiş, O'na zulmetmişti. Watt bunun sebebini, Ebû Leheb'in mâli gücünün kendi sülalesine bağlı olmayı gerektirmeyecek kadar yeterli olmasına

²⁰² Watt, Devlet Adamı, ss. 17-18; Mekke, s. 45.

²⁰³ Watt, Mekke, s. 50.

²⁰⁴ Watt, Mekke, s. 51.

²⁰⁵ Casim Avcı- Recep Şentürk, “Kabile”, *DİA*, Ankara, 2001, Cilt: 24, s. 31.

²⁰⁶ Watt, Mekke, s. 52.

bağlar. İslâm dinine ilk girenler, sülalelerini ve hatta ailelerini karşılama olarak Müslüman olmuşlardı. Watt, buna dayanarak bir hususundaki ortaklıkların bazen kabile bağlarından öteye gittiğini ifade etmektedir.²⁰⁷ Watt'ın bu yaklaşımını İbn Haldûn'un asabiyet tasavvuru ile bağdaştırmak mümkündür. İbn Haldûn, terminolojideki "asabiyet" tanımından ziyade bu kavramı daha geniş bir yaklaşımla ele almıştır.

İbn Haldûn, asabiyetin nesep bağlarının yanı sıra siyasî, coğrafi ve dinî saiklerin ortaya çıkardığı bir dayanışma ruhu olduğunu ifade eder. Bu sebeple o asabiyeti insan oğlunun fitrî özelliklerinden hareketle toplumun en küçük birimlerinin ve en büyük devletlerinin varoluşlarından yok oluşlarına kadar aktif rol oynayan bir kitle enerjisi olarak değerlendirir. İnsanın fitri özellikleri gibi asabiyetinde hem olumlu hem de olumsuz kısımlarının olduğunu söylemektedir.²⁰⁸

Asabiyetin olumlu yönü olarak Hz. Peygamber'in (sav) amcası Ebû Tâlib'in İslâm dinine girmemesine rağmen tebliği faaliyetlerine karşı olmaması, yeğenini gözetip kollaması, O'nu himâye etmeye devam etmesi zikredilebilir. Hatta üç yıl uygulanan boykotta Haşim ve Muttalib oğullarının hepsi bu duruma maruz kalmış ancak Hz. Peygamber'in (sav) akrabaları yine de boykotu delerek ihtiyaçlarını karşılama noktasında desteklerini devam ettirmişlerdir.²⁰⁹ Tüm bunları asabiyet kodlarıyla yapmışlardır. Fakat Watt, Ebû Tâlib'in bu yaklaşımını daha farklı yorumlayarak Hz. Peygamber'i (sav) desteklemediği taktirde kabilesinin daha da zayıf bir duruma düşeceği saikiyle bunu yaptığını iddia eder. Bunu da Haşimoğullarının, Hilfû'l-Fudûl'ü kurma siyasetiyle aynı niyete dayandırır.²¹⁰

Hz. Peygamber'in (sav) onaylamadığı asabiyet, körü körüne bağlılıktan kaynaklanan ve haksız uygulamaların olduğu Câhiliye asabiyetidir. Halbuki toplumlar Allah yolunda dini emirlerin yerine getirilmesi hususunda asabiyet olgusundan istifade edebilir. Dinlerin ve şariatların dahi asabiyet desteğiyle temellerinin atıldığını söyleyen İbn Haldûn, bu oluşumların yardımlaşmadan mahrum kaldığı taktirde

---

²⁰⁷ Watt, Mekke, s. 53.

²⁰⁸ Behçet Batur, "İbn Haldun'un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzdüşümleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 46, 2021, ss. 152-153.

²⁰⁹ İbn Hişâm, s. 173.

²¹⁰ Watt, Mekke, s. 67.

yıkılmaya mahkûm olacağını belirtir. Ona göre, Arab kültürlerine nüfuz etmiş olan bu kod, İslâm devletlerinin dağılmasına sebep olacak güdüler barındırmaktadır.²¹¹

Watt'ın dikkat çektiği ve “iş ortaklığı” olarak isimlendirdiği asabiyet, “toplumların aynı davada birleşerek oluşturdukları güç”, Cahiliye toplumunun birlikteliğini sağlayan kuvvetin önüne geçmiştir.²¹² İlkel haliyle kabilelerin maddi çıkarlarını gözeten bir zihniyet olan asabiyet, yeni kazandığı anlam ile dinin yaygınlaşması için verilen mücadele sonucunda kurulması hedeflenen faziletli toplum gibi yüksek amaçlar edinmiştir. Müslümanlar kan bağından öteye giden bir bağ ile içkencelere rağmen aralarındaki dayanışmayı muhafaza edebilmiştir. İslâm toplumunun ilk savaşlarında, müşriklere karşı sayıca çok daha az olmalarına rağmen emin oldukları hak yolda yürümeye devam ederek zafer elde edebilmişlerdir. Terminolojik anlamda olan asabiyyetin kırılmasıyla İslâm devleti, daha sağlam bir temel olan ahlâkî ve adalet sistemi üzerine kurulmuş ve dünya genelinde yayılarak devamlılığını sürdürme gelmiştir.

İbn Haldûn kabilelerin sayısı ve asabiyet şiddetinin fazla olduğu bölgelerde istikrarlı ve sağlam devletlerin az görüldüğünü ifade etmektedir. Zira bu yerlerde fikirlerin ve eğilimlerin farklılaşacağı, her bir fikir ve yaklaşımın ardındaki asabiyyetin diğer fikirlerle mücadele edeceği ve bunun sonucunda devamlı olarak devlete karşı baş kaldırmaların ve isyanların olacağını söylemektedir.²¹³

Arap topluluklarını oluşturan nihai hareket kabile asabiyyeti idi. Kabile asabiyyeti ifade edildiği gibi hiçbir zaman bütünleştirici değil, parçalayıcı olmuştur. Kabilelerin devamlılığını sağlayan asabiyet sebebiyle kendi kabilelerinden başka bir otoriteyi kabul etmemişlerdir. Dolayısıyla düzen içiğinde işleyen bir devlet düşüncesini idrâk ve tasavvur etmeleri mümkün olmamıştır.²¹⁴ Bu sebeptendir ki Araplar birleşerek bir devlet kuramamış kabile toplulukları olarak belli bir bölgede herkesin menfaatine uyacak şekilde kararlar alarak yönetimi sağlamaya çalışmışlardır. Amaçları kabilenin devamını sağlamak, saygınlığını yüceltmektir, bu onların inancı

---

²¹¹ İbn Haldun, Cilt: 1, s. 314.

²¹² Watt, Mekke, s. 53.

²¹³ İbn Haldun, Cilt: 1, s. 326.

²¹⁴ Abdülaziz Dûrî, **İlk Dönem İslâm Tarihi**, çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75.

haline gelmişti. Kaldı ki yönetim, o bölgenin zenginleri ve soylu eşrafı tarafından elde tutularak ekonomik tekele indirgenmekteydi.²¹⁵

Güçlü bir İslâm devleti kurmak için öncelikle asabiyet olgusunun etkinliğinin kırılması gerekiyordu. Bu niyetle Hz. Peygamber (sav) tebliğ vazifesini yerine getirirken asabiyei kaçınılmaz bir gerçek olarak ele almış ve onun müspet yönlerini değerlendirmeyi hedeflemiştir. Toplumların bir anda değişmesi söz konusu değildir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (sav) Medine'ye hicretin ardından yaptığı ilk düzenleme, kardeşlik esasına dayalı bir İslâm devleti kurmak olmuştur. Artık asabiye dayalı toplum yapısı değil, ümmet bilinciyle inşa edilen bir toplum söz konusudur. Watt da ümmet kavramı üzerinde hususi olarak durur ve Mekke'de fikir olarak var olan bu kavramın asıl hüviyetini, dinamiklerini Medine döneminden itibaren göstermeye başladığını söyler. Bu kavramın din birlikteliği üzerinde kurulduğunu ve akrabalıkla hiçbir ilgisinin olmadığına değinir.²¹⁶ Kur'an-ı Kerîm'in asabiyet anlayışı yerine, yeni bir sosyal anlayış inşa ettiğini ve bu anlayışı, müşterek bir dini inanca dayalı olan ümmet kavramıyla ifade edildiğini söyleyerek İslâm toplumunun, ehl-i kitap ve pagan topluluklarından ayrıştırıldığını ifade eder.²¹⁷ Bu yaklaşımlar Hamidullah'ın ümmet kavramına dair açıklamalarıyla paralellik göstermektedir.

Hz. Peygamber'in (sav) oluşturmak istediği siyasal ve toplumsal yapı adalet, hürriyet, eşitlik, istişâre, müzakere ve liyâkata dayanıyordu. Bu yaklaşıma göre Medine toplum yapısı oluşturulmaya çalışılmış, bu vesika ile de gücünü ümmetten alan bir siyasî birlik kurulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla toplumda, inanç ve amaç birliğinden doğan insanların uyum içinde yaşadığı bir bütünlüğe ihtiyaç vardı. Bu minvalde kardeşlik esası benimsenmiş, kabile asabiyei yerilmiştir. Nitekim Watt'da bu hususta benzer düşüncelere sahiptir. O, kardeşlik kavramı altında oluşturulan bu bağın Müslümanlar arasında oldukça kuvvetli ve derin bir bağ olduğunu söylemekte ve bu kavramın ümmet bilinciyle birleşerek birbirine sıkı sıkıya bağlı bir toplum yapısı oluşturulduğunu ifade etmektedir. Ona göre, eski asabiyet anlayışından kaynaklı tüm uygulamalar, yeni ümmet anlayışına entegre edilir duruma gelmişti.²¹⁸ Watt'ın bu

²¹⁵ Tahsin Koçyiğit, "Asabiyetten Uhuvvete -Medine'de Hz. Peygamber'in (sav) İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine", **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 41, 2015, s. 16; Casim Avcı- Recep Şentürk, "Kabile", s. 31.

²¹⁶ Watt, Medine, s. 281.

²¹⁷ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 170; Watt, Mekke, s. 183.

²¹⁸ Watt, Medine, s. 349.

yorumunun İbn Haldûn'un yukarıda geçen ifadeleriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Şuna da dikkat çekmek gerekir ki Watt'ın ifadelerinden eski asabiyet uygulamalarının ümmet kavramıyla farklı bir boyutta yeniden anlam kazandığını söylemek mümkün olabilir zira asabiyet kavramı, burada terminolojik anlamından ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'in Cahiliye kavmiyetçiliğini yediği ve ondan vazgeçmeye çağırdığı ise nakillerde açıkça geçmektedir. "Allah, atalarla övünmeyi ve cahiliye kibrini sizden giderdi. Siz Âdem'in evlatlarısınız ve Âdem balçıktan (topraktan) yaratılmıştır."²¹⁹ Kur'ân' da ise şöyle buyruluyor: "Allah katında en üstünüňüz, en takvalı olanınızdır (O'nun emir ve yasaklarına en fazla uyanınızdır)."²²⁰

---

²¹⁹ Tirmizi, Menakib, 75.

²²⁰ Hucurat, 49/13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) EVLİLİKLERİ

3.1. WATT'IN HZ. MUHAMMED'İN (SAV) EVLİLİK SEBEPLERİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRMELERİ

Yeni dinin gelişiyle birlikte toplumda meydana gelen sarsıcı değişiklikleri Hz. Muhammed'in (sav) sosyal bir devrimi olarak yorumlayıp Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerini de bu bağlamda ele almaktadır.²²¹ Onun bu yaklaşımına göre, bedevîlikten hadarîliğe geçme sürecinde Arap toplumunda görülen bozukluklar, sosyo-ekonomik bir yapıya geçişe hazır olunmamasından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla ona göre, İslâm dininin gelişi, dönemin sosyal bozukluklarına ve aşırılıklarına karşı bir cevap niteliği taşımaktaydı.²²²

Watt, Hz. Muhammed'in (sav) en büyük başarısının, Arap örfünün adeta bir inanç sistemi olarak benimsediği asabiyetin ve kabile içi hümanizmin temellerini sarsmak sûretiyle, tüm bunların yerine ümmet bilincini aşılması olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle Hz. Muhammed (sav), toplumsal ve bireysel dengeyi kurmayı başaran bir toplum yapısı inşa etmiştir. Watt, İslâm'ın aile ve kadına dair yaptığı düzenlemeleri bireyselci toplum yapısının bir sonucu olarak yorumlamaktadır.²²³ Söz konusu düzenlemelerin, önce Hz. Peygamber'in (sav) ailesi içinde gerçekleştirerek uygulandığı ve onlar üzerinde bir örnek teşkil ettikten sonra topluma mal edildiği söylenebilir. Bize göre bu sebeple aynayı ilk önce Resûlullah'ın (sav) hayatına ve aile yaşantısına tutmak gerekmektedir. Nitekim bu hususu gözden kaçırmayan Watt, Hz. Peygamber'in (sav) evlilik sebeplerini, bu evliliklerin siyasî ve iktisadî getirilerini tespit etmeye çalışmış ve nihâyetinde O'nun bu evliliklerinin çoğunu siyasî sebeplere dayandırmakla birlikte bazı evliliklerinde ise sosyal ve iktisadi amaçların ön planda olduğu kanaatine varmıştır.²²⁴

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerini Mekke ile ilgili kitabında kronolojik şekilde ele alırken, Medine dönemiyle ilgili eserinde ise tematik olarak incelemiştir.

²²¹ Watt, Madina, s. 264; Watt, Medine, s. 308.

²²² İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir ve Seyfettin Erşahin, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru**, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 323.

²²³ Watt, Madina, s.273; Watt, Medine, s. 318.

²²⁴ İbrahim Sarıçam ve diğerleri, s. 325; Watt, Madina, s.287; Watt, Medine, s. 333.

Kur'ân'ı Kerîm'deki Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerine ve eşlerine dair âyetlere de yer vererek, konuyu âyetler üzerinden yorumlayıp edindiği izlenimleri paylaşmıştır.

Watt, Hz. Muhammed'in (sav) evlilikleri hakkında önemli tespitler yapmakta ve bunları üç gruba ayırarak ele almaktadır. Bunlardan birincisi, Watt'ın Arap toplumunda evliliğin anaerkil mi yoksa ataerkil mi olduğunu inceledikten sonra Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerinde bu durumun nasıl olduğunu ortaya koymaya çalışmasıdır. İkincisi, Hz. Muhammed'in (sav) zevcelerine tedricen verilen üstün konumdur. Üçüncüsü ise evliliklerinin gayesinin siyasî amaçlı olmasıdır. Hatta Watt sadece Resûlullah'ın değil aynı zamanda onun yakınlarının evliliklerinin de bizzat kendisinin yönlendirmesiyle siyasî sâikler doğrultusunda yapıldığını iddia etmektedir.²²⁵

Watt bahsi geçen grupları, eserinin “*Hz. Muhammed'in (sav) izdivaçlarının sosyal yönü*” başlığı altında kaleme almıştır. Onun birinci olarak zikrettiği önemli husus, Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerin yapısının nasıl olduğudur. O, Hz. Peygamber'in (sav) izdivaçlarının en belirgin karakterini, “a plural virilocal family” tamlamasıyla ifade etmekte ve bu kavramı, çok eşli aile yapısını tasvir etmek için kullanmaktadır. “Virilocal” sözcüğünün “kadının evlenince kocasının ailesiyle birlikte yaşaması” anlamına gelmesi sebebiyle o, Hz. Peygamber'in evliliklerinin sonradan nasıl bu şekle dönüştüğü üzerinde durmaktadır.²²⁶ Zira bu yapı Hz. Peygamber'in (sav) Medine'de yaşadığı dönemde oluşmaya başlamıştır. Hicret esnasında Resûlullah'ın (sav) yalnızca bir hanımı (Sevde) olduğunu söyleyen Watt, bu hanıma mescidin yanından bir oda ayrıldığını ve sonrasında izdivaç gerçekleştikçe odaların sayısının arttırıldığını ifade etmektedir. Hz. Muhammed'in (sav) hanımları arasındaki münasebeti, günleri belirleyerek ve sırası ile onları ziyaret ederek sağladığını belirtmektedir.²²⁷

Watt, yalnızca Taberî'den kaynak göstererek bu bilgileri aktarmaktadır²²⁸ halbuki diğer ilk dönem İslâm tarihi eserlerinde de buna dair rivayetler bulmak

²²⁵ Watt, Madina, ss. 284, 285, 287; Watt, Medine, ss. 330, 331, 333.

²²⁶ Watt, Madina, ss. 284.

²²⁷ Watt, Madina, s. 284; Watt, Medine, s. 330.

²²⁸ Taberî, Cilt: 3, s. 163.

mümkündür. Burada Watt'ın doğru bir tespitte bulunduğunu söylemek mümkündür zira Resûlullah'ın (sav) Mekke döneminde tek eşli olduğu kaynaklarda sabit olmakla birlikte Medine döneminde çeşitli sebeplerden dolayı aile yapısında değişiklikler meydana gelmiştir.²²⁹ Buna neden olan sebepler Watt'ın ve İslâm tarihi kaynaklarının yaklaşımları birlikte incelenerek ortaya koyulmaya, Resûlullah'ın hanımları müstakil olarak incelenerek tespit edilmeye çalışılacaktır. Ancak bu hususa dair rivayetler ilerde detaylı alınacağı için burada tekrar zikretme ihtiyacı görmedik.

Watt, klasik oryantalizmin tartışma odağı haline getirdiği “Hz. Peygamber'in (sav) izdivaçları ve aile hayatı” hususunda daha farklı ve ılımlı bir tavra bürünerek onun aile yaşamı ile ilgili mühim yaklaşımlarda bulunduğu görülmektedir. Bunlardan biri Hz. Muhammed'in (sav) Medine'ye hicretinin ardından çok eşli bir hayat kurmasıdır. Medine'ye kadarki süreçte tek eşli (Hz. Hatice ve onun vefatından sonra Sevde ile gerçekleşen izdivacı) olan Hz. Muhammed'in (sav), hicretin ardından çok eşli bir aile yapısı kurmasının sosyal sâiklerle açıklanmasının daha isabetli olacağını söyleyen Watt, klasik oryantalizmin Hz. Peygamber'in (sav) karakteri ve ahlaki hakkında yaptıkları aşırı söylemleri eleştirmekte ve bunun doğru bir yaklaşım olmadığını söylemektedir.²³⁰

Watt'ın yaptığı gruplamanın ikincisi ise İslâm'ın tedricen Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarına sağladığı üstün statüdür. Watt, bunun ilk adımının Hz. Peygamber'in (sav) eşlerini diğer kadınlardan ayıran perde (hicab) ile ilgili hükmün gelmesiyle gerçekleştiğini zikretmektedir:²³¹

*“Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin, yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Resûlullah'ı üzme hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahtır.”*²³²

²²⁹ İbn Hişâm, ss. 191; Taberî, Cilt: 2, s. 398; Taberî, Cilt: 11, s. 500; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 205-206.

²³⁰ Watt, Madina, s. 284; Watt, Medine, s. 330.

²³¹ Watt, Madina, s. 285; Watt, Medine, s. 331.

²³² Ahzâb, 33/53.

Watt bu âyetin ardından kadınlara tesettür emrinin geldiği diğer âyeti birlikte zikrederek incelemektedir.

*“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.”*²³³

Watt, ilgili âyetlerle getirilen hükmî düzenlemelerin sebeplerini bazı rivayetlerle izah etmektedir. Bunlardan biri Zeyneb bint Cahş ile izdivacı dolayısıyla düzenlenen düğünde davetlilerin bir kısmının düğün evinde uzun müddet kalmalarından doğan problemdir. Watt, ayrıca bu sıkıntının yemekte, Hz. Muhammed’in (sav) hanımlarının ellerine, erkek davetlilerin ellerinin değmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Bununla beraber o dönemde tuvaletler evlerin içinde değil dışında bulmaktaydı ve bundan dolayı hanımlar def-i hacet için geceleyin evden dışarı çıkmak mecburiyetindeydiler.²³⁴ Bu sırada hanımlar, münafıkların çeşitli tacizlerine maruz kalabiliyorlardı. Watt, bu tacizlerin kasıtlı olarak yapılan saygısızlıklar olabileceğini söylemekle birlikte bu fiilleri işleyenlerin mazeret olarak, köleler ile Hz. Muhammed’in (sav) hanımlarını karıştırdıklarını öne sürdüklerini ve tüm bu hadiselerin bahsi geçen âyetlerin nüzûluna sebep olduğunu aktarmaktadır.²³⁵

Bu rivayetlere, Watt’ın da kullandığı kaynaklarından biri olan Buhârî’nin *Sahih*’inden ulaşmak mümkündür.²³⁶ Watt’ın özetleyerek anlattığı bu rivayetin daha detaylısı İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında da geçmektedir. İbn Sa’d’ın naklettiği rivayette Enes b. Mâlik, bu vâkıyı en iyi kendisinin bildiğini söyleyerek detaylıca aktarmaktadır.²³⁷ Watt’ın bu kaynaklardan aldığı rivayetleri olduğu gibi naklettiği görülmektedir tabi ki o, sonrasında alınan tedbirler hakkında bazı yorumlamalarda bulunmaktadır.

Bahsi geçen kaynaklardaki rivayetler ile Watt’ın rivayetinde farklılıklar bulunmadığı için tekrardan yer verilmemiştir. Buna göre Hz. Peygamber’in (sav) evi ve eşlerinin odaları Mescid-i Nebevi’nin hemen bitişiğindeydi, dolayısıyla halkın toplanma yeri olan bu mekân her geçen gün kalabalıklaşıyordu. Hanımlarının

²³³ Ahzâb, 33/59.

²³⁴ Watt, Madina, s. 285; Watt, Medine, s. 331; Buhârî, “Tefsîr”, 33/8; İbn Sa’d, Cilt: 10 , s. 104.

²³⁵ Watt, Madina, s. 285; Watt, Medine, s. 331.

²³⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 33/8; Ebû Ca’fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amûlî et-Taberî el-Bağdadi, *Câmi’u’l-beyân fi tefsîri’l-Şur’ân*, Cilt: 6, Müessesetü’r- Risalet, Beyrut, 1994, (Câmi’u’l-beyân) ss. 195-196.

²³⁷ İbn Sa’d, Cilt: 10 , s. 104.

odalarının etrafında da erkekler bulunabiliyordu. Hatta zaman zaman bu kişiler, Resûlullah'ın eşlerinden müşküllerini Resûlullah'a (sav) arz etmelerini istirham edebiliyorlardı. Halbuki Medine halkı akrabalık ilişkisi bulunmayan bir erkek ile kadının karşılıklı konuşmasına şüphe ile yaklaşırdı. Bundan dolayı Watt, yapılan bu düzenlemelerin ve koyulan hükümlerin dedikodu riskini önlemek, Hz. Muhammed'in (sav) eşlerini fitneden muhafaza etmek için gerçekleştiğini ifade etmektedir. Nazil olan 'perde' âyetinden²³⁸ sonra ifk olayının yaşanması Hz. Peygamber'in (sav) son derece dikkatli olması gerektiğini ortaya koymaktadır.²³⁹

Ahzâb 53. âyetin sebep-i nüzûlü olarak rivayetlerde iki farklı vâkıa işaret edilmektedir. Bunlardan biri Watt'ın da aktardığı gibi Zeyneb bint Cahş'ın evliliği ile ilgili rivayettir. İkincisi ise Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in (sav) evine hem iyi hem de kötü insanların misafir olmaları nedeniyle hanımlarının bir perdenin arkasında bulunmalarının daha münâsib olacağını Resûlullah'a arz etmesinden sonra bu âyetin indiği şeklindedir.²⁴⁰

Watt'ın eserinde Zeyneb bint Cahş ile ilgili olan rivayeti esas aldığı görülmektedir. O konuya geniş bir perspektiften bakarak mevcut durum ile ilâhi emir arasında bağlantı kurmuş ve toplumun o günkü yapısıyla, inen âyetlerin hükümlerini analiz ederek yorumlamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda o, toplumsal düzeni sağlama ve topluma kazandırılmak istenen ahlâkî değerlerle birlikte âdâb-ı muâşeret kuralları üzerinde durarak hâdiseleri incelemiş gözüküyor. Nitekim âyette geçtiği gibi kadınların 'rahatsız edilmemeleri' sebebiyle getirilen bu hüküm, hür kadınlar ile cariyeleri 'cılbab' adındaki bir kıyafetle birbirlerinden ayrılmasını sağlamıştı. Böylelikle bu hüküm münafıkların yaptıkları çirkin davranışlarını örtmek için buldukları kılıf ve sığındıkları bahane olan 'biz onları cariye sandık' şeklindeki savunmalarını ortadan kaldırmıştır. Sonuç olarak Watt, yapılan düzenlemenin, mümin kadınlara şerefli ve asil bir statü kazandırdığını ifade etmektedir. Ona göre, ilk önce Resûlullah'ın ailesi içerisinde yapılan bu düzenlemeler sonrasında Nur suresi ile toplumun tamamını kapsayacak hale gelmiştir.

"Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının

²³⁸ Ahzâb, 33/53.

²³⁹ Watt, Madina, s. 285; Watt, Medine, s. 332.

²⁴⁰ Buhârî, "Tefsîr", 33/8.

babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!”²⁴¹

Watt bu konuya ilişkin âyetin manasını ve gayesini tahlil etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda ona göre, söz konusu âyetler toplumun ahlâkî değerlerinin düşük olduğunu göstermekteydi. Bu nedenle erdemli şahsiyetlerin yetişmesiyle faziletli bir toplum inşâ etmeyi hedefleyen yeni dinin, bu düşük ahlâkî yapıyı ıslah etmesi gerekiyordu. Aynı zamanda bu hükümler, şahısların özel hayatlarına karşı saygı duyulmasını ve kişisel hakların olduğuna dair toplumun bireysellik bilincinin gelişmesini amaçlamaktaydı.²⁴²

Watt'ın yaklaşımına göre tesettür âyetinin bütün Müslüman kadınlara hitap ederek gelmesi “perde” âyetinden biraz daha sonra olmuştur.²⁴³ Fakat ‘perde’ ibaresini barındıran ilk hüküm, hanımların kıyafetleri üzerinde yapılan bir düzenleme olarak değil; Resûlullah'ın eşlerinin erkeklerle olacak görüşmelerini bir paravanın arkasından yapmasını uygun görme şeklindedir. Dolayısıyla ilk olarak Resûlullah'ın eşleri, ilgili hükme muhatab kılınmıştır. Watt bu çıkarımda bulunurken Taberî Tefsiri'nden yararlandığını belirtmektedir. Fakat Taberî Tefsiri'ne başvurulduğunda böyle bir çıkarıma sebep olacak herhangi bir veriye rastlanılmamaktadır. Her ne kadar âyetin nüzûl sebepleri²⁴⁴ Watt'ın da değindiği şekilde geçse de zamanı hakkında önce ya da sonra indirildiğine dair bir bilgi verilmemiştir.

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarını öteki mümin kadınlardan farklı bir konumda değerlendirmesini “seçim âyeti” ile bağlantılı olan Ahzâb suresinin 28-34 âyetleriyle biraz daha ileri taşıdığını ifade eder.²⁴⁵ Seçim âyeti olarak meşhur olan âyetin ifadeleri şöyledir ve Watt eserinde bu âyetlerin hepsine yer vermektedir:

“Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, Resûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır. Ey peygamber hanımları!

²⁴¹ Nur, 24/ 31.

²⁴² Watt, Madina, s. 286; Watt, Medine, s. 332.

²⁴³ Watt, Madina, s. 286; Watt, Medine, s. 332.

²⁴⁴ Taberî, Câmi‘u'l-beyân, Cilt: 6, s. 195, 200; Cilt: 5, ss. 418- 421.

²⁴⁵ Watt, Madina, s. 286; Watt, Medine, s. 332.

Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir. Sizden kim de Allah'a ve Resûlüne itaat eder, güzel işler yaparsa ona hak ettiği karşılığı iki kere veririz, ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık. Ey peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahattan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin. Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır."²⁴⁶

Âyette geçen (Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz)²⁴⁷ uyarısına da dikkat çeken Watt, ardından bu âyetlerin nüzûl sebeplerini ele alır. Bu çerçevede göre Hz. Peygamber'in (sav) servetinin hızlı bir şekilde artması, hanımları arasında zaman zaman kıskançlıklara sebep olmuştur. Libas veya kıymetli eşyalar talep etmişlerdir. Zeynep bint Cahş, kendisine teslim edilmesi gereken miktarın, Hz. Aişe tarafından kendisine verilmediğini fark edince bundan rahatsızlık duymuştur. Hz. Hafsa ve Hz. Aişe'nin Maria'ya (Meryem) karşı olan kıskançlığından da bahseden Watt, bu rivayetlere dayanarak, "sebebi her ne ise" demek suretiyle aile içerisinde bir kriz olduğunu söylemektedir. Tüm bunların neticesinde Hz. Muhammed (sav), bir ay süreyle tüm hanımlarından uzak durma kararı almış ve bunun üzerine ilahi emir gelmiştir.²⁴⁸

Watt burada Hz. Peygamber'in (sav) eşleri arasında bazı sıkıntıların vukû bulduğunu bunların temelinde ise iktisadi sebeplerin olduğunu belirtmektedir. Sebebi hangisi olursa olsun aile içerisinde yaşanan sıkıntıdan mütevellit Resûlullah'ın bir ay kadar süreyle eşlerinden uzak durmaya niyet ettiği ve bunun neticesinde ilahi emre muhatap olduğunu ifade etmektedir.

²⁴⁶ Ahzâb, 33/28-34. Bu âyetlere seçim âyeti denmesinin sebebi, Resûlullah'ın (sav) hanımlarının, kendinden bazı maddî istekleri olması ve hanımlar arasındaki kıskançlık sebebiyle üzüntü duyma üzerine O'nun (sav) hanımlarına bir ay kadar süreyle yaklaşmamaya yemin edip bunu uygulamasıdır. Ardından âyet nâzil olmuş ve bu âyetle Peygamber eşleri, dünya nimetleriyle Allah, Resûlullah ve âhiret arasında bir tercih yapma durumunda bırakılmışlardır. Bakınız Ahmet Özel, "Tahyîr", **DİA**, İstanbul, 2010, Cilt: 39, ss. 442-443.

²⁴⁷ Ahzâb, 33/32.

²⁴⁸ Watt, Madina, s. 286; Watt, Medine, s. 332; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Taberî Tefsiri**, çev. Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya, Cilt: 8, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, (Tefsir) ss. 347-356.

Watt'ın “sebebi hangisi olursa olsun” demesinin nedeni “*tahrim âyetleri*”²⁴⁹ olarak da adlandırılan âyetlerin nüzûlüne dair çeşitli rivayetlerin bulunmasından kaynaklanmış gözükmetedir.²⁵⁰ Watt, rivayetlerin ayrıntısına girmeyerek birkaç kelimeyle konuyu toparlamıştır. Sonrasında verdiği dipnotta, ilgili âyetlerin tefsirine bakılmasını işaret eder. Fakat onun kaynak gösterdiği Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ında ve İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında eşler arasında yaşanan kıskançlıklar hakkında²⁵¹ ve hanımların dünyalık zinetler talep etmesine²⁵² dair bilgiler verilmektedir ancak yaptığımız araştırmada Hz. Zeyneb'in hakkı olan miktarın, Hz. Aişe tarafından verilmemesi sebebiyle sıkıntı yaşandığına dair bir rivayete ulaşılammıştır. Hatta aksine *Tabakât*'ta, tahrim âyetiyle ilgili hadisenin zikrinden sonra Hz. Zeyneb'in tasadduk etmede, Hz. Peygamber'in (sav) eşlerinden en önde olan isim olduğuna dair pek çok rivayet bulunmaktadır.²⁵³ Hz. Zeyneb'in hakkı olan miktardan daha azının ona verildiğine dair bir rivayet varsa dahi vakıanın bu âyetlerle ilişkili olmadığı görülmektedir. Zaten Watt anlaşıldığı kadarıyla aile içinde yaşanan huzursuzluğa

²⁴⁹ Tahrim, 66/1-5. Bu âyetlere tahrim âyeti denmesinin sebebi şudur: “Resûl-i Ekrem ile hanımları arasında bir kırgınlık meydana gelmiş, Resûlullah da eşleriyle bir ay kadar beraber olmamaya - yemin mahiyetinde- karar vererek ayrı bir yerde yatmıştır. Bunun yanında hanımlarından Hafsa'ya sır niteliğinde bazı şeyler söylemiş, fakat Hafsa bunları Aişe'ye anlatmış, ayrıca Hafsa ile Aişe kıskançlıkları yüzünden Resûl-i Ekrem'e karşı bir nevi tavır almıştı. Sünenin ilk bölümünde, yapılan yeminin gerektiğinde bozulabileceği ve kefaretinin ödeneceği belirtilir. Ardından söz konusu olaya değinilerek huzursuzluğa sebep olan Hafsa ile Aişe'ye -isim zikredilmeksizin- hitap edilir ve tövbe etmeleri öğütlenir; aksi takdirde Allah'ın, Cebrâil'in, samimi müminlerin ve meleklerin Resûlullah'a yardımcı olacağı ifade edilir. Hz. Peygamber'in hanımlarını boşaması durumunda Cenâb-ı Hakk'ın kendisine daha üstün nitelikli hanımlar vereceği bildirilir.” Resûlullah'ın (sav) helal olan bir şeyi kendisine yemin ederek yasaklaması sebebiyle bu âyetlere “*tahrîm*” âyetleri denmiştir. (Bekir Topaloğlu, “*Tahrîm Suresi*”, **DİA**, İstanbul, 2010, Cilt: 39, s. 425.) Âyetlerin meali şöyledir: “*Ey peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. Allah size (belli durumlarda) yeminlerinizi çözmeyi meşrû kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır; O bilendir, hikmet sahibidir. Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o, “Bunu sana kim haber verdi?” diye sordu. “Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi” diye cevap verdi. İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğrilmişti. Ama peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrâil ve iyi müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır. Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona, sizin yerinize sizden daha iyi olan, Allah'a teslimiyet gösteren, yürekte inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bâkire eşler verebilir.*”

²⁵⁰ Taberî, Tefsir, ss. 347-356.

²⁵¹ Taberî, Tefsir, Cilt: 8, ss. 348-356; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 104-105.

²⁵² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 173.

²⁵³ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 104, 107.

dikkat çekmiştir. Bize göre Watt'ın burada olayın nasıl gerçekleştiğinden ziyade sonucunun ne getirdiğine odaklandığı görülmektedir. Zira bu anlamda inen âyetler, dünyanın fâni güzelliklerine kapılmamak gerektiği uyarısında bulunarak peygamber eşlerini zühd sahibi olmaya teşvik etmektedir:

“Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, Resûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır.”²⁵⁴

Watt'a göre, bir peygamber eşi olmanın ulvî yönüne ve getirdiği büyük sorumluluğa işaret eden bu âyetlerin nüzûlüyle birlikte Hz. Muhammed'in (sav) hanımlarını, boşanma ile evliliğin devamı arasında bir seçim yapma durumunda bırakmıştı. Hatta evliliğin devamı, Hz. Peygamber'in (sav) takdir ettiği şartlar çerçevesinde olacaktı.²⁵⁵

Watt, Ahzâb 28-34. âyetlerin nüzûlünden sonra Hz. Peygamber'in (sav) eşlerinin toplumda şerefli ve asil bir mertebeye sahip olduklarını söyler. O'nun, Fars (Sâsânî) kısırâlarının ve diğer şarklı kralların yaptığı gibi hanımlarına has düzenlemelerle, kendi haysiyetini ve şerefini yüceltme gibi bir niyetinin olduğu söylemez. Bunun yanı sıra yeni gelen hükümlerle, Hz. Peygamber'in (sav) vefatının ardından müminlerin, Hz. O'nun eşleriyle izdivaçları haram kılındı. Zira bu hususta müsaade verilecek olması toplumda bazı problemlere sebep olabilirdi. Bu sayede bunun önüne geçilmiş ve Hz. Peygamber'in (sav) hanımları 'müminlerin anneleri' olarak anıla gelmiştir.”²⁵⁶ Bu değerlendirmeleriyle Watt, Kur'ân'a olan yaklaşımını şöyle ortaya koymaktadır: O Kur'ân'ın muhtevasını fikirler bütünü olarak ele alıp o günkü toplumsal yapısı ve tarihi hadiselerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁵⁷

Görüldüğü gibi Allah Teâla, söz konusu âyetler ile Hz. Peygamber (sav) ve zevcelerine yönelik yapılan saygısızlık ve küçültücü hareketlere karşı, onları müminlerin annesi olarak vasıflandırmıştır. Onları, bütün Müslüman hanımlara numune-i imtisâl ve ahlak âbidesi kılmak istemiştir. Ahlâkî kaidelerin tedricen koyulmaya devam ettiği, bir takım ahlâkî zafiyetlerin söz konusu olduğu bir ortamda

²⁵⁴ Ahzâb, 33/28-29.

²⁵⁵ Watt, Madina, s. 286; Watt, Medine, s. 333.

²⁵⁶ Watt, Madina, s. 287; Watt, Medine, s. 333.

²⁵⁷ Watt, Devlet Adamı, s. 27.

bu âyetlerin, fert, toplum ve aile ahlakını yeniden inşa edecek düzenlemeleri vazetmek üzere indirildiğini söylemek mümkündür.

Söz konusu yaklaşımlar incelendiğinde anlaşılmaktadır ki Watt, bahsi geçen âyetler hakkında, rivayetler çerçevesinde detaylı bir inceleme yaptıktan sonra sebep-sonuç ilişkisi kurarak, yeni gelen hükümlerden istenilen muradı anlamının peşine düşmüştür. Diğer oryantalistlerin aksine o, hadiseleri, onların iç yüzünü ve toplumun hali hazırda bulunan kabullerini değerlendirerek ele almıştır.

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarının, evliliğe devam etme hususunda muhayyer bırakılmaları karşısında onların Allah'ı ve Resûlünü seçtiğine dair rivayetler olduğunu söylemektedir. Bu eşleri, Hz. Aişe ve diğer sekiz eşidir. Kaynaklarda verilen 'Hz. Peygamber'in (sav) evlendiği ve boşandığı hanımlarla ilgili bilgilere dayanan Watt, Hz. Peygamber'in (sav) belki de bazı eşlerini bu hadisenin sonucunda boşanmış olabileceği kanaatini ileri sürmektedir. Watt, hüviyeti belli olmamakla birlikte Amir kabilesinden olduğu rivayet edilen bir zevcesinin, Hz. Peygamber'den (sav) boşanmak istediğini ve bunun sonucunda gönderildiğini de ifade etmektedir.²⁵⁸

İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında geçtiği üzere Resûlullah'ın (sav) tüm eşleri Allah ve Resûlünü seçmiştir.²⁵⁹ Fakat Watt'ın da belirttiği gibi, Amir oğullarına mensub olduğu rivayet edilen hanımı, kendisinin serbest bırakılmasını istemiştir. Ancak bu hanımın daha sonra bu kararından dolayı çok pişman olduğuna dair rivayetler bulunmakla beraber Resûlullah'tan boşanmak isteyen tek kadının o olduğu zikredilmektedir.²⁶⁰

Kaynaklarda, "Hz. Peygamber'in (sav) evlendiği ve boşandığı kişiler" olarak adlandırılan başlıklar vardır. Özellikle İbn Sa'd bu konuyu daha detaylı başlıklar vererek incelemiştir.²⁶¹ Watt buradaki başlıklarda zikredilen boşanmaların herhangi bir gerekçelendirmeyle açıklanmamış olmasına bakarak bunları yine aynı âyetin nüzûluyla irtibatlandırarak yorumlamaya gitmiştir. Fakat herhangi bir delillendirmenin söz konusu olmadığı bu teville birlikte Amir oğullarından olan kadının durumunu rivayetle yetinmiştir.

---

²⁵⁸ Watt, Madina, s. 287; Watt, Medine, s. 333.

²⁵⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 172, 181.

²⁶⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 181-182.

²⁶¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 136, 145.

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) çok evliliğini açıklarken bu durumun kadîm bir Arap geleneğinin devamı ve siyasî maslahatlar sağlamak saikiyle ilgili olduğu yorumunda bulunur.²⁶² Hatta bu çerçevede o, bazı Avrupalı araştırmacıların, Hz. Peygamber'in (sav) bu evliliklerin gayri ahlâkî ve şehvevi arzuların tatmini için yapıldığına dair iddialarını eleştirerek bu izdivaçların siyasî ortaklıklar ve bu çerçevede dostane ilişkiler kurma niyetiyle yapıldığını söyler.²⁶³

3.2. HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) İZDİVAÇLARI VE HANIMLARI

Hz. Peygamber'in (sav) kimler ile evlenebileceği Ahzâb sûresinin 50. âyeti ile belirlenmiştir. Âyetin muhtevası Hz. Peygamber'e (sav) yönelik özel hükümler içermektedir. Dolayısıyla bu âyetin, diğer Müslüman erkeklerden ayrılarak Hz. Peygamber (sav) için müstakil bir mahiyet taşıdığını söylemek mümkündür. Watt, bu özellikleri taşıyan kadınların kimler olduğunu irdemiş ve âyeti temel alarak Hz. Peygamber'in (sav) eşlerini bu bağlamda tasnif etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda o, Hz. *Muhammed Medine'de* adlı eserinde, Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerini ele almış, söz konusu âyetin içerdiği ifadeleri numaralandırarak tahlil etmiştir. Ancak âyetin çevirisinde ve yorumlanmasında bazı zorlukların bulunduğunu ifade etmiştir. Bu zorluğun sebeplerinden biri olarak Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonraki dönemlerde değişen koşullara bağlayarak insanların, âyetin nüzûl ettiği dönemin sosyal yapısının gerçeklerinin çoğundan haberdar olmadıklarına dikkat çekmiştir.²⁶⁴ Söz konusu âyet şöyle numaralandırılmıştır.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي أَتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا □ خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكُنْ لَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Ey peygamber, biz sana helal kaldık (1) mehirlerini (üçür) verdiği eşlerini, (2) ve Allah'ın sana bahşettiği ganimetten sağ elinin sahip olduklarını (3) ve amcanın ve halanın kızlarını, dayının ve teyzenin kızlarını, (4) seninle birlikte hicret edenleri, (5) ve mümin bir kadını, eğer kendini peygambere verirse ve peygamber de onunla evlenmeyi isterse, (6) Müminlerden ayrı olarak sana mahsus olmak

²⁶² Watt, Madina, s.287; Watt, Medine, s. 333, 334.

²⁶³ Watt, Madina, s.287; Watt, Medine, s. 334; Watt, Devlet Adamı, s. 122.

²⁶⁴ Watt, Madina, s. 393; Watt, Medine, s. 447.

üzere.”²⁶⁵

Watt, bir (1) numaradaki kimselerin açık bir şekilde Hz. Peygamber’in (sav) hanımlarını kapsadığını ifade etmektedir. Âyetin Arapçasındaki “ücûr” kelimesinin mehir anlamına geldiğini söylemektedir. Hanıma verilecek mehrin, miktarı belirlenen bir ücret olabileceği gibi ilk zamanlarda verilen bedelin, mehir mahiyeti taşıyan başka bir şeyle de karşılanabileceğini belirten Watt, örnek olarak Hayber’den elde edilen yıllık erzakların belki de bu anlamda değerlendirilmiş olabileceğini kaydetmektedir.²⁶⁶

Her ne kadar âyetin bağlamından kopmak uygun düşmese de Watt’ın Hayber’e dair yapmış olduğu yoruma kısaca değinmek gerekir. Kaynakların ifadesine h. 7. yılda gerçekleşen Hayber seferinde bazı kaleler fetih ile hakimiyet altına alınmış bazıları da kuşatmaya dayanamayarak teslim olmuştur. Resûlullah (sav) bu esnada elde edilen ganimetleri menkul ve gayri menkul olarak ayırdıktan sonra Hayber bölgesindeki Hâs vadisinin mülklerini, -ki bunlar mahsul cihetinde ganimetlerdir- ihtiyaçlarına göre kendi hısımları, zevceleri, Müslüman erkek ve hanımlar arasında bölüştürmüştür.²⁶⁷ Ancak bu konuda kaynaklarda Hayber’in yıllık mahsullerinin bazı kimselerin maaş ve geçim kaynağı olduğuna dair rivayetler de mevcuttur.²⁶⁸

Müslümanların Hayber’in fethi ile iktisadi refaha kavuştukları ve hayatlarındaki dönüm noktalarından biri olduğu reddedilemez bir gerçektir. Zira bu fetih ile kıymetli madenlerden eşyalar ve çok sayıda hayvan ele geçirilmiştir. Aynı zamanda yapılan sözleşme ile Yahudilerin topraklarında ikamet etmelerine izin verilmiş ancak karşılık olarak yıllık ürünlerinin yarısının Müslümanlara verilmesi şart koşulmuştur.²⁶⁹ Öyle anlaşıyor ki muhtemelen Watt, bu rivayetlerden yola çıkarak

---

²⁶⁵ Watt kitabında meali bu şekilde vermiş olsa da Türkçe meallerde tercüme şu şekildedir: “Ey peygamber! Biz sana 1) Mehirleri verdiğin eşlerini, 2) Allah’ın sana ganimet olarak verdiği câriyelerini, 3) seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını helal kıldık. 4) Ayrıca mümin bir kadın kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar, peygamber de onunla evlenmek isterse, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere, onu da sana helâl kıldık.” (Ahzâb, 33/50).

²⁶⁶ Watt, Madina, s. 393; Watt, Medine, s. 447.

²⁶⁷ Vâkıdî, Cilt: 2, ss. 693-695.

²⁶⁸ İbn Hişâm, İslam Tarihi, Cilt: 3, ss. 479-480; Muhammed Hamidullah, “Hayber”, **DİA**, İstanbul, 1998, Cilt: 17, s. 21.

²⁶⁹ Fethi Yıldırım, **H. Peygamber Döneminin İktisadi Yapısı**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2018, (İktisad), s. 146.

Hız. Peygamber'in (sav) hanımlarının mehirlerinin, Hayber'den gelen ganimetlerden karşılanmış olabileceği yorumunda bulunmuştur. Bununla birlikte Resûlullah'ın gelir kaynakları incelendiğinde Hayber'in yıllık erzaklardan kendine bir atıyye oluşturduğuna dair bilgi de mevcut değildir.²⁷⁰ Kaldı ki Hız. Peygamber (sav), Müslümanların refah düzeyinde ciddi artışlar olmasına rağmen kendisi mütevazı bir hayat yaşamayı tercih etmiş, İslâm devletinin lideri olarak tebaasının refahını öncelemiştir.²⁷¹ Dolayısıyla Watt'ın bu varsayımının tutarlı olmadığı söylenebilir.

Âyet üzerinden yapılan tahlile geri dönecek olursak Watt, ikinci grubu oluşturan kişilerin, savaşta esir alınan köle ve cariyeler olduğunu ancak azat edilmeyen hanımları da kapsadığını ifade ederek Hız. Cüveyriye'yi örnek olarak göstermektedir. Hız. Reyhâne'nin de bu kısım içinde değerlendiren kimselerin olduğunu söyleyen Watt, Hız. Maria'yı da bu kapsama almakla birlikte onun esir alınmayıp hediye edilmiş olmasına da dikkat çekmektedir.²⁷²

Üçüncü grupta ise kuzenlerin olduğunu söyleyen Watt, "seninle beraber hicret edenler" ifadesinin sadece kuzenleri kapsayıp kapsamadığını tartışarak söz konusu âyetin açıkça anlaşılamadığını belirtmektedir. Üçüncü ve dördüncü ibarelerin bir arada değerlendirilip değerlendirilmediği hususunda ise tereddüt etmektedir. Watt'ın burada içinden çıkamadığı husus şudur: Varılması gereken yargı, sadece O'nunla beraber hicret eden kuzenleriyle evlenebileceği yönünde midir? Yoksa iki ayrı hüküm olarak değerlendirilip, hem kendisiyle beraber hicret eden kadınlarla hem de kuzenleriyle de evlenebileceği şeklinde midir? Konusunda Watt, bir kafa karışıklığı yaşamaktadır. Hatta bu konuda Watt, Abdullah b. Mesud'un âyeti okurken "وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي وَهَاجَرْنَ مَعَكَ" araya 've' bağlacı koyduğunu ve dolayısıyla bunun ayrı bir grubu oluşturduğunu söylediğini nakletmektedir. Fakat bu hususta kaynak göstermemektedir. Bununla beraber Resûlullah (sav) ile hicret eden ancak o sırada Muttalib oğullarından Ubeyde b. Hâris ile evli olan Zeyneb bint Huzeyme'yle yapılan izdivacı bu kapsamdaki

²⁷⁰ Kasım Şulul, Hız. Peygamber'in Aile Reisi Olarak Geçim Vasıtaları, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, Yıl: 14, Temmuz-Aralık 2009, ss. 14-24; Ayşe Betül Algül, **Hız. Peygamber Döneminde Mehir Uygulamaları ve Mehrin Hikmetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019, ss. 33- 47.

²⁷¹ Yıldırım, İktisad, ss. 146-147.

²⁷² Watt, Madina, s. 393- 394; Watt, Medine, ss. 447-448.

evliliklerden biri olarak örneklendirmektedir.²⁷³ Çünkü kaynakların ifadesine göre Hz. Zeyneb, Resûlullah'ın emrine uyup hicret edenlerdendir.²⁷⁴ Fakat Watt, Hz. Zeyneb'i bu gruba dahil ederken bahsi geçen iki sınıfı ayrı ayrı ele almıştır. Aksi taktirde Hz. Zeyneb, Resûlullah'ın (sav) kuzeni olmadığı için bu sınıfa girmesi mümkün değildir.

Watt, Resûlullah'ın (sav) kuzeni olan Ümmü Hâni rivayetinden hareketle üç ve dört numaralı sınıfın aynı olabileceği fikri üzerinde de yoğunlaşır. Rivayette Resûlullah, Ümmü Hâni'ye izdivaç teklifinde bulunmuş ancak Ümmü Hâni kendisiyle hicret etmediğini, Mekke'nin fethinden sonra salıverilen kimselerden olduğunu söyleyerek bu teklifi reddetmiştir.²⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*'ında bu rivayetin farklı varyantlarını vermiş ama bunlardan ikisinde böyle bir izdivacın gerçekleşmemesini söz konusu âyete bağlamıştır. Watt, Ümmü Hâni'nin reddetme sebebi olarak başka rivayetlerin de bulunduğu dikkat çekerek bu rivayetin kesin bir delil olamayacağına kanaat getirmektedir.²⁷⁶

Ona göre, üç ve dördüncü ibarelerin yer aldığı sınıflar ister tek grup ister farklı grup olsunlar sonuç olarak bu hanımlara, ilk kadınlar gibi üçür (mehir) verilmemiştir. Watt bu durumu iki sebeple açıklar bunlardan birincisine göre, bunun nedeni muhtemelen onların kendi akrabaları olmaları hasebiyle Hz. Muhammed'in (sav) onlara çoktan yardım etmiş olmasıdır. İkinci sebep olarak ise Hz. Peygamber'in (sav), onları geçindirmekle mükellef olması ihtimalini öne sürmektedir. Watt böylece konuya açıklık kazandırmaya ve kati surette mehir verilmemesinde zevcelerinin herhangi bir mağduriyet yaşamadığını izah etmeye çalışmıştır. Böylece o, Resûlullah'ın hükmen onları geçindirmek zorunda olması sebebiyle bu gruba giren kimselere mehir verme zorunluluğu olmadığı kanaatine ulaşmıştır.²⁷⁷ Oysa İbn Hişâm ve İbn Sa'd'da Resûlullah'ın Zeyneb bint Huzeyme'ye mehir verdiği açık bir şekilde belirtilmektedir.²⁷⁸ Kanaatimizce Watt'ın, Hz. Zeyneb'i örnek göstererek bu kategoride zikretmesi doğru bir tespit değildir. Zira bu gruba giren kimselerin

²⁷³ Watt, Madina, ss. 393-394; Watt, Medine, ss. 447- 448.

²⁷⁴ Ayşe Esre Şahyar, "Zeyneb Bint Huzeyme", *DİA*, İstanbul, 2013, Cilt: 44, s. 361.

²⁷⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 147.

²⁷⁶ Watt, Madina, ss. 393-394; Watt, Medine, ss. 447- 448.

²⁷⁷ Watt, Madina, ss. 393-394; Watt, Medine, ss. 447-448.

²⁷⁸ İbn Hişâm, s. 663; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 112.

mehirleri verilmiş olmakla birlikte esas mehir verme zorunluluğu olmayan kısım bundan sonra zikredilecek olan “kendini hibe eden kadınlar” yani Watt’ın 5. grup olarak sınıflandırdığı hanımlardır.

Watt’ın üçüncü ve dördüncü grup olarak nitelendirdiği hanımlar, İslâm alimlerine göre bir bütün olarak ele alınmış ve “seninle beraber hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını” şeklinde anlaşılmıştır.²⁷⁹ Nitekim Watt’ın kaynak olarak kullandığı Taberî’nin *Câmiu’l-Beyân* tefsirinde bu âyet böyle açıklanmış²⁸⁰ ama o, hanımların isimlerini açıkça zikretmemiştir. Ama buna mukabil çağdaş müfessirlerden Mevdûdî, eserinde konuyu tafsilatlı bir şekilde yer vererek Watt’ın ikinci gruba dahil ettiği hanımları kazanılan savaşlardan elde edilen cariye olduklarını açıkça vermektedir. Mesela bu meyanda o, Hz. Reyhane’nin Kureyza Gazvesi’nde, Hz. Cüveyriye’nin Müstalik Gazvesi’nde, Hz. Safiyye’nin Hayber’in fethinde cariye olarak alındıklarını ve Hz. Maria’nın ise Mısır mukavkısı tarafından hediye edildiğini belirtmektedir. Kaynakların ifadesine göre, Resûlullah (sav), ismi geçen ilk üç hanım azat ettikten sonra onlarla evlenmiş fakat Hz. Maria, cariye olarak kalmıştır. Mevdudî Ümmü Habibe’yi Resûlullah (sav) ile hicret eden kuzenleri arasında zikretmektedir.²⁸¹

Watt’ın, âyeti anlamada yaşadığı zorluğun sebebi muhtemelen Richard Bell’in Kur’ân çevirisinden²⁸² yararlanmış olmasıdır. Yukarıda söylediğimiz gibi İslâm âlimleri, âyetin “Seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını sana helal kıldık” olduğu yönünde ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla Watt’ın iddia ettiği gibi âyetin anlaşılmasında bir güçlük yoktur ve bu

²⁷⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt: 6, ss. 186-187; Ebü’l-A‘lâ Mevdûdî (ö. 1979), **Tefhimu’l Kur’ân**, çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, 2. Baskı, Cilt: 4, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 438-442; Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri**, Cilt: 6, Bilmen Yayınları, İstanbul, s. 2821; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), **Ed-Dürri’l-Mensûr**, çev. Zekeriya Yıldız, Cilt: 12, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 87.

²⁸⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Cilt: 6, ss. 186-187.

²⁸¹ Mevdûdî, Cilt: 4, ss. 439-440.

²⁸² Bell’in eserinin tam adı, *The Qur’an: Translated with a Critical Rearrangement of the Surahs*’dır. Kur’ân’ın İngilizce meâli olan bu eser, Bell’in Ahd-i Atîk üzerine yaptığı çalışmalarından edindiği prensipleri kullanarak sûreleri dizayn etmesi, edebi yönden Kur’ân’ı kısımlara bölmesi, âyetleri sebep-i nüzullerine göre sıralamaya yeltenmesi sebebiyle Müslüman ve gayri müslimlerin tepkisini üzerine çekmiştir. Bakınız: Ahsan, “Bell, Richard”, ss. 423-424.

gruba giren kimselere Resûlullah'ın mehir vermediğine dair bir yaklaşım doğru değildir. Zira Resûlullah izdivaç ettiği kuzenlerine ve tüm hanımlarına mehirlerini takdim etmiştir.²⁸³

Watt beşinci grupta kendilerini Hz. Peygamber'e (sav) hibe ederek adayan (veren) mümin hanımları ele almakta ve ona göre, Hz. Meymune bu gruba girmektedir. Watt burada Hz. Meymûne ile gerçekleşen nikaha dair rivayetlere kısaca atıfta bulunmaktadır.²⁸⁴ İbn Sa'd, Hz. Meymûne ile gerçekleşen izdivacın hicretin 7. senesinde umretü'l-kazâ sırasında gerçekleştiğini kaydeder. Meymûne kendisini Resûlullah'a (sav) hibe edince Resûlullah (sav), onunla 500 dirhem mehir vererek izdivaç etmiştir.²⁸⁵ Anlaşılacağı üzere Resûlullah (sav) âyetin getirdiği hüküm ile Hz. Meymûne ile mehir vermeden evlenebilme hakkına sahip olmasına rağmen O, yine de mehir vermeyi tercih etmiştir.

İslâm alimleri, Watt'ın beşinci ve altıncı grupta değerlendirdiği hanımların hepsinin tek bir grup olduğunu kabul ederek kendini Resûlullah'a (sav) hibe eden kadınlara mehir verme mükellefiyetinin Allah Teâla tarafından bu âyet ile kaldırıldığını beyan etmektedirler.²⁸⁶ Ancak Watt "hibe edenleri" 5. grup, "mehir ve vekil olmaksızın nikâhın geçerli olacağı kişileri" de 6. grup ayrı ayrı ele almış ve bunun Hz. Peygamber'e (sav) has bir uygulama olduğunu söylemiştir.²⁸⁷

Watt, bahsi geçen Ahzâb 50. âyetin, Hz. Peygamber'in (sav) kimlerle evlilik yapabileceğine dair bir sınırlandırma olarak değerlendirilemeyeceği görüşündedir. Daha açık bir ifade ile O, Hz. Peygamber (sav) sadece bu âyette gruplanmış kişilerle evlenebilir demenin doğru olmadığını söylemekte ve bu görüşünü Resûlullah'ın (sav) vefatına yakın bir zamanda Kuteyle bint Kays ile neredeyse evlenmek üzere olduğu rivayete dayandırmaktadır.²⁸⁸ Söz konusu rivayete göre Kuteyle, Resûlullah'ın (sav) talebi üzerine Yemen'den O'nun yanına gelmek üzere yola çıkmış fakat Resûlullah'ın

²⁸³ İbn Hişâm, ss. 661- 663; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 155.

²⁸⁴ Watt, Madina, s. 395; Watt, Medine, s. 449.

²⁸⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 132; İbn Hişâm, s. 663.

²⁸⁶ Taberî, Câmiu'l-Beyân, Cilt: 6, ss. 186-187; Mevdûdî, ss. 438-442; Bilmen, s. 2821; Süyûtî, ss. 88-89.

²⁸⁷ Watt, Madina, s. 395; Watt, Medine, s. 449.

²⁸⁸ Watt, Madina, s. 394; Watt, Medine, s. 448; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 142.

vefat ettiği haberi kendisine ulaşınca memleketine dönmüş ve irtidat etmiştir.²⁸⁹ Oysa ki Resûlullah'ın (sav) evliliklerine dair sınırlandırmayı içeren âyet Ahzâb 50. âyet değil, Ahzâb 52. âyettir.²⁹⁰ Fakat Watt, bu âyeti eserinde zikretmemektedir. Kaynaklara göre bu hususta İslâm âlimlerinin ihtilaf ettiğine dair rivayeteler vardır.²⁹¹ Watt bu gibi tartışmalara girmek istemediği için eserinde bu âyete yer vermemiş olabilir.

Her ne kadar Watt kitabında Ahzâb 52. âyete yer vermemiş olsa da Kuteyle ile ilgili rivayeti esas alarak böyle bir yasaklamanın olamayacağına kanaat getirmiştir. Hatta bu yöndeki iddiasını belirtirken kaynaklarından biri olan Taberî'nin tefsirine, atıfta bulunmuş ancak Taberî'nin 'لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ' "Te'vil ehli bu kavle ihtilaf etmiştir" sözünü göz ardı ederek, İbn Sa'd'ın rivayetini esas almıştır. Oysa Taberî bu âyetin ihtilaf sebeplerini, ihtilaf eden âlimlerin isimlerini sırasıyla zikretmiştir.²⁹² Ancak Watt bu konuyu tartışmaya açmadığı için bizde detayları ile ele almamayı uygun gördük.

Sonuç olarak Watt, sadece Ahzâb 50. âyetten hareketle Resûlullah'ın eşlerinin kimler olabileceğini tasnif etmiş ve bu kapsamı göz ardı etmeksizin Resûlullah'ın izdivaç yaptığı hanımları kısaca tanıtmıştır. Watt, İbn Hişâm ve İbn Sa'd'ı kaynak göstererek Resûlullah'ın (sav) on dört zevcesinin olduğunu ve listesini vererek kadınların izdivaç tarihlerini, yaşlarını ve kabilelerini kısaca zikretmektedir.²⁹³ Ancak o, bunlardan bazılarının kimler olduğu konusunda ihtilafların bulunduğunu söyler. Resûlullah (sav) vefat ettiğinde zevcelerinden dokuzunun hayatta olduğunu kaydetmektedir.²⁹⁴

3.2.1. Klasik Kaynaklara Göre Hz. Peygamber'in Hanımları

²⁸⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 142.

²⁹⁰ "Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir." Ahzâb, 33/ 52.

²⁹¹ Taberî, Câmiu'l- Beyân, Cilt: 6, ss. 190-191.

²⁹² Taberî, Câmiu'l-Beyân, Cilt: 6, ss. 190-191.

²⁹³ Watt, Madina, ss. 395-397; Watt, Medine, ss. 450-451.

²⁹⁴ Watt, Madina, s. 395; Watt, Medine, ss. 449-450.

Watt, İbn Hişâm'dan yola çıkarak hanımların on dört olduğunu söylemekte halbuki İbn Hişâm, Resûlullah'ın (sav) eşlerinin on üç tane olduğunu nakletmekte ve onları Kureyşli olanlar, Arap olanlar ve diğerleri olarak tasnif etmiştir. İbn Hişâm, Resûlullah'ın (sav) Esmâ bint Numan ve Amre bint Yezid adındaki hanımları dışındaki on bir eşiyle zifafa girdiği bilgisini verir. İbn Hişâm'ın verdiği bilgiye göre, Resûlullah (sav) henüz hayattayken eşlerinden Hz. Hatice ve Zeyneb bint Huzeyme vefat etmiş, dokuz eşi ise O'ndan sonra hayatta kalmıştır.²⁹⁵ Müminlerin annelerinin dokuz kişi olduğunu söyleyen İbn Hişâm, bu bilgiyi ilim ehlinde birçok kişinin kendisine haber verdiğini ifade etmektedir.

İbn Hişâm Ahzab 6. âyete dayanarak müminlerin annelerinin dokuz olduğunu belirterek isimlerini sırasıyla şöyle zikretmektedir: “Hz. Âişe, Hafsa bint Ömer b. el-Hattâb, Ümm-ü Habibe bint Ebi Süfyân b. Harb, Ümm-ü Seleme bint Ebi Ümeyye b. el-Muğire, Sevde bint Zem'a b. Kays, Zeyneb bint Caşş b. Riâb, Meymûne bint-i Hâris b. Hazn, Cüveyriye bint Hâris b. Ebi Dırar ve Safiyye bint Huyey b. Ahtab'dır.”²⁹⁶ Yine başka bir rivayette ise İbn Hişâm on bir hanımın eşini zikretmektedir. Bu hanımları şöyle zikretmektedir: Hz. Hatice, Hz. Âişe, Hz. Sevde bint. Zem'a, Hz. Zeyneb bint. Caşş, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Habibe, Hz. Cüveyriye, Hz. Safiyye, Hz. Meymûne, Hz. Zeyneb bint Huzeyme.²⁹⁷ İbn Hişâm'ın bu sıralamayı hangi şartları göz önünde bulundurarak yaptığına dair bir açıklama yapmamaktadır.

İbn Sa'd ise Resûlullah'ın on dört hanımla evlendiğini lakin ikisini zifaf gerçekleşmeden boşadığını ve sadece on iki hanımla zifafa girdiğini nakletmektedir. Fiilen evlilik yapılan bu on iki hanım şunlardır: Hatice bint Huveylid, Sevde bint Zem'a, Âişe bint Ebî Bekr, Hafsa bint Ömer b. El-Hattâb, Ümmü Seleme bint Ebi Ümeyye b. El-Muğire, Ümmü Habibe, Zeyneb bint Caşş b. Riâb, Zeyneb bint Huzeyme, Cüveyriye bint Hâris b. Ebi Dırar, Safiyye bint Huyey b. Ahtab, Reyhâne bint Zeyd ve Meymûne bint Hâris b. Hazn'dır. İbn Sa'd ayrıca Resûlullah'ın evlenip de bir araya gelmediği zevcelerini ve bunlardan boşanma sebeplerini ayrı başlıklar

²⁹⁵ İbn Hişâm, ss. 663-664.

²⁹⁶ İbn Hişâm, s. 660; İbn Hişâm, İslam Tarihi, Cilt: 4, s. 395.

²⁹⁷ İbn Hişâm, ss. 661-663

altında ele almıştır.²⁹⁸ Hz. Maria ise cariye statüsünde bulunduğu için diğer hanımlardan farklı olarak ele alınmış, hanımlarının yapıldığı ilk sıralamaya dahil edilmemiştir.²⁹⁹

Taberî'de ise Resûlullah'ın (sav) hanımlarını şöyle zikreder: Hz. Hatice, Hz. Sevide, Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Cüveyriye, Ümmü Habibe, Hz. Zeyneb bint Caşş, Hz. Safiyye, Hz. Meymûne, Hz. Zeyneb bint Huzeyme. Sonrasında Hz. Maria hakkında bilgi vermektedir. Taberî bu isimleri zikrederken Resûlullah'ın (sav) yüzlerini görmeden boşadığı ya da vefat eden iki kadından bahseder ki birinin adı Sebâ'dır. Resûlullah onu görmeden vefat etmiştir. Diğer hanım ise Adıyye bint Cabir'dir. Resûlullah onun yüzünü görmeksizin boşamıştır.³⁰⁰ İbn Hişâm ve İbn Sa'd'ın ittifak ettiği bilgi olarak Taberî de Resûlullah (sav) vefat ettiğinde dokuz hanımı olduğunu söylemektedir.³⁰¹

Watt, Resûlullah'ın (sav) hanımlarının sayısı hususunda İbn Sa'd ve Taberî'den istifade ettiğini söyler³⁰² biz bu kaynakların yanı sıra güncel siyer kronoloji kaynaklarından da istifade ederek tarihlendirmeleri ele alacağız.³⁰³ Watt, İbn Sa'd ve Taberî'den farklı bir sıralamaya gitmiş daha çok kronolojik bir tasnif gözeterek hanımlardan bahsetmiştir. Bizde Watt'ın sıralamasını esas alarak Hz. Peygamber'in (sav) izdivaçlarını hangi yönlerden değerlendirdiğini incelemeye gayret edeceğiz.

3.2.2. Hz. Hatice ile Evliliği

Watt, ticari faaliyetlerin ve rekabetlerin söz konusu olduğu Mekke'de, Hz. Muhammed (sav) gibi bir yetimin kendi geleceğini nasıl belirleyeceğini dramatize ederek anlattıktan sonra O'nun, bunu ancak zengin bir kadınla evlenip ticari ortaklık kurarak gerçekleştirebileceğinin farkında olduğunu iddia eder. Bu maksatla Hz. Muhammed'in (sav) ekonomik özgürlüğe sahip bir kadın olan Hz. Hatice'yle

²⁹⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 205.

²⁹⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 201; İbn Hişâm, İslam Tarihi, Cilt: 1, s. 40.

³⁰⁰ Taberî, Cilt: 3, ss. 160-167.

³⁰¹ İbn Hişâm, s. 664; Taberî, Cilt: 3, s. 161.

³⁰² Watt, Madina, ss. 395-397; Watt, Medine, ss. 450, 451.

³⁰³ Mehmet Apaydın, **Medine Dönemi Kronolojisi**, 2016- 2017 Siyet Mektebi Müfredatı, Kuramer Yayınları, 2016-2017.

evlendiğini söyler. Watt aynı zamanda Hz. Hatice'nin bu izdivaçtan önce iki evlilik daha yapmış olduğu bilgisini vermekle yetinir.³⁰⁴ Kaynaklarda bu evliliklerden de çocukları olduğu rivayet edilmekte³⁰⁵ ise de Watt, bu evliliklerden olan çocuklara değinmemektedir.

Watt'ın da ifade ettiği gibi Hz. Hatice, sahip olduğu mal varlığının yanı sıra soylu, asil, iffetli, akıllı ve aynı zamanda güzel bir kadındır. Bundan dolayı ikinci kocasının vefatından sonra Kureyş'in önde gelen eşrafı onunla evlenmek istemişlerse de Hz. Hatice, bu taleplerin hiçbirine karşılık vermemiştir.³⁰⁶

Watt, Resûlullah'ın (sav) Hz. Hatice ile evliliğini konu edindiği kısımda öncelikle hâdisenin rivayetlerde nasıl geçtiğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda o, Hz. Hatice, Resûlullah'ın (sav) emin ve dürüst bir kimse olduğunu, O'nun ahlâkî özelliklerine şahit olunca Suriye'ye gidecek olan bir kervana kendisini temsilen vekili olması için talepte bulunduğunu nakleder. Bunun devamında ikinci eşinin Mahzumoğullarından olduğunu fakat Hz. Hatice'nin artık kendi adına ticaret yaptığını ve kervanların başına kendi belirlediği vekili tayin ettiğini ifade eder. Yine bu meyanda o, Hz. Hatice'nin, Resûlullah'ın (sav) yaptığı çalışmalara karşı memnuniyeti ve O'nun şahsiyetinden, sahip olduğu ahlâkî özelliklerden derinden etkilenmesi sonucu, O'na bizzat kendisinin evlenme teklifinde bulunduğunu, O'nun da bu teklifi kabul ettiğini zikreder. Yine o, İslâm tarihi kaynaklarının verdiği bilgiye dayanarak Hz. Hatice'nin yaşının kırk, Hz. Muhammed'in (sav) yaşının ise yirmi beş olduğunu aktarır.³⁰⁷

Hâdis, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî'de de böyle nakledilmektedir.³⁰⁸ Watt burada rivayetleri kısaca aktardıktan ve özet mahiyetinde bilgi verdikten sonra birtakım yorumlamalarda bulunur. Bu bağlamda o, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le (sav) evliliğinden doğan (Kâsım, Rukayye, Zeyneb, Ümm Kulsûm, Fâtıma, Abdullah (et-Tayyib ve et-Tâhir) ³⁰⁹ çocukların adını zikrederek Hz. Hatice'nin yaşının

³⁰⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 18.

³⁰⁵ İbn Hişâm, s. 661; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 15-16.

³⁰⁶ Taberî, Cilt: 2, s. 280.

³⁰⁷ Watt, Mecca, s. 38; Watt, Mekke, s. 74.

³⁰⁸ İbn Hişâm, s. 88; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 109; Taberî, Cilt: 2, ss. 281-282.

³⁰⁹ Esasında Hz. Peygamber'in (sav) evlatlarının sayısı ve isimlerine dair âlimlerin görüşleri arasında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf erkek çocukları ile ilgili olup kız çocuklarının sayısı ve isimlerinde herhangi

abartılmış olabileceği yorumunda bulunur. Watt, İbn Sa'd'ın ravisi Muhammed b. Ömer'in tüm çocukların peş peşe doğduğuna³¹⁰ dair naklettiği rivayeti de baz alarak son çocuktan önce Hz. Hatice'nin kırk sekiz yaşında olacağını hesap etmektedir. Bunun imkânsız olmayacağını belirtmekle beraber bu durumun mucize olarak değerlendirilebilecek yönü olduğuna da dikkat çekmektedir. İbn Hişâm, Taberî ve İbn Sa'd'ın bu konuda herhangi bir yorum yapmamasını da yadırgamaktadır.³¹¹ Öte yandan İslâm tarihi kaynaklarında Hz. Hatice'nin evlendiği sırada yaşının 28³¹², 45³¹³ olduğuna dair farklı rivayetler de vardır ama çoğu rivayete göre, Hz. Hatice'nin kırk, Hz. Muhammed' in (sav) ise yirmi beş yaşında olduğu belirtilmektedir.³¹⁴

Bu evliliğin m. 595 yıllarında vâki olduğunu belirten Watt, Hz. Peygamber'in (sav) bu sırada yirmi beş yaşında olduğuna dair şüpheli bir yaklaşımda bulunmazken, Hz. Hatice'nin kırk yaşında olduğunu bildiren rivayetlere temkinli yaklaşarak, onun daha genç olabileceği ihtimali üzerinde durur. Bunu da Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'den pek çok evladı (yedi çocuk) bulunmasına bağlar.³¹⁵

Bu konuya dair yapılan bazı güncel araştırmalar ise Hz. Hatice'nin evlendiği sırada 28 yaşında olduğu üzerinde durmaktadır. Hz. Abbas'ın rivayetini esas alan bu yaklaşımlar, biyolojik ve mantıki açıdan 28 yaşını daha makul bulmaktadır. Bu görüşlere göre, "Arap yarımadasında hanımlar erken olgunlaşır ve erken yaşlanır. Yaygın olarak ise kırk yaşını geçmiş evlenebilecek kadın oldukça azdır. Yine kırkıktan sonra yedi çocuk doğuran kadın sayısı da azdır." Kesin bir veri olmasa da Hz. Hatice'nin önceki iki eşiyle yaşadığı süre boyunca sadece iki-üç çocuk doğurmuş olmasını bu yaklaşıma delil göstermektedirler. Diğer bir biyolojik açıdan yaklaşım ise

---

bir farklı görüşe rastlanmaz. Kaynakların bir kısmı zikredilen dört kızı haricinde Resûlullah'ın iki erkek bazısı da üç erkek çocuğunun olduğunu zikretmektedir. Abdullah'ın Tayyib ve Tâhir lakabı olduğu için böyle bir karışıklığın meydana gelmesi de muhtemeldir. Yine sadece erkek evlat olarak Kâsım'ın ismini zikretmek suretiyle Resûlullah'ın beş çocuğu olduğunu iddia eden kaynaklar da olmuştur. Bkz. Kevser Özdoğan, **H. Peygamber'in Çocukları**, (Yayınlanmamış YL Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 8

³¹⁰ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 111.

³¹¹ Watt, Mecca, s.38; Watt, Mekke, s. 74.

³¹² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 18.

³¹³ İbn Hişâm, **Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi, İslâm Tarihi**, çev. Hasan Ege, Cilt: 1, Kahraman Yayınları, İstanbul 2006, (İslam Tarihi), s. 249.

³¹⁴ İbn Hişâm, s. 88; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 18; Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, s. 58.

³¹⁵ Watt, Devlet Adamı, s. 20.

şöyledir: “Şayet Hz. Hatice, Hz. Muhammed’le (sav) evlendiğinde kırk yaşında idiyse, Hz. Muhammed’e (sav) vahiy geldiğinde elli beş yaşında olması gerekir. Bu yaşta bir kadın nasıl doğum yapar? Hâlbuki Abdullah adlı çocuğunu peygamberlikten sonra doğurduğu kesindir”.³¹⁶ Bu fikirden hareketler bazı araştırmacılar Hz. Hatice’nin 28 yaşında evlendiği kanaati taşımaktadır.

Watt, Hz. Hatice’nin bir kadın olarak bir erkeğe izdivaç teklifinde bulunmasını normal karşılar hatta bunu da toplumda var olan “anasoy” aile yapısıyla izah etmeye çalışır. Ama diğer taraftan İbn Sa’d’da Hz. Hatice’yi babası veya amcasının evlendirdiğini yönündeki rivayetlerin tutarsız olduğunu ve bunun daha sonraki devrin toplum yapısının kabullerine göre şekillendiği ileri sürer.³¹⁷ Gerçekten Watt’ın da belirttiği gibi Hz. Hatice’nin izdivacı sırasında Hz. Peygamber’in (sav) onu babasından mı yoksa amcasından mı istediği yönünde farklı rivayetler mevcuttur. Bunlardan bazısı babası olduğunu söylerken bazısı ise o sırada Hz. Hatice’nin babasının hayatta olmadığını bu sebeple amcasının onu evlendirdiğini nakletmektedir.³¹⁸

Watt, evlilik öncesinde Hz. Hatice’nin Hz. Peygamber’i (sav) kervanının başına görevlendirmesinde iki ayrı yerde iki ihtimalin bulunduğunu ileri sürer: Bunlardan birine göre, Hz. Peygamber’in (sav) şahsiyetinden, sahip olduğu ahlâkî özelliklerden ve O’nun halkın içinde “emîn” lakabıyla anılacak kadar güvenilir olmasından etkilenmesi sonucunda kervanına vekalet etmesini istemesidir. Diğerisi ise Hz. Hatice’nin, Hz. Peygamber’i (sav) sınama niyetiyle kervanının başına vazifelendirmesidir. Hz. Muhammed’in (sav) vazifesindeki üstün muvaffakiyeti, Hz. Hatice’nin takdirini ve O’na yönelik ilgisini celbetmiş böylece o, izdivaç teklifinde bulunmuştur.³¹⁹

Kaynakların verdiği bilgiler incelendiğinde, Watt’ın naklettiği ilk ihtimalin daha isabetli olduğu görülmektedir.³²⁰ Zira kaynaklarda Hz. Hatice’nin sınama niyetiyle böyle bir girişimde bulunduğu dair bir rivayet mevcut değildir. Her ne

³¹⁶ Ömer Sabuncu, **Hz. Peygamber’in İlk Hanımı Hz. Hatice’nin Hayatı ve Kişiliği**, (Yayınlanmamış YL Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2008, s. 42.

³¹⁷ Watt, Medina, s. 376, Watt, Medine, s. 429; İbn Hişâm, s. 89; İbn Sa’d, Cilt: 1, s. 109; Taberî, Cilt: 2, s. 281; İbn Hacer, El-İsâbe, Cilt: 8, s. 101.

³¹⁸ İbn Sa’d, Cilt: 1, ss. 110-111.

³¹⁹ Watt, Devlet Adamı, s. 18.

³²⁰ İbn Hişâm, s. 88; İbn Sa’d, Cilt: 1, ss. 109-110; Taberî, Cilt: 2, ss. 281-282.

kadar Hz. Hatice'nin, "Muhammedü'l-emîn" olarak vasfedilen Hz. Peygamber (sav) için "bir kişi yolculuk sırasında veyahut sorumluluk verilen bir işi yürütürken daha iyi tanınır" düşüncesiyle, hizmetlisi Meysere'yi O'nun yanında görevlendirdiğine dair mâkul bir yorum yapılabilecek olsa da bu konuda kesin ve açık bir rivayet bulunmamaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Hatice'nin yaşadığı dönemin şartlarını göz önünde bulunduran Watt, zengin ve tâcir bir kadının maddi koşulları dikkate almaksızın, mal varlığı olmayan bir kişiyle izdivaca talip olmasını, Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'de (sav) görüp etkilendiği manevi dinamiklere bağlamaktadır.³²¹ Watt, bu dinamiklerden açıkça bahsetmemekle birlikte onun kaynaklardan edindiği bilgiyi böyle yorumladığını söylemek mümkündür. Resûlullah'ın (sav) ahlâkî meziyetleri dışında kaynaklarda Hz. Hatice'nin bu izdivâcî gerçekleştirmesinde Hz. Muhammed'in beklenen peygamber olduğuna dair manevî işaretleri taşıması da gösterilebilir.³²² Bu hususta Meyseri'nin aktardıkları, Hz. Hatice'nin kanaatlerini pekiştirmiştir.³²³ Zeki ve akıllı bir kadın olan Hz. Hatice, Resûlullah'ın (sav) kişilik özelliklerini de dikkate alarak, maddi kaygılar taşımadan O'nun manevi hasletlerinden de etkilenecek, bizzat kendisi izdivaç talebinde bulunmuştur.

Watt, Hz. Hatice'nin bu evlilik ile Hz. Muhammed'e (sav) tüm mal varlığından istifade edebilme ve Mekke siyasetinde söz söyleme imkânını verdiğini belirtmektedir.³²⁴ Dolayısıyla hadiseleri daha çok ekonomik temeller üzerine dayandırarak yorumlama yolunu izleyen Watt, Hz. Muhammed'in (sav) bu evlilik ile dünyevi bir başarı kazandığını ve bu durumun henüz bir başlangıç olduğunu söylemektedir. Bunun yanı sıra Hz. Hatice'nin anlatıldığı kadar zengin olmama ihtimali üzerinde de duran Watt bu konuda herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.³²⁵ Hâlbuki İslâm tarihinin çoğu kaynağında, Hz. Hatice'nin şeref, nesep ve varlık yönünden Mekke'nin ileri gelenlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Yani o, Kureyş içinde en fazla mal varlığına sahip bir kadın durumundadır.³²⁶ Dolayısıyla Watt'ın bu ifadesi önceki yorumları ile de çelişmektedir. Ve bu ifadesini bir yere

³²¹ Watt, Mecca, s. 39; Watt, Mekke, s. 75.

³²² İbn Hişâm, s. 88; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 130; Taberî, Cilt: 2, s. 280, 281.

³²³ İbn Hişâm, ss. 85,86,88, 89; İbn Sa'd, Cilt: 1, ss. 130- 131; Taberî, Cilt: 2, s. 280, 281.

³²⁴ Watt, Madina, s. 287; Watt, Medine, s. 334.

³²⁵ Watt, Mecca, s. 38; Watt, Mekke, s. 74.

³²⁶ İbn Hişâm, s. 89; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 109; Taberî, Cilt: 2, ss. 281-282.

dayandırmamıştır.

Bu evliliğin Hz. Muhammed (sav) için çok mühim olduğunu belirten Watt, bu vesileyle uhdesinde bulundurduğu bu maddî imkân ve tasarrufları kullanarak Mekke ticaretinde söz sahibi olan bir konuma yükselmeyi hedeflediğini iddia etmektedir. Bu evlilik sayesinde Hz. Muhammed'in (sav) hem maddi hem de manevi bir güce kavuştuğu üzerinde duran Watt, bunun Hz. Muhammed'in (sav) toplumdaki varlığını ve kendini kabul ettirme potansiyelini artıran bir izdivaç olduğunu belirterek hayatının dönüm noktası olarak telakki etmektedir.³²⁷

Daha sonra gelişen hadiselerle bakıldığında hakikaten Hz. Hatice'nin Resûlullah'a (sav) olan manevi desteği çok büyük önem arz etmektedir. Nitekim bu anlamda ilk vahyin gelişinden, boykot sürecine kadar maddi desteğin yanında, Hz. Hatice'nin O'na bir eş olarak itimadı ve sonsuz güveniyle onu endişe ettiği anlarda sakinleştirmesi, yatıştırması ve güven vermesi O'na en büyük destek olmuştur. Hatta bu nedendir ki Hz. Peygamber (sav) sadece hayatta iken değil vefatından sonra da Hz. Hatice'ye olan bağlılığını ve muhabbetini izhar etmiştir.³²⁸

Watt, İslâm tarihi kaynaklara mutabık olarak Hz. Muhammed'in (sav), Hz. Hatice vefat edene kadar başka bir hanımla izdivaç etmediğini söylemektedir³²⁹ kaynaklarımız da bunu doğrulamaktadır.³³⁰ Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin vefatına kadar başka biriyle evlenmemesi zevcesine duyduğu muhabbet ve ona karşı gösterdiği vefânın da bir örneği olarak addedilmiştir. Hatta Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bir hadisede Resûlullah'ın (sav) Hz. Hatice'nin vefatından sonra dahi onu sık sık hayırla yâd ettiği görülmektedir. Rivayete göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (sav) yanındayken Hz. Hatice'nin arkadaşı olan ihtiyar bir kadın gelmiş, Resûlullah (sav) onun halini hatırını sorarak iltifatlarda bulunmuş³³¹ ve onu ayakta karşılamış ve ridâsını çıkararak üzerine oturması için yere sermiştir. Hz. Âişe bu olaydan dolayı Hz. Hatice'yi imâ ederek “Yâ Resûlallah! Allah sana o ihtiyar hanımdan daha hayırlısını vermedi mi” diyerek O'na sitem etmiş bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) “Hayır!

---

³²⁷ Watt, Devlet Adamı, s. 20.

³²⁸ İbn Hacer, el-İsâbe, Cilt: 8.

³²⁹ Watt, Devlet Adamı, s. 20; Watt, Mecca, s. 39; Watt, Mekke, s. 75.

³³⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 53; Taberî, Cilt: 3, s. 161.

³³¹ Hakîm, Müstedrek, I, 62.

Allah’a yemin olsun ondan hayırlısı bana gelmedi” buyurarak zevcesi Hz. Hatice’nin onun için ne kadar değerli biri olduğunu anlatmış, güzel hasletlerini bir bir sıralayarak uzun uzun ondan bahsetmiştir.³³² Yine bir keçi ya da koyun kestiğinde etlerinden Hz. Hatice’nin akrabalarına da gönderdiği nakledilmiştir.³³³ Bütün bu hâdiseler Hz. Hatice’nin vefatından sonra dahi Resûlulah’ın (sav) ona olan muhabbetinin ve hürmetinin hep canlılığını koruduğuna işaret etmektedir. Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere Watt, her ne kadar Hz. Muhammed’in birtakım maddi kaygılar ve menfaatler üzerine inşa edilmiş bir evlilik yaptığını iddia etse de bu iddiasının mesnedinin güçlü olmadığı anlaşılmaktadır.

Watt, söz konusu evliliğin ardından Hz. Muhammed’in (sav) ticaretle ne kadar meşgul olup olmadığını tartışarak O’nun etkili tüccar sınıfının ve kârlı ticaretlerin dışında tutulmuş olabileceği yorumunda bulunurken diğer yandan da kızı Zeyneb’i, ticarete önde gelen Hz. Hatice’nin yeğeni ve Abdü Şems sülalesinden biriyle evlendirebilmiş olmasının, Hz. Muhammed’i (sav) bu tür karlı işlerden dışlanmasının mümkün olamayacağını söyler.³³⁴ Hatta bu bağlamda Watt, risâletten önce Hz. Peygamber’in (sav) kızları Rukayye ve Ümmü Külsûm’ü ticaret erbabı ve Mekke’nin ileri gelenlerinden olan amcası Ebû Leheb’in iki oğluyla nişanlayarak kendisine hem sülale içinde hem de ticari hayatta söz sahibi olmasının yolunu açtığını ifade eder.³³⁵ Ancak Watt bir başka eserinde ise kızlarının evliliği ve nişanlanmaları ile Hz. Muhammed’in (sav) her ne kadar yerini sağlama alıp, elde ettiği güç ile kabiliyetlerini açığa çıkarma niyetinden bahsetmekle beraber büyük tacirlerin, Hz. Muhammed’i (sav) yine de dışladıklarını söyler. Böylece O’nun Hz. Muhammed’in (sav) yaşadığı bu dışlanmışlık neticesinde Mekke’deki vahim yapının daha iyi idrakine vardığını söyleyen Watt, evlilikten sonraki ilk on beş yılı kapsayan süreç için hiçbir bilginin olmadığını ifade eder. Watt, “belki de bu süreçte Hz. Muhammed (sav), Mekke’nin bu vahim halini tefekkür ediyordu” şeklinde bir yorumda bulunur.³³⁶

³³² İbn Hacer, el-İsâbe, Cilt: 8, s. 103;

³³³ Buhârî, Menâkıbü’l-ensâr, 20; Müslim, Fedâilü’s-sahâbe, 74-76; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 117-118

³³⁴ Watt, Mecca, s. 39; Watt, Mekke, s. 75

³³⁵ Watt, Mecca, s. 39; Watt, Mekke, s. 75

³³⁶ Watt, Devlet Adamı, s. 21; Watt, Mecca, s. 39; Watt, Mekke, s. 75.

Watt'ın bu yorumlarından sanki Hz. Peygamber'in ticari ve iktisadi kaygılarla kızını evlendirdiği vurgusu hissedilmektedir. Oysa kaynaklarda bizzat Hz. Hatice'nin, kızı Zeyneb'in, yeğeniyle evlenmesinde ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır.³³⁷

Risalet ve Sonraki Dönemde Hz. Hatice'nin Desteği

Watt, Hz. Hatice ile birlikte Hz. Peygamber'in (sav) kârlı ticari faaliyetlerde bulunabilecek miktarda sermayeye sahip olduğunu söyledikten sonra bu evliliğin, Hz. Muhammed'in (sav) maneviyatına dair önemli katkılar sağladığını, güçlendirdiğini belirtir. Nitekim bu anlamda bilindiği gibi bir resûl olarak görevlendirildiğinde vazifesinde zaman zaman düştüğü şüpheli ve düşünceli hallerde, Hz. Hatice O'nun en büyük destekçisi olmuştur. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in (sav) Hz. Hatice ile olan izdivacı O'nun hayatında çok önemli bir dönüm noktası olmuştur denilebilir.

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) risâletiyle ilgili değerlendirmeler yaptığı hususlarda, öncelikle rivayetleri olduğu gibi nakletmiş, bu bağlamda hadis ve İslâm tarihi kaynaklarına başvurmuştur. Bu nokta da özellik Hz. Peygamber'in (sav) vahye ilk muhatap olduğu sırada Resûlullah'ın (sav) eve gelerek “Beni örtünüz, beni örtünüz” diye ailesine hitap etmesinin yer aldığı rivayetler dikkat çekicidir.³³⁸ Watt bu rivayeti Zührî kanalıyla aktarmıştır. Taberî'de ve Buhârî'de bu rivayet burada geçtiği gibi aktarılmaktadır.³³⁹ Benzer rivayetler İbn Hişâm'da varsa da bu rivayette “beni örtünüz” kısmı bulunmamaktadır.³⁴⁰ Watt'ın, bu rivayetleri İslâm tarihi kaynaklarına mutabık kalarak aktardığı söylenebilir.

Hz. Hatice'nin Varaka isminde Hristiyan bir kuzeni vardı.³⁴¹ Watt'a göre Varaka bin Nevfel, manevi değerlere önem veren bir kimse olması hasebiyle

³³⁷ İbn Hişâm, ss. 312-313.

³³⁸ Resûlullah şöyle dedi: “Ayaktayken birden dizkapaklarımın üstüne çömeldim sonra omuzlarım titrer halde yerde süründüm. Bu dehşet beni sarmış halde Hatice'nin yanına girdim. Bu korku hali bende azalana kadar, beni örtün, beni örtün, dedim. Ardından Hatice bana gelip: ‘Ey Muhammed! Allah'ın Resûlü, elçisi sensin’. Bkz. Watt, Mecca, s. 40; Watt, Mekke, s. 76.

³³⁹ Buhârî, Bed'i'l-Vahy, 1; Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, s. 67.

³⁴⁰ İbn Hişâm, s. 111.

³⁴¹ Watt, Devlet Adamı, s. 20.

Hristiyanlığı seçmişti.³⁴² Hz. Hatice akrabası olan Varaka'ya bu durumu danıştığında Varaka b. Nevfel, Hz. Muhammed'in (sav) vahiy alış şeklinin Nasrânî ve Musevî peygamberlerinkine benzer olduğunu ifade ederek endişelerini gidermiş ve "Ey Hatice! Bu Musa'ya da gelen Nâmus-u Ekber'dir"³⁴³, O, bu ümmetin nebisidir"³⁴⁴ sözleriyle O'nun beklenen peygamber olduğunu tasdik etmiştir.³⁴⁵

Dolayısıyla Hz. Hatice, Resûlullah'ın (sav) peygamberliğine dair hiçbir şüphe duymamış, O'nun meziyetlerini saymak suretiyle Allah'ın O'na endişe edeceği bir hali yaşatmayacağını söyleyerek kendisini teskin etmiştir. Bu hadisyle ilgili rivayetler İbn Hişâm'da ve Taberî'de bu lafızlar ile geçmemektedir. Bu iki kaynak eserdeki rivayetlerde, Hz. Hatice'nin Resûlullah'ın yanında olup O'na destek olduğu ve ardından teskin etme niyetiyle büyük bir inançla "Müjdeler olsun sana. Sen, Allah'ın nebisisin" gibi ifadelerle yer verilse de birebir aynı sözler kullanılmamıştır. Fakat İbn Sa'd'da benzer ifadeler bulunmakla birlikte aynı tema işlenmektedir.³⁴⁶ Buhârî'de ise aynı lafızlar ile geçmektedir.³⁴⁷

İkinci rivayet olan Varaka ile ilgili nakil ise Taberî'de, Watt'ın aldığı rivayetten biraz daha farklı şekilde geçmektedir. Watt'ın eserine aldığı rivayette, Hz. Hatice ile Resûlullah'ın birlikte Varaka'nın yanına gittiği nakledilirken Taberî'de yalnızca Hz. Hatice'nin gittiği ve danıştığı aktarılmıştır. İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında da aynı şekilde geçmektedir.³⁴⁸ Buhârî'de geçen hadiste ise rivayet Watt'ın naklettiği şekilde, Hz. Hatice ile Resûlullah'ın beraber Varaka'nın yanına gittiği haliyle geçmektedir.³⁴⁹ İbn

³⁴² Watt, Mecca, s. 39; Watt, Mekke, s. 75.

³⁴³ Varaka'nın bilgisine başvurulması konusunda ise rivâyetlerde geçen "Nâmûs" kelimesi üzerinde duran Watt, ifadenin sıhhatine karşı şüpheyle yaklaşmaya gerek olmadığını söylemektedir. Hatta Tevrat'ı ifade etmek için kullanılan bu kelimenin, Kur'ân'da bulunmayan bir kavram olması rivâyetin sıhhatini kanıtlar niteliktedir. Bkz. Watt, Mecca, s. 51; Watt, Mekke, s. 88.

³⁴⁴ İbn Hişâm, s. 111.

³⁴⁵ Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Hatice beni Varaka'nın yanına götürdü ve ona 'dinle' dedi. Varaka bana sual etti, ben de yaşadığım hadiseleri ona anlattım. Varaka 'bu yaşadıkların Musa'ya gelen Namus-u Ekber'dir' dedi. Ardından hayıflanarak, 'genç olsaydım da kavminin seni hicrete zorlandığı zamanı görseydim' dedi. Ben yine sual ettim. 'Beni yurumdan sürgün mü edecekler' dedim. Varaka, 'seninle indirilene şahit olup da düşmanca tavırlara maruz kalmayan bir kimse olmamıştır, senin o günlerine şahit olacak olsaydım cesaretle sana muavenet ederdim' dedi." Watt, Mecca, s. 40 ; Watt, Mekke, s. 77.

³⁴⁶ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 165.

³⁴⁷ Buhârî, Bed'i'l-Vahy, 1, 3.

³⁴⁸ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 165.

³⁴⁹ Buhârî, Bed'i'l-Vahy, 1, 3.

Hişâm'da ise Hz. Hatice'nin yalnız başına Varaka'ya gidip durumu anlattığı ardından Resûlullah ile Varaka'nın Kâbe'nin yakınlarında karşılaştıklarını ve aralarından rivayetin son kısmına benzer bir diyalog geçtiği nakledilmektedir.³⁵⁰ Dolayısıyla İbn Hişâm'da rivayetin son kısmı aynı olmakla beraber ilk kısmı farklıdır.

Tüm bu rivayetleri dikkate alan Watt, Resûlullah'ın hanımı Hz. Hatice tarafından cesaretlendirildiği vurgusunu yapmaktadır. Hz. Hatice, peygamberlik vazifesine olan inancını dillendirmiş ve vahyin ilk geldiği andan itibaren O'na itimat etmiştir. Aynı şekilde Varaka da öyledir.³⁵¹ Watt rivayetlerde geçtiği gibi Varaka'nın şahitliğini ve Hz. Muhammed'in risâletini tasdik etmesini tartışmaksızın mümkün görür. Ancak Watt, Varaka'nın rivayetlerde geçtiği kadar da bilgi sahibi biri olmadığı kanaatini taşımaktadır. Kaldı ki onu, ortalama bir Hristiyan olarak vasıflandırmaktadır. Arap bir Hristiyan'ın kutsal kitap hakkında pek fazla bilgi sahibi olamayacağı yorumunu yapmaktadır.³⁵² Hâlbuki Varaka'nın "Nâmus-u Ekber" olarak tanımlanan Cebrâil'in özelliklerini bilmesi üstelik bu ismin ancak Tevrat gibi mukaddes kitaplarda yer alacağını tasdik etmesi kendisinin dini ilimlerde ne kadar yetkin bir konumda olduğunun da işaretidir ki Watt bu rivayeti, eserinde işlemiştir. Tüm bu değerlendirmelerin sonucunda Watt'ın Varaka'yı vasat biri olarak görmesi fikirlerinde bir tutarsızlığa ve kaynakları kullanmadaki usûlünde bir tenakuza sebebiyet vermektedir.³⁵³ Bunun başka bir açıdan yorumu da Watt'ın bir Hristiyan olması sebebiyle yine bir Hristiyan âlimi olan Varaka'nın Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini müjdelemesini yadırgamasıdır ki bu da dinî taassubun bir başka versiyonudur.³⁵⁴ Nitekim Watt, eserinin mukaddimesinde bir Hristiyan olarak İslâm tarihine dair yazdığı bu eserin noksanlıklar taşıdığını ve ister istemez iki dinin temasta olduğu hususlarda bu taassup meyilli yaklaşımı savunmak gerektiğini şöyle dillendirir:

"Şüphesiz bu akademik tavır bir anlamda eksiktir. Hristiyanlık İslâm'la temasta olduğu sürece Hristiyanlar Hz. Muhammed'le ilgili bir tavır benimsemek zorundadırlar. Ve bu tavır teolojik ilkelere dayandırılmalıdır. Hemen itiraf etmeliyim ki benim kitabım bu açıdan noksandır. Ancak Hristiyanların söz konusu teolojik hükümleri oluşturmak için göz önünde bulundurmaları gereken

³⁵⁰ İbn Hişâm, ss. 111-112.

³⁵¹ Watt, Mecca, s. 51; Watt, Mekke, s. 88.

³⁵² Watt, Devlet Adamı, s. 32.

³⁵³ Watt, Devlet Adamı, s. 32.

³⁵⁴ Watt, Mekke, s. 88.

tarihi malzemeleri ihtivâ ettiğini söyleyebilirim."³⁵⁵

Watt bir sonraki rivayet olarak Hz. Peygamber'in (sav), Cebrail'i arz ile arş arasındaki bir yerde, taht üzerinde gördüğünü nakleder.³⁵⁶ Watt bu rivayetleri Zühri'den aldığını belirtmektedir. Buhârî de hadisi aktardığı varyantlardan birinin Zühri olduğunu belirterek, rivayeti aynı şekilde nakletmektedir.³⁵⁷ İbn Hişâm'da geçen rivayet, Resûlullah'ın (sav) Cibrîl'i yer ve gök arasında gördüğünü haber verdiğini ve ardından Hz. Hatice'nin yanında gidip onun uyluklarına tutunarak yaşadıklarını anlatmıştır. Hz. Hatice de Resûlullah'ı (sav) teskin ederek, O'nun nebi olduğunu söyleyerek kendisini müjdelemiştir.³⁵⁸ Taberî'de rivayet aynı şekilde geçmektedir.³⁵⁹ İbn Sa'd'da ise rivayet "beni ört" kısmı bulunmaksızın Resûlullah'ın Cibril'i yer ve gök arasında gördüğünü haber verdiği kısımdan ibarettir.³⁶⁰

Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı bu hallerin bazen umulmadık anda bazen de Hz. Hatice'nin yanında vukû bulduğunu söyleyen Watt, buna dair rivayetler olduğunu belirtse de örnek vermemiştir.³⁶¹ Hz. Hatice'nin yanında yaşadığı manevi hallere örnek vermese de Watt'ın kastettiği rivayetlerden birinin Cibrîl'in Resûlullah'a (sav) görünmesi ile ilgili vâkıa olması muhtemeldir. Zira Hz. Peygamber kendisine (sav) Cebrâil göründüğünde bu halin şeytandan mı yoksa melekten mi olduğuna şüphe duymuş; Hz. Hatice de Cebrâil geldiğinde ilk olarak sol dizine sonrasında da sağ dizine Hz. Peygamber'i (sav) oturtmuş ve "Hâlâ onu görüp görmediğini sormuştur". Hâlâ gördüğünü söylemesi üzerine başını açmış; Cebrâil o sırada görünmemiştir. Buradan yola çıkarak meleklerin hayâ duygusuna sahip olduğuna işaretle Resûlullah'a (sav) kalbinin mutmain olmasını ve gelenin kesinlikle bir melek olduğunu söylemiştir.³⁶²

³⁵⁵ Watt, Mekke, s. 25.

³⁵⁶ Resûlullah şöyle demiştir: "Günlerden bir gün yürümekte iken Hira'da bana gözüken meleği gördüm. O melek, arz ile arş arasında bir kürsüdeydi. Onu görünce korkudan hasta düştüm ve Hatice'nin yanına gittim. Ona 'Beni ört' dedim." Watt ardından, Hz. Hatice'nin Resûlullah'ı öğretmesinden bir süre sonra Müdessir suresinin ilk âyetlerinin indirildiğine dair rivâyeti nakletmektedir. Bkz. Watt, Mecca, s. 41 ; Watt, Mekke, s. 77.

³⁵⁷ Buhârî, Bed'i'l-Vahy, 1, 3.

³⁵⁸ İbn Hişâm, s. 111.

³⁵⁹ Taberî, Cilt: 2. ss. 305-306.

³⁶⁰ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 166.

³⁶¹ Watt, Mecca, s. 44; Watt, Mekke, s. 81.

³⁶² İbn Hişâm, s. 112; Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, ss. 65-66.

Yine Hz. Hatice'ye Cebrâil (as) tarafından selam getirilmesi de Resûlullah'ın zevcesinin yanında yaşadığı başka zuhuratlardır.³⁶³

Watt, Hz. Muhammed'in (sav) vahye muhatab olmasının ardından O'na ilk inananın Hz. Hatice olduğu konusunda herkesin fikir birliği içinde olduğunu söylemektedir.³⁶⁴ İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî'de de Hz. Hatice'nin, iman edenlerin ilki olduğunda ittifak içindedir.³⁶⁵

Hz. Hatice, boykot yıllarında da Resûlullah'ın (sav) yanında olarak O'na maddi manevi destekte bulunmuştur. Üç yıl sürdüğü rivayet edilen boykot döneminde Hz. Hatice, kuşatma altında tutulan insanlara gıda ve eşya yardımı yapabilmek için tüm servetini hibe etmiştir. Hz. Peygamber (sav) ve amcası Ebû Tâlib bu uğurda tüm birikimlerini harcamışlardır.³⁶⁶

Hz. Hatice'nin tüm servetini boykot sürecince harcadığına dair rivayetler olsa da İbn Hişâm, Taberî ve İbn Sa'd'da buna dair rivayetler ele alınmamıştır. Bu sebeple olsa gerektir ki ilk dönem İslâm Tarih'i kaynaklarından yararlanarak eserini yazan Watt, boykot sürecinde Hz. Hatice'nin yapmış olduklarından hiç bahsetmez. Dolayısıyla Hz. Hatice'nin Resûlullah'ın yanında bulunduğunu belirttikten sonra bu hususta başka bir rivayete ulaşamadığını da ifade etmektedir.³⁶⁷

Boykottan kısa bir süre sonra 619 yılında Hz. Hatice vefat etmiştir. Watt, Hz. Hatice'nin vefatını Hz. Peygamber (sav) için büyük bir kayıp olarak telakki etmektedir. Aynı yıl içerisinde Hz. Peygamber'in (sav) amcası Ebû Tâlib de vefat etmiştir. İki büyük yardımcısının vefat ettiği bu yıla "hüzün yılı" denmektedir. Watt, kargaşanın hâkim olduğu günlerde hem vefalı bir eşi hem de her koşulda O'na yardımcı, destekçi olan böyle bir gücü kaybetmenin Hz. Peygamber için nasıl bir mahiyet taşıdığının tam olarak anlaşılamayacağını yalnızca tahmin edilebileceğini söylemektedir. Watt, eldeki verilerden şu sonuca varmaktadır: "Hz. Hatice ömrü boyunca Allah'ın yoluna davetin hak olduğuna inanması için Resûlullah'a cesaret vermiş, sonraki zamanlarda meydana gelen şüphelerin giderilmesinde Hz. Peygamber'i (sav) rahatlatmış, zorlu zamanlarda

---

³⁶³ İbn Hişâm, s. 113.

³⁶⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 45.

³⁶⁵ İbn Hişâm, s. 113; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 18; Taberî, Cilt: 2, s. 309.

³⁶⁶ Yâkûbi, Cilt: 2, s. 31; Mustafa Fayda, "Muhammed", DİA, Ankara, 2020, Cilt: 30, s. 411.

³⁶⁷ Watt, Mecca, s. 137; Watt, Mekke, s. 181.

maddi ve manevi destek olmuştur. Tüm bunlardan şüphe etmeyi gerektirecek hiçbir neden yoktur. Bu sebeptendir ki Hz. Hatice'nin vefatıyla Hz. Peygamber'in (sav) artık kendi gücünü kendisinin oluşturması gerekecekti.” Watt, bu durumun, mücadelesi verilen dini hareketin muvaffakiyet kazanması için elzem olduğunu söylemektedir.³⁶⁸

İbn Hişâm'da da hüznün yılının tesiri yukarıda pasajda ifade edildiği şekilde geçmektedir. İbn Hişâm, Hz. Hatice'nin hicretten üç yıl önce vefat ettiğini nakletmektedir.³⁶⁹ Bu da 619 yılına tekabül etmektedir. İbn Sa'd da hicretten üç sene önce, boykotun sonlanmasının ardından Ramazan ayının onuncu gününde vefat ettiğini rivayet etmektedir.³⁷⁰ Taberî ise vahiy geldikten beş yıl sonra Hz. Hatice'nin ahirete intikal ettiğini nakletmektedir. Taberî bazı kimselerin, Hz. Hatice'nin vefat tarihi için ilk vahyin gelişinden yedi yıl sonra gerçekleştiğine dair yaptığı nakillere de yer vermektedir.³⁷¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in (sav) evinde sadece Hz. Hatice ile Hz. Zeyneb'in vefat ettiği bilgisine de değinmektedir.³⁷²

İbn Sa'd, hüznün yılının Resûlullah (sav) üzerindeki tesirini naklettiği kısımda yaşanan elem dolu günleri, başa gelen 'iki musibet' olarak telakki etmektedir. Resûlullah'ın (sav) art arda yaşadığı bu iki kayıp arasında otuz beş gün olduğunu bilgisini vererek, bu vakıadan sonra Resûlullah'ın hanesine kapanıp dışarı çıkmadığını nakletmektedir. Müşriklerin daha önce yapmadıkları kötülükleri yapar hale geldiği bilgisini veren İbn Sa'd,³⁷³ durumun vahâmetini ortaya koymaya çalışmıştır.

3.2.3. Sevde bint Zem'a

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) eşlerini incelerken Hz. Sevde'yi ikinci sırada ele almaktadır. Hz. Hatice'nin ahirete göçmesinin ardından kısa bir zaman sonra Hz. Sevde ile evlendi. Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Sevde ile evliliğinin, bu hayat yolculuğuna kendisine refîka olacak bir kimseye ihtiyacından kaynaklanmış

---

³⁶⁸ Watt, Devlet Adamı, s. 94.

³⁶⁹ İbn Hişâm, s. 191.

³⁷⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 19.

³⁷¹ Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, s. 104.

³⁷² Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, s. 311.

³⁷³ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 179.

olabileceği ihtimalini de göz önünde bulunduran Watt, yine de bu evliliğin daha çok siyasî sâiklerle gerçekleşmiş olduğunu ileri sürer.³⁷⁴

İslâm tarihi kaynaklarına uygun olarak Watt'a Hz. Sevde'nin ilk Müslümanlardan olduğunu, yine İslâmiyet'i ilk kabul edenlerden olan Sekran bin 'Amr ile evlendiğini ve birlikte Habeşistan'a hicret ettiklerini aktarmaktadır. Mekke'ye geri geldikten bir müddet sonra eşi vefat etmiş,³⁷⁵ sonra Hz. Peygamber (sav) ile evlenmiştir. Watt bu sırada Hz. Sevde'nin yaklaşık olarak 30 yaşında olduğunu³⁷⁶ ve izdivacın takriben 620 yılında gerçekleştiğini belirtirken İslâm tarihi kaynaklarındaki bilgilere az sonra değinilecektir.³⁷⁷

İbn Hişâm, İbn Sa'd, Taberî de Resûlullah'ın Hz. Sevde'yle izdivacı şöyle geçmektedir.³⁷⁸ Resûlullah izdivaç talebinin iletilmesi için Hz. Sevde'ye haber gönderdiğini ve Hz. Sevde'nin kararı Resûlullah'a bıraktığı rivayetini nakleden İbn Sa'd, izdivacın nübüvvetin onuncu yılında, Hz. Hatice'nin vefatından sonra Ramazan ayında gerçekleştiği bilgisini vermektedir. İbn Sa'd, Hz. Sevde'nin yaşlı bir kadın olduğunu nakletmektedir.³⁷⁹ Taberî'deki rivayette İbn Sa'd'ın rivayeti ile uyuşmaktadır. Taberî de, izdivacın nübüvvetin onuncu yılında, Hz. Hatice'nin vefatından sonra Ramazan ayında gerçekleştiğini aynen nakletmektedir.³⁸⁰ Nübüvvetin onuncu yılı 620 yılına tekabül etmektedir. İbn Hişâm, Resûlullah'ın Hz. Sevde ile ne zaman evlendiğine dair bir tarihlendirme yapmamıştır.

Kaynaklarda belirtildiği gibi Watt da bu izdivacın, 620 yılında gerçekleştiğini ifade eder ancak Hz. Sevde'nin bu sırada İslâm tarihi kaynaklarında belirttiği gibi 50³⁸¹ yaşında değil 30 yaşında olduğunu söyler.

Yine İbn Sa'd, Resûlullah'ın Hz. Sevde ile evlenme sebebine dair şu rivayeti nakletmektedir. Havle bint Hâkim, Resûlullah'ın yanına gelerek “Yâ Resûlallah! Hz.

---

³⁷⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 95.

³⁷⁵ İbn Hişâm, ss. 153, 528, 170; Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450; Watt, Devlet Adamı, s. 95.

³⁷⁶ Watt, Devlet Adamı, s. 122.

³⁷⁷ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450.

³⁷⁸ Taberî, Cilt: 3, s. 161.

³⁷⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 53.

³⁸⁰ Taberî, Cilt: 11, s. 500.

³⁸¹ Aynur Uraler, “Sevde”, **DİA**, İstanbul, 2009, Cilt: 36, ss. 584-585.

Hatice'nin ahirete intikal etmesinden dolayı kendisiyle ülfet kuracağın bir eşe ihtiyaç olduğunu düşünüyorum" dedi. Resûlullah ise "O evlatlarımın annesi ve hânemin hanımefendisiydi (evimin rabbiydi)" deyince Havle, "Sana uygun bir hanım bulmamı ister misin?" diye sorması üzerine Resûlullah, "Elbette, siz hanımlar topluluğuna daha vakıfsınız" deyince Havle, Hz. Sevede'yi Lüeyoğullarından istedi.³⁸² Bu süreçte Hz. Sevede'nin beş evladının olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.³⁸³

Watt, aslında bu izdivacın gerçekleşmesinde Hz. Peygamber'in yalnızlığının giderilmesi ve ev işlerinin görülmesinin yanı sıra Hz. Sevede'nin dul olduğu için himâye altına alınmasına da duyulan ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Hz. Muhammed'in (sav), yalnız kalan Hz. Sevede'nin müşriklerle evlenmesine engel olmak ve onu koruma niyetiyle bu izdivaca talip olduğunu söylemenin daha uygun olacağını söyleyen Watt, Hz. Muhammed'in henüz küçük bir Müslüman grubu lideri olarak bu izdivacı yapmaya kendini mecbur hissetmiş olma ihtimalini de göz önünde bulundurmaktadır. Watt, Hz. Muhammed'in (sav) bu davranışından hareketle, dini derinliklerin ve hassasiyetlerin O'nda oluşturduğu tecrübelerin, kurulan insani ünsiyetlerin yerini aldığı sonucuna varmaktadır.³⁸⁴

Öte yandan daha önce de değinildiği gibi İbn Hişâm da Resûlullah'ın Hz. Sevede ile evlenme sebebini, eşi vefat eden Müslüman bir kadının, akrabaları tarafından iman etmemiş bir kimseyle evlendirilmesine engel olmak ve müşriklerin dul bir hanımı rahatsız etmelerine fırsat vermemek olarak zikretmiştir.³⁸⁵

Müslüman bir kadının, mümin olmayan bir adamla evliliğinin örnekleri yaşanmış ve zorlukları görülmüştü. Evvelden zikredildiği gibi başta Resûlullah'ın kızları (Rukiyye ve Ümmü Külsûm) müşrik kimselerle evli veya nişanlı olmaları sebebiyle sıkıntılar yaşamışlardır. Her ne kadar onların bu yöndeki ilişkileri İslâm'ın zuhurundan önce meydana gelmiş olabileceğine dair rivayetler olsa da Resûlullah'ın kızları İslâm dinini benimseyince sıkıntılar ortaya çıkmıştır.³⁸⁶ Dolayısıyla Resûlullah'

---

³⁸² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 57.

³⁸³ Uraler, "Sevede", ss. 584-585.

³⁸⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 95.

³⁸⁵ İbn Hişâm, s. 170.

³⁸⁶ Detaylı bilgi için bakınız; Aynur Uraler, "Rukiyye", **DİA**, İstanbul, 2008, Cilt: 35, s. 219; Aynur Uraler, "Ümmü Külsûm", **DİA**, İstanbul, 2012, Cilt: 42, s. 323.

bu tecrübeler ile müşriklerin ona yapabilecekleri eziyetlerden koruma niyetiyle bu izdivaca talip olduğu kanaati bildirilmektedir.³⁸⁷

Watt, bu evliliğinin bir sebebi olarak da Hz. Sevde'nin daha önceki eşinin kardeşi Süheyl b. Amr'ın azılı müşriklerden biri olması hasebiyle, Hz. Peygamber'in (sav) Süheyl b. Amr'ın muhalefetini kırmak istemesi ile ilişkilendir.³⁸⁸

Her ne kadar eşi vefat eden birinin, yeni bir evlilik yapmasıyla eski eşinin akrabaları ile aradaki ilişkinin zayıflayacağı düşünülse de Araplarda var olan asabiyet algısı sebebiyle, akrabalık ilişkileri korunmaya devam eder. Bu itibarla Resûlullah'ın Süheyl b. Amr'ı, böyle bir yaklaşımla dizginlemeye çalıştığı düşünülebilir.

Watt İslâm tarihi kaynaklarına uygun olarak hicret esnasında Resûlullah'ın nikahında tek bir hanımın bulunduğu, onun da Hz. Sevde olduğunun bilgisini vermektedir. Ardından Mescid-i Nebevi inşa edilirken Hz. Sevde'ye mescidin bitişiğinde bir göz oda tahsis edildiğini belirtmektedir.³⁸⁹ Hz. Sevde ve Resûlullah'ın kızları için mescidin bitişiğine odalar yapıldığı sonrasında ise sayısı arttırılarak Resûlullah'ın eşleri için de mescide odalar, hücreler eklendiği kaynaklarda geçmektedir.³⁹⁰

3.2.4. Âişe bint Ebî Bekir

İbn Sa'd ve Taberî'den aldığı rivayet ile Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Âişe ile 1/ 623 senesinde evlendiğini ve Hz. Âişe'nin 9 yaşında olduğunun bilgisini veren Watt, onun, Resûlullah'ın izdivaç ettiği tek bakire olduğunu nakletmektedir.³⁹¹ Medine'de 623 yılı nisan ayında yapılan evlilikten iki yıl önce Mekke'de nişan yapıldığını da belirten Watt, nişandan sonra Hz. Âişe'nin, babası Ebû Bekir'in evinde yaşamaya

³⁸⁷ Aynur Uraler, "Sevde", **DİA**, İstanbul, 2009, Cilt: 36, ss. 584-585.

³⁸⁸ Watt, Madina, s. 287; Watt, Medine, s. 334.

³⁸⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 53; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 206; Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, s. 138.

³⁹⁰ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 206; Mustafa Sabri Küçükaşçı, Nebi Bozkurt, "Mescid-i Nebevi", **DİA**, Ankara, 2004, Cilt: 29, s. 282; Yusuf Bahri Gündoğdu, "Mescidlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim / Education As An Integral Element Of The Mosque" **The Journal Of Academic Social Science Studies, International Journal Of Social Science**, Sayı: 45, 2016, s. 316.

³⁹¹ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450.

devam ettiğini kaydetmektedir.³⁹² Ona göre, Hz. Âişe'nin evlilik yaşı dikkate alındığında henüz çok genç olması hasebiyle, bir süre daha validesiyle birlikte kalmış olması mümkün görünmektedir.³⁹³ Sonrasında ise Medine'ye hicretin ardından kıyılan nikahla birlikte, Hz. Muhammed'in (sav) hem evi hem de karargâhı konumunda olan Mescid-i Nebevi'nin bitişiğindeki odalardan birinde ikamet etmeye başladığı bilgisini vermektedir.³⁹⁴

İbn Hişâm, Resûlullah'ın Hz. Âişe ile Mekke'de izdivaç ettiğini, Hz. Âişe'nin babasının evinde kalmaya devam ettiğini ancak iki yıl sonra Medine'de onunla birlikte olduğunu, bu esnada Hz. Âişe'nin 9 veya 10 yaşında bulunduğunu nakletmektedir. Bunun yanı sıra Resûlullah'ın, ondan başka bakire biriyle izdivaç etmediği bilgisini aktarmaktadır.³⁹⁵ Watt'ın kaynaklarından biri olan Buhârî'nin *Sahîh*'inde de hadis, Hz. Âişe'nin Medine sokaklarında oynarken annesinin onu hazırlamak için geldiği olayı aktarmaktadır. Hz. Âişe bu sırada altı yaşında olduğunu söylemektedir. Diğer bir hadiste ise altı yaşında evlenip, dokuz yaşında onunla zifafa girdiği nakledilmiştir.³⁹⁶ İbn Sad'da geçen rivayette Hz. Âişe, kendisinin Resûlullah ile ilk birlikteliğinde dokuz yaşında olduğunu, bu zifafın da hicretin sekizinci ayında yani Şevval ayında gerçekleştiğini söylemektedir. Aynı zamanda İbn Sad, Hz. Âişe'nin bakire olduğu bilgisini de vermektedir.³⁹⁷ Taberî'de Mekke'de yapılan nikahtan bahsetmekle birlikte bu sırada Hz. Âişe'nin altı veya yedi yaşında olduğunu nakleder. Fakat babasının evinde kalmaya devam ederek iki yıl sonra Medine'de hicretten sonra Resûlullah ile zifafa girdiğini rivayet eder. Bakirelik konusunda diğerleri gibi Taberî de aynı bilgiyi aktarmıştır.³⁹⁸

Görülmektedir ki Watt, kaynaklar ışığında bilgileri olduğu gibi nakletmiş ve bu konuda yorumlamada bulunmamıştır. Watt'ın bu hususta objektif yaklaşıma çalıştığı söylenebilir. Klasik oryantalist anlayışının özellikle üzerine düştüğü bir konu olan Hz. Âişe'nin evlilik yaşı tartışmaları ve neticesinde Hz. Peygamber'in (sav) bu

³⁹² Watt, Devlet Adamı, s. 121.

³⁹³ Watt, Madina, s. 284; Watt, Medine, s. 330.

³⁹⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 121.

³⁹⁵ İbn Hişâm, s. 661.

³⁹⁶ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 20, 44

³⁹⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 58.

³⁹⁸ Taberî, Cilt: 3, s. 163.

evliliği şehvi arzularla yaptığı gibi bir sonuca ulaşmalarının aksine Watt, bu konuda tartışmaya girmemiştir.³⁹⁹ Hatta VII. yüzyıl göz önünde bulundurulduğunda, Arabistan'daki kızların başka bölgelerin kızlarına göre çok daha erken bir vakitte olgunlaşarak ergenliğe girdiklerinin unutulmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁰⁰ Dolayısıyla Watt'ın söz konusu evliliği, çağın bölgesel şartlarını da göz önünde bulundurarak toplum yapısını, kabullerini ve örfünü ihmal etmeksizin değerlendirmeye aldığını söylemek yerinde olacaktır. En başta yapılan açıklamalar da dikkate alındığında, Watt'ın söz konusu evliliği siyasî sebeplere dayandırıldığını söylemek mümkündür.

Hiz. Âişe'nin Resûlullah (sav) ile izdivaç ettiğinde daha çocuk yaşta olduğunu söyleyen Watt, Hiz. Âişe'nin oyuncaklarıyla oynadığını ve evlilikten sonra da buna devam ettiği bilgisini vermektedir. Hiz. Muhammed (sav), onu oyuncaklarla oynarken görmüş ve onların ne olduklarını sormuştur. Hiz. Âişe'nin, "Süleyman'ın atları" diye cevap vermesi üzerinde, tebessüm etmiştir.⁴⁰¹ Bu rivayeti tefekkür eden Watt, elli üç yaşında olan olgun bir adamla henüz on yaşlarında bulunan biz kızın arasında geçen diyalogu anlamaya çalışarak bu ilişkinin karı-koca münasebetinden ziyade, baba ve kızı arasındaki muhabbeti anımsatan tuhaf bir münasebet, olarak yorumlamıştır.⁴⁰² Watt bu pasajı, Hiz. Peygamber'in (sav) tavır ve davranışlarını incelediği bölümde, çocuklarla olan ilişkilerini değerlendirirken vermiştir. Rivayeti ele aldığı bölüme bakıldığında bu hâdise, her ne kadar Watt'ın, Hiz. Âişe'nin evlendiği sırada çocuk olduğu fikrine sahip olduğunu gösteriyor olsa da yine de Watt, yaşı konusunda herhangi bir fikir belirtmeden ve tartışma oluşturmaktan rivayetleri nakletmekle yetinmiştir. Fakat konuyu zikrettiği kısım, Resûlullah'ın çocuklara gösterdiği ilgi ve şefkati içeren bir kısım olması hasebiyle, bu duruma her ne kadar eleştirel yaklaşılsa da muhakemeyi okuyucunun kavrama gücüne bıraktığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Watt, Hiz. Âişe'nin izdivaç yaşına dair bilgileri ilk dönem kaynaklarda geçtiği gibi almış olup diğer oryantalistler gibi bu verilere dayanarak İslâm'ı ve değerlerini karalamaya yönelik bir tutum sergilememiştir. Aksine bunun,

³⁹⁹ İbrahim Sarıçam ve diğerleri, ss. 311-358.

⁴⁰⁰ Watt, Devlet Adamı, s. 122.

⁴⁰¹ Watt, Madina, s. 323; Watt, Medine, s. 373.

⁴⁰² Watt, Devlet Adamı, ss. 121-122.

Arap örfüne aykırı olmadığı ve o zamanki toplum tarafından yadırganan bir mahiyet taşımadığı kanaatine sahiptir. Bununla birlikte Resûlullah'ın bu evliliğe ılımlı yaklaşmasının sebebini, Hz. Ebû Bekir'in toplum nazarındaki saygınlığından ve nüfuzundan akrabalık bağı ile istifade etmek suretiyle kendi konumunu daha da güçlendirmek olduğunu ifade ederek siyasî saiklere bağlamaktadır.⁴⁰³

Kuşkusuz Watt'ın bu evliliği yine bir siyasî temele oturtmaya çabalaması çok da isabetli olmayan çıkarımlara neden olmuştur. Hz. Ebû Bekir'in nüfuzundan istifade etmek olarak yorumladığı bu evlilik gâyesinin çok da karşılığı bulunmaz. Zira Hz. Ebû Bekir kızı henüz evlenmeden de Mekke'de Resûlullah'a (sav) iman etmesiyle, bütün malını tasadduk etmesiyle ve İslâm uğrunda yapmış olduğu fedakârlıklarla bilinmektedir.⁴⁰⁴ Hatta "Sıddîk" olarak anılmasına vesile olan miraç hadisesi de Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah'a (sav) ne kadar bağlı olduğunu gösteren en bâriz örneklerdendir.⁴⁰⁵ Bütün bunlar Resûlullah'ın siyasî saiklerle bu evliliği gerçekleştirmeye ihtiyacı olmadığını zaten Hz. Ebû Bekir'in baştan beri teslimiyet âbidesi bir sahabîsi olduğunu gösterir. Dolayısıyla kendisine bu denli bağlı bir yol arkadaşından onun kızıyla evlenmek suretiyle yararlanmak, menfaat devşirmek ve kendi nüfuzunu güçlendirmeye çalıştığını söylemek çok da makul görünmemektedir. Bununla birlikte kaynaklarda geçtiğine göre Resûlullah ile akrabalık, sıhriyyet kurmak düşüncesiyle kendi kızıyla evlendirmek veyahut Hz. Osman ve Hz. Ali'de olduğu gibi Resûlullah'ın kızlarıyla evlenmek sahabe için büyük bir idealdi. Sonuç olarak bu talebin sahabe cihetinden olduğu, Resûlullah ile akraba olma şerefine nâil olmak için yarışanların bu ideali gözettikleri anlaşılmaktadır. Hatta Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmesindeki gâyesi de ehl-i beyt ile akraba olmaktır.⁴⁰⁶

3.2.4.1. İfk Hâdisesi

İfk hâdisesi olarak adlandırılan vâkıanın, Müreysî' Gazvesi'nden dönerken

⁴⁰³ Watt, Devlet Adamı, s. 122.

⁴⁰⁴ İbn Hişâm, s. 117; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 194; Cilt: 3, s. 157-158.

⁴⁰⁵ İbn Hişâm, ss. 183-184.

⁴⁰⁶ Huriye Martı, "Ümmü Külsüm", **DİA**, İstanbul, 2012, Cilt: 42, s. 323-324.

yaşandığını nakleden Watt, Abdullah bin Ubey adındaki bir münafığın, Müslümanların arasına nifak sokmak için bulduğu bu fırsatı değerlendirmesi olarak durumu telakki etmektedir.⁴⁰⁷ Bu vâkıyı, eserinin, Müslümanlara karşı alınan tavırlar ve yapılan muhalefetler ile ilgili olayları zikrettiği kısımda ele almaktadır. Bu kısımda daha çok münafıkların, İslâm toplumu içinde huzursuzluk çıkarmaya yönelik eylemlerine yer verilmiştir. Bilhassa ifk hâdisesinde de baş rolü oynayan Abdullah bin Ubey'in girişimleri, detaylıca konu edilmiştir.

Müreysi' Gazvesi'nin yapıldığı sene için İbn Hişâm, hicretin altıncı yılında Şaban ayında gerçekleştiğini kaydetmektedir.⁴⁰⁸ Vâkıdî ise hicretten beş yıl sonra Şaban ayında gerçekleştiğini nakletmektedir.⁴⁰⁹ İki rivayet arasında bir yıl kadar fark mevcuttur. Watt, hâdisenin gerçekleştiği yıl olarak eserinde her ne kadar iki rivayete yer verse de bunlardan Vâkıdî'nin naklini esas alarak konuya yaklaşmıştır.⁴¹⁰ İbn Sa'd da vakianın hicri beş yılında olduğunu aktarmıştır.⁴¹¹

Resûlullah sefere çıktığı vakit eşlerinden bazılarını yanında götürürdü. Bu uygulama eşler arasında dönüşümlü olarak devam ederdi. Beni Mustalik kabilesi ile yapılan Müreysi' Gazvesi'nde ise Resûlullah'a Hz. Âişe refâkat ediyordu. Zaferle sonuçlanan gazvenin dönüş yolunda Medine'ye ulaşmadan önce son bir mola verildi. Bu sırada Hz. Âişe kalabalıktan biraz uzaklaştı. Konaklama yerine geri döneceği sırada gerdanlığının düştüğünü fark eden Hz. Âişe, onu aramakla meşgulken, kafilenin toplanıp gittiğini fark edemedi. Mola yerine geldiğinde ise herkes gitmişti. Hz. Âişe, üstü örtülü bir tahtırevanda tecvil (seyahat) ediyordu. Oldukça zayıf ve hafif bir hanım olması sebebiyle tahtırevanı deveye yükleyenler, onun yokluğunu fark edemediler. Bu şekilde olayı anlatan Watt ardından Hz. Âişe'nin kendi sözleriyle başından geçenleri anlattığı rivayete yer vermektedir.⁴¹²

Hz. Âişe'nin bulunduğu yerde uzanarak, kafilenin kendisinin yokluğunu fark edip birilerini göndermelerini umut ederek beklemeye başladığını aktaran Watt,

---

⁴⁰⁷ Watt, Madina, s. 186; Watt, Medine, s. 222.

⁴⁰⁸ İbn Hişâm, s. 490.

⁴⁰⁹ **Vâkıdî, Cilt: 1, s. 404.**

⁴¹⁰ Watt, Madina, s. 35; Watt, Medine, s. 59.

⁴¹¹ İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 59.

⁴¹² Watt, Devlet Adamı, ss. 187-188.

birliğin arkasında kalmış olan genç ve karizmatik bir sahabî⁴¹³ tarafından Hz. Âişe'nin uykusundan uyandırıldığını nakleder. Bu kişi, Hz. Âişe'yi ihtimam göstererek devesine bindirdikten sonra ona Medine'ye kadar eşlik etmiştir.⁴¹⁴

Watt'ın burada aktarmış olduğu, Resûlullah'ın sefere çıkarken zevcelerinden birini veya ikisini yanında götürdüğüne dair anlatım kaynaklarda sabittir. İbn Hişâm böyle bir durum gerçekleşeceği zaman Resûlullah'ın ezvâc-ı tâhirâtı arasında kura çektiğinin bilgisini vermektedir. İbn Hişâm, Hz. Âişe'den naklettiği rivayette, Benî Mustalik Gazvesi için yapılan kurada, Hz. Âişe'nin çıktığını haber vermektedir.⁴¹⁵ Taberî de Hz. Âişe'den naklederek, Resûlullah'ın bir sefere çıkmak istediği vakit hanımları arasında kura çekerek karar verdiğini aktarmaktadır.⁴¹⁶

Rivayetler incelendiğinde Watt'ın hadiseyi olduğu gibi naklettiği görülmektedir. İbn Hişâm bir nüans farkla, Hz. Âişe'nin hacetini gidermek için mola yerinden ayrıldığı bilgisini vermiştir. Adı Safvân olan sahâbînin onu uzanmış vaziyette bulduğu bilgisi de aynı şekilde yer almaktadır.⁴¹⁷ Sonrasında gerdanlığını düşürmesi ve onu ararken orduyu kaçırmaması gibi anlatımlar Watt'ın aktardıklarıyla paralel gitmektedir. Hacet gidermek için ordudan ayrıldığına dair verilen detay için ise Watt'ın, sebeplere takılmadan olayın gerçekleşme sürecini tahlil etme niyetiyle böyle bir detayı vermediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla böyle bir ayrıntı vermeden, “bir sebeple kafilenden ayrıldı” demeyi yeterli görmüştür. Taberî'de süreç, daha zengin rivayetler içeriyor olsa da özet olarak Watt'ın aktardığı şekildedir.⁴¹⁸ Vâkıdî de olayı benzer şekilde aktarmaktadır.⁴¹⁹

Hz. Âişe ve Safvân'ın şehre birlikte girmesinin ardından başlayan dedikodular için Watt, bir adam ve bir kadının yalnız kaldıkları taktirde aralarında cinsel anlamda bir hissiyatın, yakınlaşmanın oluşacağına inanıldığını söylemekle birlikte bu anlayışın, başka bölgelerde olduğu gibi Arabistan'da da gözlemlendiğine dikkat çekmektedir.⁴²⁰

⁴¹³ Sahabînin adı Safvân b. Muattal'dır.

⁴¹⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 188.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, s. 493.

⁴¹⁶ Taberî, Cilt: 2, s. 511.

⁴¹⁷ İbn Hişâm, ss. 493-494.

⁴¹⁸ Taberî, Cilt: 2, s. 512.

⁴¹⁹ Vâkıdî, Cilt: 2, s. 428.

⁴²⁰ Watt, Devler Adamı, s. 188.

Abdullah b. Ubey'in ortaya attığı fitne ateşini körükleyen kadın erkek birtakım destekçilerinin olduğunu söyleyen Watt, Abdullah b. Ubey'in başlayan dedikoduların şiddetini arttırmak için elinden gelen her şeyi yaptığı ifade eder. Her ne kadar bu destekçiler münafık değillerse de sergiledikleri tutum, Hz. Âişe'ye veya onun yakınlarına karşı, şahsî çekememezliklerden kaynaklanmaktaydı.⁴²¹ Watt, bir diğer eserinde bu kişilerin kimler olduğu hakkında kısaca bilgi vermektedir. Şair olarak nam salan Hasan bin Sâbit, Hz. Ebû Bekir'in kuzeni olan kişinin oğlu ve diğer bir yandaş ise Hz. Peygamber'in (sav) zevcesi Zeyneb'in kız kardeşidir.⁴²² Watt'ın adlarını zikretmediği bu kişilerden Hz. Ebû Bekir'in akrabası olan kişinin adı, Misbah, Hz. Zeyneb'in kız kardeşi ise Hamne'dir.

Mezkûr kişilerin sergiledikleri tutum için tahmini birkaç değerlendirme yapan Watt, şunları sıralamaktadır: Bu kişiler, Hz. Âişe'ye karşı kişisel bir düşmanlık besliyor olabilirlerdi veya Abdullah bin Ubey'e karşı duydukları tecâzüp (yakınlık) veya Medine'de hayatlarını idame eden muhâcirlerden duydukları rahatsızlık sebebiyle bu tavrı takınmışlardı.⁴²³

İbn Hişâm, bu kişilerin isimlerini zikrederek ifk hâdisesindeki yaklaşımları hakkında bilgi vermektedir. Özellikle Hamne binti Caş'ın gösterdiği tavrın, kardeşi ve Resûlullah'ın eşi olan Zeyneb'in saygınlığını güçlendirmek niyetiyle olduğunu nakleder. Çünkü Hamne, Hz. Âişe'nin Resûlullah'ın nezdinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu düşünüyordu. Eğer onun itibarını zedelerse önceliği kardeşi Hz. Zeyneb'in alacağına olan inancıyla hareket etmiş ve bu fitne hareketine katılmıştı.⁴²⁴ Hamne'nin durumu, Watt'ın belirttiği sebeplerden biri olan Hz. Âişe'ye karşı şahsî düşmanlık beslemenin örneği olduğu söylenebilir. Diğer bir sebep olarak zikredilen, Abdullah b. Übey'e duyulan tecazüb (sempati) gerekçesi için de Hassân b. Sâbit'e atıfta bulunulabilir. Zira o, Hazrec kabilesindendi ve hicret zamanı, Abdullah b. Übey'in bu kabilenin reisi konumuna getirileceğine ve taç giymeye hazırlandığına dair rivayetler kaynaklarda geçmektedir. Watt'ın ifadelerine bakılarak, muhacirlerden

---

⁴²¹ Watt, Devler Adamı, s. 188.

⁴²² Watt, Madina, s. 186; Watt, Medine, s. 222.

⁴²³ Watt, Madina, s. 186; Watt, Medine, s. 222.

⁴²⁴ İbn Hişâm, s. 495.

hazzetmeme gerekçesi içinse bu kişinin, Abdullah b. Übey'e delalet ettiği söylenebilir.⁴²⁵

Watt'ın kaynaklardaki bu rivayetleri değerlendirmeye alıp, iftirayı atanların bilinç yapılarını tahlil etmeye çalışarak bu kısma dikkat çekmesi oldukça yerindedir. Hz. Âişe'nin ahvâlini tartışmak yerine toplumun ahlâkî yapısını ve yaklaşımını dikkate alarak birtakım çıkarımlarda bulunmuştur.

Vakıa nihâyete erene dek iftiranın gittikçe büyüüp yayıldığını nakleden Watt, dedikoduların haftalarca sürdüğünü söyler.⁴²⁶ Watt bu durumun uzamasıyla, eğer ki Hz. Peygamber (sav), Hz. Ebû Bekir'i sakinleştiremeseydi, "onu artık elinde tutamayacağını hissetseydi" İslâm toplumu içinde ciddi kırılmaların olabileceğine dikkat çekmektedir. Çünkü Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'ın en yakın dostu ve baş yardımcısıydı.⁴²⁷

Nihâyetinde bu sıkıntının, Hz. Âişe'nin lehine olarak Hz. Peygamber (sav) tarafından sonuçlandırıldığını söyleyen Watt, Hz. Âişe için aksini gösteren hiçbir somut kanıtın bulunmadığını ve hamile olmadığına kanaat edilebilecek kadar sürenin muhtemelen geçtiğini dillendirmektedir. Bu vakıa *îfk hadisesi* olarak anıla gelmiştir.⁴²⁸ Bunun tamamen bir iftira olduğu ortaya çıktığında bu iftirayı ortaya atanların cezalandırılmasına sıra geldiğini belirten Watt, suçu nispeten daha az olanların kırbaçlandığına dair rivayetler olduğunun bilgisini vermektedir.⁴²⁹

Dikkat çekicidir ki zaman zaman Kur'ân âyetlerine değinerek açıklamalar yapmayı tercih eden Watt, bu konuda hiçbir âyet zikretmeden iftiracıların cezaları konusuna geçmiştir. Halbuki Hz. Âişe'nin bu hâdiseden beraati, bizzat Allah Teâla'nın indirdiği âyetler ile gerçekleşmiştir.⁴³⁰ Bununla beraber önceki başlıklarda Watt'ın, Hz. Peygamber'in (sav) zevcelerine yönelik indirilen âyetler üzerinde yaptığı incelemeler ele alınmış ve kaynakçasında olmamasına rağmen Taberî'nin tefsirine atıfta bulunarak

⁴²⁵ Ali Tekkoyun, *Oryantalistlerin Hz. Âişe Anlatımlarına Metodolojik Bir İnceleme: Evlilik Yaşı ve İfk Hadisesi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2022, ss. 198-199.

⁴²⁶ Watt, *Madina*, s. 186; Watt, *Medine*, s. 222; Watt, *Devlet Adamı*, s. 188; Watt, *Statesman*, s. 164.

⁴²⁷ Watt, *Devlet Adamı*, s. 188; Watt, *Statesman*, s. 164.

⁴²⁸ Watt, *Devlet Adamı*, s. 188; Watt, *Statesman*, s. 165.

⁴²⁹ Watt, *Madina*, s. 186; Watt, *Medine*, s. 222; Watt, *Devlet Adamı*, s. 188; Watt, *Statesman*, s. 165.

⁴³⁰ Nur, 24/ 11-20.

âyetleri tahlil etmeye çalıştığı görülmüştür. Bu incelemelerde Watt, yalnızca hanımlara yönelik yapılan düzenlemeleri ya da Hz. Peygamber (sav) ile eşleri arasındaki ilişkiyi ele almakla kalmamış, âyetler ile toplumun ahlakına verilmek istenen çeki düzenden de bahsetmişti. Dolayısıyla İslâm toplumunu sarsan ve sonraki siyasî gelişmelerde bilhassa Hz. Ali ve Hz. Âişe arasında cereyan eden ‘*Cemel Vakası*’nın sebeplerinden biri olarak da ifk hâdisesi⁴³¹ zikredilmekten ziyade olayın detaylarına yer vermeksizin yüzeysel bir şekilde geçilmesinin bir eksiklik olduğu söylenebilir. Kaldı ki Hz. Âişe’yi aklamak için gönderilen âyetler aynı zamanda insanî ilişkilere yönelik tavsiyeleri ve toplumun suizandan kaçınarak dedikodudan uzak durması yönündeki uyarıları da muhtevasında barındırmaktadır. Yaşanan bu vâkıa ile ahlâksızlığa engel olmak ve müminleri eğitmek hedeflenmiştir. Bu âyetler ile iftirayı başlatanlara, iftiraya maruz kalanlara ve iftirayı duyanlara, nasıl bir hissiyata ve fikriyata sahip olmaları gerektiği hususunda emirler ve öğütler verilmiştir.

İftira atanların cezalandırılmasında sıra ele başı olan Abdullah b. Ubey’e gelince Watt, Hz. Peygamber’in (sav) Ensâr’ın önde gelenlerini topladığını ve ailesine yapılan hakaretin, saldırının hesabını sormak ve cezai tedbirler almak için müsaade istediğini aktarmaktadır.⁴³² Watt diğer bir eserinde, Hz. Peygamber’in (sav) böyle bir izin talebinde bulunmasına dayanarak O’nun Medine yönetiminde henüz hüküm veren tek merci olmadığını söylemektedir.⁴³³ Fakat Hz. Muhammed Medine’de adlı eserinde ise kendi yorumuna cevap verir nitelikte bir kişiye kabilesinin izni olmadan şiddet uygulandığı takdirde, kısas hükümlerince misliyle karşılık verilebileceğini söyleyerek duruma açıklık kazandırmıştır. Aynı zamanda izin alma girişiminin Hz. Peygamber’in (sav) bir tertibi olduğunu söyleyen Watt, Ensâr’ı topladığı mecliste Evs ve Hazrec kabilelerinin birbirine girdiğini ve İbn Ubey’in itibarının zedelendiğini ifade etmektedir.⁴³⁴ Netice olarak cezaî yaptırım uygulananlar Hassân, Mistah ve Hamne’dir. İftirayı ilk ortaya atan kişinin İbn Ubey olmasına rağmen Watt, onun ceza almadığına

⁴³¹ İfk hâdisesinde Hz. Ali’nin gösterdiği tavır içerleyen Hz. Âişe’nin böyle bir girişimde rol oynadığı sebebi zikredilmektedir. Detaylı bilgi için, Seyfullah Kara, “İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, 2001, s. 358.

⁴³² Watt, Madina, s. 186; Watt, Medine, s. 222.

⁴³³ Watt, Devlet Adamı, s. 188; Watt, Statesman, s. 165.

⁴³⁴ Watt, Madina, ss. 186, 229; Watt, Medine, ss. 222, 270.

ihtimal vermektedir. Her ne kadar bazı kaynakların, onun kırbaçlandığına dair rivayetler içerdiğini söylese de bu konuda herhangi bir kaynak belirtmemiştir.⁴³⁵ Nitekim kaynaklar incelendiğinde de görülmektedir ki İbn Übey'e karşı bir yaptırımın uygulanıp uygulanmadığı konusu müphem kalmıştır.⁴³⁶

Watt'ın yaşanan hadisenin detaylarına girmeden, iftiranın atılmasında rol oynayan kişilerin cezalandırılması hususuna geçmesi, onun olayı, siyasî bir vâkıa şeklinde ele almasından kaynaklanıyor olabilir. Kaldı ki Watt, konuyu ayrı bir başlık altında incelememiş, hâdiseye münafıkların faaliyetlerini konu alan bir bölümde değinmiştir. Bu da Watt'ın ifk hâdisesine münafıkların sebebiyet verdiği ve Hz. Âişe'ye dayatılan iffetsizlik varsayımlarının dedikodu ve iftiradan ibaret olduğuna inandığını göstermektedir. Dolayısıyla Watt'ın incelemeye aldığı kısmın, rivayetlerin ayrıntılı anlatımları değil, onu sonuca götürecek noktalar olduğu söylenebilir. Watt'ın aradığı sonuç ise onun, hâdiselerin siyasî ve sosyal yansımalarına odaklanmasını sağlamıştır denilebilir.

3.2.4.2. Hz. Âişe Hakkında Diğer Meseleler

Hz. Âişe ve diğer hanımlarına yönelik inen '*hicâb*' ve '*tahrîm*' âyetleri hakkında Watt'ın yaptığı değerlendirmeler, her ne kadar Hz. Âişe'nin merkezinde olduğu hâdiseler gibi gözüküyor olsa da üçüncü bölümün girişinde ele alındığı için burada ayrıca değinilmeyecektir.

Watt, Hz. Âişe'nin kıskanç bir hanım olduğuna dair kanısını, Resûlullah'ın Zeyneb bint Cahş ile izdivacında yaşanan hâdisenin akabinde ortaya koymaktadır. İzdivacın detayları Hz. Zeyneb için açılan başlıkta ele alınacaktır ancak Hz. Âişe'nin kişiliğine dair yaptığı bir tespiti içinde barındırması hasebiyle, Watt'ın söz konusu değerlendirmesini, bu başlık altında ele almak daha uygun görülmektedir.

Watt, mezkûr izdivacın ardından Hz. Âişe'nin Resûlullah'a karşı olan sözlerine yer vermiş ve bu sözler akabinde yorumda bulunmuştur. Hz. Âişe'nin "Allah senin niyetlerini gerçekleştirme konusunda acele ediyor"⁴³⁷ diyerek söz konusu izdivaç için Hz. Âişe'nin bir değerlendirmede bulunduğunu aktaran Watt, onun bu sözlerinin,

⁴³⁵ Watt, Madina, s. 186; Watt, Medine, s. 222.

⁴³⁶ Tekkoyun, s. 199.

⁴³⁷ Buhârî, "Tefsir", 33. (Ahzâb suresi)

vahiy ile Hz. Peygamber'in (sav) beklentileri arasındaki tenâsüpten tereddüt ettiğini ortaya koyar, demektedir. Ancak Watt bu yorumuna kendisi de katılmayarak dolayısıyla kendiyle çelişerek Hz. Âişe'nin kıskanç bir kişiliği olduğunu söylemiş, izdivaç olayına tarafsız yaklaşamayacağına kanaat getirmiştir. Bu yaklaşıma dikkat çeken Watt, eğer ki Hz. Peygamber'e (sav) böyle bir söz söyleyebiliyorsa bu ancak onun ne kadar samimi olduğunu ispatlayan bir tavırdan ibarettir, demektedir.⁴³⁸

Watt'ın ifadeleri incelendiğinde görülmektedir ki o, durumları rivayetler çerçevesinde tahlil etmeye çalışmakta ve bunu yaparken de kişilerin duygularını es geçmeden, onların olaylar karşısında gösterebilecekleri tepkileri de hesaba katacak kadar rivayetleri değerlendirmektedir. Watt burada, Resûlullah'ın Hz. Âişe ile evlendiğinde halihazırda zaten nikahlı eşi bulunduğunu, sonrasında da Resûlullah'ın çeşitli sebeplerle izdivaçlar yapmaya devam ettiğini aktararak Hz. Âişe'nin artık bu durumu kabullendiğini fakat yine de bunun bir hanım tarafından hazmedilmesinin müşkül olduğunu düşünmüş olsa gerektir. Zira sarfedilen sert sözleri, Hz. Âişe'nin kıskançlığına vererek konuyu saptıracak yorumlardan imtinâ etmiştir.

Watt eserinde, Resûlullah'ın eşlerine dair kronolojik bir sıralama yapmıştır. Söz konusu sıralamada Hz. Âişe, Resûlullah'ın üçüncü eşi olmakla birlikte Hz. Sevede ile olan izdivaçtan sonra zikredilmiştir. Resûlullah, Hz. Âişe'nin ardından dört hanımla daha evlenmiştir ki bunların beşincisi Zeyneb bint Cahş'tır.⁴³⁹ Veriler incelendiğinde Watt'ın Hz. Âişe'nin ve dahası Hz. Peygamber'in (sav) tüm eşlerinin çok eşli bir yapıya alışmış olabileceğini varsayarak, konuyu kıskançlıktan ayrı bir şekilde değerlendirebilirdi. Bunun aksine, Watt'ın siyeri okuma yönteminden kaynaklanıyor olsa gerek ki o, yaşanan hâdiseleri insanların fitrî yapılarını, duygusal yaklaşımlarını, genel kabullerini ve çağın konjonktürünü göz ardı etmeksizin değerlendirmeler yapmaktadır.

Watt, Hz. Âişe ve Resûlullah arasındaki ilişkiyi detaylıca ele almamaktadır. Fakat Hz. Âişe'nin konumunu diğer hanımlardan ayıran bir hususa dikkat çekmektedir. Resûlullah'ın vefatına yakın rahatsızlanması sebebiyle eşlerinden, Hz. Âişe'nin yanında ikamet etmek için müsaade istemesine kısaca değinerek, pek yorum yapmadan Hz. Âişe bahsini nihâyete erdirmiştir.

---

⁴³⁸ Watt, Madina, s. 326; Watt, Medine, s. 376.

⁴³⁹ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450.

Watt'ın nakliyle, Resûlullah, 623 yılında yerine getirdiği hac vazifesinden sonra mart ayının sonuna doğru rahatsızlanmıştı. Her ne kadar peygamberlik vazifesini haziranın başına kadar devam ettirmiş olsa da sonrasında yaşadığı şiddetli baş ağrısı ve yüksek ateş gibi sebeplerle ezvâc-ı tâhirâtından müsaade isteyerek, her gece dönüşümlü olarak yaptığı ziyaretlere son vermeyi istemişti. Ardından mütemadiyen Hz. Âişe'nin yanında ikâmet etmeye başlamıştı. Namazları O'nun vekili olarak Hz. Ebû Bekir kıldırdı. Bir pazartesi günü, 632 yılının haziran ayının 8'inde, başı Hz. Âişe'nin kucağındayken refik-i alâya kavuştu. Resûlullah'ın cenazesi, salı gününü çarşambaya bağlayan gece, o zamana kadar halkın kullandığı kabristana değil Hz. Âişe'nin odasına defnedildi.⁴⁴⁰ Watt buradan hareketle Resûlullah'ın karargâhı olan bu mekânın, ibadethaneye dönüşmesini, Mescid-i Nebvî olmasını gâyet doğal karşılamaktadır.⁴⁴¹

İbn Hişâm önce Resûlullah'ın rahatsız bir halde Hz. Âişe'nin evine gelişini⁴⁴² zikrettikten sonra ilerleyen bahislerde Hz. Ebû Bekir'in imam olarak vazifelendirilmesini⁴⁴³ konu etmektedir. İbn Hişâm, Resûlullah'ın vefat anını İbn İshak'tan nakletmektedir. İbn İshak, Resûlullah'ın zevcelerinden, Hz. Âişe'nin evinde kalma yönündeki talebini ve Hz. Âişe'nin evinde Pazartesi günü vefat ettiğini⁴⁴⁴ ve yattığı döşeğin altı kazılarak Hz. Âişe'nin odasına defnedildiğini rivayet etmektedir.⁴⁴⁵ Taberî de İbn Hişâm ile aynı bilgileri aktarmaktadır.⁴⁴⁶ İbn Sa'd, Resûlullah'ın (sav) namazı Hz. Ebû Bekir'in kıldırmasını emrettiğini⁴⁴⁷ ve rahatsızlığı sürecinde hanımlarından izin isteyerek, Hz. Âişe'nin evinde kalmayı talep ettiğini, Hz. Âişe'nin boynu ile göğsü arasında kucağında vefat ettiğini⁴⁴⁸ ardından Resûlullah'ın bu zevcesinin evine, yattığı döşeğin altına defnedildiğini nakletmektedir.⁴⁴⁹ 12 Rebîü'l-evvel'de bir pazartesi günü hicretin 11. yılında vefat ettiği kaynaklarda kaydedilmektedir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁰ Watt, Devlet Adamı, s. 258.

⁴⁴¹ Watt, Madina, s. 306; Watt, Medine, s. 354.

⁴⁴² İbn Hişâm, s. 664.

⁴⁴³ İbn Hişâm, s. 666.

⁴⁴⁴ İbn Hişâm, s. 667.

⁴⁴⁵ İbn Hişâm, s. 672.

⁴⁴⁶ Taberî, Cilt: 3, s. 197, 199.

⁴⁴⁷ İbn Sa'd, Cilt: 3, ss. 163-164.

⁴⁴⁸ İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 228-229.

⁴⁴⁹ İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 257-258.

⁴⁵⁰ Vâkıdî, Megâzî, Cilt: 3, s. 1120, İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 237-238.

Kaynaklar incelediğinde görülmektedir ki Watt, rivayetleri değiştirmeden ve yorumda bulunmadan olduğu gibi almış ve aktarmıştır. Resûlullah'ın vefat ettiği yerin evi olması hasebiyle oraya defnedildiğini aktardıktan sonra bu mekânın, mescid olarak kullanılmasını olağan karşılamaktadır. Her ne kadar Mescid-i Nebevî, Resûlullah'ın karargâhı, dini ve siyasî meselelerin yürütüldüğü bir yer olma özelliği taşıması sebebiyle ehemmiyeti tartışılmayacak kadar büyük olsa da Resûlullah hayattayken asla bir ma'bed konumunda değildi. Ancak Resûlullah'ın vefatından sonra kabrinin yanında bulunan mescide verilen kıymetin arttığını söyleyen Watt, mescidin kutsal bir hüviyet kazanmasını beklenen bir durum olarak telakki etmektedir.⁴⁵¹

3.2.5. Hafsa bint Ömer b. el-Hattâb

Hiz. Hafsa, Hiz. Ömer b. Hattâb'ın kızıdır ve Resûlullah'tan önce Huneys b. Huzâfe ile nikahlıydı. Hiz. Hafsa, Medine'ye eşi Huneys ile hicret etmişti fakat Bedir Gazvesi'nin mücahitlerinden olan Huneys, ordunun dönüş yolunda rahatsızlanmış ve Medine'ye ulaştıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir.⁴⁵² Bunun üzerine dul kalan kızını faziletli bir kimse ile nikahlamak isteyen Hiz. Ömer, önce Hiz. Osman'a sonra Hiz. Ebû Bekir'e bu teklifi iletmış fakat olumlu bir yanıt alamamıştır. Bu durumdan müteessir olan Hiz. Ömer, durumu Resûlullah'a arz etmiştir. Öyle ki neredeyse Hiz. Ömer'in sahabîler ile arası açılacaktı. Resûlullah'ın, çok geçmeden kızı Hafsa'nın Hiz. Osman'dan, Hiz. Osman'ın da kızı Hafsa'dan hayır yönünden daha üstün kişilerle evleneceğini haber vermesi üzerine Hiz. Ömer de rahata ermiştir. Neticede Resûlullah (sav) Hiz. Hafsa ile dünya evine girerken Hiz. Osman ise Resûlullah'ın kızı Ümmü Külsûm ile izdivaç etmiştir.⁴⁵³

Bu izdivaç ile Hiz. Peygamber, yaşanabilecek olumsuzlukları bertaraf etmekle birlikte herkesi memnun etmiş, Hiz. Ömer ile kurduğu akrabalığın yanı sıra kadınlara İslâm dinini anlatmada yardımcı olacak bir zevceye daha sahip olmuştur.

Watt, Resûlullah'ın zevcelerini kronolojik olarak sıraya koyduğu bölümde, Hiz.

⁴⁵¹ Watt, Madina, s. 306; Watt, Medine, s. 354.

⁴⁵² İbn Hişâm, Siret, Cilt:1, s. 341.

⁴⁵³ M. Yaşar Kandemir, "Hafsa", **DİA**, İstanbul, 1997, Cilt: 15, ss. 119-120.

Hafsa'yı dördüncü sırada zikretmekle birlikte eşinin Bedir Gazvesi'nden dönüşte vefat etmesi üzerine Resûlullah ile hicretin 3. yılında (625 ocak) 18 yaşındayken izdivaç ettiğinin bilgisini vermektedir.⁴⁵⁴

İbn Hişâm, Resûlullah'ın Hz. Hafsa ile evlendiği vakte dair bir bilgi vermezken Taberî, hicretten 4 yıl sonra Şaban ayında evlendiklerinin bilgisini vermektedir, bu 626 yılına tekabül etmektedir. Taberî bu bilgiyi, Uhud Gazvesi için açtığı başlıktan hemen önce zikretmektedir.⁴⁵⁵ İbn Sa'd ise izdivacın hicretten otuz ay geçtikten sonra Uhud Gazvesi'nden önce Şaban ayında gerçekleştiğini rivayet etmektedir.⁴⁵⁶ Bu da yaklaşık olarak miladi 625 yılına tekabül etmektedir. Watt'ın burada yaklaşık bir tarih vererek İbn Sa'd'ın rivayetini esas aldığını söyleyebiliriz. Kaynaklar incelendiğinde Hz. Hafsa'nın evlendiği yaşın açıkça zikredilmediği görülmektedir. Fakat doğduğu yılı, İbn Sa'd'ın rivayetine dayanarak nübüvvetten beş yıl evvel⁴⁵⁷ olarak esas alındığında doğum yılının 605, evlilik yaşının da 18 ya da 19 olduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgide Watt'ın tespitiyle uyum sağlamaktadır.

Resûlullah'ın Hz. Aişe'den sonra Medine'de yaptığı ikinci evliliğin Hz. Hafsa ile olduğunu söyleyen Watt, Medine'deki ilk zevceler tabirini kullanarak Resûlullah'ın Mekke'de sürdüğü tek eşli hayatın Medine döneminde tamamen farklılaştığına dikkat çekmektedir. Watt, yapılan izdivaçların çoğunu siyasî saiklerle açıklar ve Resûlullah'ın Hz. Hafsa ile olan evliliğini de çok yakın dostu ve en güvendiği iki insandan biri olan Hz. Ömer ile kurmak istediği akrabalık bağı ile ilişkilendirir.⁴⁵⁸ Daha önce Hz. Aişe ile izdivacında Resûlullah'ın, Hz. Ebû Bekir'in saygınlığından ve nüfuzundan istifade etme amacı olduğunu iddia eden Watt, aynı şekilde Resûlullah'ın Hz. Hafsa ile olan izdivacında, Hz. Ömer'in nüfuzundan istifade etme niyeti taşıdığı kanaatine sahiptir. Nitekim Hz. Ebû Bekir'de olduğu gibi Hz. Ömer'in bu evlilik gerçekleşmeden önce de Resûlullah'a son derece bağlı, O'na karşı samimiyet ve adanmışlık ruhunu taşıdığı bilinmektedir.⁴⁵⁹ Dolayısıyla bu gâye doğrultusunda evliliğin gerçekleştiğini iddia etmesi Watt'ın hadiseleri yorumlamada daha çok menfaatlere ve siyasî kaygılara odaklandığını göstermektedir.

⁴⁵⁴ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450.

⁴⁵⁵ Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, s. 175.

⁴⁵⁶ İbn Sa'd, s. 82.

⁴⁵⁷ İbn Sa'd, s. 80.

⁴⁵⁸ Watt, Madina, s. 287; Watt, Medine, s. 334.

⁴⁵⁹ İbn Hişâm, s.159; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, ss. 900-901; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, s. 88.

Watt'a göre, Resûlullah, bu evlilik vasıtasıyla hem değerli ve önemli bir konuma sahip yardımcılardan biri ile akrabalık bağı kurdu hem de önceki zevcesi Bedir savaşında şehit düşen Müslümanlardan biri olan Hz. Hafsa'ya sahip çıkarak ihtiyaçlarını temin etti. Hz. Peygamber'in (sav) yaptığı ve sahabîlerine yaptırdığı bütün izdivaçlar gibi, bu izdivaçlarda başka amaçlar nedir bilinmez lakin yine de hepsi belirli bir siyasî hedefe matuftu.⁴⁶⁰

Görülmektedir ki Watt, yine rivayetlerin detaylarında boğulmadan hadiselerin nasıl gerçekleştiğinden ziyade, kişileri ve toplumu nasıl bir sonuca götürdüğüne odaklanarak gözlemlerde bulunmuştur. Rivayetleri olduğu gibi aktarmakla beraber her ne kadar nasıl bir siyasî gidişatın hedeflendiğine dair açık bir anlatımda ve tespitite bulunmasa da izdivaçları siyasî saiklerle temellendirmeye devam etmiştir.

3.2.6. Ümmü Seleme (Hind) bint el-Muğîre

Watt, Resûlullah'ın Ümmü Seleme ile hicrî 4. yılda (626) 29 yaşındayken evlendiği bilgisini vermektedir. Ümmü Seleme'nin zevci Ebû Seleme, Uhud Gazvesinde aldığı yara neticesinde vefat etmiş, dul kalan Ümmü Seleme ile Resûlullah izdivaç etmiştir.⁴⁶¹ Evlilik esnasında Ümmü Seleme'nin, Ebû Seleme'den olan henüz anne sütüyle beslenen bir bebeği bulunduğunun bilgisini kaydeden Watt, İbn Sa'd'dan naklettiği rivayetle, Resûlullah'ın süt verme süreci bitene dek onunla ilişkiye girmediğini belirtmektedir.⁴⁶²

İbn Hişâm, Resûlullah'ın Ümmü Seleme ile hicrî 3. yılda gerçekleşen Uhud Gazvesi'nden sonra evlendiğini⁴⁶³ ve bu sırada Ümmü Seleme'nin üç evladının bulunduğunu rivayet etmektedir.⁴⁶⁴ İbn Sa'd'ın rivayetine göre, Ebû Seleme, Uhud'da bir yara almıştı. Akabinde bu cerâhât her ne kadar iyileşir gibi olduysa da Katan'a gönderilen seriyyeye katıldığı için Ebû Seleme'nin yarası iyice kötüleşmiş ve vefatına sebep olmuştu. Onun vefatının ardından iddet süresi dolduktan yani üzerinden dört ay

⁴⁶⁰ Watt, Devlet Adamı, s. 152, 156.

⁴⁶¹ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450.

⁴⁶² Watt, Madina, s. 378; Watt, Medine, s. 431; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 91-92.

⁴⁶³ İbn Hişâm, s. 375.

⁴⁶⁴ İbn Hişâm, s. 661.

on gün geçtikten sonra Resûlullah (sav), Ümmü Seleme'ye talip olmuştur. İbn Sa'd, izdivacın hicrî 4. yılda Şevval ayında gerçekleştiğini nakletmektedir. Bu sırada Ümmü Seleme'nin dört çocuğu olduğunu ve 84 yaşında vefat ettiğini haber vermektedir.⁴⁶⁵ 84 yaşında vefat ettiğine göre 597 senesinde doğmuştur. Hicretin 4. yılında izdivacın gerçekleştiğine dair rivayet esas alındığında Ümmü Seleme'nin evlenirken 29 yaşında olduğunu söyleyebiliriz. Taberî, Uhud'un hicretin 3. senesinde gerçekleştiğini aktarmaktadır.⁴⁶⁶ Vâkıdî, ise hicretin 32. ayında yani yaklaşık 3. senesinde Şevval ayında Uhud'un yaşandığını aktarmaktadır.⁴⁶⁷ Tarihlendirmeler incelendiğinde Watt'ın İbn Sa'd'ın rivayetini esas alarak konuya yaklaştığı ve bunun neticesinde izdivaç yaşını 29 olarak zikrettiğini söylemek mümkündür.

Watt, Resûlullah'ın Ümmü Seleme ile olan izdivacını, Hz. Sevde ve Hz. Hafsa'da olduğu gibi eşi vefat eden bir hanıma sahip çıkma niyeti olarak değerlendirmektedir. Fakat aynı zamanda bunun sebebini sadece dul bir hanımı gözetmek olarak görmemekte ve Ümmü Seleme'nin Mahzum sülalesinin ileri gelenleriyle yakın akrabalığı olmasını da izdivaç sebeplerinden biri olarak görmektedir.⁴⁶⁸ Buradan hareketle Watt'ın, bu izdivaç ile Resûlullah'ın kabilenin ileri gelenlerinin nüfuzundan istifade etme gibi bir niyet taşıdığını düşündüğünü söyleyebiliriz. Dolayısıyla Watt, bu izdivacı da siyasî temeller üzerinden değerlendirir.

Her ne kadar Watt, Resûlullah'ın Ümmü Seleme ile izdivaç niyetinin, saygın bir sülalenin gücünden istifa etmek olduğuna dair bir kanaate sahip olsa da bu hususta Resûlullah'ın hedefine ulaştığını gösteren bir rivayete yer vermemektedir. Ancak yararlandığı eserlerden biri olan İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ındaki birtakım rivayetler Watt'ın böyle bir sonuca ulaşmasına sebebiyet vermiş olabilir. Zira İbn Sa'd'ın rivayetinde, Ümmü Seleme'nin kabilesinin saygınlığının, Medineliler tarafından da bilindiği geçmektedir. Ümmü Seleme Medine'ye geldiği vakit kendini Medinelilere, Ümeyye b. el-Muğîre'nin kızı olarak tanıtmış, Medineliler ise Ümmü Seleme'nin, saygın bir ailenin soyundan faydalanmaya çalıştığını düşünerek onu yalanlamışlardır. Söylediklerinin doğru olup olmadığını anlamak için hacca gidecekleri vakit Ümmü Seleme'den ailesine mektup yazmasını istemişlerdir. Mektubu götürüp ailesine takdim

⁴⁶⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 85.

⁴⁶⁶ Taberî, Cilt: 2, s. 499.

⁴⁶⁷ Vâkıdî, Cilt: 1, s. 199.

⁴⁶⁸ Watt, Madina, s. 287; Watt, Medine, s. 334.

ettikten sonra onun doğruluğunu teyit ettikleri vakit ise Ümmü Seleme'ye gösterdikleri hürmet ve ihtiram ziyadeleşmiştir. Aynı rivayetin devamında, Resûlullah gece Ümmü Seleme'yi ziyaret edeceğini söyleyerek, Ümmü Seleme'ye "Öyle ki sen ailenin, ehlinin katında bir itibara, saygınlığa sahipsin, şâyet dilersen seninle yedi gece geçireyim, diğer zevcelerimle de yedi gece geçiririm" dediği nakledilmektedir.⁴⁶⁹

Watt bu rivayetlere yer vermese de ifadelerinden bunları değerlendirdikten sonra izdivacın temeline siyasî saikleri oturttuğunu söyleyebiliriz. Ancak Watt, bu evliliğin siyasî getirilerinden bahsetmemektedir. İzdivacın kabileler arasında meydana getirebileceği yaptırım gücüne dair ya da Resûlullah'ın etki alanının genişlemesi yönünde herhangi bir kıyaslama, tespit yapmamaktadır.

Ümmü Seleme ile olan evlilik, Watt'ın dediği gibi bir dula sahip çıkma niyeti taşımakla beraber rivayetlere bakıldığında görülmektedir ki tek sebep olarak bunu zikretmek eksik kalacaktır. Zira Resûlullah'ın eşleri hep meziyetli, anlayış kabiliyetleri yüksek, muhakeme güçleri derin olan hanımlardı. İslâm'ın bilhassa Medine döneminde dini hükümlerin ve detaylarının artması üzerine bu kaideleri diğer Müslüman hanımlara tebliğ edecek öğreticilere ihtiyaç vardı. Resûlullah'ın eşleri burada büyük bir vazife üstlenmiş ve aynı zamanda Resûlullah'ın meşakkatini hafifletmede yardımcı olmuşlardır. Söz gelimi Ümmü Seleme'nin bu konudaki meziyeti, onun sorduğu suallerin ardından âyetlerin gönderilmesidir. Aynı zamanda kaynaklarda, Resûlullah'ı rahatlatarak ona yol gösterici olduğu da nakledilmektedir.⁴⁷⁰ Bunun yanı sıra yapılan evliliklerde farklı dinden ve kabilelerden olan hanımlarında olması aslında o kabilelere İslâm'ı birinci ağızdan tanıma imkânı sağlamıştı. Nitekim Hz. Peygamber'in hanımları ona en yakın olarak iyi ya da kötü yaşanabilecek ne varsa en yakından bunu müşahade edebiliyorlardı. Onların İslâm'dan etkilenmesi onların kabilelerinin de etkilenmesine vesile oluyordu.⁴⁷¹ Dolayısıyla söz konusu evliliklerin siyasî yönleri incelenirken sosyal yönlerinin ve katkılarının göz ardı edilmemesi

---

⁴⁶⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 91.

⁴⁷⁰ Taberî, T. Tarih, Cilt: 3, ss. 225-226; Ümmü Seleme hakkında daha detaylı değerlendirmeler için bakınız M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", DİA, İstanbul, 2012, Cilt: 42, ss. 328-330; Suzan Yıldırım, **Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlı Urfa, 2006.

⁴⁷¹ Muhammed Karaosman, "Güncel Algıyla Kur'an'ın İtibarsızlaştırılmaya Çalışması: Hz. Peygamber'in Evlilikleri ve Kölelik Meselesi", **Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, Tekirdağ, 2021, s. 1506.

gerekir.

3.2.7. Zeyneb bint Huzeyme

Watt, Zeyneb bint Huzeyme ile izdivacın hicrî 4, miladî 626 yılında ya da bundan takriben bir yıl önce gerçekleştiğini aktarmaktadır. Evlendiği sırada 30 yaşında olan Hz. Zeyneb izdivaçtan birkaç ay sonra vefat etmiştir. Hz. Zeyneb, öncesinde Tufeyl bin Hâris bin Muttalib ile evliydi ondan boşandıktan sonra Bedir’de şehit düşen ve aynı zamanda Tufeyl b. Hâris’in kardeşi olan ‘Ubeyde ile evlenmiştir. Watt bu bilgileri İbn Sa’d ve Taberî’den aktardığını ifade etmektedir.⁴⁷²

Resûlullah’ın (sav) bu izdivacı gerçekleştirmedeki niyetinin Hz. Sevede’de olduğu gibi dul kalmış Müslüman bir hanıma kol kanat germek olarak yorumlayan Watt, buna dair başka bir ihtimali de akrabalık bağıyla ilişkilendirir. Zira ona göre, Hz. Zeyneb’in kocasının Muttalib oğullarından olması Resûlullah’ın (sav) kendisini sorumlu hissetmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Hz. Zeyneb ‘Âmir bin Sa’saa kabilesinden olduğu için Resûlullah’ın (sav) bu kabile ile sağlam münasebetler kurmayı hedeflediğine de değinir.⁴⁷³

Watt, Taberî’den aldığı rivayetleri olduğu gibi aktarmıştır. Taberî de Resûlullah’tan (sav) önce Hz. Zeyneb’in evli olduğu kişilerin adlarını zikretmiş ardından Hz. Zeyneb’in, Resûlullah (sav) ile evliyken Medine’de vefat ettiğini aktarmıştır. Buna ek olarak Hz. Hatice ve Hz. Zeyneb’ten başka diğer hanımlarından hiç kimsenin Resûlullah (sav) hayattayken vefat etmediği rivayetine de yer vermiştir.⁴⁷⁴

Watt, ‘Âmir bin Sa’saa sülalesinden olan Hz. Zeyneb’le izdivacın hicretin 4. senesinde Ramazan ayında gerçekleştiğini aktarırken⁴⁷⁵ İbn Sa’d ise izdivacın hicretten 31 ay sonra Ramazan ayında gerçekleştiğini, sekiz ay sonra ise Hz. Zeyneb’in vefat ettiğini aktarmaktadır. Aynı zamanda Muhammed bin Ömer adında bir ravinin, Hz. Zeyneb’in vefat ettiği sırada yaşının otuz ya da otuz civarında olduğuna dair söylemiş olduğu rivayeti de kaydetmektedir.⁴⁷⁶

⁴⁷² İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 112; Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450.

⁴⁷³ Watt, Madina, s. 287; Watt, Medine, s. 334.

⁴⁷⁴ Taberî, Cilt: 3, ss. 167-168.

⁴⁷⁵ Taberî, Cilt: 2, s. 545.

⁴⁷⁶ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 112.

Yukarıda değinildiği gibi Watt, Hz. Zeyneb'in Resûlullah (sav) ile evlendiği yıl hakkında iki tarih vermiştir. Dolayısıyla hem Taberî'nin hem de İbn Sa'd'ın rivayetini esas aldığı ve kaynaklardan birini tercih etme yolunu izlemediği görülmektedir. Diğer bilgileri ise yorum yapmaksızın kaynaklarda olduğu gibi aktarmaktadır.

Âmir b. Sa'saa kabilesinin kendisiyle anıldığı vakıa bilhassa hicri 4. yılın başlarında gerçekleşen Bi'rimaûne olayıdır. Söz konusu kabilenin reisi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik, Hz. Peygamber'in (sav) yanına, Medine'ye gelerek ondan kendilerine İslâm'ı anlatacak kişilerin gönderilmesini talep etmiştir. Her ne kadar Resûlullah (sav) göndereceği kişilerin başına olumsuz hadiselerin gelebileceğinden endişe duymuş olsa da Ebû Berâ'nın, onların emniyetlerini sağlayacağına dair söz vermesi üzerine teklifi kabul etmiştir. Heyetin yola çıktığını haber alan 'Âmir bin Tufeyl, Ebû Berâ'nın haberi olmaksızın Beni Süleym kabilesini bu heyete baskın yapması konusunda teşvik etmiştir. Sayıları hakkında ihtilaf olsa da (İbn Hişâm ve Taberî 40 kişi zikretmiştir) 70 kişi⁴⁷⁷ olduklarına ittifak edilen, İslâmî ilimler konusunda bilgili olan irşad heyeti yolculuk sırasında Bi'rimaûne kuyusunun yanında dinlenirken, Beni Süleym ve topladığı adamlar tarafından baskına uğramış ve içlerindeki iki kişi hariç tamamı şehit edilmiştir. Olayı duyan Resûlullah (sav) son derece müteessir olmuştur.⁴⁷⁸ Watt bu olayı detaylıca ele almakta⁴⁷⁹ ve yaşanan olayların neticesinde Müslümanlar ile söz konusu kabile arasında zarar gören ilişkilerin bu izdivaç ile düzeltilme gayesi taşındığını iddia etmektedir. Watt bu iddiasında haklı olabilir zira izdivaçtan sonra bu kabileye mensup bazı isimlerin Müslüman olduğuna dair rivayetler nakledilmektedir.⁴⁸⁰ Hz. Peygamber'in (sav) bu izdivaç ile niyetinin Âmir b. Sa'saa sülalesiyle kurulan ilişkilerin düzeltilmesi yönünde olduğuna dair yaklaşımlar, Watt'ın da yorumladığı şekilde rivayetlerde mevcuttur.⁴⁸¹

3.2.8. Cüveyriye bint el-Hâris b. Ebî Dırâr

Watt ilk olarak Cüveyriye hakkında genel bilgiler vererek onun Beni Mustalik

⁴⁷⁷ Ahmet Önkol, "Bi'rimaûne", **DİA**, İstanbul, 1992, Cilt: 6, ss. 195-196.

⁴⁷⁸ İbn Hişâm, ss. 439-440; Taberî, Cilt: 2, s. 546.

⁴⁷⁹ Watt, Madina, s. 31; Watt, Medine, s. 54.

⁴⁸⁰ Mustafa Fayda, "Âmir b. Sa'saa", **DİA**, İstanbul, 1991, Cilt: 3, ss. 66-67.

⁴⁸¹ Şahyar, "Zeyneb bint Huzeyme", s. 361.

kabileleri reisinin kızı olduğunu ve bu kabileyle 627 yılında gerçekleşen gazvede esir alındığını kaydetmektedir. Bu bilgileri İbn Sa'd ve Taberî'den aktardığını ifade eden Watt, Hz. Cüveyriye'nin İslâm dinini benimsedikten sonra Hz. Muhammed (sav) ile evlendiğini ve onun tarafından azat edildiğini ifade etmektedir. İzdivaç gerçekleştiğinde hicri 5 yılında Hz. Cüveyriye'nin 20 yaşında olduğunu belirten Watt, muhtemelen başlangıçta onun yalnızca bir cariye olduğunu zikretmiş ancak Resûlullah'ın vefatından evvel onu azat etmesiyle artık hanımlarından biri olarak statüsünün değiştiği konusunda fikir yürütmektedir.⁴⁸²

Watt, bazı kimselerin Hz. Cüveyriye'nin yalnızca bir odalıktan ibaret olduğunu söylediklerine dair bir bilgi aktarır.⁴⁸³ Watt bahsi geçen odalık ifadeleri hususunda fikrini tam olarak belirtmeden bazı ifadelere yer vermiştir. O bu bilginde ihtimal dahilinde tutulmasını istemiş olsa gerek ki kesin bir ifade kullanmaktan bu bilgiyi bir söylenti olarak aktarmayı uygun görmüştür. Ancak kimlerin bu kanaati taşıdığına dair somut bir aktarımda bulunmamıştır. Dolayısıyla bu ifade müphem kalmıştır.

İbn İshak, Beni Mustalik Gazvesi'nin hicri 6. yılda yapıldığını söylemektedir⁴⁸⁴ ki bu da yaklaşık olarak miladi 628 yılına tekabül etmektedir. İbn Sa'd da gazvenin hicretten 6 sene sonra vukû bulduğunu kaydetmekle birlikte Hz. Cüveyriye'nin izdivaç ettiği sırada 20 yaşında olduğunu rivayet etmektedir.⁴⁸⁵ Taberî de bu gazvenin hicri 6. Yılda olduğunu zikretmektedir.⁴⁸⁶ Sonuç olarak izdivaç bu gazveden sonra gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere Watt izdivaç yaşı hakkındaki bilgiyi İbn Sa'd'dan aktarmıştır. Ancak evlilik yılı olarak hicri 5 yılını zikretmiş olup adı geçen müelliflerin kaynaklarındaki tarihlendirmeyi esas almamıştır.

İbn İshak da Beni Mustalik gazvesinin hicri 6. yılın Şaban ayında vukû bulduğunu nakletmektedir. İbn Hişâm'ın aktardığına göre, Resûlullah, bu kabilenin kendisiyle savaş hazırlığı içinde olduğu haberini alınca birliklerini toplayıp onlardan önce Mureysi denilen mevkiye gelerek savaşı başlatmış ve nihâyetinde gazve Müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştır. Karşı tarafın kumandanı, Hz. Cüveyriye'nin

---

⁴⁸² Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 450.

⁴⁸³ Watt, Devlet Adamı, s. 186.

⁴⁸⁴ İbn Hişâm, s. 490.

⁴⁸⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 116.

⁴⁸⁶ Taberî, Cilt: 2, s. 504.

babası Hâris b. Ebi Dırrar idi. Savaşın sonunda Resûlullah (sav), onların kadınlarının, çocuklarının ve varlıklarının ganimet olduğunu ilan etmiştir.⁴⁸⁷

Hız. Cüveyriye, esasında Resûlullah'ın (sav) değil Sabit bin Kays b. Şemmas'ın payına düşmüştü fakat bu zat ona sahip olmak istememişti. Hız. Cüveyriye, mükâtebe⁴⁸⁸ akdi yapmak istemiş ve Resûlullah'ın (sav) yanına gelerek yardım talep etmiştir. Mükâtebe akdinden bahsetmesi üzerine Resûlullah (sav) “bundan daha hayırlısını ister misin?” diye sual etmiş olumlu cevap alması üzerine Hız. Cüveyriye'nin kitâbetini ödeyerek ona izdivaç teklif etmiştir. Aşhab bu haberi duyunca ellerindeki esirleri azat etmiş ve Resûlullah'ın (sav) izlediğı yolu takip etmek istemişlerdir.⁴⁸⁹

Hız. Aişe gerçekleşen bu hadise ile ilgili olarak haberin aşhab arasında yayılmasından sonra Resûlullah'ın (sav) Hız. Cüveyriye ile izdivaç ettiğini aktarmaktadır. Devamında ise insanların “Bunlar Resûlullah'ın (sav) esirleridir.” diyerek ellerindekileri azad ettiklerini, Resûlullah'ın (sav) onunla izdivaç etmesiyle Beni Mustalik'ten yüz ailenin serbest bırakıldığını ve kabilesi açısından Hız. Cüveyriye'den daha bereketli bir hanım tanımadığını ifade etmektedir. Rivayetlerin buraya kadar olan kısmı İbn İshak'tan nakledilmektedir.⁴⁹⁰ Rivayetin benzeri farklı bir varyantıyla İbn Hişâm tarafından aktarılmaktadır. Buna göre Hız. Cüveyriye'nin babası kızının fidesini ödemek için Resûlullah'a develer getirmiş lakin bunlardan ikisini hoşuna gittiğı için onları kendisine saklamıştır. Resûlullah'ın iki deveyi sorması ve saklandığı yeri haber vermesi üzerine Hız. Cüveyriye'nin babası şehadet getirerek İslâm'ı kabul etmiş ardından iki oğlu, yanında bulunun kabilesinden kişiler ve Hız. Cüveyriye de Müslüman olmuştur. Resûlullah (sav) dört yüz dirhem mehir vererek onunla evlenmiştir.⁴⁹¹

İbn Sa'd, İbn İshâk ile aynı rivayeti aktarmaktadır. İbn İshâk'a ek olarak Resûlullah'ın (sav) Hız. Cüveyriye'yi azad edip onunla evleneceğı haberinin

⁴⁸⁷ İbn Hişâm, s. 490.

⁴⁸⁸ Kölenin hür kalmak adına sahibiyle yaptığı sözleşmeye denir. Bkz, Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, **DİA**, Ankara, 2020, Cilt: 31, ss. 530-532.

⁴⁸⁹ İbn Hişâm, s. 492.

⁴⁹⁰ İbn Hişâm, ss. 492-493.

⁴⁹¹ İbn Hişâm, ss. 492-493.

duyulmasıyla insanların “Sizler Resûlullah’ın yaptığı izdivaç ile akraba olduğu kimseleri köle mi almak istiyorsunuz?” diyerek ellerindeki esirleri azat ettiklerini zikretmiştir.⁴⁹² Watt, Resûlullah’ın (sav) Hz. Cüveyriye ile ilk önce cariye olarak birlikte olduğunu sonrasında ise onu azat ederek hanımı statüsüne yükselttiğini iddia etmektedir. Lakin İbn Hişâm bunun aksi yönünde yani ilk önce azat edilip sonra izdivacın gerçekleştiğini nakletmektedir.⁴⁹³ İbn Sa’d’da ise beşten fazla rivayet, azad edildikten sonra izdivacın gerçekleştiği yönünde iken yalnızca bir rivayet bu konuda şüphe uyandırmaktadır. Bu tek rivayet ise Hz. Cüveyriye’nin Resûlullah’ın hanımı statüsünde olmaması nedeniyle diğer hanımların kendisini hor gördüğü ile ilgili serzenişte bulunmasıyla ilgili sözlerini kapsamaktadır.⁴⁹⁴ Dolayısıyla ağırlık kazanan rivayetlerin, Hz. Cüveyriye’nin azat edilmesinden sonra evliliğin gerçekleştiği yönünde olması Watt’ın iddiasını ve yorumunu havada bırakmaktadır.

Watt, bu rivayetlerden birincisini yani İbn İshak ve İbn Sa’d’ın naklettiği rivayeti esas alarak konuya yaklaşmış ve yorumlamıştır. Ona göre, fidyeye yardım isteyen Hz. Cüveyriye, Resûlullah (sav) ile görüşmeye geldiğinde kabilesi ile Hz. Peygamber (sav) arasında bir antlaşma yolu izlenmiş ve netice olarak bütün kadınlar ve çocuklar serbest bırakılmıştır. Watt, bu nihai sonucun yapılan antlaşmanın bir parçası, getirisi olduğunu iddia etmektedir.⁴⁹⁵

Watt’ın tercih ettiği ilk rivayet incelendiğinde herhangi bir antlaşmadan bahsedilmediği görülmektedir. Aksine Resûlullah (sav), onu kendine cariye olarak alabilecekken, soylu bir aileden gelmesi ve kabile reisinin kızı olması hasebiyle itibarını ona yeniden kazandırmayı vaat etmiş ve hür bırakmıştır. Ardından belki de ikinci bir şeref ve itibar kazandıracağını bilerek evlenme teklifinde bulunmuş ve bu teklif Hz. Cüveyriye tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine ashab ellerindeki tüm esirleri salıvermiştir. Watt’ın yapılan görüşme sırasında bir antlaşmaya varıldığını düşünmesi, ashabın Resûlullah’ın hal ve hareketlerini izleyerek onun yolundan gitmeye karşı gösterdikleri hassasiyeti göz ardı etmesinden ve can pahasına mücadele ettikleri bir savaş neticesinde elde ettikleri ganimetleri, antlaşma gibi önemli bir sebep olmaksızın gönüllü olarak serbest bırakmayacaklarını düşünmesinden kaynaklanıyor

---

⁴⁹² İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 113.

⁴⁹³ İbn Hişâm, ss. 492-493.

⁴⁹⁴ İbn Sa’d, Cilt: 10, ss. 113-114.

⁴⁹⁵ Watt, Devlet Adamı, s. 186.

olabilir. Halbuki İbn Sa'd'ın rivayetinde açıkça ortaya konmaktadır ki ashâb Resûlullah'ın akraba olduğu bir kabilenin fertlerini esir ve köle olarak ellerinde tutmayı uygun görmemiş ve Resûlullah'a duydukları hürmet sebebiyle onları hep birlikte azat etmişlerdir. Nihâyetinde burada Watt'ın yine iktisadi birtakım sonuçlara yönelik hâdiseyi yorumladığını ve yine Resûlullah'ın bu izdivacı siyasî saiklerle yaptığı fikrini taşıdığını söyleyebiliriz. İbn İshak ve İbn Hişâm'ın rivayetlerinden yola çıkarak görülmektedir ki izdivaçla birlikte kabile reisi başta olmak üzere kabile mensuplarının çoğu İslâm'a yakınlık duymuş ve Müslüman olmuşlardır. Resûlullah böylelikle kabile fertleriyle yakın ilişkiler kurarak, gönüllerinde İslâm'a karşı muhabbet oluşmasına vesile olabilecekti.

3.2.9. Zeyneb bint Cahş

Watt, Resûlullah'ın eşlerinden en detaylı şekilde Zeyneb bint Cahş'ı ele almış ve bu izdivacı üç farklı açıdan tahlil etmeye çalışmıştır. Bunlardan birincisi Araplarda bir örf hatta inanç haline gelmiş olan “Kişinin evlatlığı, onun öz evladı gibidir.” anlayışının temelleri, Allah Teâla tarafından gönderilen âyetle sarsılmış ve İslâm'da yeri olmadığı bu yeni düzenlemeyle açıkça ortaya konmuştur. Bu durum söz konusu izdivacın sosyal yönünü kapsamaktadır.⁴⁹⁶ İkinci yaklaşım ise Zeyneb bint Cahş'ın ailesinin Kureyş'in en güçlü kabilelerinden biri olan Abdüşems sülalesiyle olan ittifakına dayanmaktadır. Watt'a göre, Resûlullah (sav) özellikle bu soy ile akraba olarak yakınlık kurmak istiyordu çünkü bu sülale, O'na karşı en büyük düşmanlığı yapanlardı.⁴⁹⁷ Üçüncüsü ise Resûlullah'ın vahyi kendi menfaatleri yönünde kullandığına dair yapılan tartışmalardır. Hz. Peygamber'in (sav) Zeyneb bint Cahş'ı beğendiği, onunla evlenme isteği duyduğu ancak evlatlığı olan Zeyd b. Hârise ile evli olduğu için O'nun bu amacına âyetleri kullanarak ulaştığı yönündeki ithamlar, bu tartışmaların içeriğini oluşturmaktadır. Watt, bu suçlamalara eserinde kısaca yer vermekle beraber bu ithamları bertaraf edecek akli çıkarımlarda bulunmaktadır.⁴⁹⁸ Bu kapsamda Watt'ın konuyla ilgili yaklaşımı ve verdiği cevaplar ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Watt, İbn Sa'd ve Taberî'den yararlanarak Zeyneb bint Cahş hakkında şu

⁴⁹⁶ Watt, Madina, ss. 329-330; Watt, Medine, s. 380.

⁴⁹⁷ Watt, Madina, s. 288; Watt, Medine, s. 334.

⁴⁹⁸ Watt, Madina, ss. 325-326; Watt, Medine, ss. 375-376.

bilgileri aktarmaktadır: Annesi, Hz. Peygamber'in (sav) halası olup babası ise Abdüşemsoğullarının himayesinde olan bir adamdı. Zeyneb bint Cahş, Zeyd bin Haris'den boşanmış ve ardından hicri 5 yılında Hz. Muhammed'le (sav) evlenmişti. İzdivaç sırasında Hz. Zeyneb'in 38 yaşında olduğu nakledilmektedir.⁴⁹⁹ Watt'ın vermiş olduğu bu bilgiler İbn Sa'd ve Taberî'de de aynı şekilde geçmektedir.⁵⁰⁰

Ahzâb sûresinin 37. âyeti başta olmak üzere İbn Hişâm ve İbn Sa'd'ın konuyla ilgili rivayetlerinden yararlanan Watt, önce izdivacın gerçekleşme süreci hakkında bilgiler vermektedir. Şöyle ki Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'in (sav) halasının kızı yani kuzeniydi ve Resûlullah ile hicret edenlerdendi. Hicret sürecinde Hz. Zeyneb'in henüz evlenmemiş ya da dul olduğunu söyleyen Watt, hicretten sonra Hz. Peygamber'in (sav) onu rızası da pek olmadan evlatlığı Zeyd b. Hârise ile evlendirdiğini aktarmaktadır. Watt'ın yararlandığını belirttiği İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî gibi kaynaklarda Hz. Zeyneb'in Zeyd b. Hârise'ten önce biriyle evli olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

Hz. Zeyneb'in Zeyd b. Hârise ile evlenme konusundaki isteksizliği adı geçen kaynaklarda şöyle ifade edilmektedir. Resûlullah (sav), hür bir kadının, evvelce köle olan bir adamla da evlenebileceğini göstermek için bu izdivacı uygun görmüş ve Hz. Zeyneb'e Zeyd b. Hârise ile evlenmesini söylemiştir. Ancak Hz. Zeyneb, "Onu kendime denk görmüyorum, ben Kureyş'denim" diyerek Zeyd b. Hârise'i kendisine uygun bir eş olarak görmediğini ifade etmiştir. Fakat Resûlullah'ın (sav) "Ben uygun olduğuna kanaat ediyorum" demesi üzerine evliliğin gerçekleştiği rivayet edilmektedir.⁵⁰¹

Hz. Zeyneb'in bu evliliğe baştan gönüllü olmaması ikili arasındaki ilişkinin olumsuz yönde devam etmiş olabileceğini gösteren önemli bir rivayettir. Yine boşanma sebebi olarak Hz. Zeyneb'in eşine karşı kullanmış olduğu sivri dilinin etkisi olabileceğine dair rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerde Zeyd b. Hârise'in Resûlullah'ın (sav) yanına gelerek Hz. Zeyneb'i şikâyet ettiği görülmektedir.⁵⁰² Dolayısıyla Zeyd b. Hârise'in boşanmayı istemesinin sebebi olarak Resûlullah'ın Hz. Zeyneb'i görüp ondan hoşlanmış olma ihtimalini zikretmek mümkün değildir.

⁴⁹⁹ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, ss. 450-451.

⁵⁰⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 207; Taberî, Cilt: 11, s. 508.

⁵⁰¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 98; Taberî, Cilt: 11, s. 507.

⁵⁰² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 100.

Watt hâdiseyi anlatmaya şöyle devam etmektedir: Hz. Zeyneb ile Zeyd b. Hârise'in izdivacından sonra hicri 4. yılda Resûlullah (sav) Zeyd ile konuşmak için evlerini ziyaret etmişti ancak Zeyd evde yoktu. Hz. Zeyneb üstü başı dağınık bir vaziyette O'nu karşılamış, içeri davet etmişti. Resûlullah'ın (sav) onu böyle görmesi üzerine ondan hoşlandığı rivayet edilmektedir. Bunun ardından Resûlullah (sav) "Allah'a şükürler olsun, gönüllerin sahibi olan Allah'a hamd olsun" diyerek oradan ayrıldı. Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'in (sav) eve geldiğini, içeriye adımını atmadan bazı sözler fısıldayarak geri gittiğini Zeyd'e anlatınca Zeyd, Resûlullah'ın (sav) yanına gelerek Hz. Zeyneb'i üç talak ile boşamayı teklif etti. Ancak Hz. Peygamber (sav) "zevceni yanında tut" diyerek reddetti. Bu hâdiseden sonra Hz. Zeyneb'le birlikte yaşamanın Zeyd için katlanılmaz bir duruma dönüştüğünü ve bu nedenle onun Hz. Zeyneb'i boşadığını söyleyen Watt, Hz. Zeyneb'in iddet süresi dolduktan sonra Hz. Muhammed'in (sav) onunla evlendiğini aktarmış ve gelen vahiy ile yaşanan hâdisenin haklı görüldüğünü iddia etmiştir.⁵⁰³ Konuyla ilgili rivayetler İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî'de de aynı şekilde geçse de Watt'ın tespit etmiş olduğu bu son yargı hakkında iki farklı rivayet vardır. Rivayetlerden birinde vahiy geldikten sonra Resûlullah'ın (sav) Hz. Zeyneb'e izdivaç teklifinde bulunduğu zikredilmektedir. Bu rivayette Resûlullah'ın (sav), Hz. Aişe'nin odasında uyuduğu sırada uykusundan tebessüm ederek uyandığı ve "Kim Zeyneb'e Allah'ın onu, benimle göklerde kıldığını nikahla evlendirdiği haberini verecek?" sözlerini sarfettiği, bununla birlikte Ahzâb 37. âyeti okuduğu nakledilmektedir.⁵⁰⁴ Bir diğer rivayette ise önce Resûlullah'ın (sav), Hz. Zeyneb'e evlilik teklifinde bulunduğu, bunu duyan Hz. Zeyneb'in "Rabbim emredinceye kadar hiçbir şey yapacak değilim" diyerek mescidine doğru gittiği esnada Ahzâb 37. âyetin nâzil olduğu rivayet edilmektedir.⁵⁰⁵

Watt, bu ihtilaflı rivayetlerden ikincisini yani âyetin sonradan geldiği rivayeti tercih ederek konuya yaklaşmakta ve neticede Resûlullah'ın (sav) evlenme niyeti ve teklifinin gelen vahiy ile onaylanarak tamamen erdirildiği kanaatine varmaktadır. İşte

⁵⁰³ Watt, Madina, s. 329; Watt, Medine, s. 380.

⁵⁰⁴ Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, "Eşinle evlilik bağına koru, Allah'tan kork" demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir. (Ahzâb, 33/ 37); İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 99.

⁵⁰⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 99, 101.

tam da burada Watt'ın da ifade ettiği gibi bazı kesimlerce tartışması yapılan vahyin kaynağı konusu gündeme gelmektedir. Âyetin izdivaç teklifinden sonra geldiği rivayetten hareketle Hz. Peygamber (sav) hakkında bazı suçlamalar yapılmaktadır. Yapılan bu suçlamalar, vahiylerin Hz. Muhammed'in (sav) kendi zihninin bir ürünü olduğu, bunlara kendisinin bile inanmadığı, vahiylerin katiyen kendisinden başka bir güçten ona ulaşmadığı, aksine onları bizatihi isteyerek dillendirdiği yönündedir. Böylelikle insanlar O'nun arkasından gidip takipçisi olacak ve bu şekilde hırslarını ve şehvi arzularını tatmin edebilecek kuvvete erişerek insanları kandırma sâikiyle bunları yaymaya devam edebilecekti.⁵⁰⁶

Bu suçlamalar daha çok Hz. Zeyneb ile yapılan evlilikle bağlantılı olarak zikredilmektedir çünkü Hz. Peygamber'in (sav) kendi isteğini gerçekleştirebilmek için bu âyeti zihninde tasarladığı ve böylece evliliğini meşrulaştırdığı iddia edilmektedir. Watt bu görüşlerin ve suçlamaların kabul edilemeyeceğini söylemektedir. Zira ona göre, Hz. Peygamber'in (sav) bilhassa Mekke döneminde karşı karşıya kaldığı büyük sıkıntı ve zorluklara sabretmesi, bununla beraber oldukça zeki, güvenilir kimseler tarafından O'na karşı saygı duyulması ve evliyalıklarında şüphe edilemeyecek insanlar ortaya çıkaran bir dünya dinini kurmadaki başarısına bakılırsa tüm bu ithamlar, bu konularda tatmin edici bir açıklama getirememektedir. Dolayısıyla Watt bu düşüncesiyle Hz. Peygamber'in (sav) uğrunda mücadele ettiği davaya karşı samimi olduğuna ve ona gelen vahiylerin kendi bilincinin bir ürünü olmadığına aksine bunların Allah tarafından geldiğine şüphe duymaksızın inandığını dile getirmektedir.⁵⁰⁷

Watt, yapılan bu suçlamaların ve ithamların karşısında durmakta ve sebeplerini zikrederek bu görüşlerin tutarlı olmadığını vurgulamaktadır. Kaldı ki Watt, bu ithamlarda bulunanlar ile Hz. Peygamber'in (sav) çağdaşlarının onu hakir görme sebeplerinin aynı argümanlardan oluşmadığını söylemektedir. Aradaki fark şudur ki bazı Avrupalı yazarlar Hz. Peygamber'in (sav) şehvet düşkünü olduğu fikri üzerinde yoğunlaşırken O'nun çağdaşlarının bu konuda en ufak bir yorumu yoktur.

---

⁵⁰⁶ Watt, Madina, s. 325; Watt, Medine, s. 375.

⁵⁰⁷ Watt, Madina, s. 325; Watt, Medine, s. 375.

Avrupalıların bu izdivacı kabul edilemez bulmalarının sebebi bunu ensest ilişki olarak yorumlamalarından kaynaklanıyorken O'nun çağdaşlarının karşı çıkma sebebi evlatlık edinilen kimsenin kişinin gerçek evladı gibi kabul edilmesinden kaynaklanmaktaydı.⁵⁰⁸

Zeyd b. Hârîse, Resûlullah'ın evlat edindiği bir kimseydi ve bu ilişki Mekke döneminde Resûlullah'ın köle olan Zeyd b. Hârîse'yi evlat edinmesiyle başlamıştı.⁵⁰⁹ Bu hâdiseden önce Ahzâb suresinin 4 ve 5. âyetleriyle Allah Teâla, evlat edinmeyle çocukların evlat edinen kişinin künyesiyle künyelenmesini yasaklamış ve evlatlıkla biyolojik çocuğu aynı kefeye koymamıştır.⁵¹⁰ Zira bilinmektedir ki Resûlullah'ın Zeyd b. Hârîse'yi evlat edinmesinden sonra insanlar onu "Zeyd bin Muhammed" diye çağırmaya başlamış ancak âyetin nüzûlünden sonra kendi öz babasına nispet edilerek Hârîse olarak künyelenmiştir.⁵¹¹ Toplumun örf olarak öncesinden beri benimsediği bir konuda âyetlerin tedricen gelerek düzenleme yapıldığı söylenebilir. İşte tam burada Kur'an'ın getireceği yeni hükmün, adeta Araplarda bir inanç kaidesi haline gelmiş örfü değiştirmesi ve toplum nazarında kabul görmesi bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu adetin veya inancın tamamen değiştirilebilmesi için ve yeni hükmün toplumda kalıcı hale gelebilmesi için sıradan bir aile değil de özellikle dinin Peygamber'i ve ailesi seçilmiştir. Böylece bu hükmün, bir defaya mahsus verilmediği ve toplumun bu kabulünü temellerinden sarsmak suretiyle değiştirmek üzere ortaya konulduğu görülmektedir. Böylece Allah tarafından, evlatlık edinilen çocuğun boşanmış hanımıyla izdivaç edilmesine yönelik İslâm'da herhangi bir sakınca olmadığı vahyedilmiştir. İlgili âyetlerde her ne kadar Resûlullah'ın (sav) başlangıçta bu konuda isteksiz olduğu, içten içe bir sıkıntı duyduğu ve halkın tepkisinden çekindiği anlaşılrsa da Allah tarafından yapılması istenen bir vecibeyi gerçekleştirdiği zikredilmektedir.⁵¹²

⁵⁰⁸ Watt, Madina, s. 330; Watt, Medine, s. 380.

⁵⁰⁹ İbn Hişâm, s. 116.

⁵¹⁰ "Evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir, Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir." (Ahzâb 33/ 3-4)

⁵¹¹ Bünyamin Erul, "Zeyd b. Hârîse", **DİA**, İstanbul, 2013, Cilt: 44, s. 319.

⁵¹² Ahzâb 37.

Watt konuyla ilgili olarak Bousquet'in bu tartışmaya karşı getirdiği ifadeleri de zikretmektedir. Şâyet Hz. Peygamber'in (sav) asıl amacı yalnızca Hz. Zeyneb ile birlikte olmak olsaydı, bunu kendisine has bir âyet ile kendisine tanınan bir ayrıcalık olarak lanse ederdi. Ancak O bunu topluma mal olan bir kural, hüküm olarak getirdiği için yapılan ithamların yersizliğini ifade etmiştir. Watt da bu fikre katıldığını söylemektedir.⁵¹³ Bu izdivacın temel sebebinin insanların üzerindeki örf haline gelmiş eski inancın kabulünü ortadan kaldırmak olduğunu söyleyen Watt, bu evliliği toplumsal bir düzenleme bağlamında ele alarak sosyal yönüne vurgu yapmakta ve Hz. Peygamber'in (sav) sosyal bir reformcu olduğunu vurgulayarak sadece ibadet alanında değil ahlâkî kaideler getirme konusunda da reformcu olduğunu zikretmektedir.⁵¹⁴

Watt her ne kadar rivayetlerden ikincisini yani âyetin Resûlullah'ın izdivaç teklifinden sonra onu tasdiklercesine indiğine dair rivayeti tercih etmiş olsa da görülmektedir ki o, bu hâdiseden hareketle bazı suçlamalarda bulunan kişilerin bakış açısıyla konuya yaklaşmamıştır. Aksine onların iddialarını asılsız çıkaracak açıklamalarda bulunmuş, tarihi tek yönlü değil olay bağlantılarıyla değerlendirmek sûretiyle dönemin şartlarını, toplumsal konjonktürünü göz ardı etmeksizin inceleyerek okumak gerektiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla Watt, kendi çizgisini bozmadan, objektif bakış açısından taviz vermeden yaşanan hadiseleri anlamaya çalışmıştır. İnen âyetin muhtevasından hareketle hem Resûlullah'ın (sav) içinde bulunduğu ruh halini ve çekingenliğini göz ardı etmemiş hem de insanların tepkilerine rağmen bu düzenlemenin O'nun üzerinden yapılmasının toplum üzerinde oluşturacağı etkiyi tahlil etmeye çalışmıştır.

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) izdivaçlarının tümünün siyasî sâiklerle yapıldığını söylemenin abartı olmayacağını belirterek Zeyneb bint Cahş ile gerçekleştirdiği izdivacı da siyasî açıdan değerlendirmektedir. Yukarıda yapılan suçlamaların yani Hz. Muhammed'in (sav) hırslarını gerçekleştirmek için bu evliliği yaptığı varsayımının aksine hâdisenin siyasî maslahatlar gözettiği hususunda sağlam bir karinenin mevcut olduğunu zikretmektedir. Watt, izdivacın siyasî yönüne değinirken iki yorumda bulunmaktadır. İlkine göre, Hz. Zeynep Hz. Peygamber'in (sav) halasının kızıydı yani çok yakından akrabasıydı ve Hz. Zeyneb'in ailesi Ebû

⁵¹³ Watt, Madina, s. 331; Watt, Medine, s. 381.

⁵¹⁴ Watt, Madina, s. 330, 332; Watt, Medine, ss. 381-382.

Süfyân'ın ailesi ile ittifak içindeydi. Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Zeynep ile izdivacı Ebû Süfyân'ın kızı olan Hz. Habîbe ile izdivacından çok daha önceydi. Hz. Zeynep ile izdivacı sırasında Ebû Süfyân, Resûlullah'a (sav) karşı savaş hazırlığı yapmaktaydı. Dolayısıyla izdivaç kararının bu yönü Hz. Peygamber'in (sav) tasavvurunda kaçmış olamazdı. Watt yaptığı diğer bir yorumda ise Hz. Peygamber'in (sav) akrabalarının bilhassa kuzenlerinin izdivaçlarını da siyasî sâiklerle gerçekleştirdiğini dillendirmektedir. Watt aynı zamanda burada Hz. Fâtîma'nın Hz. 'Ali ile, Hz. Rukayye'nin ve onun vefatından sonra Hz. Ümmü Kulsûm'ün Hz. Osmân ile evlenmesi, Hamne bint Cahş'ın⁵¹⁵ Talha b. 'Ubeydullah⁵¹⁶ ile evlendirilmesi gibi bu gaye doğrultusunda gerçekleştiğini düşündüğü izdivaçları da örnek göstermektedir. Bu isimlere Hz. Zeyneb ve Hz. Zeyd'i de ekleyen Watt, devlet yönetiminde yardımcıları olan kişilerle akrabalık bağı kurmak suretiyle gerçekleştiğini iddia ettiği bu izdivaçların devleti sağlam temeller üstüne inşa etme tasarısının bir ürünü olduğunu söylemektedir. Bunun neticesinde Hz. Ebû Bekir toplumun ileri gelenlerinden biri kabul edildiği gibi Zeyd b. Hârîse de onunla aynı konuma sahip olacaktı.⁵¹⁷ Böylelikle izdivaçlar ile ittifaklar zinciri birbirine bağlanacak ve İslâm devletinin karşılaşacağı riskli durumlar indirgenmeye çalışılacaktı.

Watt'ın da belirttiği gibi İbn Sa'd ve Taberî'de Zeyneb bint Cahş'ın ailesinin Abdüşems sülalesi ile olan ittifakına değinilmiştir.⁵¹⁸ Lakin Watt bu yorumunu destekleyecek şekilde izdivacın sonrasında yaşanan siyasî bir getiriden bahsetmemiştir. Watt'ın söylediği gibi bir siyasî getirisi olsaydı Ebû Süfyân'da bu durumun karşılığı olurdu. İzdivacın siyasî bir getirisi olmadığı evlilikten kısa bir süre sonra hicri beş yılında Hendek Gazvesi'nin vukû bulmasından anlaşılmaktadır. Hendek gazvesinde müşriklerin kumandanlarından biri olan Ebû Süfyân savaş için ordusunu teçhiz ediyordu.⁵¹⁹ Yine bu tarihten önce Mekke dönemindeki hâdiseye bakılacak olursa

⁵¹⁵ Hamne bint Cahş, Zeyneb bint Cahş'ın kız kardeşi dolayısıyla Resûlullah'ın (sav) halasının kızıdır. Mehmet Aykaç, "Hamne bint Cahş", **DİA**, İstanbul, 1997, Cilt: 15, s. 497.

⁵¹⁶ Talha bin 'Ubeydullah, Hz. Peygamber'e ilk iman eden ve cennetle müjdelenen on sahâbîden biridir. İslâm'dan önce Mekke ticaretinde söz sahibi tüccarlardan biriydi. Bünyamin Erul, "Talha bin Ubeydullah", **DİA**, İstanbul, 2010, Cilt: 39, s. 504.

⁵¹⁷ Watt, Madina, s. 331; Watt, Medine, s. 381.

⁵¹⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 207; Taberî, Cilt: 11, s. 508.

⁵¹⁹ İbn Hişâm, s. 453.

Cahş ailesinden İslâm dinini seçenlerin olduğunu duyan Ebû Süfyân kendileriyle ittifak içinde oldukları zikredilen bu ailenin evlerini basmış ve onlara karşı düşmanca tavırlar sergilemiştir.⁵²⁰ Akrabalık bağlarının güçlü olduğu Cahş sülalesine karşı Ebû Süfyân'ın tavırlarındaki sertliğin Zeynep bint Cahş'ın evliliği ile yumuşayıp yerini ılımlı bir havaya bırakmasını beklemek tartışmalıdır. Watt, Arap toplumunda var olan eski tabuları ortadan kaldırma gibi bir amaca hizmet ettiği gerekçesiyle bu izdivaçta sosyal yönün ağır bastığını vurgulamaktadır.⁵²¹ Dolayısıyla Watt, hâdiselere yaklaşırken onları yalnızca olgular olarak ele almamakta, aynı zamanda gerçekleşen bu eylemleri içinde bulunduğu şartlara göre değerlendirmektedir. Siyeri okuma yaklaşımından kaynaklı olarak Watt, daha geniş bir perspektiften bakmakta ve vukû bulan olaylara ilişkin tüm sâikleri tespit etmeye çalışmaktadır.

3.2.10. Mâriye el-Kıbtî

İbn Sa'd ve Taberî'den nakleden Watt, Mâriye el-Kıbtî'nin Hz. Peygamber'e (sav) köle-cariye olarak hediye edildiğini zikretmektedir. 6/ 628 yılında veya daha öncesinde hediyeinin Mısır valisi tarafından gönderildiğinin aktarmakla beraber Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Hatice'den sonra çocuğu olan tek kadın olduğunu nakletmektedir. Bu hanımın doğurduğu çocuğa İbrahim adı verilmiştir.⁵²² İbrahim, yaklaşık olarak 630 senesinin Nisan ayında dünyaya gelmiştir ancak doğumundan iki yıl sonra 632 yılında vefat etmiştir.⁵²³ O, Resûlullah'ın (sav) yegâne cariyesi olmuştur. Mâriye el-Kıbtî'nin ömrünün sonuna kadar cariyе statüsünde kaldığını ve Hristiyan dini üzere yaşamaya devam ettiğini iddia eden Watt, Mâriye el-Kıbtî'nin bu sebepten tam bir eş olamadığını belirtmektedir.⁵²⁴

İbn Sa'd, hicretin 7. senesinde Resûlullah'ın (sav) Hâtıb b. Ebî Beltea'yı İskenderiyye valisi Mukavkıs'ı İslâm'a davet etmesi için elçi olarak gönderdiğini, elçinin dönüşünde ise Mukavkıs'ın altın ve kumaş gibi başka değerli hediyelerle

⁵²⁰ İbn Hişâm, s. 231.

⁵²¹ Watt, Madina, ss. 287-288; Watt, Medine, s. 334.

⁵²² Watt, Madina, ss. 396-397; Watt, Medine, s. 451.

⁵²³ Watt, Devlet Adamı, ss. 256-257.

⁵²⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 222.

birlikte Mâriye ve kardeşini Resûlullah'a (sav) hediye ettiğini rivayet etmektedir. Hâtıb b. Ebî Beltea tarafından İslâm'a davet edilmeleri üzerine Mâriye ve kız kardeşi İslâm'ı seçmiştir.⁵²⁵ İbn Sa'd'ın aktardığı başka bir rivayette ise Resûlullah (sav) Mâriye el-Kıbtî'nin ve kardeşinin yanına giderek onlara İslâm'ı anlatmış ve ikisi de Müslüman olmuştur. Aynı zamanda Mâriye el-Kıbtî'nin İslâm'ı çok güzel yaşadığı rivayet edilmektedir.⁵²⁶

Mâriye el-Kıbtî, Watt'ında belirttiği gibi Hz. Hatice'den sonra Resûlullah'a çocuk veren tek kadındır ve oğlunun ismi İbrahim olması hasebiyle Ümmü İbrahim olarak anılmaktadır. İbrahim hicri 8. yılda dünyaya gelmiştir ki bu bilgi Watt'ında belirttiği gibi miladi 630 yılına tekabül etmektedir.⁵²⁷ Doğduktan on altı ay sonra ise vefat etmiştir. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra vefat ettiği söylenebilir.⁵²⁸ Taberî de hicretin 7. yılında bu hediyelerin gönderildiğini ve hediyelerin içinde Mâriye ve kız kardeşinin de bulunduğunu sonrasında her ikisinin de Müslüman olduğunu zikretmektedir. Her iki kaynakta Resûlullah'ın birlikte olduğu tek cariyesinin Mâriye el-Kıbtî olduğu konusunda ittifak içindedir.⁵²⁹ İbn Hişâm izdivaç tarihine ve hediyelerin gönderildiği tarihe dair bir bilgi vermemiştir.⁵³⁰

Watt, hediyelerin hicri 6. yılda gönderildiğini kaynak olarak İbn Sa'd ve Taberî'yi göstererek aktarmasına rağmen görülmektedir ki iki kaynakta hediyelerin hicri 7. yılda geldiği konusunda hemfikir değildir. Dolayısıyla Watt'ın verdiği tarih ile dipnotunda belirttiği kaynakların verdiği tarihler uyuşmamaktadır. Aynı zamanda Watt, Mâriye el-Kıbtî'nin Hristiyanlık üzere kaldığını iddia etmektedir. Ancak görülmektedir ki Watt'ın yararlandığı ve dipnotunda atıfta bulunduğu iki kaynakta onun İslâm'ı seçtiğini rivayet etmektedir. Dolayısıyla Watt'ın iddia ettiği gibi tam bir eş olamaması gibi bir durum söz konusu değildir. Zira dini yaşama konusundaki hassasiyetine dair rivayete yukarıda yer verilmiştir.

Watt'ın siyer okumalarında şunu tespit etmek mümkündür ki o, bilhassa

⁵²⁵ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 112; Cilt: 10, s. 201.

⁵²⁶ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 112.

⁵²⁷ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 112; Cilt: 10, s. 201.

⁵²⁸ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 116; Taberî, Cilt: 11, ss. 517-518.

⁵²⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 202; Taberî, Cilt: 11, s. 517.

⁵³⁰ İbn Hişâm, ss. 8, 90.

Hristiyanlıkla ilgili mevzularda temkinli davranmaya gayret etmektedir. Özellikle din değiştirme durumlarında buradaki örnekte de olduğu gibi Hristiyan olan birinin, İslâm dinini tercih etmesini kabul edilebilir bulmadığından olsa gerek ki bu konulardaki rivayetleri görmezden gelmeyi tercih ettiği söylenebilir. Halbuki İslâm’dan irtidat ederek Hristiyanlığı seçen kimselere açık bir şekilde eserinde yer vermektedir.⁵³¹ Belki de okuyucularının zihninde “Bir Hristiyan neyden etkilenerek İslâm’ı seçmiş olabilir?” sorusunu akıllara getirmek, okuyucularının bu hususu sorgulayarak etkilenmelerinin önüne geçmek istemiş olabilir.

Mâriye el-Kıbtî Resûlullah’a (sav) cariyeye olarak hediye edilmiş, Resûlullah (sav) onu azat etmeden cariyeye statüsündeyken onunla zifafa girmiştir.⁵³² Watt, Mâriye el-Kıbtî’nin cariyeye statüsünde olarak Resûlullah (sav) ile birlikteliğine eserinin Hz. Peygamber’in (sav) gerçekleştirdiği reformları ele aldığı kısımda yer vermektedir. Bu kısımda Arap toplumunda var olan kölelik uygulamasına dair İslâm’ın yaptığı düzenlemeleri inceleyen Watt, inanan köleleri-cariyeleri azat etme zorunluluğu olmadığı sonucuna varmaktadır. İnanan köleleri dahi azat etme zorunluluğu yokken Hristiyan olduğunu iddia ettiği Mâriye el-Kıbtî’nin azat edilmemiş olmamasını normal karşılamaktadır.⁵³³

Watt, Mâriye el-Kıbtî’nin ömrünün sonuna dek cariyeye olarak kaldığını iddia etmektedir. Ancak İbn Sa’d’ın aktardığı rivayetlerde görölmektedir ki İbrahim’in doğumundan sonra Resûlullah (sav) “Ümmü İbrahim oğlu ile özgürleşti” diyerek çocuk sahibi cariyelerin hürriyetine kavuştuğu ilkeyi hatırlatmış ve onun “ümmüveled” statüsü ile özgürlüğüne kavuştuğunu haber vermiştir.⁵³⁴ Görölmektedir ki bu rivayetin ışığında Watt’ın iddiasının geçerliliğini yitirdiği söylemek yerinde olacaktır.

Bahsi geçen kölelik uygulamasına dair Watt’ın yaklaşımdan kısaca bahsetmek gerekirse ona göre kölelik, Kur’ân tarafından toplumda azaltılmaya çalışılan bir statüdür. Fakat İslâm, köleliği her ne kadar önlemeye çalışsa da savaşlarda

⁵³¹ Watt, Devlet Adamı, s. 222. Mekke’de Müslüman olduktan sonra Habeşistan’a hicret edenlerden biri olan Ubeydullah b. Cahş, Habeşistan’da Hristiyan olmuştur. Bu kişi aynı zamanda Ümmü Habibe’nin kocasıydı.

⁵³² İbn Sa’d, Cilt: 1, s. 112; Cilt: 10, ss. 201-202.

⁵³³ Watt, Madina, s. 294; Watt, Medine, s. 342.

⁵³⁴ İbn Sa’d, Cilt: 1, s. 113; Cilt: 10, s. 204.

ele geçirilen esirler köle-cariye statüsünde olduğu için bu boyuttaki kölelik devam etmiştir. Ancak kâti surette cahiliye Araplarının tavrı ile İslâm'ın kölelere karşı tavrı bir değildi. İslâm bu statüdeki insanlara iyi ve hoşgörülü davranmayı emretmiş, onların zayıf ve muhtaç kişiler olduğunu hatırlatarak merhamet gösterilmesini teşvik etmiştir.⁵³⁵

Watt konuyla ilgili âyetleri dipnotunda metin olarak almaksızın atıfta bulunarak köle ve cariyelere yönelik yapılan düzenlemelerin iyileştirici hükümlerinden bahsetmektedir.⁵³⁶ Müslüman köle-cariyelerin de bulunduğunu söyleyen Watt, onların yanlarında kaldıkları ailenin bir üyesi gibi olduğunu, azat edildikleri taktirde sığınacak yerleri olmadığı için köle gibi değil de evin yardımcısı gibi bir nitelik kazandığını vurgulamaktadır. Resûlullah'ın (sav) azatlısı Zeyd bin Hârise'yi burada zikreden Watt, azat edilmesine ve ailesine gitme imkânı olmasına rağmen onun Resûlullah'ın (sav) yanında kalmayı seçtiğini söyleyerek bu gibi kimselerin hâmililerine gönülden de bağlı olduklarını ifade etmektedir.⁵³⁷

Bir Müslümanın diğer bir Müslümanı köleleştirme ihtimalinin mümkün olmadığını söyleyen Watt, bunun ümmet anlayışından doğan 'kardeşlik' bilincinin bir sonucu olduğu kanısına varmaktadır. Kardeşlik olgusunun İslâm'ın çok güçlü bir dinamiği olduğunu belirterek köleliğin ortadan kaldırılmasında büyük bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.⁵³⁸ Tüm bu çıkarımlar dikkate alındığında görülmektedir ki Watt, İslâm'ın gelmesi ile kölelik-cariyelik uygulamasının hemen ve külliye kaldırılmamasına dair bir eleştiri yapmamaktadır. Aksine toplumun bireyselleşme algısının gelişmesine ve bu fikre alışmasına imkân verilerek tedricî olarak kaldırılmaya çalışıldığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte ön plana çıkarılan ve

⁵³⁵ Watt, Madina, s. 295; Watt, Medine, s. 342.

⁵³⁶ (Nûr, 24/32) "İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir."; (Bakara, 2/221) "İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir cariye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gereklikçe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar."; (Nisa, 4/36) "Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez."

⁵³⁷ Watt bu bilgiyi İbn Sa'd'dan aktarmaktadır. İbn Sa'd, Cilt: 4, s. 57; Watt, Madina, s. 294; Watt, Medine, s. 341.

⁵³⁸ Watt, Madina, s. 296; Watt, Medine, s. 343.

müminlerin birbirini gözetmesini öğütleyen “kardeşlik” anlayışının toplumda yerleşmesiyle zaman içinde bu olgunun ortadan kalktığını tespit etmektedir. Dolayısıyla Resûlullah’ın (sav), Mâriye el-Kıbtî’yi azat etmemesi konusunda da bir tartışmaya girmemektedir. Söz konusu uygulamayı, İslâm’ın bu döneminde de varlığını sürdürmekte olan bir gelenek olarak zikretmekle yetinmektedir. Sonuç olarak Watt, köle ve câriyelerin bu statü sebebiyle toplum tarafından aşağılanmadıklarını, aksine ailenin bir ferdi gibi kabul edildiklerini tespit etmektedir.

3.2.11. Ümmü Habîbe (Remle) bint Ebî Süfyân

İbn Sa’d ve Taberî’yi kaynak gösteren Watt, Ümmü Habîbe’nin Kureyş’in Abdüşems sülalesinden Ebû Süfyân’ın kızı olduğunu aktarmaktadır. Ümmü Habîbe, Ubeydullah bin Cahş’ın hanımıydı ve birlikte Müslüman olup Habeşistan’a hicret etmişlerdi.⁵³⁹ Habeşistan’daki süreç devam ederken Ubeydullah bin Cahş orada irtidat ederek Hristiyan olmuştu.⁵⁴⁰ Watt burada çiftin ayrılık sebebi üzerinde durmaksızın Resûlullah’ın (sav) Habeşistan’da bulunan Ümmü Habîbe’ye ettiği evlilik teklifine geçmektedir. Hz. Muhammed’in (sav) Hayber Gazvesi dönüşünde, 7/628 yılında Ümmü Habîbe ile izdivaç ettiğini nakleden Watt, bu sırada Ümmü Habîbe’nin takriben 35 yaşlarında olduğunu aktarmaktadır.⁵⁴¹

Watt, bu izdivaca eserinin “Mekkelilerin Kazanılması” adını verdiği bölüm başlığında yer vermektedir. Hudeybiye antlaşması sonrası gerçekleşen Hayber Gazvesi’nin ardından Müslümanların gücünün arttığını ve hükümdarlara İslâm’a davet mektuplarının gönderildiğini zikreden Watt, bu hükümdarlardan biri olan Habeş Kralı Necâşî’ye gönderilen mektubun içeriğinin iki yönlü olabileceğini ifade etmektedir. Bunlardan biri Watt’a göre, söz konusu mektup 615 yılından beri Habeşistan’da bulunan Müslümanların Arabistan’a geri gelmeleri hususundaki bazı planlamaları, düzenlemeleri içeriyor olabilmekteydi. Ve diğer bir yön ise Resûlullah’ın (sav) Ümmü

⁵³⁹ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 451.

⁵⁴⁰ Watt, Devlet Adamı, s. 222.

⁵⁴¹ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 451.

Hâbîbe ile izdivaç talebinde bulunmasıydı.⁵⁴²

İbn Sa'd eserinde Resûlullah'ın (sav) Ümmü Habîbe ile izdivacının Hudeybiye mütarekesi sırasında gerçekleştiğini nakletmektedir.⁵⁴³ Bu sırada Habeşistan'da olan Ümmü Habîbe öncesinde kocası Ubeydullah bin Caş ile birlikte Mekke'de Müslüman olmuş ardından beraber Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Ancak bir süre sonra Ubeydullah bin Caş Hristiyan olmuştu. Ubeydullah b. Caş'ın vefatından sonra Ümmü Habîbe'nin beklediği iddet süresi sona erince Habeş Kralı Necâşî'nin hizmetlileri ona Resûlullah'ın (sav) evlilik teklifini haber vermişlerdi. Resûlullah (sav) Necâşî'ye bir mektup yazarak bu talebini iletmışti. Necâşî tüm Müslümanları huzurunda topladıktan sonra kelime-i şehadet getirerek hem Müslüman olduğunu ilan etmiş hem de Resûlullah'ın (sav) izdivaç talebini duyurarak o esnada Resûlullah (sav) ile Ümmü Habîbe'nin nikahlarını kıymıştı. Hâlid b. Sa'id vekil olmuş, Necâşî 400 dinar mehir ile evliliği gerçekleştirmiştir. İzdivaç sırasında Resûlullah (sav) bizzat bulunmamış, nikah gıyâbi olarak Necâşî'nin huzurunda kıyılmıştır.⁵⁴⁴

Taberî, Resûlullah'ın (sav) İslâm'a davet mektubuna ve Necâşî'nin de verdiği cevaba detaylı bir şekilde yer vermektedir. Necâşî İslâm'ı kabul ettiğini belirterek Resûlullah'ın (sav) mesajını tasdik etmiş ve O'nun (sav) talebi üzerine Ümmü Habîbe ile izdivacını gerçekleştirmiştir. Taberî'de geçen rivayetler İbn Sa'd ile benzer muhtevayı içermektedir.⁵⁴⁵ Watt, Resûlullah'ın (sav) bizzat bulunmadığı bu nikah merasimini tuhaf bulmamış olsa gerek ki bu konuda herhangi bir yorum yapmamaktadır. Watt, evliliğin nasıl gerçekleştiği üzerinde durmaktan ziyâde izdivacın sonuçlarına ve getirilerine odaklanmıştır.

Burada dikkat çeken bir husus vardır o da İbn Sa'd ve Taberî'nin, Necâşî'nin Müslüman olduğunu haber vermesine rağmen Watt'ın bunun imkânsız olduğunu iddia etmesidir. Bu düşünceye tarihsel verilerden ziyade bir takım mantıkî çıkarımlarla varmaktadır. Başka bir açıdan bir Hristiyan olarak Watt'ın Necâşî'nin İslâm'a girip Hristiyanlıktan vazgeçmesini kabullenmesinin güç olacağını söylemek mümkündür. Ona göre, Resûlullah (sav), Hudeybiye'de yapılan antlaşma ile müşriklerden gelebilecek tehdidin ortadan kalkmasının ardından çevre ülkelerle ilişkilerini,

⁵⁴² Watt, Madina, s. 346; Watt, Medine, s. 399; Watt, Devlet Adamı, s. 222.

⁵⁴³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 207.

⁵⁴⁴ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 94-95.

⁵⁴⁵ Taberî, Cilt: 2, s. 553.

diplomasiyi güçlendirme faaliyetlerini yürütmeye karar vermiş ve devletlerin hükümdarlarına mektuplar yazmıştır. Watt, mektupların yazıldığını ve kaynaklarda belirtilen elçilerin gönderildikleri yerlere Resûlullah'ın (sav) mesajlarını ilettiğini kabul etmektedir ancak mektupların muhtevası konusunda tartışmaya gitmektedir. Zira Watt'a göre İslâm devleti henüz yeterince güçlü değilken ve müşriklerden yana gelebilecek saldırılardan yeni emin olmuşken Arabistan çevresinde bulunan devletlere İslâm'a davet mektubu yazmak, İslâm'ın getirdiklerini kabul etmeye çağırmak akli başında olan Hz. Muhammed'in (sav) yapacağı bir eylem değildi. Hz. Muhammed (sav) ileri görüşlü bir devlet adamıydı dolayısıyla bu süreçte söz konusu devletlere İslâm'a davet etmek riskli ve faydadan çok zarar getirebilecek bir husustu.⁵⁴⁶

Ona göre, mesajın içeriği, onların İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i (sav) de peygamber olarak kabul etmelerine yönelik bir daveti içeriyorsa bu inanılacak bir şey değildir. Hele ki Roma imparatorunun ya da Habeşistan kralının böyle bir davete müsbet cevap vermesi tasavvur edilebilecek bir durum değildir. Ancak bu elçilerin Hz. Muhammed'den (sav) bazı mesajlar tebliğ ettikleri ve muhatapları tarafından iyi karşılandığı düşünülecek olursa, mektupların içeriğinin nakil sürecinde bir değişikliğe uğradığı ihtimali söz konusu olabilir.⁵⁴⁷

Watt'ın bu yaklaşımından anlaşılmaktadır ki o, mektupların irsal edildiğini kabul etmekle birlikte içeriklerinin dine davet hususuna yönelik olmadığını düşünmektedir. Watt bu açıklamalarında sonra mektupların içeriğinin ne olabileceği konusunda fikir yürütmektedir.⁵⁴⁸ Görülmektedir Watt, herhangi bir delile müracaat etmeden yalnızca fikir yürüterek Roma ve Habeş hükümdarlarının böyle bir mesaja ılımlı yaklaşımlarının mümkün olamayacağını iddia etmektedir. Habeş Kralının Müslümanlığını ilan etmesine ya da bu ihtimale dair eserinde herhangi bir yer vermemiş, bu konuda hiçbir tartışmaya gitmemiştir. Dolayısıyla İbn Sa'd ve Taberî'de geçen rivayetleri görmezden geldiği söylenebilir.

Söz konusu izdivaca geri dönecek olursak İbn Sa'd'ın naklettiği rivayette izdivaç, Hudeybiye görüşmeleri sırasında gerçekleşmiştir. Ancak Watt izdivacın Hayber dönüşü gerçekleştiğini İbn Sa'd'dan kaynak göstererek aktarmaktadır. Dolayısıyla Watt İbn Sa'd'a atıfta bulunsa da izdivâcın gerçekleştiği zaman dilimine

⁵⁴⁶ Watt, Medina, s. 345; Watt, Medine, s. 398.

⁵⁴⁷ Watt, Medina, s. 41; Watt, Medine, s. 66.

⁵⁴⁸ Watt, Medina, ss. 41-42; Watt, Medine, s. 67.

yönelik söylediği rivayet ile kaynak olarak gösterdiği eserdeki bilgiler uyuşmamaktadır. Bununla beraber izdivacın hicretin 7. yılında gerçekleştiğini rivayet eden İbn Sa‘d, Ümmü Habîbe’nin Medine’ye ulaştığında otuz yaşını geçtiğini nakletmektedir.⁵⁴⁹ Watt da yaşının 35 olduğunu söylemekteydi ki bu açıdan bakıldığında iki nakil arasında pek bir ihtilaf yoktur.

Watt’ın izdivacın sonuçlarına değinirken müşriklerin ileri gelenlerinden biri olan, Müslümanlara karşı düşmanlıkta baş rollerde oynayan, Müslümanlarla yapılan savaşlarda komutada en önde yer alan Ebû Süfyân’ın, kızı Ümmü Habîbe’nin yaptığı bu izdivaç sayesinde onun İslâm’a yaklaşmasını kolaylaştırdığını zikretmektedir.⁵⁵⁰ Watt her ne kadar tarihi süreç açısından Ebû Süfyân’ın izdivaçtan sonra İslâm’a karşı mu‘tedil bir tavır izlemesinin, İslâm’ın hakimiyetinin arttığı bir zaman dilimine rastladığı gerçeğini göz önüne alsa da yine de bu izdivaç haberinin onu etkilemiş olma ihtimalini göz ardı etmemektedir.⁵⁵¹ Ebû Süfyân’ın orta yolu aradığı hâdiselere ileride değinilecektir. Watt, Ebû Süfyân’ın bu izdivaçtan etkilenmiş olma düşüncesinde haklı olabilir çünkü Ebû Süfyân’ın izdivaç haberini duyunca Resûlullah (sav) için “O bir kahramandır, kimse ona güç yetiremez” dediği nakledilir.⁵⁵² Ebû Süfyân’ın bu izdivaca öfkelenmesi beklenirken o Resûlullah (sav) için “O reddedilmeyecek bir kimsedir” diyerek bu izdivacı kabullenmesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu evlilik Ebû Süfyân’ın İslâmiyet’e ısınmasında büyük bir vesile olmuştur.⁵⁵³

Watt, Hz. Peygamber’in (sav) gerçekleştirmeyi hedeflediği büyük Arabistan birliğinin kurulması sürecinde en önemli adımlardan birini oluşturan Mekke’nin fethinde, Ebû Süfyân’ın büyük bir rolü olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Ebû Süfyân’ı kendisine yaklaştırmasının bir yolunun, bu evlilik ile olabileceğini ümit ettiğini zikretmektedir.⁵⁵⁴ Bu hedef doğrultusunda Watt izdivacın etkili olduğu hâdiseleri şöyle nakletmektedir: Ona göre, Hudeybiye’nin ardından Hayber’de elde edilen zafer ile İslâm Devlet’i bölgedeki etki alanını genişletmiş, Hayber’den gelen ganimetlerle maddi anlamda refaha ermiş ve devletin gücü hızla büyümüştü.⁵⁵⁵

⁵⁴⁹ İbn Sa‘d, Cilt: 10, s. 97.

⁵⁵⁰ Watt, Devlet Adamı, s. 222; Watt, Statesman, s. 195.

⁵⁵¹ Watt, Madina, s. 59; Watt, Medine, s. 86.

⁵⁵² İbn Sa‘d, Cilt: 10, s. 97.

⁵⁵³ Aynur Uraler, “Ümmü Habîbe”, **DiA**, İstanbul, 2012, Cilt: 42, ss. 318-319.

⁵⁵⁴ Watt, Madina, s. 70; Watt, Medine, s. 97.

⁵⁵⁵ Watt, Madina, s. 65; Watt, Medine, s. 93.

Mekke'nin ileri gelenleri İslâm Devleti'nin karşısında durmaktan çekinir bir hâlde gelmiş ancak yine de isteyerek veya istemeyerek yaklaşık iki yıl sonra Hudeybiye Antlaşmasının şartlarından birini ihlal etmişlerdi.

Hudeybiye antlaşmasındaki maddelerden biri şuydu: Tarafların, müttefikleri kendi aralarında husumet yaşarsa Kureyş ya da İslâm devleti kendi müttefiklerine yardım etmeyecekler. Yardım ettikleri taktirde antlaşma fes olacaktı. Kureyşin müttefiki Bekr kabilesi, Müslümanların müttefiki ise Huzaâlılardı. Söz konusu antlaşmadan sonra Beni Bekr ile Huzaâ arasında vukû bulan savaşta Kurayş Beni Bekr'e yardım etmiş ve Huzaâlılara tuzak kurmuştu.⁵⁵⁶ Kureyş'in kurduğu tuzak ve Beni Bekr'e olan yardımının ortaya çıkmasından sonra Mekkeliler, antlaşma maddesini ihlal etmeleri sebebiyle pişman olmuşlardı. Hz. Peygamber'in (sav) ashabını toplayıp Mekke'ye sefer düzenlemesinden endişe ediyorlardı bu sebepten Resûlullah (sav) ile uzlaşmayı sağlamak ve antlaşmanın süresini uzatmak için Ebû Süfyân'ı Medine'ye göndermişlerdi.⁵⁵⁷ Watt da eserinde bu bilgilere yer vererek İbn Hişâm ve Vakıdî'den aktardığını belirtmektedir.⁵⁵⁸ Watt burada rivayetleri bahsi geçen kaynaklardan olduğu gibi aktarmaktadır.

Watt bu hâdiselere, eserinin "Mekkelilerin Kazanılması" adını verdiği başlıkta detaylıca değinmektedir. Lakin biz burada Watt'ın yaklaşımıyla Hz. Peygamber (sav) ile yapılacak uzlaşmanın ve Mekke'nin fethinin suhulet içinde gerçekleşmesine kapı aralayan izdivacın, Ebû Süfyân üzerindeki etkisini incelemeye çalışacağız. Dolayısıyla diğer bilgilere detaylı yer verilmeyecektir.

İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî, Ebû Süfyân'ın Medine'ye geldiğinde yaşanan hâdiseyi aynı lafızlar ile şöyle rivayet etmektedirler:

*"Resûlullah (sas) Mekke üzerine sefere çıkmak istediği sırada Ebû Süfyân b. Harb Medine'ye gelerek Resûlullah'ın yanına gitmiş ve Hudeybiye Musalahası kararlarının süresini uzatma talebinde bulunmuştu. Fakat Resûlullah (sas) bunu kabul etmedi. O esnada kalkıp kızı Ümmü Habîbe'nin yanına gitti. Resûlullah'ın (sas) yatağına oturmak isteyince Ümmü Habîbe yatağı dürüp kaldırdı. Bunun üzerine Ebû Süfyân "Ey kızcağızım! Yatağı mı bana layık görmedin, yoksa beni mi yatağa?" diye sorunca Ümmü Habîbe, "Bu Resûlullah'ın (sas) yatağıdır ve sen necis bir müşriksin." karşılığını verdi. Ebû Süfyân da "Ey kızcağızım! Benden sonra sana kötülük bulaşmış." dedi."*⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ İbn Hişâm, ss. 538-539; Vâkıdî, Cilt: 3, s. 14.

⁵⁵⁷ İbn Hişâm, s. 541; Vâkıdî, Cilt: 3, s. 18.

⁵⁵⁸ Watt, Madina, ss. 62-63; Watt, Medine, ss. 89-90.

⁵⁵⁹ İbn Hişâm, s. 541; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 97; Taberî, Cilt: 3, s. 46.

Watt'a göre, Ebû Süfyân Medine'ye gelirken muhataplarının gücünün farkındaydı ve artık seçeneklerin sonuncusu olan İslâm Devleti'ne teslim olmaktan yanaydı. Ebû Süfyân Medine'de kızı Ümmü Habîbe'yi ziyaret etmişti. Ancak Ümmü Habîbe, Hz. Peygamber'in (sav) kullandığı döşeğe oturamayacağını söyleyerek buna müsaade etmemişti. Hz. Peygamber (sav) de Ebû Süfyân ile görüşmeyi reddetmişti. Watt izdivacın, Ebû Süfyân'ın Hz. Peygamber'e (sav) yaklaşmasına olan etkisinin büyük olduğunu ifade ederken, ulaştığı ve naklettiği rivayetlerin buna aykırı gibi gözükmesi hakkında fikirler yürütmektedir. Ona göre, şâyet Hz. Peygamber (sav) izdivaçlarını, muhaliflerini kendisine yakınlaştırmak için gerçekleştiriyorsa, Ümmü Habîbe'nin nakledilen rivayette de görüldüğü gibi pederine saygı duymaması, pek de ihtimal dahilinde değildir. Dönemin şartları sebebiyle Ümmü Habîbe böyle bir tavır sergilediyse bu durum ancak onun Resûlullah'a (sav) karşı duyduğu aşırı hürmet olarak izah edilebilirdi.⁵⁶⁰

Nihâyetinde Watt'a göre, bu konuda ulaştığı rivayetlerden emin olunabilecek tek yargının, Ebû Süfyân'ın talep ettiği ilk görüşme teklifinin Resûlullah (sav) tarafından reddedilmiş olmasıdır. Watt'ın burada kendi ileri sürdüğü fikirle bir çelişki yaşadığını söylemek mümkündür. Zira o, Resûlullah'ın (sav) yaptığı izdivaçla Ebû Süfyân'ın yaklaşmasını ummuştur. Watt, Ebû Süfyân'ın Peygamber (sav) ile görüşme talebinde bulunmasına rağmen reddedilmesini ve kızının yanına geldiğinde bu muameleyi görmesini anlamlandıramamış ve bu durumu tam olarak zihninde oturtamamıştır. Watt bu durumu, siyasî sebeple gerçekleştirilen söz konusu izdivaçtan beklenen sonuca aykırı bir tutum olarak görmüş olsa gerek ki rivayetlere olan yaklaşımı da bu durumdan etkilenmiş ve rivayetlerden aktardığı bazı kısımların gerçekleşmesinin ihtimal dahilinde olamayacağını düşünmesine sebep olmuştur. Halbuki baştan beri İslâm'ın gücünden bahseden Watt'ın güçlü bir devlet lideri olarak Hz. Muhammed'in bu tavrını yapılan hata karşısında dik duruşunu gösteren bir eylem şeklinde yorumlaması daha uygun düşerdi. O belki de izdivaçtan umulan neticeye hizmet etmeyen bir davranış olduğunu düşündüğü için rivayetleri de bu ön kabul ile okumuş ve telakki etmiş olabilir.

Ebû Süfyân'ın tekrar görüşme talebinde bulunması ve bunun kabulü neticesinde Medine'deki bu görüşmenin önemini vurgulayan Watt, Ebû Süfyân'ın, Hz.

---

⁵⁶⁰ Watt, Madina, s. 63; Watt, Medine, s. 91.

Muhammed'e (sav) teslimiyetin kaçınılmaz olduğunu ikrar ettiğini ve bunu kabul eden Mekkeli liderlerin ilki olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁶¹ Watt, Ebû Süfyân'ın Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'ye sefer düzenleme konusundaki kararlılığını fark ettikten sonra Hz. Muhammed (sav) ile ittifak yapma taraftarı olduğunu zikrederek konuyu şöyle ele almaktadır.

“Ebû Süfyân, insanları Hz. Muhammed'e karşı korumayı düşünmüş olamazdı. Öte taraftan, eğer Hz. Muhammed ile ittifak yaparsa, Hz. Muhammed onun civârını [himaye antlaşmasını] desteklerdi. Diğerleri için, Hz. Muhammed'e teslim olmuş bir kişinin civârını kabul etmek, Hz. Muhammed'e teslim olmakla aynı anlama gelirdi ancak mağrur Mekkeliler için acı teslimiyet hâpı böylece tatlandırılmış olacaktı. Mekke'nin ele geçirilmesinde Ebû Süfyân'ın rolü genelde bilinenden çok daha fazladır.”⁵⁶²

Watt Mekke'nin Fethi esnasında Hz. Peygamber'in (sav) kanlı bir mücadele vermekten kaçındığını ve Ebû Süfyân'ın hanesine sığınanların, kendi evlerinden çıkmayanların güvende olacağını salık verdiğini nakletmektedir. Böylece Ebû Süfyân ile yapılan anlaşmaların uygulandığını göstermiş oluyordu. Dolayısıyla Mekke direnci büyük ölçüde azaltılmış oldu.⁵⁶³

Mekke'nin eski güçlü zamanları olsa Ebû Süfyân yine böyle bir yaklaşım sergiler miydi bunu bilemiyoruz. Ancak İslâm'ın yükselişte olduğu söz konusu süreçte Ebû Süfyân'ın durumu kabullendiği bir gerçektir. Bu kabulleniş ile o, şimdiye kadar sahip olduğu kabile lideri konumunu geride bırakıp sıradan Müslümanlardan biri olacaktı. Fakat rivayetlerde kişisel hezimetin önüne geçilmesi ve Ebû Süfyân'ın da taltif edilmesi için Mekke'nin fethinde Ebû Süfyân'ın evi halka açılarak korunaklı bölge ilan edilmiş ve oraya sığınanların emniyette olacağı vaat edilmişti.

Resûlullah (sav) ordusu ile Mekke yakınlarına geldiğinde bunu gören Abbas b. Abdulmuttalib ile Ebû Süfyân arasında şöyle bir görüşme geçtiği nakledilir:

“Abbas b. Abdulmuttalib: “Vay haline! Allah'ın Resûlü on binlerle işte burada, şuracıkta!” dedim. Ebû Süfyân, “Anam babam sana feda olsun, bu durumda bana ne tavsiye edersin? Bunun çaresi nedir?” diye sordu. Ben, “Evet, çaresi şu: Şu bineğin tergisine bin, seni Resûlullah'a götüreyim. Gerçek şu ki, eğer onun önünde mağlup olursan öldürüleceksin.” dedim. Ebû Süfyân, “Allah'a yemin olsun ki, ben de aynı görüşteyim.” dedi.”⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Watt, Madina, s. 64; Watt, Medine, s. 91.

⁵⁶² Watt, Madina, s. 64; Watt, Medine, s. 91.

⁵⁶³ Watt, Madina, s. 64; Watt, Medine, s. 91.

⁵⁶⁴ İbn Sa'd, Cilt: 6, s. 9.

Bunun üzerine Resûlullah'ın (sav) huzurunda şehadet getirerek Müslüman olan Ebû Süfyân için Hz. Abbas şunları söylemektedir:

“Ey Allah'ın Nebisi! Sen bilirsin; Ebû Süfyân onurlanma ve övülmeyi sever. Bu manada onun için bir şeyler söylesen...” dedi. “Peki!” diyerek bu öneriyi onaylayan Allah'ın Resûlü, “Kim Ebû Süfyân'ın evine girerse o güvendedir; kapısını örten kimse de güvendedir.” dedi.”⁵⁶⁵

Watt söz konusu izdivaç ile Ebû Süfyân'ın (sav) mu'tedil bir yaklaşım izleyeceğini söylemektedir. Ancak görülmektedir ki İslâm'ın üstünlüğü ele geçirdiğini kavrayan Ebû Süfyân, bu durumdan zarar görmeden çıkma yolunu izlemiştir. Bu sürecin kayıp vermeden atlatılmasında Hz. Muhammed'in (sav) feraseti, diplomasi ve idari meziyetlerinin büyük etkisi olduğunu söyleyen Watt, Hz. Muhammed'in (sav) Meymûne ve Ümmü Habîbe ile yaptığı izdivaçların Abbas ve Ebû Süfyân'ı kendi tarafına çekmede önemli rol oynadığının vurgusunu yapmaktadır.⁵⁶⁶

Görülmektedir ki Watt, söz konusu evliliğinde siyasî sâikler doğrultusunda gerçekleştiğini söylemekte ve rivayetleri de bu doğrultuda okumaktadır. Aslında Resûlullah'ın (sav) bu izdivaçla Ebû Süfyân'ı kendi tarafına çekme niyetini taşıdığını söylemek ne kadar mümkündür, bunu tespit etmek zordur fakat Ebû Süfyân'ın bu durumdan istifade etmeye çalıştığı ve etkilendiği bir gerçektir. Belki de o, Mekkeliler onu Resûlullah ile görüşmeye gönderirken ve bu vazifeyi kabul ederken kızının Resûlullah (sav) ile evli olmasına güveniyordu. Watt da böyle düşünmektedir. Hatta Mekkeliler bile İslâm Devleti'nin hükümdarı statüsünde olan Resûlullah'ın (sav) hanımı olması sebebiyle onun kızının bu konuyu kolaylaştıracak bir yaptırım gücüne sahip olabileceğini düşünmüş olabilirler. Dolayısıyla bu izdivaçtan başta Ebû Süfyân'ın istifade ettiği ve bu durumun İslâm'ı kabulünde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Resûlullah'ın (sav) bu izdivaçtan yararlanmasını sağlayacak bir durumun oluştuğunu söylemek pek yerinde olmayacaktır. Zira bu dönem İslâm'ın zaten güçlü olduğu ve hakimiyetini genişlettiği bir zamandı.

3.2.12. Safiyye bint Huyey

Safiyye bint Huyeyy, hicri 7 yılında Hayber'in Fethi esnasında esir alınmış ve

⁵⁶⁵ İbn Sa'd, Cilt: 6, s. 9.

⁵⁶⁶ Watt, Madina, s. 70; Watt, Medine, s. 97.

Hız. Peygamber'e (sav) verilmiştir. Bu sırada Hız. Safiyye'nin 17 yaşında olduğunu zikreden Watt, başlangıçta carıye statüsünde olma ihtimalini varsaymakla birlikte İslâm'ı kabul ettikten sonra azat edildiğini aktarmaktadır. Watt bu bilgileri İbn Sa'd ve Taberî'den nakletmektedir.⁵⁶⁷

Watt ilk önce Hız. Safiyye'nin esir alındığı, Hudeybiye Antlaşması'ndan takriben altı ay sonra vukû bulan Hayber Gazvesi hakkında bilgi vermektedir. Onun anlattığına göre, Hayber, oldukça zengin ve verimli bir Yahudi yerleşim yeri idi ve Uhud Gazvesinden sonra Medine'den çıkarılan Beni Nadir dahi bu mevkiye yerleşmişti. Beni Nadir yaşayanlardan intikam almak istiyordu ve bu sebeple Hayber liderlerini ve çevre kabileleri örgütlüyordu. Bunu yaparken de sahip oldukları maddi güçleri cömertçe sarfetmekten geri durmuyorlardı. Watt, Nadir Yahudilerinin düşmanca tavırları ve intikam almak için kurdukları planları gizlice yürütmelerinden dolayı Hız. Peygamber'in (sav) Hayber'e yönelmesini gâyet anlaşılabilir bulmaktadır. Bununla birlikte bir diğer sebep olarak ise Hız. Peygamber'in (sav), Hudeybiye'de umduklarını bulamayan ashaba ganimet dağıtmak için uygun bir zaman olduğu düşüncesini taşıdığını iddia etmektedir.⁵⁶⁸

Hicri 7 yılında vukû bulan savaşta Hayber'in bazı kaleleri fetih yoluyla ele geçirilirken bazı kaleleri ise kuşatmaya dayanamayarak teslim olmuşlardı. Hayber Gazvesi sonucunda Müslümanlar belki de şimdiye kadar elde etmedikleri miktarda ganimet elde etmişlerdi. Watt, bu savaşla ilgili detaylı bilgileri İbn Hişâm, Vakıdî ve Taberî'den nakletmektedir.⁵⁶⁹

İbn Hişâm, Vakıdî ve Taberî gazvenin hicri 7. yılda olduğunu rivayet etmektedirler. Görülmektedir ki tarihlendirme konusunda ismi geçen kaynaklar arasında bir ihtilaf yoktur. Aynı zamanda Watt'ın Hayber bölgesi ve savaş hakkında aktardığı verilerde İbn Hişâm, Vakıdî, İbn Sa'd ve Taberî ile uyumludur.⁵⁷⁰ Buna ek olarak Hız. Safiyye'nin izdivaç sırasında 17 yaşlarında olduğu, azat edildikten sonra izdivacın gerçekleştiği gibi rivayetlerde Watt'ın aktardığı şekilde İbn Sa'd ve Taberî

⁵⁶⁷ Watt, Madina, s. 396; Watt, Medine, s. 451.

⁵⁶⁸ Watt, Madina, s. 218; Watt, Medine, ss. 256-257.

⁵⁶⁹ Watt, Madina, s. 220; Watt, Medine, s. 259.

⁵⁷⁰ İbn Hişâm, s. 509; Vakıdî, Cilt: 2, s. 288; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 117; Cilt: 2, s. 101; Taberî, Cilt: 2, s. 100.

de geçmektedir.⁵⁷¹

İbn Sa‘d ve Taberî’deki rivayetlere göre, Resûlullah’ın (sav) Hayber üzerine sefer düzenlemesinin sebebi, Hayber’deki Yahudilerin bazı müşrik kabileler ile birlik olması ve Müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde bulunmalarındır.⁵⁷² Bu sebebi Watt da zikretmekte ve bu konuda herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Ancak diğer bir sebep olarak zikrettiği ‘ganimet beklentisi’ iddiası için Vakıdî’de geçen rivayetler bu yorumla aynı fikirde değildir. Zira bu rivayetlerde Vakıdî, Hayber’in bereketli toprakları ve zenginliğinden bahsetmekle birlikte ganimet elde etme amacıyla Hayber Gazvesi’ne katılmak isteyenlerin Resûlullah (sav) tarafından reddedildiğini nakletmektedir. Bununla birlikte Resûlullah’ın (sav) gazveye ancak “cihat aşkı duyanların katılması ve ganimet derdinde olanların bundan beri durmasına” yönelik yaptığı çağrıya da yer vermektedir.⁵⁷³ Dolayısıyla Watt’ın hâdiseyi yine ekonomik açıdan değerlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Hiz. Safiyye, bu gazve neticesinde Resûlullah’ın (sav) payına düşen ganimetlerden biriydi. O, Nadir’in ileri gelen liderlerinden birinin kızıydı. Fetih sonrasında İslâm’ı kabul etmişti.⁵⁷⁴ Watt kaynaklarda geçen bu bilgileri aktardıktan sonra Hiz. Safiyye’nin İslâm dinine girmesi ile tam bir eş haline geldiği yorumunu yapmaktadır. Watt’a göre, Hiz. Muhammed (sav) her zaman olduğu gibi bu izdivaç ile kendisinin karşısında olan Yahudilerinin etkisini kırabilmeyi hedeflemektedir. Hiz. Peygamber (sav), söz konusu izdivacın yardımıyla bu amaca ulaşabilecekti. Böylece O, Arabistan bölgesindeki tüm kabileler ile ilişkiler kurmaya çalışarak insanlara İslâm Devleti’nin varlığını ve bu devletin başının da kendisinin olduğunu kabul ettirmeye çalışmaktaydı.⁵⁷⁵

Watt, Resûlullah’ın (sav) söz konusu izdivacı gerçekleştirmesinde siyasî sebeplerin büyük bir rol oynadığını belirtmiş ve ona göre bu evlilikle beraber Yahudi kabilesinin düşmanlıkları bertaraf edilebilecektir. Ancak diğer bir eserinde ise Hayber’in fethi ile Yahudi birliğinin kırıldığını ve Yahudilerin İslâm devletine vergi (cizye) ödemekle zorunlu hale getirildiğini belirtmektedir.⁵⁷⁶ Bununla birlikte

⁵⁷¹ İbn Sa‘d, Cilt: 10, s. 125; Taberî, Cilt: 11, s. 510.

⁵⁷² Muhammed Hamidullah, “Hayber”, **DİA**, İstanbul, 1998, Cilt: 17, s. 21.

⁵⁷³ Vakıdî, Cilt: 2, s. 288.

⁵⁷⁴ İbn Sa‘d, Cilt: 10, s. 117; Cilt: 2, s. 101; Taberî, Cilt: 2, s. 100.

⁵⁷⁵ Watt, Devlet Adamı, s. 222.

⁵⁷⁶ Watt, Madina, s. 218; Watt, Medine, s. 257.

Yahudilerin sahip oldukları tüm maddî ve mâli varlıklarıyla Hz. Muhammed'e (sav) karşı mücadele ettiklerini ve bunun neticesi olarak Yahudilerin neredeyse tümüyle yok edildiklerini söylemektedir. Her ne kadar Yahudilerin çoğu, eski yerleşim yerleri olan Medine'de veya Arabistan'da yaşamaya devam etmiş olsalar da artık Arabistan siyasetinde herhangi bir yetkinlikleri söz konusu değildi ve servetlerinin tamamını da neredeyse Hayber'in düşmesiyle kaybetmişlerdi.⁵⁷⁷

Görülmektedir ki Watt, Hayber'in düşmesi ile Arabistan'daki Yahudilerin bir ehemmiyeti kalmadığını hem siyasette hem de ekonomide artık söz sahibi olmadıklarını açıklamıştır. Ancak buna rağmen söz konusu izdivacın Yahudilerin yaptığı düşmanlıkları önleyecek kudrete sahip olduğunu ve bu nedenle evliliğin siyasî emeller taşıdığını iddia etmektedir. Esasında bu yorum ilk bakışta makul görünen bir yaklaşım olarak temâyüz eder. Ancak Yahudilerin bölgedeki siyasî ve iktisadî varlıkları neredeyse yok edilmişken izdivaç ile bir takım siyasî amaçlar umulduğunu söylemek muhaldir (mesnetsizdir). Resûlullah'ın (sav), Hz. Safiyye ile evlenirken Yahudiler hakkında bazı beklentileri olduğu söylenebilir ancak bu beklentinin siyasî olmaktan ziyade insanları son ve hak din olan İslâm'a davet ederek onlara, dünya ve ahiret saadeti vaat etmek olduğunu zikretmek daha yerinde olacaktır. Buna giden yolda kolaylaştırıcı bir rol oynayacağını düşündüğü akrabalık bağı, Yahudilerin İslâm davetini kabul etmelerini sağlayabilirdi. Nitekim Hz. Cüveyriye örneğinde buna şahit olunmuştu.⁵⁷⁸

Watt'ın ifade ettiği, akrabalık bağı ile kabilelerin düşmanlıklarından emin olma ve onların bu faaliyetlerini engelleyici bir rol oynaması fikri yani siyasî yaklaşım başka, esas gâye olan İslâm çağrısıyla Yahudilerin ebedi kurtuluşunu önceleyerek onlarla yakınlaşmak ve birbirini daha yakından tanıma fırsatı verecek bir akrabalık ilişkisi ile İslâm'a dışardan değil içerden bakma fırsatını onlara sunmak başka başkadır. Ve bu yakından müşâhede etme imkânı ikinci üçüncü kişilerin merkezde olduğu değil, bizzat Resûlullah'ın (sav) yanında ve ailesinin içinde olacak şekilde İslâm'ı tanımak demektir. Dolayısıyla bu izdivaç, muhaliflerle siyasî ilişkiler kurmaya ve müttefik olmaya yarar sağlamaktan ziyade söz konusu kişilerin İslâm'ı yakından tanımalarına imkân verecek bir fırsattır.

⁵⁷⁷ Watt, Madina, s. 219; Watt, Medine, s. 258.

⁵⁷⁸ Bakınız, bu tez, başlık: 3.2.7. Cüveyriye bint el-Hâris.

Watt, Hz. Safiye hakkında nasıl Müslüman olduğu, hangi şartlar ile azat edildiği gibi konulara girmeyerek bu aşamadan sonra Yahudilerle ilişkilerin nasıl olacağı hakkında yukarıda da bahsedildiği gibi bazı yorumlamalarda bulunmakla yetinmiştir.

3.2.13. Meymûne bint el-Hâris

İbn Sa'd ve Taberî'den aktaran Watt, Hz. Peygamber'in (sav) Meymûne bint el-Hâris ile 7/ 629 yılında yapılan Umre'den sonra evlendiğini nakletmektedir. Bu sırada Hz. Meymûne'nin 27 yaşında olduğunu ve onun Hz. Abbas'ın eşinin kız kardeşi olduğu bilgisini vermektedir.⁵⁷⁹

İbn Sa'd ve Taberî izdivacın hicri 7. yılda yapılan umretü'l-kazâ⁵⁸⁰ sonrasında Abbas bin Abdumuttalib tarafından Mekke'den on mil uzak Serif bölgesinde gerçekleştirildiğini rivayet etmektedir. Hz. Meymûne Hz. Abbas'ın baldızıdır ve Hz. Abbas onun işlerini yürütmede yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra İbn Sa'd ve Taberî Hz. Meymûne'nin Resûlullah'ın (sav) son hanımı olduğunu haber vermektedir.⁵⁸¹ İbn Sa'd evlilik yaşını söylememekle beraber hem kendisi hem de Taberî, Hz. Meymûne'nin hicri 61 yılında 80 veya 81 yaşında vefat ettiğinin bilgisini vermektedir. Bu veriler bizi izdivaç sırasında Hz. Meymûne'nin 26 veya 27 yaşında olduğu sonucuna götürmektedir.⁵⁸² Veriler incelendiğinde görülmektedir ki Watt'ın aktardığı bilgiler ile kaynaklar arasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Watt, bilgileri söz konusu kaynaklarda geçtiği gibi aktarmıştır. Ancak Hz. Meymûne'nin, Resûlullah'ın (sav) izdivaç ettiği son hanım olduğunu belirtmemiştir.

Watt bu izdivacı daha çok Abbas bin Abdumuttalib özelinde değerlendirmektedir. Hz. Abbas'ın konumu ve sahip olduğu özelliklere vurgu yaparak önemine değinmekte ve Resûlullah'ın (sav) bu izdivaç ile onu kendisine neden

⁵⁷⁹ Watt, Madina, s. 397; Watt, Medine, s. 451.

⁵⁸⁰ Resûlullah (sav) hicri 6 yılında Umre yapma niyetiyle Mekke'ye doğru yola çıkmıştı. Ancak Müşrikler, onun Mekke'ye girmesine müsaade etmeyince iki taraf arasında gerginlik yaşanmıştı. Bu süreçte Mekke ile İslâm Devleti arasında Hudeybiye Barış Antlaşması yapıldı. Ve yerine getirilemeyen umrenin bir sonraki yıl yapılacağı kararlaştırıldı. Bu sebeple bu umreye umretü'l-kazâ adı verilmektedir. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Umretü'l-Kazâ", **DİA**, İstanbul, 2012, Cilt: 42, ss. 153-155.

⁵⁸¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 128; Taberî, Cilt: 11, s. 511.

⁵⁸² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 135; Taberî, Cilt: 11, s. 511.

yakınlaştırmak istemiş olabileceği üzerinde durmaktadır. Bu sebeple eserinde, Hz. Abbas'ın Mekke siyaseti üzerindeki etkisinin olup olmadığına, mâli anlamda yetkinliğine ve kabilesinin gücüne değinmek suretiyle Hz. Abbas'ı daha yakından tanımaya çalışmaktadır.

Watt incelediği kaynaklardan yola çıkarak Hz. Abbas hakkında iki türlü yaklaşım sergilemektedir. Müslümanların genel kabulü denilebilecek ilk yaklaşım, Hz. Abbas'ın daha ilk zamanlarda Müslüman olduğu ve Mekke'de Resûlullah'a (sav) istihbarat sağlamak için kaldığı ya da bırakıldığı yönündedir. Watt bu minvaldeki rivayetler için “*Abbasi hanedanının atası olan Abbas, Abbasi propagandacılar ve tarihçiler tarafından 'aklanmak' durumundaydı*”⁵⁸³ iddiasında bulunarak bu fikre katılmadığını sert bir üslupla belirtmektedir. Buna ek olarak onun Hz. Peygamber'e (sav) karşı yapılan savaşlarda yer aldığını söylemek suretiyle bu ihtimalin kabul edilemez olduğunu iddia etmektedir.⁵⁸⁴

Watt'ın ileri sürdüğü diğer yorumu ise Hz. Abbas'ın başlangıçta Müslüman olmadığı ancak Hz. Peygamber'in (sav) 629 senesinde yerine getirdiği umre sırasında veya sonrasında Müslüman olduğu ihtimali üzerine şekillenen bir yaklaşımdır. Watt ilk yaklaşımın, kaynaklarda kabul edildiği hâli zikretmekten geri durmamıştır. Ancak ikinci ihtimalin daha mümkün olduğunu söylemektedir.⁵⁸⁵ Buradan varılacak sonuç şudur ki Watt, ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarının aksine Hz. Abbas'ın kaza umresinden önce Müslüman olmasının imkansızlığını kabul etmektedir.

İbn Sa'd ve Taberî, Hz. Abbas'ın savaşlara katıldığına dair naklettiği rivayetlerde Ebû Leheb'in, Hz. Abbas'ı Bedir savaşına cebren zorlayarak soktuğunu nakletmektedir. Buna ek olarak Hâşimoğulları'ndan olanların İslâm ile şereflendiğini ancak onların Ebû Leheb ve müşriklerin eziyet etmelerinden endişe duymalarından ötürü kendilerini gizlediklerini haber vermektedir. Resûlullah'ın (sav) Bedir savaşına çıkarken ashabına şöyle seslendiği rivayet edilmektedir: “*Sizden kim Abbas, Tâlib, Akîl, Nevfel ve Ebû Süfyan ile karşılaşırsa onları katletmesin. Zira onlar cebren ve*

⁵⁸³ Watt, Madina, s. 60; Watt, Medine, s. 87.

⁵⁸⁴ Watt, Devlet Adamı, s. 228.

⁵⁸⁵ Watt, Madina, s. 60; Watt, Medine, s. 87.

*kerhen çıkarılmışlardır.”*⁵⁸⁶ Hz. Abbas’ın ilk zamanlarda Müslüman olduğuna dair benzer rivayetler peşi sıra söz konusu eserlerde geçmekle birlikte Hz. Abbas’ın Bedir Savaşı’nda esir düştükten sonra Müslüman olduğuna dair rivayetler de mevcuttur.⁵⁸⁷

Görülmektedir ki ilk dönem İslâm tarihi kaynakları Hz. Abbas’ın ilk zamanlarda Müslüman olduğunu, yapılan savaşa kerhen çıkarıldığını aktarmakla beraber ikinci bir ihtimal olarak ise Bedir Harbi’nden sonra Müslüman olduğu bilgisini vermektedir. Bununla birlikte Hz. Abbas’ın, hicretten önce daha ilk zamanlarda İslâm’ı kabul ettiğine, Resûlullah’ın (sav) yanında olduğuna, Hz. Peygamber’in (sav) onu Mekke’de kendisine istihbarat sağlaması için vazifelendirdiğine dair kuvvetli nakillerin mevcut olduğu zikredilmektedir.⁵⁸⁸ Dolayısıyla Watt’ın fikir yürüterek Hz. Abbas’ın savaşa katılması sebebiyle müşrik olduğu düşüncesine varmak, rivayetlere müracaat edildiğinde yerinde olmayan bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Abbas’ın başlangıcından itibaren İslâm dini üzerine olması Watt’ın Hz. Meymûne ile yapılan izdivacı temellendirdiği sebepleri külliye değiştircektir. Zira Watt, Hz. Peygamber’in (sav) Hz. Meymûne ile izdivacının temel sebebi olarak Hz. Abbas’ı yanına çekmek ve verdiği mücadelenin bir neferi olmasını sağlamak olduğunu iddia etmektedir. Watt burada, Hz. Abbas’ın daha önceden İslâm’ı seçmiş olma ihtimalini de göz ardı etmeksizin temkinli davranarak sözlerine “veya” ifadesini eklemek suretiyle bunun, Hz. Abbas’ın bağlılığının kuvvetlendirilmesine yönelik bir teşebbüs olabileceğine de değinmektedir.⁵⁸⁹ Tüm bunlara ek olarak Watt, Hz. Abbas’ın, yeğenin iktidarı ele geçirmesine karşı beklenti içine girmesinde Mekkelilerden daha fazla sebebe sahip olduğunu zikretmektedir.⁵⁹⁰ Watt’ın bu yaklaşımına göre, söz konusu izdivaca Resûlullah’tan (sav) ziyade Hz. Abbas’ın istekli olmasını beklemek daha doğru bir çıkarım olabilirdi. Watt, Hz. Abbas’ın söz konusu beklentisini fark eden Hz. Peygamber’in (sav), amcasından yana herhangi bir endişe duymasına lüzum kalmadığını fark edince onun bu tutumuna karşı iyi niyet

⁵⁸⁶ İbn Hişâm, s. 301; İbn Sa’d, Cilt: 4, ss. 9, 36; Taberî, Cilt: 2, s. 450.

⁵⁸⁷ İbn Sa’d, Cilt: 4, ss. 13, 15.

⁵⁸⁸ İbn Hişâm, s. 203; İbn Sa’d, Cilt: 4, s. 7-8; Diyanet İslâm Ansiklopedisi, “Abbas”, ss. 16-17; Mustafa Ağırman, “Mekke Müşrikleriyle İlişkiler”, **İslam Tarihi ve Medeniyeti- Hz. Peygamber (sas) Dönemi**, (Ed. Mehmet Şeker), Cilt: 1, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 380, 392, 393.

⁵⁸⁹ Watt, Madina, s. 60; Watt, Medine, s. 87; Watt, Madina, s. 288; Watt, Medine, s. 334.

⁵⁹⁰ Watt, Devlet Adamı, s. 228.

tezahürü olarak Hz. Meymûne ile evlenmeyi talep ettiğini iddia etmektedir.⁵⁹¹

Watt, Hz. Meymûne ile evliliğin Hz. Abbas'ı kazanma yolundaki faydasını eserinin birkaç yerinde vurgulamaktadır. Bu faydayı 'Mekkelilerin Kazanılması' başlığını verdiği kısımda sarf etmekte ve tarih olarak 630 yılında gerçekleşen Mekke'nin fethi akabinde zikretmektedir.⁵⁹² Watt'ın bu ifadeleri, Hz. Abbas'ın Mekke'nin fethine kadar Müslüman olmadığına inandığını gösteren bir delildir.

Resûlullah'ın Hz. Meymûne ile izdivâcının amcasıyla ilişkilerini güçlendirme üzerine dayandığı fikri, aralarındaki zaten var olan akrabalık bağı ve Hz. Abbas'ın Müslüman olması göz önüne alındığında sağlam bir mesnedi içermemektedir. Kaldı ki Watt eserinde Hz. Peygamber'in (sav) evlenebileceği hanımların kimler olduğunu Ahzâb 50. âyet bağlamında irdelerken Hz. Meymûne'yi "kendisini Resûlullah'a (sav) hibe eden kadınlar" kategorisinde zikretmektedir.⁵⁹³ İbn Hişâm Hz. Meymûne'nin kendisini Resûlullah'a hibe ettiğini ve buna müteakip Ahzâb suresinin 50. âyetinin indiğini rivayet etmektedir.⁵⁹⁴ İlk dönem İslâm tarihi eserlerinde de buna dair rivayetler mevcuttur.⁵⁹⁵ Dolayısıyla buradan Resûlullah'ın (sav) değil Hz. Meymûne'nin evlenmek istediği ve Resûlullah'ın (sav) ise bunu kabul ettiği sonucu çıkmaktadır.

3.2.14. Reyhâne bint Zeyd

Watt, İbn Sa'd ve Taberî'den naklederek Hz. Reyhâne'nin Beni Nâdir Yahudilerinden olduğunu belirtmekle birlikte onun Beni Kureyza ile ele geçirilerek esir edildiğini zikretmektedir. Bunun neticesinde onun, 5/ 627 senesinde Hz. Muhammed'in (sav) cariyesi konumunda olduğunu ve bu statüyü muhafaza ettiğini nakletmektedir. Hz. Reyhâne 10/ 632 yılında Hz. Peygamber'den (sav) evvel vefat etmiştir.⁵⁹⁶

Watt, eserinde Hz. Reyhâne'yi Hz. Meymûne'den sonra zikretmektedir.

⁵⁹¹ Watt, Devlet Adamı, s. 228.

⁵⁹² Watt, Madina, s. 70; Watt, Medine, s. 97.

⁵⁹³ Watt, Madina, s. 394; Watt, Medine, s. 448.

⁵⁹⁴ İbn Hişâm, ss. 662-663.

⁵⁹⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 132; Taberî, Cilt: 11, s. 511; İbn Kesir, Tefsir, Cilt: 6, s. 444; İbn Hacer, İsâbe, Cilt: 8, s. 323.

⁵⁹⁶ Watt, Madina, s. 397; Watt, Medine, s. 451.

Watt'ın kaydettiği izdivaç tarihlerinden hareketle onun Hz. Meymûne'nin, Resûlullah'ın (sav) son hanımı olduğunu bildiği aşıkardır. Ancak buna rağmen neden Hz. Reyhâne'yi en sonda zikretmeyi uygun gördüğü müphem kalmaktadır. Onun cariyeye statüsünde değerlendirildiği hasebiyle böyle bir çıkarımda bulunmak pek yerinde olmayacaktır. Zira Watt, Hz. Mâriye'yi de cariyeye statüsünde değerlendirmektedir. Eğer öyle olsaydı iki hanımı peş peşe zikretmesi gerekirdi.

Watt, Resûlullah'ın (sav) Reyhâne ile birlikteliğinin nasıl olduğuna ayrıntılı değinmeyi gerekli görmemiş, yalnızca onun esir alındığına ve cariyeye statüsünde Resûlullah (sav) ile birlikte olduğuna değinmekle yetinmiştir. Ayrıca o, Resûlullah'ın (sav) kimlerle evlenebileceğine dair âyeti incelerken Hz. Reyhâne'yi “köleler-cariyeler” yani “savaşta esir alınanlar” kategorisinde değerlendirmiştir.⁵⁹⁷ Watt, Resûlullah'ın (sav), Hz. Safiye'de olduğu gibi Hz. Reyhâne ile de siyasî sâikler doğrultusunda birliktelik kurduğunu zikretmektedir.⁵⁹⁸ Ancak o, bu birliktelikten elde edilen herhangi bir siyasî kazanıma veya veriye değinmemektedir.

İbn Sa'd, Vâkıdî ve Taberî Hz. Reyhâne'nin Nadir Yahudilerinden olduğunu ancak onun Kureyza'dan bir adamla evli olması sebebiyle Kureyza ile yapılan gazve neticesinde esir düştüğünü nakletmektedir.⁵⁹⁹ Watt'ın Hz. Reyhâne'nin Nadir'den olmasına rağmen hangi sebeple Kureyza kabilesi ile esir düştüğünü belirtmemesi konuyu müphem bırakırken İbn Sa'd'ın bu rivayeti, meseleye açıklık getirmektedir. Öte yandan İbn Sa'd ve Taberî izdivacın hicri 6. yılda gerçekleştiğini naklederken Watt bu tarihi hicretten 5 yıl sonra olarak kaydetmiştir.⁶⁰⁰ Ancak bu bilgiyi verirken eserinin dipnotunda bu iki kaynaktan yararlandığını belirtmesine rağmen izdivaç tarihini onlardan farklı olarak zikretmesi, uyumsuzluk teşkil etmektedir.

İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında, Hz. Reyhâne'nin azat edilip edilmediği hususundaki rivayetler iki varyanta sahiptir. Bu rivayetlerden beşi, Hz. Reyhâne'nin azat edildiğini söylerken yalnızca ikisi, azat edilmediğini belirtmektedir.⁶⁰¹ Taberî de azat edildiği

⁵⁹⁷ Bu konu teizn içeriğinde daha önce detaylıca anlatılmıştır, bakınız “3.1. Hz. Peygamber'in (sav) İzdivaçları ve Hanımları” başlığı. Watt, Madina, s. 393; Watt, Medine, s. 447.

⁵⁹⁸ Watt, Madina, s. 288; Watt, Medine, s. 334.

⁵⁹⁹ Vakıdî, Cilt: 2, s. 520; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 125; Taberî, Cilt: 2, s. 592.

⁶⁰⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 126; Taberî, Cilt: 11, s. 596.

⁶⁰¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 125-127.

rivayetleri esas almaktadır.⁶⁰² Buna ek olarak İbn Sa‘d, ilim ehlinin Hz. Reyhâne’nin azat edildiği konusunda hem fikir olduğunu nakletmektedir.⁶⁰³ Ancak Watt’ın bu rivayetlerden azınlıkta olanı tercih ettiği ve farklı rivayetlerin varlığından söz etmediği görülmektedir. Watt, her ne kadar onun azat edilmediğini iddia etse ve bu konuda herhangi bir tartışmaya girmese de Resûlullah’ın (sav), Hz. Reyhâne’ye azat edilmeyi isteyip istemediğine dair etmiş olduğu teklifi zikretmesi yerinde olurdu. Öyle ki kaynakların aktarımına göre Hz. Reyhâne, cariye olarak kalmayı tercih etmiştir.⁶⁰⁴

Watt, Resûlullah’ın (sav) bazı hanımları için “kendi dininde kalmayı tercih etti” veya “Müslüman oldu” gibi belirtmelerde bulunurken Yahudi olmasına rağmen Hz. Reyhâne için böyle bir bilgiye yer vermemektedir. Hâlbuki Hz. Mâriye’nin Resûlullah’ın câriyesi olmasına rağmen kendi dini yani Hristiyanlık üzerine kaldığı hususunu vurgulamada ısrarcı olmuştu. Hz. Reyhâne İslâm ile şefarlenenlerdendir.⁶⁰⁵ O Vedâ haccı dönüşünde Resûlullah’tan (sav) önce vefat etmiştir.⁶⁰⁶ Vedâ haccı 10/632 yılında vukû bulmuştur. Dolayısı ile Hz. Reyhâne de bu tarihten sonra vefat etmiştir. Bu bilgiler Watt’ın aktardığı bilgiler ile muvafakat içindedir.

---

⁶⁰² Taberî, Cilt: 11, s. 596.

⁶⁰³ İbn Sa‘d, Cilt: 10, s. 127.

⁶⁰⁴ Vakıdî, Cilt: 2, s. 521; İbn Sa‘d, Cilt: 10, s. 127; Taberî, Cilt: 2, s. 592.

⁶⁰⁵ Vakıdî, Cilt: 2, s. 520; İbn Sa‘d, Cilt: 10, ss. 126-127; Taberî, Cilt: 2, s. 592.

⁶⁰⁶ İbn Sa‘d, Cilt: 10, s. 126; Taberî, Cilt: 11, s. 596.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

WATT'IN HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) MEDİNE YAHUDİLERİ İLE İLİŞKİLERİ HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

4.1.HZ. PEYGAMBER'İN (SAV) MEDİNE YAHUDİLERİ İLE MÜNÂSEBETLERİ

4.1.1. Yahudiler ile İlk Temaslar

Watt, kitabının çeşitli bölümlerinde Yahudilerden sık sık bahsetmekle birlikte “Yahudilerle İlişkiler” adını verdiği bölümde onlara müstakil bir yer ayırmıştır. Bu kısımda önce Hz. Peygamber’in (sav) Yahudilerle kurduğu ilk temastan sonrasında ise onlarla yapılan fikrî ve fiziki mücadelelerden bahsetmektedir.⁶⁰⁷ Watt’ın fikrî mücadelelerden kastı Kur’ân’ın Yahudilere dair ifadeleri ve Müslümanların bu dinin geçerliliğini kaybettiği yönündeki fikri kabul ettirme çabasıdır. Fiziki mücadelelerden kasıt ise Yahudilerin muhasara edilerek Medine’den çıkarılmasıdır. Watt’ın tematik olarak kaleme aldığı *Hz. Muahmmmed Medine’de* adlı eserinde Yahudilere dair ayrı bir bölüm yazmasının hicretten sonra temelleri atılan yeni şehir devletiyle güçlenen Müslümanların, Yahudilerle ilişkilerinin nasıl şekillendiğini daha detaylı bir şekilde ele almak için olduğu söylenebilir.

Watt bu bölümde öncelikle Medine’de bulunan Yahudi gruplarının isimlerini zikretmekte ve onların Medine şehri üzerindeki hakimiyetlerini ve etkinliklerini anlamaya çalışmaktadır. Yahudiliğin de semâvi dinlerden biri olduğu fikrinden hareketle Watt, Resûlullah’ın (sav) Yahudilerden olumlu anlamda beklentilerinin olabileceğini söylemektedir. Ona göre, Resûlullah’ın (sav) beklentisi karşılandığı takdirde Yahudilerin şehirdeki hakimiyeti, onun tasavvur ettiği amaçların önünü açan ve kolaylaştıran bir etkiye sahip olacaktı ancak durum Resûlullah’ın (sav) umduğu gibi olmamıştı.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁷ Watt, Medina, s. 192; Watt, Medine, s. 229.

⁶⁰⁸ Watt, Medina, s. 195; Watt, Medine, s. 233.

Resûlullah (sav) Medine'ye hicret ettiğinde Medine'de üç büyük Yahudi kabilesi bulunmaktaydı. Bu kabileler Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kurayza'dır. Beni Kaynuka kuyumculuk ile geçimini temin ederken Beni Nadir ziraatla meşgul olmakta, Beni Kurayza ise deri işlemeciliği ile hayatını idame ettirmekteydi.⁶⁰⁹ Sahip oldukları iktisâdi zenginlik ve Araplar üstündeki idari etkileri sebebiyle Medine siyasetinde söz sahibiydiler⁶¹⁰ ve şehrin nüfusunun neredeyse yüzde ellisini Yahudiler oluşturmaktaydı.⁶¹¹ Medine'de bu üç kabilenin dışında Benî İkrime, Benî Sa'lebe, Benî Mahmer, Benî Zeyd, Benî Behdel, Benî Avf ve Benî Kusays gibi başka Yahudi kabileleri bulunmaktaydı.⁶¹² Bunun dışında kalan Arap asıllı diğer kabileler ise Evs ve Hazreç'ti. Söz konusu iki kabile arasında yıllarca süren savaşlar meydana gelmiş ve hicretten biraz öncesine kadar bu savaşlar vukû bulmaya devam etmişti.⁶¹³ Durumdan muzdarip olan Medinelilerin, buna bir son verebilmek için kendi aralarında bir devlet reisi seçmeye karar verdikleri ve bu kişinin Hazreç kabilesinden Abdullah b. Ubey⁶¹⁴ olduğu rivayet edilmektedir.⁶¹⁵ Bu isim, Beni Kaynuka ile ittifak içinde olması sebebiyle kaynaklarda sık sık gündeme gelmektedir. Watt, Yahudilerin ancak Abdullah b. Ubey'in ittifakı ile kayda değer bir çoğunluğa ulaşabildiklerini aksi takdirde münferit olarak bir tehdit oluşturmadıklarına dikkat çekerek Resûlullah'ın (sav) bu sebeple Abdullah b. Ubey'in desteğini elde etme gayreti içinde olduğunu ifade etmektedir.⁶¹⁶

4.1.2. Yahudiler Özelinde Medine Sözleşmesi (Vesikası)

⁶⁰⁹ Sami b. Abdullah b. Ahmed el-Mağlus, **Siyer Atlası**, çev. Abdullah Karakaş, 2. Baskı, Siyer Yayınları, İstanbul, 2011, s. 183.

⁶¹⁰ Hamidullah, İslâm Peygamberi, s. 572; Nuh Arslantaş, "Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, Cilt: 1, s. 507.

⁶¹¹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 570.

⁶¹² Arslantaş, "Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler", s. 507.

⁶¹³ İbn Hişâm, ss. 132, 261; Taberi, Cilt: 2, s. 303.

⁶¹⁴ Abdullah b. Ubey, Müslümanlar arasında fitne çıkarmakla meşhur bir münafıktır. Tarih perdesinde onu, ensar ve muhacirin arasını kızıştırmaya çalışanlardan ve ifk hâdisesinde Hz. Aişe'ye iftira atanlardan biri olarak görmekteyiz. Kaynuka bahsinde Abdullah b. Ubey'e daha detaylı değinilecektir. Bkz. Talat Koçyiğit, "Abdullâh b. Übeyy b. Selûl", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, Cilt: 1, ss. 139-140.

⁶¹⁵ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 177.

⁶¹⁶ Watt, Medina, s. 195; Watt, Medine, s. 233.

Müslümanların Yahudilerle geniş çaplı münasebetlerinin hicretten sonra başladığı nakledilmektedir.⁶¹⁷ Resûlullah'ın (sav) Medine'ye geldiğinde gerçekleştirdiği ilk icraatlardan biri, toplumun huzur içinde yaşayabilmesi amacıyla Medine'de yaşayan tüm grupları ilgilendiren "Medine Vesikası" adıyla meşhur olan antlaşmayı yürürlüğe koymasıdır.⁶¹⁸ Watt, "Medine Vesikası" adlı kısımda bu sözleşmeye yer vermiş ve İbn İshâk'ın metnini, maddeleriyle birlikte detaylıca ele almıştır.⁶¹⁹ Belgenin genel olarak sahih kabul edildiğini söylemekle birlikte Yahudiler ile ilgili maddeler hakkında bazı yorumlarda bulunmuştur.⁶²⁰

Söz konusu vesikada Yahudi kabilelerinin isimlerinin tek tek geçip geçmediği konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Muhammed Hamidullah, Yahudi kabilelerinin vesikada zahiren zikredilmediklerini, müttefik oldukları Arap kabileler ile birlikte anılarak sahip oldukları hakların beyan edildiğini ifade etmektedir.⁶²¹ Watt da bu üç büyük Yahudi kabilesi olan Beni Kaynuka, Beni Nâdir ve Beni Kurayza'nın isimlerinin vesikada açık bir şekilde geçmemesine taaccub etmekle birlikte Yahudileri kendi adlarıyla değil yaşadıkları bölgedeki Arap kabilelerinin çatısı altında gösterilmelerini anlamlı bularak konuyu izâh etmeye çalışmaktadır. Watt, Beni Nadir ve Kurayza'nın, Evs ve Sa'lebe Yahudileri arasında sayıldığını söyleyerek yaklaşımı örneklendirmektedir.⁶²²

Watt'ın ileri sürdüğü ikinci bir tartışma konusu vardır ki o da özellikle Yahudiler ile ilgili maddelerin, vesikaya Bedir'den önce mi yoksa sonra mı yazıldığı hususudur.⁶²³ Bu tartışmalar, Yahudilere karşı gerçekleştirilen saldırılarda hangi tarafın haklı olduğunu belirlemede önemli kıstaslar oluşturacaktır. Eğer ki antlaşma Bedir'den önce gerçekleşmişse Yahudilerin yaptıkları aşırılıklara ve sözleşmeyi ihlal etmelerine karşı Müslümanların onlara gösterdikleri muameleler siyasi bir gereklilik olarak algılanabilecektir. Ancak antlaşmanın Bedir'den sonra yapıldığı kabul edilecek olursa (ki antlaşmanın Bedir'den sonra yapıldığını savunan görüşler, Beni Kurayza'nın

⁶¹⁷ Arslantaş, "Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler", s. 505.

⁶¹⁸ Arslantaş, "Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler", s. 508.

⁶¹⁹ Watt, Medina, s. 221; Watt, Medine, s. 261.

⁶²⁰ Watt, Medina, s. 225-226; Watt, Medine, s. 266-267.

⁶²¹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 194.

⁶²² Watt, Medina, s. 226; Watt, Medine, s. 267.

⁶²³ Watt, Medina, ss. 226-227; Watt, Medine, ss. 266-267.

Medine’den çıkarıldıktan sonra Medine’de kalan diğer Yahudi gruplarıyla söz konusu antlaşmanın yapıldığı fikrini doğurmaktadır.⁶²⁴) bu durumda Müslümanların Yahudilere karşı havadan nem kapacak şekilde düşmanlık besledikleri ve savaşlarını da haksız gerekçelerle gerçekleştirdikleri düşünülecektir.

Watt, Yahudilerle yapılan antlaşmanın Bedir’den önce ve sonra yapılmış olma ihtimallerini eserinde değerlendirmiştir.⁶²⁵ Bu değerlendirmelerin hepsinde “eğer öyle ise” demek suretiyle tartışmaların ihtimaller dahilinde olduğunu belirtmiş ancak kesin bir dille kendi kabulünü dile getirmemiştir. Fakat ileride ele alınacak konuların Watt’ın fikri konusunda ip uçları vereceğini düşünüyoruz.

Watt, Yahudilerle ilgili maddelere dair Vâkıdî’ ve İbn Hişâm’da geçen rivayetlere kısaca değinmekte ve Vâkıdî’nin naklettiği sözleşme maddelerinden ikisine eserinde yer vermektedir. Watt, bunlardan birinin ‘Yahudilerin, Resûlullah’a (sav) karşı düşmanlık yapanları hiçbir koşulda desteklemeyecekleri’ şartını taşıdığını söylerken diğer maddenin ise “Ne onun yanında ne de karşısında durmayacakları” şeklinde olduğunu kaydetmektedir. Buna ek olarak bu belgeyi, Beni Kurayza’yı temsilen Ka’b b. Esed’in mühürlediğini ve Beni Kurayza’nın söz konusu muâhedeye ihanet edene kadar Müslümanların bu antlaşmaya sadık kaldıklarını Vâkıdî’den aktarmaktadır. İbn İshâk’ın da benzer bir sözleşmeden bahsettiğini söylemekte ancak eserde herhangi bir belgenin varlığından söz edilmediğini iddia etmektedir. Watt böyle bir antlaşmanın hiç yapılmadığı yönünde şüphe taşımakta ve bu rivayetlerin nakil döneminde oluşturulmuş olabileceği fikrini savunmaktadır.⁶²⁶

Watt’ın bu iddiası, asırlar boyunca oluşan İslâmî literatürde belirtilen bilgilere ve nitekim günümüzde konuyla ilgili İslâm dünyasında ve batıda yapılmış çalışmaların sonuçlarına uymadığı için ve ileri sürdüğü iddialara tatminkâr şekilde mesnet sunamadığı için üzerinde durulacak kadar değerli değildir.⁶²⁷ Bu konuda yapılan en kapsamlı çalışmalardan birinin *el-Vesâik'us-Siyâsiyye* adlı eser olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu eserde, vesika detaylı bir şekilde tahkik edilmekte ve

⁶²⁴ Watt, Medina, s. 227; Watt, Medine, s. 268.

⁶²⁵ Watt, Medina, ss. 226-228; Watt, Medine, ss. 266-268.

⁶²⁶ Watt, Medina, s. 196; Watt, Medine, s. 234.

⁶²⁷ Muhammed Hamidullah, *el-Vesâik'us-Siyâsiyye* adlı eseri, Medine Vesikasını detaylıca ele almaktadır. Muhammed Hamidullah, **el- Vesâiku's Siyâsiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri**, çev. Vecdi Akyüz, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 42; Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 195; Arslantaş, “Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler”, s. 508.

sahihliği delillendirilmektedir. Muhammed Hamidullah, söz konusu vesikanın, İslâm Devleti'nin yazılı anayasası olduğunu ve metnin bir bütün halinde günümüze kadar ulaştığını sevinerek muştulamaktadır. Bu anayasanın, sadece İslâm Devleti'nin ilk anayasası olma özelliği taşımadığını aynı zamanda o zamana kadar kâinatta kurulmuş bir devletin va'zettiği ilk yazılı anayasa olduğunun da altını çizmektedir. Hamidullah, *el-Vesâik'us-Siyasiyye* adlı kitabında vesikayı (1) numarası ile yayınladığını ve metni İbn Hişâm, Ebu 'Ubeyd ve İbn Ebi Hayseme'nin eserlerinde bulunan haliyle tahkik ettiğini ifade etmektedir. Metni, 52 maddeye ayırmanın mümkün olduğunu ifade eden Hamidullah, 24 ve 47. maddeler arasındaki hükümlerin, Yahudilerle ilgili hususları ihtiva ettiğini belirtmektedir.⁶²⁸

Hamidullah'ın yaklaşımına göre Resûlullah (sav) Medine'ye ilk geldiğinde yaptığı antlaşmaya Yahudiler müttefikleriyle dahil edilmiştir. Özellikle de 16. madde *“Herkes adalet götürülmesi ve karşılıklı yardım esasına dayanmak üzere Yahudilerin bu siyasi teşkilata girebilmeleri için açık bir kapı bırakıldığı”* nakledilmektedir.⁶²⁹ Yahudilerle ilgili detaylı maddelerin ise -ki bu maddeler onların iktisadi ve siyasi hegemonyalarını sınırlayıcı niteliklere sahipti- Bedir'in hemen ardından ortaya konulduğu ve Yahudilerin, Müslümanların gücünü fark etmeleri üzerine böyle bir antlaşmaya dahil olduklarını zikretmektedir. Hamidullah, *“Yahudilerle yapılan bu antlaşmanın, sadece asıl anayasanın genişletilmesinden ibaret olduğunu”* söylemektedir.⁶³⁰ Dolayısıyla Watt'ın, antlaşmanın nakil sürecinde oluşturulduğuna dair iddiası yalnızca bir varsayımdan ibarettir. Çünkü hicretten hemen sonra kapsayıcı bir sözleşmenin yapıldığı va'zedilmekte ve bunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Sonrasında vukû bulan hadiselerden ders çıkartarak bu sözleşmeye, süreç içerisinde yeni maddelerin eklenmiş olması, her devlette yaşanabilecek durumlardandır.

Yine de Watt'ın bahsettiği iki eserden yani İbn İshâk ve Vâkıdî'nin konuya nasıl değindiğini ele almak gerekirse İbn İshâk, eserinde sözleşme metnine detaylıca yer vermekte ve söz konusu muâhedenin muhacir, ensar ve Yahudileri kapsadığını, dolayısıyla Yahudiler ile de saldırmazlık sözleşmesi yapıldığını açıkça belirtmektedir. İbn İshâk'ta geçen Yahudilerle ilgili maddelerin özetle şu minvalde olduğu söylenebilir: Rivayete göre, Hz. Peygamber (sav) devletin başkanı, lideri olarak kabul

⁶²⁸ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 189.

⁶²⁹ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 191.

⁶³⁰ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 195.

edilecek, Yahudiler Resûlullah'a (sav) tâbi oldukları taktirde onlara karşı yardımlar esirgenmeyecek, onlara sahip çıkılacak ve herhangi bir baskı altında olmadan dinlerini diledikleri gibi yaşayabileceklerdir. Bu maddelere ek olarak ise harp sırasında Yahudilerin, maddi harcamalarda Müslümanlar ile birlikte hareket etmeleri gerektiği rivayet edilmektedir.⁶³¹

Vâkıdî, Resûlullah'ın (sav) Medine'de muhatab olduğu halkın farklı kabilelerden oluştuğunu, bu nedenle onun, herkesi bir araya toplayarak bir antlaşma yapmak istediğini nakletmektedir.⁶³² Resûlullah'ın (sav) diğer kabilelerle beraber Yahudiler ile de sulh yaptığını ve her sülaleyi müttefikleriyle birleştiren bir antlaşma imzaladığını aktarmaktadır. Antlaşma şartlarından biri, kabilelerin, Resûlullah'a (sav) düşmanlık yapanlara yardım etmemeleri gerektiği yönündedir.⁶³³

Watt'ın tartıştığı konu şöyle özetlenebilir: Yahudiler, Hz. Muhammed'i (sav) bir peygamber olarak kabul etmemekteydiler. Hâl böyle iken hem uzak bir şehirden gelen hem de inanmadıkları bir adama bir anda nasıl teslim olabileceklerdi? Buna anlam veremeyen Watt, Resûlullah'ın (sav) Medine'ye gelir gelmez diğer Müslümanlarla böyle bir antlaşma yapmış olabileceğini ancak Yahudilerin onu kabul etmeyeceğini dolayısıyla bu maddelerin ve metnin sonradan nakil sürecindeyken oluşturulmuş olabileceğini iddia etmektedir. Watt her ne kadar antlaşma şartlarının sıradan olduğunu ve bu sebeple böyle bir muâhedenin yapılmış olma ihtimalini dillendirse de yine de antlaşmanın Yahudilere düşmanlık besleyen bazı kimseler tarafından oluşturulmuş (uydurulmuş) olabileceği varsayımında bulunmaktadır.⁶³⁴ Watt şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Vâkıdî'nin iki kaynağı vardır, birisi Selime kabilesinden şair Ka'b bin Mâlik'in torunu; öteki ise Kurayza'ya mensup bir adamın, kabilenin teslimi sırasında, çocuk olduğu için ölümden kurtulan Müslüman oğlu, Muhammed bin Ka'b'dır (ö. 735-738/117-120); Selime, Yahudilere düşman olduğu ve din değiştirenler de genelde ayrıldıkları gruba karşı acımasız davrandıkları için, her ikisinin de konuyu Kurayza'nın aleyhinde olabildiğince kullanmak için gerekçeleri vardır.”⁶³⁵

⁶³¹ İbn Hişâm, ss. 232-233.

⁶³² Vâkıdî, Cilt: 1, s. 184.

⁶³³ Vâkıdî, Cilt: 1, s. 176.

⁶³⁴ Watt, Medina, s. 198; Watt, Medine, s. 235.

⁶³⁵ Watt, Medina, s. 196; Watt, Medine, s. 234.

Watt, bu iddialarına herhangi bir dayanak getirmemekle birlikte öne sürdüğü varsayımlar ile İslâm tarihi açısından önemli niteliklere sahip kişilere dair suçlayıcı ithamlarda bulunmuştur. Zira bahsi geçen kişilerden Muhammed b. Ka'b, Watt'ın dediği gibi Kurayza kabilesinden bir adamın oğludur ve İslâm dinini seçmiştir.⁶³⁶ Ancak Yahudilere düşman olduğuna dair bir delil olmadığı gibi din değiştirdiği için kendi grubuna karşı acımasız davrandığına dair bir rivayete ulaşamamıştır.

Watt aynı zamanda, Ka'b b. Mâlik'in torunu diye bir zattan bahsetmiş ancak bu zatın adını açıkça zikretmemekle birlikte bir genelleme yaparak Selime sülalesinin, Yahudilere karşı olan düşmanlığına dikkat çekmiş ve sülalenin düşmanlığını bir kişinin rivayetine hasretmiştir. Dolayısıyla bu da zayıf bir varsayımdan ibarettir. Zira sülalesinin düşman olmasına bakarak o şahsın tüm kişilik özelliklerini ve ahlaki değerlerini göz ardı edip böyle bir ithamda bulunmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Nihayetinde bu gibi mesnetsiz iddialara, fikir yürütmelere dayanarak Yahudilerle ile yapılan antlaşmanın nakil sürecinde oluşturulduğunu iddia etmek muhaldir.

Şu husus da gözden kaçırılmamalıdır ki Medine'nin toplum yapısı oldukça karışıktı ve hem Yahudiler hem de Araplar arasında devamlı tartışmalar çıkıyor; toplumun her kesimini rahatsız edecek huzursuzluk ortamı oluşuyordu. Herkesin kabulünü kazanmış, şehrin temsilciliğini yapacak bir idareci ya da sorumlunun olmaması bu gibi durumları çözümsüz bırakıyordu. Dolayısıyla Medine halkının bundan muzdarip olduğu zikredilmektedir.⁶³⁷ Bahsi geçen rivayetlerle birlikte makul bir çıkarım yapılacak olursa toplumsal huzuru sağlama ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı şehirde yaşayanların birlik olması en doğru girişimdir. Dolayısıyla dışarıdan biri olan Resûlullah'ın (sav), bunu sağlayabilmek için birlik ve dayanışma ruhuyla hareket etmenin gerekliliğini anlatarak Medine halkını ikna ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Watt da antlaşma şartlarının sıradan olduğunu ve bu sebeple böyle bir muâhedenin yapılmış olma ihtimalini dillendirmektedir.⁶³⁸ Watt'ın bu yorumu, Medine Vesikası hakkında kaleme alınan güncel araştırmaların bu sözleşmeyi bir "saldırmazlık antlaşması" olarak telakki etmesiyle ilişkilendirilebilir. Öyle ki sözleşmeye katılan Medine halkı, huzur içinde yaşamak amacıyla bu maddeleri kabul etmiş ve farklı dinden olanlar kendi hukuk kurallarına göre yaşayabilecekleri için itiraz

⁶³⁶ İbn Sa'd, Cilt: 7, s. 420.

⁶³⁷ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 571.

⁶³⁸ Watt, Medina, s. 198; Watt, Medine, s. 235.

etmelerini gerektirecek bir durum söz konusu olmamıştır. Nitekim Hz. Muhammed'i (sav) siyasi ya da dini bir lider olarak kabul etmekten ziyade antlaşma şartlarının makul olmasından katılım sağladıklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla farklı etnik grupların bir arada bulunduğu bir devletin imzaladığı bu ilk vesikanın, toplumsal sözleşmesi niteliğinde olduğu ancak İslâm'ın sonradan uyguladığı zimmet sözleşmesinden ise farklılık arz ettiği ifade edilmektedir.⁶³⁹

Watt, Yahudilerin Medine'de yaşadıkları gerekçesiyle yapılan sözleşmenin içeriğine dahil edilmiş olsalar bile onlardan sadece antlaşmanın 16. maddesinde⁶⁴⁰ bahsedilmiş olabileceğini söylemekte ve bu maddenin varlığını üç sebebi zikrederek delillendirmektedir. Bunlardan biri, Vâkıdî'nin eserinde geçen "Hz. Peygamber (sav), her kabileyi müttefikleriyle birleştirdi" ifadesinin bu maddenin geçerliliğini teyit ediyor olmasıdır. İkinci olarak Watt, Hz. Ebu Bekir'in, Kaynuka kabilesinden Finhas adında bir adamla yaşadığı münakaşada, "Eğer sizinle bizim aramızda antlaşma olmasaydı, kafalarınızı keserdim"⁶⁴¹ diye söylemesinin böyle bir antlaşma maddesinin olduğunu kanıtladığını ifade etmektedir. Üçüncü olarak ise Watt, Uhud Savaşı'nda Yahudilerin Müslümanların yanında yer almalarını, "Savaş çıktığında kabileler ve müttefikleri, harbe katılarak Müslümanların safında olmalı" maddesinin bir gereği olarak vukû bulduğunu ifade etmektedir. Zira Yahudiler Abdullah b. Ubey'in müttefikiydiler. Dolayısıyla Watt, bahsi geçen durumların maddenin sahihliğini teyit

⁶³⁹ Taha Akyol, **Medine'den Lozan'a**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 16-18.

⁶⁴⁰ Watt'ın İbn İshak'tan alarak eserinde zikrettiği 16. madde şudur: "*Yahudilerden her kim bize tabi olursa, mü'minlere kötülük yapmadığı ve mü'minlere karşı diğerlerine yardım etmediği sürece, Mü'minlerle, (aynı) yardım ve desteğe nail olacaktır.*"

⁶⁴¹ İbn Hişâm'da geçen hadiseyi kısaca zikredecek olursak, bu vâkıda Hz. Ebu Bekir, Finhas'a hitab ederek onu İslâm'a davet etmiş ve Yahudi âlimlerinden olduğu söylenen bu zata, hakikati yani Resûlullah'ın (sav) Allah'ın elçisi olduğunu gayet iyi bildiğini ve bu bilginin onların kutsal kitabında da yer aldığını söyleyerek hâlâ iman etmiyor olmalarına hayıflanmıştır. Finhas, onun bu sözlerine karşılık olarak kendilerinin zengin olduklarını ve Allah'a ihtiyacı olmadıklarını aksine Allah'ın fakirliği sebebiyle kendilerine ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Onun, Allah Teâlâ hakkında ileri geri konuşması Hz. Ebu Bekir'in çok hiddetlendirmiş ve "Şayet bizimle sizin aranızda yapıla gelmiş bir ahid olmasaydı, elbette başını vururdum" sözlerini sarfetmesine sebep olmuştur. Rivayette, Hz. Ebu Bekir'in Finhas'a tokat attığı da nakledilmektedir. Resûlullah'a (sav) gelerek durumdan şikayetçi olan Finhas'ın Allah Teâlâ hakkında söylediği sözleri inkâr etmesi üzerine Âl-i İmrân suresi 181. ayetin indiği rivayet edilmektedir: "*Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz*" diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların (bu) dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: *Tadın o yakıcı azabı!*" Bu âyet ile Hz. Ebu Bekir'in haklılığı teyit edilmiş olup Yahudi'nin kizbi ortaya çıkarılmıştır. İbn Hişâm, s. 263.

eder mahiyette olduğunu söylemektedir.⁶⁴² Görülmektedir ki Watt, her ne kadar 16. maddenin, antlaşmanın ilk yapıldığı andan itibaren vesikada var olduğuna inansa ve bunu teyit etse de Yahudiler ile ilgili diğer maddelerin, daha sonradan nakil sürecinde eklendiğini iddia etmektedir. İddiasını temellendirdiği varsayımlar yukarıda zikredilmiş olup bu çıkarımların gerçeği yansıtmadığı izah edilmiştir.

Watt aynı zamanda Müslümanların Medine'ye geldikleri andan itibaren Yahudilerden nasıl kurtulabileceklerini düşünmeye başladıklarına dair bazı iddialarda bulunmaktadır.⁶⁴³ Watt'ın tüm bu iddiaları, Yahudiler ile yapılan savaşlarda Müslümanları haksız göstermeye çalıştığı fikrini uyandırmaktadır. Zira o, İslâmî kaynaklarda savaş sebebi olarak, Yahudilerin antlaşmaya ihanet etmelerinin gösterildiğini bilmektedir. Dolayısıyla böyle bir antlaşmanın Yahudileri kapsamadığını ve bu rivayetlerin nakil sürecinde Yahudileri haksız göstermek için kaynaklara eklenmiş olabileceği varsayımında bulunması, onun Müslümanların diğer dinlere karşı taassup içinde olduğu fikrini benimsediğini düşündürmektedir.

Watt, bu iddialarının yanı sıra eserinde dipnota eklediğimiz âyetlere⁶⁴⁴ yer vererek Yahudilerden bazı grupların İslâm'ı seçtiğini ifade etmekte ve örnek olarak Kaynuka kabilesinden Abdullah b. Selâm'ın adını zikretmektedir.⁶⁴⁵ Watt her ne kadar Yahudilerin kendi şehirlerine gelen bir yabancıyı kabul etmelerinin ve onunla hemen sözleşme yapmış olmalarının güçlüğü üzerinde dursa da kaynaklarda geçen bu rivayete yer vermesi kendi öne sürdüğü fikre aykırı durumların da olduğunu yani Yahudi olmasına rağmen bazı kimselerin İslâm'ı seçtiğini, seçebildiğini göstermektedir. Bu durum ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında verilen antlaşma metninin, aşama aşama değil hepsinin aynı zamanda yapıldığını düşündürebilecek bir etkiye sahip olduğunu da göstermektedir.

---

⁶⁴² Watt, Madina, s. 196; Watt, Medine, s. 234.

⁶⁴³ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 247.

⁶⁴⁴ “Ehl-i kitap'tan öyleleri vardır ki hem Allah'a hem size indirilene hem de kendilerine indirilmiş olana inanırlar, Allah'a karşı saygı duyup Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesap görmekte çok çabuktur.” Âl-i İmrân, 3/199; “Hepsi bir değildir: Ehl-i kitap'tan öyle bir topluluk var ki, geceleri ibadete durup Allah'ın âyetlerini okur, secdeye kapanırlar. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler ve hayırlarda yarışırırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir.” Âl-i İmrân, 3/113-114.

⁶⁴⁵ Watt, Madina, s. 197; Watt, Medine, s. 235.

Abdullah b. Selâm'ın ve ailesinin İslâm'ı seçmesi oldukça önemlidir, zira o, daha Kuba'dayken Resûlullah'ı (sav) görmüş ve ona iman etmiştir. Ve asıl önemli olan hususlardan biri ise onun, Yahudi âlimlerinden ve onların lideri konumunda olmasıdır.⁶⁴⁶ Bu durum onun Tevrat'tan edindiği bilgilerle beklenen peygamberin geldiğine kanaat ettikten sonra iman ettiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin peygamberleri tanıdıkları şöyle anlatılmaktadır: *“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanurlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.”*⁶⁴⁷ Bu âyet, Yahudilerin ve Hristiyanların bilhassa âlimlerinin, peygamberleri kendi öz oğulları gibi tanıdığına vurgu yapmakla beraber onların, kıskanç ve inatçı olmaları sebebiyle gerçeği sakladıklarını ifade etmektedir.⁶⁴⁸ Watt, Kur'ân'ın ifadelerini gözden kaçırmayarak *“Yahudilere yapılan sayısız çağrının hemen hepsinde, onların çağrılara karşı çıkacağıının beklendiği ima edilmektedir”* demektedir.⁶⁴⁹

Yahudîler hakikati bildikleri halde gizlemekle beraber kendi topluluklarından İslâm'ı seçenleri şiddetli bir şekilde tahkir etmişler ve o zamana kadar itibar gösterdikleri kimselere ağır hakaretler etmişlerdir. Yahudiler içinde saygın, muteber bir âlim olarak kabul edilen ve kendisine değer verilen Abdullah b. Selâm'ın, Müslüman olduğunu açıkladıktan sonra kendi kavmi tarafından aşağılanıp kınanması da bu tutumun bir örneğidir. Zira o, Müslüman olduğunu açıklamadan önce Resûlullah'tan (sav) kendi itibarına dair Yahudilere soru sormasını istemiştir. Yahudiler, onun içlerindeki en bilgili kişi olduğunu ve ona tabi olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak Abdullah b. Selâm o anda ortaya çıkarak Müslüman olduğunu açıklayınca hepsi onu yalanlamaya başlamışlardır.⁶⁵⁰

Burada Yahudilerin İslâm ile münasebetlerini daha iyi anlayabilmek için

---

⁶⁴⁶ İbn Sa'd, Cilt: 5, s. 377; İbn Hişâm, s. 262. Aynı zamanda Abdullah b. Selâm ile Üseyd b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Sa'lebe b. Saye adlı Yahudiler de Müslüman olmuşlardır. Bunu duyan Yahudilerin, onlar için “Muhammed'e yalnızca şerhlerimiz inandı, iman etti. Eğer ki onlar kendilerinden hayır beklenen kimseler olsalardı atalarının dinine sırt çevirmez ve başkasının dinine tabi olmazlardı” dediği ve bunun üzerine Âl-i İmrân 113-114 âyetlerinin nâzil olduğu rivayet edilmektedir.

⁶⁴⁷ Bakara, 2/146.

⁶⁴⁸ “Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrâhim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümlerlik bahşettik.” Nisa, 4/24;

⁶⁴⁹ Watt, Madina, s. 197; Watt, Medine, s. 235.

⁶⁵⁰ İbn Sa'd, Cilt: 5, ss. 377-378.

Yahudi tarihini ve psikolojisini iyi bilmek gerekmektedir. Zira Yahudi tarihi ve kültürünün teşekkül ettirdiği Yahudi karakterinin, seçilmişlik anlayışı ve tarihi süreçte devamlı hakir görülme duygusu sebebiyle ırkçı, bozguncu, entrikacı, kinci, intikamcı, dünyacı, isyankâr, döneke gibi karakter niteliklerine sahip bir kavim olduğu söylenmektedir.⁶⁵¹ Dolayısıyla gerçeği bilmelerine rağmen inatlarından ve zikredilen diğer vasıflarından ötürü Hz. Peygamber’i (sav) kabul etmemeleri, gelen peygamber hakkında içten içe bazı endişelerinin olmadığı anlamına gelmeyecektir. Zira onlar, gelen peygamberin hakimiyet kuracağını öngördüklerinden Allah’ın ona savaş için müsaade vermesinden önce kendilerini güvenceye almak istemiş ve bu sebeple zahiren bu antlaşmaya sıcak bakmış olabilirler. İçlerinde taşıdıkları gerçek niyetleri ise süreç içinde ortaya çıkmış; antlaşmaya sâdik kalmayıp müşrikleri gizliden gizliye desteklemeleri sebebiyle Yahudi kabilelerinin Medine’den çıkarılması söz konusu olmuştur.⁶⁵²

4.2. YAHUDİLERİN MEDİNE’DEN ÇIKARILMASINA DAİR WATT’IN YAKLAŞIMI

Watt, eserinde Yahudilere dair Kur’ân âyetlerinden çıkarılacak sonuçları zikrettikten sonra bu âyetlerin, Müslümanların Yahudilere karşı süreç içinde değişen tutumlarını destekleyecek şekilde düzenlendiği yorumunu yapmaktadır.⁶⁵³ Watt bu kısımda âyetleri açık bir şekilde zikretmemiş yalnızca âyetten çıkarılabilecek sonucu ifade etmekle yetinmiştir. Bununla beraber Resûlullah’ın (sav) Yahudiler ile savaş gibi kanlı bir yol izlemeden önce onlarla uzlaşmaya çalıştığını dile getirmektedir. Yine iki dinin de aynı ilah tarafından gönderildiğini bazı uygulamalardaki benzerlikleri de ortaya koyarak anlatmaya gayret ettiğini ifade etmektedir.⁶⁵⁴ Ancak bu durumun

⁶⁵¹ Süleyman Sayar, “Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, Bursa, 2000, ss. 323-324.

⁶⁵² Arslantaş, “Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler”, ss. 508-509.

⁶⁵³ Watt, Madina, s. 208; Watt, Medine, s. 247.

⁶⁵⁴ Watt’ın değindiği benzerlikler şunlardır: Varaka’nın da söylediği Musa’ya ve diğer peygamberlere gelen “nâmûs-u ekber” in Hz. Peygamber’e (sav) de gelmiş olması, Müslümanların cuma namazı kılmaları ve o gün dinlenme günü olması Yahudilerin Şabat’ı olan cuma günü gün batımından cumartesi gününe kadar dinlenmeye çekilmeleridir. En belirgin benzerliklerden biri de kıblenin iki

onların İslâm'a yakınlaşmasına değil aksine kendi dinlerini üstün tutup İslâm'ı tahkir etmelerine neden olduğunu belirten Watt konuya dair şunları söylemektedir:

*“Hz. Muhammed özünde Yahudilerin ellerindeki vahiyle aynı olan vahiyler aldığını iddia ettiği sürece, onlar güçlü konumda oluyorlardı; bu nedenle ya benzerlikleri kabul ederek Hz. Muhammed'i destekleyecekler ya da farklılıklara dikkat çekerek onun davasını engelleyeceklerdi.”*⁶⁵⁵

Yahudilerin ikinci mefhumu seçerek hareket ettiğini söyleyen Watt, bunun neticesinde Resûlullah'ın (sav) yeni bir yol izlediğini ve onlara karşı tavrının değiştiğini belirtir. Böylece kible dahil Yahudilerle olan tüm benzerliklerin vahiy ile değiştirilmesi söz konusu olmuş ve artık Yahudilere karşı uygulanan uzlaşma temelli politika yerini mücadelecî bir yaklaşıma bırakmıştır.⁶⁵⁶

Tabi ki burada kiblenin Yahudilerden beklenen destek gelmediği için değiştiği yorumunu yapmak yanlış olacaktır. Zira Resûlullah'ın (sav) kible yönü olarak Kâbe'yi arzuladığı aşağıda zikredilen âyetle sabit olmakla⁶⁵⁷ birlikte kible değişim âyetinin namaz sırasında geldiğine dair rivayetler⁶⁵⁸ dikkate alındığında bunun sistemli bir düşünce ile gerçekleştiği fikri doğru olmayacaktır. Ancak kiblenin Aksa'ya doğru olmasının Yahudileri şımarttığı yönündeki çıkarımlar da bir gerçektir. Zira kiblenin değişmesinin ardından Hz. Peygamber'e (sav) gelerek kendi kibleleri olan Mescid-i Aksa'ya döndüğü taktirde ona tabi olup iman edeceklerini vaat etmişlerdir.⁶⁵⁹ Ancak bu onların alaycı tavırlarından ve Resûlullah'a (sav) gelen vahyin itibarını zedeleme gayretinden başka bir şey değildir.

---

din için de Kudüs olmasıdır. Yine Kefaret Günü'nde tutulan orucun Müslümanların Aşure Günü orucuyla aynı zaman diliminde tutulması bu benzerliklerden biridir. Ehl-i kitabın yiyeceklerinden yenebileceği ve kadınlarıyla evlenilebileceğinin Maide suresi 5. âyetle sabitlendiği zikredilmektedir. *“...Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar - mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir...”* hükmünün konması gibi hususların iki din arasındaki benzerliği ortaya koyan unsurlar olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Watt, Madina, ss. 198-199; Watt, Medine, ss. 236-238.

⁶⁵⁵ Watt, Madina, s. 204; Watt, Medine, s. 242.

⁶⁵⁶ Watt, Madina, ss. 204, 206; Watt, Medine, ss. 242, 244.

⁶⁵⁷ İbn Hişâm, s. 258.

⁶⁵⁸ H. Ahmed Sezikli, “Mescid-i Kibleteyn”, **DİA**, TDV Yayınları, Ankara, 2004, Cilt: 29, ss. 278-279; Tahsin Koçyiğit, “Hicret Sonrası Medine’de İlk Durumlar ve Yeni Düzen Kurulmasına Yönelik Faaliyetler”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, Cilt: 1, s. 321.

⁶⁵⁹ İbn Hişâm, s. 258; Taberi, Câmi‘u'l-Beyân, Cilt: 2, s. 524.

Kıblenin, Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Harâm'a çevrilmesine yönelik inen âyet Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

*“Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.”*⁶⁶⁰

Kıblenin Mescid-i Harâm'a çevrilmesinin Yahudiler ile Müslümanlar arasında uzun yıllar sürecek anlaşmazlıkların, hasmâne tutumların ve mükâfahaların vukû bulmasına neden olduğunu belirten Watt, çıkan anlaşmazlıkların kaynağına bakılmaksızın hepsini tek bir çatı altında değerlendirmek yerine, olayların zûhur sebeplerine göre sınıflandırmanın daha uygun olacağını söylemektedir.⁶⁶¹ Bunun yanı sıra Watt, tüm bu hadiselerin Bedir harbinden önce Müslümanların Yahudilere karşı benimsediği düşüncelerden kaynaklı olup olamayacağını tartışmaktadır. Bu hususa dikkat çeken Watt, iki grup arasında yaşanan bütün hâdiselerin nedenini sorgulanırken Müslümanların Yahudilerden kurtulma ve onlara boyun eğdirme politikası izleyip izlemediklerinin incelenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.⁶⁶²

Watt'ın bu varsayımıyla bir nevi kendi kendine tezata düştüğünü söyleyebiliriz. Zira o, ilk başta da değinildiği gibi Hz. Peygamber'in (sav), Yahudiler ile ünsiyet kurabilmek için onlara karşı fazlasıyla tavizkar davrandığını ve iki din arasındaki benzerliklerle bu yakınlığı sağlamaya çalıştığını ifade etmekteydi. Ancak Yahudiler hakkında âyetler nazil olmasına ve bu âyetlerde Yahudilere karşı uyarılar yapılmakla birlikte ders çıkarmaları için önceden yaptıkları hatalı davranışlara da yer verilmesine rağmen onlar bundan ders çıkarmayarak bu ayetleri bir meydan okuma olarak algılamış ve düşmanca tavırlarını artık aşikâr etmeye başlamışlardı.⁶⁶³ Kaldı ki Watt,

⁶⁶⁰ Bakara, 2/144.

⁶⁶¹ Watt, Madina, s. 208; Watt, Medine, s. 247.

⁶⁶² Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 247.

⁶⁶³ Yahudiler hakkında çok sayıda âyet nazil olmuştur. Bu âyetler kimi zaman davet çağrısına yönelik iken kimi zaman tehdit içeren, isteseler de istemeseler de hakikatı saklayamayacaklarını bildiren ve yaptıkları hataları yüzlerine vurucu özelliğe sahip âyetler olmuşlardır. Bakara, 2/51, 54, 92, 87; Ârâf, 7/138-9, 148; Tevbe, 9/30-31; Âl-i İmrân, 3/24, 94, 181; Nisâ, 4/48; Mâide, 5/18, 70; Cuma, 62/5; Mü'min, 40/56. Bu gibi âyetler ve daha fazlasında bu konular işlenmektedir. Sayar, “Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”, ss. 316-317.

kaynaklar ışığında bu bilgiye ulaşmakta ve gözlemlerini şu sözlerle ifade etmektedir.

“Hz. Muhammed'in vermeye hazır olduğu tavizlere ve kendi dinini Yahudilerinkine benzer şekilde gösterme çabalarına rağmen, Yahudiler, zaman ilerledikçe, ona karşı daha dostane bir tutum takınmadılar. Aksine, ona düşman oldular ve Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiaları aleyhinde eleştiriler yaptılar... Zira konunun siyasi bir yönü vardır ve bu yön de tahmin edileceği üzere, önemlidir. Hz. Muhammed planını gerçekleştirdiği takdirde, Yahudiler üstün güç olma şansına sahip olamayacaklardı.”⁶⁶⁴

Dolayısıyla Watt'ın bu ifadelerine yer verirken Yahudilerin daha Bedir'den önce Medine'den çıkarılmalarının tasarlandığı fikrinin incelenmesi gerektiği üzerinde durması bir çelişki doğurmaktadır. Ancak bu iddianın çok da tutulur bir yanı yoktur zira Hz. Peygamber (sav) Medine'ye girişinden itibaren Watt'ın da değindiği gibi Yahudiler ile olumlu münasebetler kurmuş ve onlarla hoşnutluk ve barış içerisinde bir yaşam sürmek adına ticari ve hukuki antlaşmalara imza atmıştır. Evvelce de zikredildiği gibi bu antlaşmanın, aynı coğrafyayı paylaşan milletlerin huzur içinde yaşaması maksadıyla içerisinde bazı özel maddeleri barındıran bir metin olması yönünden dünya siyasi tarihinde bir ilk olduğu defaatle vurgulanmıştır.⁶⁶⁵

Watt'ın bakış açısı ile bakıldığında bir devlet adamı olan Hz. Peygamber'in (sav), siyasi otoriteyi kurma ve tehdit oluşmasını engellenme niyetiyle Yahudileri Medine'den çıkarmayı aklından geçirdiğini iddia etmek şaşırtıcı değildir. Zira Watt, Hz. Peygamber'i (sav) belirli kurallarla intizamı sağlayarak toplumda esenlik ve huzur ortamını oluşturmak üzere gönderilen bir elçi olarak değil, onu siyasî anlamda sağlam bir otorite kurmaya çalışan ve hakimiyet alanını genişletmeyi amaçlayan bir yönetici, lider olarak görmektedir.⁶⁶⁶ Ancak unutulmamalıdır ki, İslâm barış manasına gelmektedir ve bunun Medine dönemindeki ilk örneklerinden biri olarak Resûlullah'ın (sav) Medine'ye gider gitmez Evs ve Hazreç kabileleri arasında yıllardır devam etmekte olan husumeti gidermeye yönelik verdiği mücadele gösterilebilir.⁶⁶⁷ Bununla birlikte Yahudiler ile geliştirilecek ilişkilerde barışın korunmasını sağlamak amacıyla

⁶⁶⁴ Watt, Madina, s. 201; Watt, Medine, ss. 239-240.

⁶⁶⁵ Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, s. 189.

⁶⁶⁶ Watt, Devlet Adamı, ss. 113-114.

⁶⁶⁷ Ahmet Özel, “Hz. Peygamber'in (sav) Yöneticilik Misyonu”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, Cilt: 1, s. 676.

daha önce bahsedildiği gibi barış temelli bir yazılı antlaşma imzalanmıştır.

İslâm dininde hükümler tedrici olarak gelmiştir ve bu yöntemle insanların yeni dine hem alışmaları hem de koyulan hükümleri sindirmeleri daha kolay olmuştur.⁶⁶⁸ Tebliği yapılırken zorlama yolu değil sevdirecek, kolaylaştırarak kalpleri İslâm'a ısındırma yaklaşımı izlenmiştir.⁶⁶⁹ Elbette Resûlullah'ın (sav) ehl-i kitab olan Yahudilere İslâm'ı anlatarak onların ebedi kurtuluşa ermelerini arzu ettiğini ve güçlerini birleştirerek İslâm'ın yayılmasına hizmet etmelerine yönelik bir niyetinin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Resûlullah'ın (sav) bu çağrısına karşı kendilerinin seçilmiş olduklarına dair inançları ve gelecek peygamberin kendi içlerinden çıkması yönündeki kabulleri sebebiyle Yahudilerin çoğu bu durumu kabullenememişlerdir.⁶⁷⁰ Hem din hem de ırk ayrımı gözeterek Resûlullah'a (sav) karşı düşmanca tavır içine girmişler, müşriklerle bir olarak Medine'de kurulmak istenen huzur ortamına aykırı hareket etmişlerdir.⁶⁷¹ Bu tavırlarında ısrarcı olmaları ileride değineceğimiz sonuçları doğurmuştur. Halbuki İslâm'ın öğretileri, bilhassa gayri müslimler ile yürütülecek iç politikaya dair yapılan düzenlemeler incelendiğinde görülecektir farklı milletlerden ve dinlerden insanların bir arada huzur ve güven içinde yaşayabilmesi için hem âyetlerde hem de hadislerde belirleyici hükümler konmuştur.⁶⁷² Dolayısıyla Yahudi olmaları sebebiyle daha ilk günlerden onları Medine'den çıkarmaya yönelik bir amaçları olduğunu söylemek İslâm'ın bu husustaki hassasiyetini görmezden gelmek olur. Kaldı ki Hz. Peygamber'in (sav) antlaşmalara aykırı hareket eden Yahudilere ve diğer Arap kabilelerine yönelik aldığı tedbirler, Enfâl suresi 56 ve 57. ayette belirtildiği gibi onların barışı bozmasından kaynaklıdır

⁶⁶⁸ İbrahim Canan, "Resûlullah'ta "Muhababa Göre Hareket" ve "Tedric" Prensipleri", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1995, Sayı: 12, ss. 7-9.

⁶⁶⁹ Bu yaklaşım Âl-i İmrân suresinin 159. ayetinde şöyle geçmektedir: "*Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.*" Ayrıca bu hususa yönelik şu ayetler de örnek olarak verilebilir: "*Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onların üstünde egemen bir zorba değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, Allah onu en büyük azapla cezalandırır.*" Gâşiye 88/ 21-2

⁶⁷⁰ Mâide 5/18; İbn Hişâm, s. 239.

⁶⁷¹ Özel, "Hz. Peygamber'in (sav) Yöneticilik Misyonu", s. 681.

⁶⁷² Mehmet Mahfuz Söylemez, "İlk Dönem İslâm Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, 2010, ss. 99-124.

ve buna asla müsamaha gösterilmeyeceğini idrak etmeleri için ihtarlar bulunmaktadır.⁶⁷³

Gerçekleşen olayların aslının ne olduğuna değinilmeden geçilemeyecek derece de önem arz ettiğini ifade eden Watt, Müslümanların Yahudilere karşı olan davranışlarının hakiki niyetine vakıf olabilmek için bu sebeplerin iyi anlaşılmasının elzem olduğu üzerinde durmaktadır.⁶⁷⁴

4.2.1. Beni Kaynuka Muhasarası

Watt, İbni Hişâm, Vâkidî ve Taberî'yi dipnotunda zikrederek Müslümanlar ile Yahudiler arasında meydana gelen olaylar içerisinde ilk dikkat çekici vâkıanın Kaynuka Yahudileriyle olan hadiseler olduğunu belirtmektedir. Kaynaklarda geçtiği üzere vakıayı nakleden Watt, söz konusu hadisenin, Müslümanların on beş gün süreyle Kaynuka Yahudilerini kuşatmaları ve sonrasında Yahudileri yurtlarından sürgün etmeleri neticesinde nihayete erdiğini aktarmaktadır.⁶⁷⁵ Watt'ın da belirttiği gibi Müslümanlar ile Yahudileri karşı karşıya getiren ilk olayda Kaynuka Yahudileri başı çekmektedir. Bundan öncesinde iki grup arasında her ne kadar fikrî denebilecek tartışmalar⁶⁷⁶ yaşanmış olsa da kanlı bıçaklı ilk karşılaşma, Kaynuka Yahudilerinin toplumun huzurunu kaçıran gayr-ı ahlâki fiilleri neticesinde vukû bulmuştur.⁶⁷⁷ İleride bu hadiseler, ilk dönem İslâm tarihi kaynakları ve Watt'ın anlatımlarıyla paralel olarak inceleneceği için ertelemeyi daha uygun görüyoruz.

Watt, Hz. Muhammed'in (sav) Bedir savaşından döndüğü vakit Yahudilere Bedir'i işaret ederek yaptığı ikaza değinmektedir. Resûlullah (sav) Mekkelilerin kendilerine yönelik nâzil olan âyetlere kulak asmamaları üzerine başlarına gelen âkıbeti misâl vererek Bedir savaşında sayıları Müslümanlardan daha fazla olmasına

---

⁶⁷³ “Allah katında canlıların en kötüsü, inkâr eden ve bir daha da imana gelmeyenlerdir. Kendileriyle ahidleşme yapıldığı halde, her defasında Allah'tan korkmadan yaptıkları antlaşmayı bozanlardır, harp esnasında eline düşerlerse onlara geridekilere ibret olacak şekilde davran ki, belki akıllarını başlarına devşirirler.” (Enfâl, 8/55-57)

⁶⁷⁴ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 247.

⁶⁷⁵ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 247.

⁶⁷⁶ İbn Hişâm, ss. 257-260.

⁶⁷⁷ İbn Hişâm, s. 259; Vâkidî, Cilt: 1, s. 176; Taberî, Cilt: 2, s. 479.

rağmen hüsrana uğradıklarını ve büyük zâyîât yaşadıklarını hatırlatmış ve bu yolla Yahudilere hitaben yapmış olduğu çağrışı tekrarlamıştır. Yahudiler aşikâr olan bu durumu görmelerine rağmen sonlarının Mekkelilere benzeyeceğine dair herhangi bir endişe taşımadıkları gibi İslam davetine olumlu bir yanıt da vermemiş, Hz. Peygamber'in (sav) yolundan gitmeye hevesli olmamışlardır. Watt, tüm bu ikazlara rağmen aradan çok kısa bir zaman bile geçmeden Kaynuka hâdisesinin cereyan ettiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁸

Watt'ın değindiği bu hâdise İbn Hişâm, Taberî ve Vâkıdî'de aynı lafızlar ile geçmektedir. Hz. Muhammed'in (sav) hâdisede anlatıldığı üzere kendi vazifesi olan elçilik görevini gerçekleştirmek maksadıyla Bedir'de elde edilen zaferin hemen ardından bilhassa bu zaferin Allah'ın yardımı olduğunu vurgulayarak Yahudileri bir kez daha şu sözler ile kendi yoluna davet etmiştir: *“Ey Yahudi topluluğu Allah'tan korkun ki Kureyş'in başına gelen felaketin bir benzeri sizin başınıza da gelsin.”*⁶⁷⁹ Bu davet bir nevi sert uyarı içermekle birlikte, şefkat belirtileri de göstermektedir. Zira Hz. Peygamber (sav) onlara “bizden korkun” dememiş, “Allah'tan korkun” demiştir. Başlarına böyle bir felaket gelmesini istemediğini ve bundan üzüntü duyacağını ifade etmeye çalışmıştır. Bu uyarı bir tehdit olmaktan ziyade kurtuluş için bir davettir.

Sonrasında Hz. Peygamber (sav) Yahudilere şu şekilde seslenmeye devam etmiştir: *“Müslüman olun. Çünkü siz, benim bir peygamber, bir elçi olduğumu biliyorsunuz. Kendi kitabınızda da bunu buluyorsunuz. Allah da size bu hususta bir sorumluluk yüklemiştir.”* Resûlullah'ın (sav) bu ifadelerle onların kitaplarında elçi olarak gönderileceğine dair karineler olduğuna ve savaştığında galip geleceğine dair bir ibare bulunduğuna dikkat çekmesi, Bedir'den dönüşte böyle bir davette bulunmasını daha iyi açıklar niteliktedir.⁶⁸⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber (sav) Yahudilerin kitabında geçen peygamber tasvirinin kendisi olduğunu söylemekte ve onların da bunun farkında olduklarını ancak bilseler de bunu beyan etmekten kaçındıklarını ifade etmektedir. Yahudiler kendi topluluklarından olmayan bir elçiyi

⁶⁷⁸ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 247.

⁶⁷⁹ İbn Hişâm, s. 259; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 176; Taberî, Cilt: 2, s. 479.

⁶⁸⁰ Hamidullah, Tevrat'ta geçen bu kısma eserinde detaylıca yer vermiştir. Bkz. Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, ss. 575-576.

benimsemek istemiyorlardı ve onun gönderilen bir resul olduğu hakkında ne olumsuz ne de olumlu bir şey söylemekten kaçınıyorlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber'e karşı *"Ya Muhammed! Elde ettiğin zafer seni mağrur etmesin. Sen cahil, savaşmasını bilmeyen bir kavmi mağlup etmişsin. Vallahi biz savaşçıyız. Eğer bizimle savaşacak olsaydın, bizim gibilerle asla savaşmamış olduğumu öğrenecektin"*⁶⁸¹ şeklinde cevap vererek aslında hem kendi kitaplarında gâlip bir peygamberin geleceğini inkâr edemiyorlardı hem de peygamberin kendi kavimlerinden olmaması sebebiyle onun söylediğini ikrar etmiyorlardı. Ancak kazanılan zaferi itibarsızlaştırmakla beraber gerçekleşmesi oldukça zor olan bir galibiyeti görmezden gelmeye çalışıyorlardı. Buradan çıkaracağımız sonuç şudur ki Resûlullah'ın (sav) tüm gayretine, davetine ve hakikat kendi kutsal kitaplarında geçmesine rağmen onlar, inatları sebebiyle toplumda huzursuzluk çıkarmaya ve Müslümanlara karşı müşriklerle bir olmaya devam etmişlerdir. Bunun neticesinde onlara karşı yaptırımlar uygulanmak durumunda kalmıştır.

Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki gerilimi tırmandıran vâkıa Yahudilerin Müslüman bir kadına karşı kurdukları gayr-i ahlâkî tuzaktır. Watt'ın aktarımına göre, Müslüman bir kadın, Yahudilerin bulunduğu Kaynuka çarşısında bir işinden ötürü oturmaktayken aynı ortamda bulunan Yahudilerden birisi, kadının giysisini sıkıştırmıştı. Bunun farkına varamayan kadın ayağa kalkmak istediğinde mahrem bölgelerinin bir kısmı teşhir oldu. Bu olaya bizzat şahitlik eden Müslüman bir adam Yahudi'nin yapmış olduğu hareketin art niyet taşıdığını anlamakla birlikte adamın bunun üstüne bir de kahkaha atmasını hakaret sayarak Yahudi'yi o anda öldürdü. Bunu gören Yahudi adamın arkadaşları, intikam alma niyetiyle hiç gecikmeyerek onu da anında öldürdüler. Yahudiler yapmış oldukları davranışlarından ötürü başlarına büyük bir bela alacaklarını, sonuçlarının ağır olacağını ve sonlarının Mekkeliler gibi olacağını düşündüler ki bu olay üzerine kalelerine çekildiler.⁶⁸²

Watt yaşanan olay neticesinde Yahudilerin, Hz. Muhammed (sav) ile yapmış oldukları antlaşmayı bozduklarını ve Hz. Muhammed'in (sav) bu durumu savaş sebebi

---

⁶⁸¹ İbn Hişâm, ss. 259, 369.

⁶⁸² Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 247, 248.

sayarak tüm sülaleyi kendi kalelerinde muhasara altına almak için bir birlik topladığını aktarmaktadır. Hz. Muhammed'in (sav) uygulamış olduğu muhasaranın on beşinci gününde, Yahudilerin müşkül ve çaresiz bir durumda teslim olmak zorunda kaldığını, eşleri ve evlatlarıyla beraber Yesrib'den sürgün edildiklerini nakletmektedir.⁶⁸³

İbn Hişâm, Vâkıdî ve Taberî Kaynuka hâdisesinin yaşanma sebebi olarak yukarıda zikredilen rivayetin aynısını nakletmekte ve muhasaranın da on beş gün sürdüğünü kaydetmektedir.⁶⁸⁴ İbn Sa'd ise gazvenin sebebi olarak Bedir'de elde edilen zaferden sonra Yahudilerin içlerinde sakladıkları kıskanç tutumlarını aşikar ederek antlaşmayı bozduklarını ve Müslümanlara dair yaptıkları yardımı kestiklerini rivayet etmektedir. Bunun akabinde şu ayetin nazil olduğunu nakletmektedir⁶⁸⁵: *"Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmeyiz."*⁶⁸⁶ bu âyet, savaş âdâbını, ahlâkını öğreten bir âyettir. Zira antlaşmayı bozan karşı taraf olmasına rağmen doğrudan hücum emri verilmemiş, antlaşmanın feshedildiği haber verilerek karşı tarafın durumdan haberdar edilmesi vahiy ile emredilmiştir. Burada Watt'ın, İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin rivayetini esas alarak konuya yaklaşmayı tercih ettiğini söylemek mümkündür. Zira Watt, yaşanan olaydan sonra iki grup arasında bazı görüşmelerin gerçekleşmiş olabileceğini varsaymakta ancak bu konuda "Bize bir kayıt ulaşmamıştır" demektedir.⁶⁸⁷ Halbuki zikredilen âyetin varlığı dahi iki taraf arasında bir bildirinin olduğunu göstermektedir.

Zikredilen hadiselerde bazı şahsiyetlerin oynadıkları roller önem arz etmektedir. Bilhassa bu kişilerin Araplardan muhtelif isimler olduğunu söyleyen Watt öne çıkan en önemli ismin Abdullah b. Ubey olduğunu belirtmektedir. İbn Ubey, Kaynuka Yahudilerinin temsilcisi olarak Hz. Muhammed'le (sav) konuşmaya gitmiştir. Fakat sonuç yine Kaynuka'nın Medine'den sürgün edilmesiyle nihayete ermiştir. Bu bilgileri aktaran Watt, Yahudilerin İbn Ubey'e karşı olan inançlarında hayal kırıklığı yaşadığı yorumunu yapmaktadır. Zira onun aktarımına göre Yahudiler,

⁶⁸³ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 248.

⁶⁸⁴ İbn Hişâm, s. 369; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 176; Taberî, Cilt: 2, ss. 479-482.

⁶⁸⁵ İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 25.

⁶⁸⁶ Enfal, 8/58.

⁶⁸⁷ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 248.

İbn Ubey'in siyasi olarak güçlü olduğuna inanıyorlardı ancak görüşmenin olumsuz sonuçlanmasıyla, onların desteğine güvendikleri ve ittifak içinde oldukları İbn Ubey'in Medine'deki etkinliğinin çok az olduğuna şahit oldular ve böylece sürgüne razı olmak zorunda kaldılar.⁶⁸⁸

Sonuç olarak Kaynuka'nın Medine'den sürgüne razı olmak durumunda kaldıklarının beliren Watt, Abdullah b. Ubey'in Hz. Peygamber'e (sav) gelerek müttefikleri olan Kaynuka Yahudilerini bağışlaması yönündeki talebine, eserinde detaylıca yer vermiştir. Watt'ın aktarımına göre olay şöyle gerçekleşmiştir: Abdullah b. Ubey yüz yüze görüşmek üzere Hz. Muhammed'in (sav) yanına gelmiş ve huzuruna çıkma gayesiyle kapıyı haddinden fazla zorlamıştır. Buna karşılık olarak Hz. Muhammed'in (sav) kapısında bulunan nöbetçi, onu duvara itince İbn Ubey'in kafası duvara çarparak yüzü kanamaya başlamıştır. Watt bu durum karşısında İbni Ubey'in, ne intikam almaya yönelik bir tutum sergilediğini ne de tazminat isteme gibi bir durumunun olmadığını belirtmektedir.⁶⁸⁹ Aslında Watt'ın bu yorumu İbn Ubey'in olay karşısında haksız olduğu ya da güçsüzlüğü sebebiyle yaptırım yolu izleyemediği sonucuna ulaşmayı sağlayabilir. Belki de Watt, kaynaklardan edindiği izlenimle Abdullah b. Ubey'i Medine'de kendi sözünü saydıracak bir kimse olarak görüyordu. Ancak İbn Ubey'in âtil kalması ve zikredilen hâdiseden sonra herhangi bir tepki gösteremeyecek pozisyonda olması Watt'ın dikkatini çekmiş olacak ki intikam ya da tazminat girişiminde bulunamamasına değinmiştir.

Watt, Kaynuka muhasarası sırasında Abdullah b. Ubey'le ilgili rivayetlerin ilkinde değinmemiştir. İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin zikrettiği bu ilk rivayet Watt'ın yukarıda aktardığı rivayetin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin naklettiğine göre İbn Ubey, muhasara sırasında Resûlullah'a (sav) gelerek Yahudiler ile savaşmaması için ara buluculuk yapmıştır, öyle ki Kaynuka Yahudileri Hazreç kabilesinin müttefikleriydi ve Abdullah b. Ubey de bu kabilenin lideri konumundaydı. Ancak Resûlullah (sav), onun bu talebine karşı sessiz kalmış ve ısrarcı tavrı karşısında ondan yüz çevirmiştir. Buna rağmen Abdullah b. Ubey'in üçüncü talebinde Resûlullah (sav), "Onlar senindir" diyerek Kaynuka kabilesini bahsi geçen 700 erkek de dahil olmak üzere Medine'den sürülmesini emretmiştir.⁶⁹⁰ Watt eserinde

⁶⁸⁸ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 248.

⁶⁸⁹ Watt, Madina, s. 209; Watt, Medine, s. 248.

⁶⁹⁰ İbn Hişâm, s. 370; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 177.

bu rivayete yer vermeden doğrudan Abdullah bin Ubey'in yaralandığı rivayetti aktarmaktadır. Halbuki kronolojik açıdan ilk önce İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin aktardığı bu hâdise yaşanmış, Resûlullah (sav) sürgün emrini vermiştir. Daha sonra Abdullah b. Ubey, Yahudi müttefiklerinin Medine'den sürülmemesi yönünde Resûlullah (sav) ile tekrar görüşme talep etmiş ancak henüz kendisine müsaade edilmeden huzura çıkmaya çalışınca kapıdaki görevli sahabî (Uveym b. Sâide) tarafından engellenmiştir. Abdullah b. Ubey bu engelleme karşısında hiddetlenerek sahabîyi itince sahabî de onu iterek yaralanmasına sebep olmuştur.⁶⁹¹ Dolayısıyla Müslümanlar tarafından bir zorlama olmaksızın Yahudilerin şehri terk etmeleri istemeden de olsa müttefikleri Abdullah b. Ubey tarafından hızlandırılarak gerçekleşmiştir.

Aslında Watt'ın eserinde verdiği bu rivayetin devamı da vardır fakat Watt rivayetin o kısmını kesmiştir. Bunu hangi amaçla yaptığı düşündürücüdür ancak rivayetin devamında şu bilgiler vardır: Abdullah b. Ubey ile sahabî arasında yaşanan durumdan sonra Yahudiler ona “sana bunu yapan bize neler yapar” diyerek şehri terk etmişlerdir.⁶⁹² Bu Watt'ın rivayetleri eksik aldığı hadiselerden birine örnek verilebilir.

Watt'ın İbn Hişâm ve Vâkıdî'de geçen bu rivayeti aktarmayı atlayarak eserine yalnızca Abdullah b. Ubey'in görüşme talebinde bulunması ve yaralanmasıyla sonuçlanan rivayete yer vermesinin Resûlullah'ın (sav) ara bulucu olarak gelen bir kimseyle görüşmediği hatta kapı görevlisi tarafından darp edilmesine sessiz kaldığı gibi bir düşünceye sebebiyet vereceği gözden kaçmamalıdır. Dolayısıyla Watt'ın böyle bir düşünceyi oluşturmaya temel attığı söylenebilir. Hatta bu hadise karşısında Abdullah b. Ubey'in tazminat talep etmemesi ve intikam almaya çalışmaması Watt'ın dikkatinden kaçmamıştır. Bu ifadelerden Watt'ın bu hadise karşısında Abdullah b. Ubey'in bunlara hakkı olduğunu düşündüğünü anlayabiliriz. Halbuki Abdullah b. Ubey'in böyle bir talepte bulunmamış olmasını hata yaptığının kendisinin de farkında olmasına bağlamak daha makul bir yaklaşım olacaktır.

Watt, Abdullah b. Ubey'in ara bulucu olmakta neden böyle ısrarcı olduğu konusuna değinmemektedir. Ancak şunu söylemek mümkündür ki bu, onun insânî hissiyâtlarla yaptığı bir girişim değildir. Zira o münafıklığı ile meşhur olan bir kimsedir ve buradaki çabasının da şahsi menfaatlerini kaybetme korkusundan kaynaklandığı

---

⁶⁹¹ Vâkıdî, Cilt: 1, s. 178.

⁶⁹² Vâkıdî, Cilt: 1, s. 178.

söylenbilir. Öyle ki Kaynuka kabilesi onun müttfikiydi ve kuyumculuk ile uğraşan bu kabilenin şehirden gitmesi iktisadî anlamda Abdullah b. Ubey'in gücünü kaybetmesine neden olacaktı.

4.2.2. Beni Nadir Gazvesi

İslâm Tarihi kaynaklarının ve Watt'ın aktarımına göre, Beni Nadir Yahudileri Medine'den çıkarılan ikinci kabiledir. Watt, vâkıyanın 625 yılında gerçekleştiğini, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd ise olayın hicri 37. ayda yani 4. yılın başlarında geçtiğini nakletmektedir⁶⁹³ ki bu da miladi olarak yaklaşık 626 yılına tekâbül etmektedir. Watt, bu kabilenin Medine'den çıkarılmasına dair hâdiseyi, İslâm Tarihi kaynaklarında geçtiği gibi anlatmıştır. Her ne kadar bu olaya dair kaynaklarda iki farklı rivayet varsa da Watt, Bi'rîmaûne⁶⁹⁴ hâdisesinde kurtulan sahabînin,⁶⁹⁵ henüz yeni İslâm'a girmiş Beni Âmir kabilesinden iki kişiyi, kendilerine saldıran kişilerden sanarak katletmesi sonucunda Resûlullah'ın Beni Âmir'e ödenecek diyeti talep etmek için Beni Nadir'e gittiği rivayeti tercih etmiştir.⁶⁹⁶

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) diyet ödenirken Yahudilerin diğer Medinelilerden daha fazla miktarda ödeme yapmaları gerektiği fikrine sahip olduğuna dair bir varsayımda bulunmaktadır.⁶⁹⁷ Bu konuda herhangi bir açıklama yapmadan böyle bir varsayımda bulunmak Hz. Peygamber'in (sav) adaletsiz davrandığına dair bir algı oluşturabilir. Oysa kaynaklarda geçmiş diyet uygulamalarında Beni Nadir'in ölümlerine yönelik diyetin tam ödendiği geçerken Kurayza'ninkiler için ise yarım ödendiği rivayet edilmektedir. Buna dair bir vakıya göre Beni Nadir ve Beni Kurayza'nın arasında yukarıdaki sebebe dayalı yaşanan bir anlaşmazlıktan sonra

⁶⁹³ İbn Hişâm, ss. 441-442; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 364; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 53-54; Watt, Madina, s. 211; Watt, Medine, s. 250.

⁶⁹⁴ Âmir b. Sa'saa kabilesinin talebi üzerine İslâm'ı tebliği etmek için gönderilen yaklaşık yetmiş kadar sahabenin şehit edildiği vakıadır. Bkz, Önkol, "Bi'rîmaûne", ss. 195-196.

⁶⁹⁵ Bu sahabînin adı, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'dir.

⁶⁹⁶ İbn Hişâm, ss. 441-442; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 364; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 53-54; Watt, Madina, s. 211; Watt, Medine, s. 250. Diğer rivayet için bkz. Nadir Özkuyumcu, "Nadîr", *DİA*, İstanbul, 2006, Cilt: 32, ss. 275-276.

⁶⁹⁷ Watt, Madina, s. 211; Watt, Medine, s. 250.

Resûlullah'ı hakem kıldıkları ve bunun akabinde bir âyetin⁶⁹⁸ nazil olduğu aktarılmaktadır.⁶⁹⁹ Dolayısıyla Resûlullah'ın (sav) Beni Nadir'in daha fazla ödeme yapmasını istediğine dair varsayımda bulunması yerinde olmayacaktır. Zira buna dair bir hadise yaşanmış, Allah bu konudaki tavrın nasıl olması gerektiğini açıkça emretmiştir. Rivayetlerde Nadirilerin diyeti ödeme konusunda hiçbir isteksizlik göstermedikleri gibi istenilen miktarı hemen vereceklerini bildirdikleri görülmektedir.

İslâm Tarihi kaynaklarına uygun olarak Watt, hadiseyi şöyle nakletmektedir: Hz. Muhammed (sav), onlara konuyu anlatıp diyeti istedikten sonra onlar, yemek hazır edilinceye kadar dinlenmesini söylemiş, Hz. Muhammed (sav) de yanında bulunan kimselerle beraber bir duvara yaslanarak oturup beklemeye koyulmuştur. Yahudiler Hz. Muhammed (sav) için kurmuş olduğu suikast planını yerine getirebilmek adına böyle bir bahaneyle onu tuzağa çekmek istemişlerdi ancak aradan çok kısa bir zaman geçtikten sonra Hz. Muhammed (sav) yanında bulunduğu kimselere hiçbir şey söylemeden oracıktan sessizce uzaklaştı ardından yanındakiler de orayı terk ettiler. Yahudilerin, O'nu öldürmek amacıyla oturduğu duvarın üstünden kaya atmayı planladıklarına dair Resûlullah'a (sav) ilâhi bir uyarı geldiği aktarılmaktadır. Bunun akabinde Hz. Muhammed (sav), Nadirilerin yapmış olduğu bu davranışı karşılıksız bırakmayarak onlara Muhammed b. Mesleme'yi yollamış ve karşı çıkmalarına müsaade etmeyerek on gün içinde Medine'yi terk etmeleri gerektiğini bunu yaptıklarında kendilerine ait olan hurmalıkların hâlâ onlara ait olmasına izin verileceği⁷⁰⁰ aksi taktirde ele geçirilenlerin öldürüleceğini salık vermiştir.⁷⁰¹

Watt burada işlenen suç karşısında verilen cezanın orantısız olduğuna dair bir yorum yapar ve buna ek olarak "ihanetin tasarlandığı konusunda zayıf gerekçelere sığınıldığı anlaşılmaktadır" der. Aynı zamanda olayı doğuran gerekçelerin, günümüz Batı'sı tarafından her ne kadar zayıf gibi gözüксе de dönemin şartlarını da göz önüne

---

⁶⁹⁸ "Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever." Maide, 5/42.

⁶⁹⁹ İbn Hişâm, s. 267.

⁷⁰⁰ Vâkıdî, Cilt: 1, s. 369.

⁷⁰¹ İbn Hişâm, ss. 441-442; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 364; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 53-54; Watt, Madina, s. 211; Watt, Medine, s. 250.

olarak anlamaya çalışır. Watt, Yahudilerin böyle bir tavır takınmalarının sebebini, Müslüman bir grup tarafından öldürülen Kâ'b b. Eşref'in⁷⁰² başına gelenlerden sonra aynı âkıbetin onların da başına geleceği korkusuyla açıklar.⁷⁰³ Nitekim Watt, bu endişe sebebiyle Beni Nadir'in, Hz. Muhammed'e (sav) süikast düzenlemelerinin anlaşılabilir olduğunu söylemekte ve düşmanlıklarından geri kalmayan Nadir Yahudilerinin, Medine'den çıkarılma kararının o günün toplum şartları düşünüldüğünde kaçınılmaz olduğuna kanaat etmektedir.⁷⁰⁴

Anlaşılabileceği üzere Watt ilk önce Nadirilere karşı alınan sürgün kararının ağır bir karar olabileceğini düşünmüş ancak ardından dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak alınan kararın uygunluğu ihtimalini de göz ardı etmemiştir.

Watt, İslâm Tarihi kaynaklarına da mutabık kalarak hadisenin devamını şöyle aktarmaktadır: Her ne kadar Yahudilerden Sellâm b. Mişkem⁷⁰⁵ gibi isimler yaptıkları hata ve ihanet sebebiyle sürgüne razı olsalar da Huyeyy b. Ahtab'ın, Abdullah b. Ubey'in desteğine güvenerek kalelere çekilme taraftarı olduğu kaydedilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in verdiği mühlet dolmuş ancak Yahudilerden herhangi bir cevap gelmemesi onların düşmanca bir tavır içerisine girdikleri kanaatini oluşturmuştur. Onların bu tavrı karşısında Resûlullah, kalelerin muhasara edilmesi emrini vermiştir. On beş gün süren kuşatmada Nadirilerin İbn Ubey'in vaatlerine

---

⁷⁰² Watt eserinde Kâ'b b. Eşref hakkındaki hadiseyi detaylarıyla almaktadır. O, bu konuda hakkında herhangi bir yorum yapmamış, tartışmaya girmemiş ve hadiseyi İslâm Tarihi kaynaklarında rivayet edildiği gibi aktarmıştır. Kâ'b b. Eşref, annesi Nadirilerden olduğu söylenen bir Yahudi'dir. Bedir Gazve'sinden sonra Müslümanların elde ettiği zaferi duyan Kâ'b, bunu kabullenememiş ve Mekke'ye giderek Kureyşliler'i Müslümanlarla savaşmaları hususunda teşvik etmiş, onları galeyana getirmek için etkili şiirler söylemeye başlamıştır. Ebû Süfyan ile birlik kurarak Müslümanların aleyhine söylediği şiirlerle Kureyşliler'in kinini körüklemiştir. Hz. Peygamber'in şairi Hassân b. Sâbit de onun misafir olduğu ev sahiplerine yönelik etkili şiirler kaleme alarak insanların Kâ'b'ı evlerinde misafir etmelerinin önüne geçmiştir. O Medine'ye döndüğünde ise bu düşmanca tavır sebebiyle Müslüman bir grup tarafından bir gece öldürülmüştür. Kaynaklarda onun ölümünün, Yahudiler üzerinde büyük bir tesir bıraktığına yönelik rivayetler kaydedilmiştir. Aynı zamanda bu hadiseden sonra Yahudilerin, Hz. Muhammed (sav) ile antlaşma imzaladıkları nakledilmektedir. Bkz: İbn Hişâm, ss. 371-375; Vâkıdî, Cilt: 1, ss. 184-188; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 28-29.

⁷⁰³ Watt, Madina, s. 211; Watt, Medine, s. 250.

⁷⁰⁴ Watt, Madina, s. 212; Watt, Medine, s. 250.

⁷⁰⁵ Sellâm b. Mişkem'in ismi burada önem arz etmektedir. Zira Yahudiler Resûlullah'ı öldürmek için plan kurarken o da onların yanındaydı ve onları engellemeye çalışmış, onlara yalvararak "Arkadaşlar bunu yapmayın, bugün bana tabi olun bundan sonra isterseniz yine muhalefet edin. Allah'a yemin olsun ki böyle yaparsanız bizim ona ihanet ettiğimiz ve aramızdaki ahdin bozulduğu O'na haber edilir" dediği kaynaklarda kaydedilmektedir. Vâkıdî, Cilt: 1, s. 365; İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 53.

güvenerek gösterdikleri cesaret, onların geçim kaynakları olan hurma bahçelerinin Müslümanlar tarafından tahrip edilmesiyle kırılmış ve İbn Ubey'in onları yüz üstü bıraktığı aşikâr olmuştu. Watt burada şöyle bir yorum yapmaktadır: Yahudiler, gelişen olayların doğurmuş olduğu sonuçlara bakarak farkına vardılar ki Yesrib'teki yerlerini koruyabilseler bile kendileri için en önemli geçim kaynakları olan hurma bahçeleri talan olup gidecekti. Bunu fark eden Yahudiler, Resûlullah'a haber göndererek talebini kabul ettiklerini bildirdiler ancak Resûlullah onlara hiçbir şey almadan Medine'yi terk etmelerine izin verdi.⁷⁰⁶

Vâkıdî teslim olma sürecinde kendi hurmalıklarının kaybına şahit olan Yahudilerin durumunu bir ayet ile izah etmektedir: "Hurma ağaçlarından, herhangi birini kesmeniz veya olduğu gibi bırakmanız hep Allah'ın izniyledir ve O'nun yoldan çıkanları rezil etmesi içindir."⁷⁰⁷ Âyetin sonunda yer alan "O'nun yoldan çıkanları rezil etmesi içindir" kısmı, Nadiroğullarını kastediyor ve kurulan planın gerçekleştiğini de gözler önünde seriyordu.⁷⁰⁸

Sonuç olarak Beni Nadirliler ellerinden hurma bahçeleri de gidince daha fazla kayıp vermemek için sürgüne razı oldular ve 600 develik bir kervanla Medine'yi terk ederek mülklerinin bulunduğu Hayber'e gittiler.⁷⁰⁹ Hiçbir şey almadan gittikleri için savaş mühimmatlarını, ordunun savaştaki giyim kuşamına güç katacak miğferlerini, kılıçlarını ve zırhlarını geride bırakmalarına dair Watt, bu eşyaların hiç şüphesiz Kureyşlilerle ilerleyen süreçte gerçekleşecek olan karşılaşmalarda kullanılmaları için Hz. Muhammed'e (sav) kaldığı yorumunu yapmaktadır.⁷¹⁰

Kaynaklarda da geçtiği gibi Beni Nadir'den kalan eşyalar ganimet cihetinde değerlendirilmiştir. İslâm tarihi kaynaklarına uygun olarak Watt da bilhassa hurmalıkların bir kısmının Muhacirlere taksim edildiğini ve onların, maddi hususlarda Ensar'dan ayrılarak geçimlerini kendilerinin sağlayabilmeleri için önlerinin daha da açıldığını aktarmaktadır.⁷¹¹ Ayrıca bu ganimetlerden Ensar'ın fakirlerinden iki kişiye

⁷⁰⁶ İbn Hişâm, ss. 441-442; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 364; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 53-54; Watt, Madina, s. 212; Watt, Medine, s. 251.

⁷⁰⁷ Haşr, 59/5

⁷⁰⁸ İbn Hişâm, s. 443; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 381.

⁷⁰⁹ İbn Hişâm, s. 442

⁷¹⁰ Watt, Madina, s. 212; Watt, Medine, s. 251.

⁷¹¹ İbn Hişâm, s. 442; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 54-55; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 379; Watt, Madina, s. 212; Watt,

de pay verilmiştir. Watt bu kişilerden sadece Sa'd b. Ubade'nin sülalesinden olan Dücâne'nin adını zikretmektedir.⁷¹² Ancak İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin rivayetlerinde bir kişinin adı daha geçmektedir ki o kişi Sehl b. Huneyf'dir.⁷¹³

Watt, Medine'yi terk eden Beni Nadirlilerin Hz. Muhammed (sav) ile husumetlerinin bitmediğini aksine onların Medine'ye karşı Hayber'de gizli planlar kurmaya devam ettiklerini söyler. Yine onların hicretin beşinci yılında Medine'yi kuşatmak için büyük bir ittifak kurulmasında önemli roller oynadıklarını belirtir. Bu eylemler Medine ve Müslümanlar için büyük bir tehlike oluşturunuyordu ve bu sebepten Watt, Yahudi Ebû Râfi ve Useyr'in Müslümanlar tarafından öldürülmesinin şaşırtıcı olmadığını ifade etmektedir.⁷¹⁴

Sonuç olarak Watt, Beni Kaynuka ve Beni Nadir'in muhasaraya alınma gerekçelerinin -daha önce zikredildiği gibi- gerçek gerekçeler olduğunu ifade etmekte ve bunların yanında başka etkili sebeplerin de bulunduğunu söylemektedir. Bilhassa Yahudilerin Hz. Peygamber'i (sav) sürekli eleştirmeleri sonucunda Müslümanların dini heyecanlarını kaybetmeye mahkûm olma gibi bir riskin de olduğunu ifade ederek bunu önlemeye dair gerekçenin de gazvelerin vukû bulmasında etkili olduğunu söylemektedir.⁷¹⁵

Watt, daha önce de değinildiği gibi Yahudilerin Medine'den çıkarılmasına dair ilk kanaatini açıklarken Müslümanların hicretten hemen sonra bu düşüncüyü içlerinde taşıdıklarını iddia etmişti. Fakat konuyu detaylandırdıktan sonra ise Hz. Peygamber'in (sav) yaptırımlarına hak verir yorumlarda bulunduğu görülmektedir. Aslında buna benzer örneklerin Watt'ın genel tavrını yansıttığını söyleyebiliriz zira onun zaman zaman bazı konularda birbirine tamamen zıt ifadeler kullandığı görülmektedir. Zikredilen iki farklı yaklaşım buna örneklik teşkil eden konulardan biridir. Watt'ın bunu yapma sebebi için birkaç olasılık düşünülebilir. O bazen aklına ilk gelen düşüncüyü dillendirip sonra konuyu tartışarak bir kanaate varmıştır. Bazen de okuyucunun aklında şüphe uyandırarak temkinli olması için bu yöntemi kullandığını söyleyebiliriz. Şu gayet açıktır ki bu gibi çelişkiler yazarın hakikatte hangi fikre sahip olduğuna kanaat etmeyi güçleştirmektedir. Nitekim Watt'ın bunu çeşitli sebeplerden

---

Medine, s. 251.

⁷¹² Watt, Madina, s. 212; Watt, Medine, s. 251.

⁷¹³ İbn Hişâm, s. 442; Vâkıdî, Cilt: 1, s. 379.

⁷¹⁴ Watt, Madina, s. 213; Watt, Medine, s. 251.

⁷¹⁵ Watt, Madina, s. 217; Watt, Medine, s. 256.

ötürü bir yöntem olarak kullanmış olduğunu düşünebiliriz. Bu gibi zıtlıklara bazen yazarın aynı eser kapsamında rastlandığı gibi farklı eserleri arasında da rastlamak mümkündür.

Ebû Râfi'in Öldürülmesi

Watt, kaynaklardaki rivayetleri değerlendirmeye alarak Vâkıdî'nin Ebû Râfi'in öldürülmesine dair yaptığı tarihlendirmeleri sırasıyla 4/626 ve 6/628'e yer vermekte ve bu olaya dair muhtelif rivayetlerin olduğunu aktarmaktadır. Vâkıdî esas aldığı tarihi hicretin 46. ayı olarak belirtmiştir bu da yaklaşık h. 3. yılın sonlarına tekabül etmektedir.⁷¹⁶ Buna ek olarak Vâkıdî, kendisine ulaşan haberlerde hadisenin h. 6. yılda gerçekleştiğine dair bir rivayetin olduğunu da kaydetmektedir.⁷¹⁷ İki rivayet arasında iki yıl gibi bir zaman farkı vardır. Dolayısıyla Watt, yaşanan hadiseler ve yıllar arasında bağlantı kurarak Ebû Râfi'in ne zaman öldürüldüğünü anlamaya çalışmaktadır.

Watt, İbn Hişâm ve Taberî'nin Ebû Râfi'e dair rivayetlere, Medine kuşatmasından (h. 5) ve Kureyza (h. 5) Gazvesi'nden sonra yer vermelerinin dikkat çekici olduğunu söylemekte ve bu tarihi daha mümkün görmektedir. Fakat burada şöyle bir ayrıntı dikkat çekmektedir ki İbn Hişâm'ın Hendek ve Kurayza Gazvesi'nden sonra zikrettiği olay Ebu Râfi'in babası Sellam b. Ebi'l Hukayk'ın öldürüldüğü hadisedir.⁷¹⁸ Gazveler başlıklı başka bir kısımda ise İbn Hişâm, Ebu Râfi'in öldürüldüğü hadiseden bahsetmekte ancak tarihi açıkça zikretmemektedir.⁷¹⁹ Taberî ise ilk önce Vâkıdî'den naklederek h. 4 senesinde Ebû Râfi'in Abdullah b. Atik tarafından öldürüldüğü hadiseye yer vermekte sonra ise İbn İshak'ın rivayetini zikrederek Ebu Râfi'in babası Sellam b. Ebi'l Hukayk'ın öldürüldüğü hadiseyi nakletmektedir.⁷²⁰ Taberî'nin rivayetleri derlediğini söyleyebiliriz. Bundan ayrı olarak Taberî, Sellam b. Ebi'l Hukayk'ın öldürülmesi hadisesini Uhud savaşından önce h. 4 yılında olduğunu kaydetmiştir.⁷²¹ Dolayısıyla Watt'ın burada verdiği bilgiler kaynaklarla tutarlılık göstermemektedir. Zira İbn Hişâm'ın Ebû Râfi'in ölümünden söz

⁷¹⁶ Vâkıdî, Cilt: 1, s. 391; Watt, Madina, s. 213; Watt, Medine, ss. 251-252.

⁷¹⁷ Vâkıdî, Cilt: 1, s. 395.

⁷¹⁸ İbn Hişâm, s. 482.

⁷¹⁹ İbn Hişâm, s. 649.

⁷²⁰ Taberî, Cilt: 2, s. 495.

⁷²¹ Taberî, Cilt: 2, s. 495.

ederken aslında onun babasından bahsedildiğini gözden kaçırmıştır.

Watt, Ebû Râfi'nin öldürülmesi hadisesine detaylıca değinmektedir ancak İslâm tarihi kaynaklarıyla uygun düşerek hadiseyi aktardığı için detaylara değinme ihtiyacı duymadık. Watt, onun Hayber'de bir evde ikamet ettiğini aktarmaktadır. Watt'ın burada hadiseyi İbn Hişâm'ın⁷²² rivayetine uygun olarak sadece “ev” olarak aktarması dikkat çekici olabilir çünkü Buhârî ve Taberî'nin rivayetinde Ebu Râfi'nin kuvvetli bir kalede ikamet ettiği geçmektedir.⁷²³ Bu detay niyet edilen işin zorluğunun anlaşılması için önemlidir, zira “ev” tabirinin kullanılması yapılan işin kolaymış gibi bir izlenim oluşmasına sebep olmaktadır. Evinde olan bir kimseyle kuvvetli bir kalede yaşam süren birinin güvenlik açısından aralarında uçurumlar vardır. Dolayısıyla sahabenin bu tehlikeli göreve talip olmaları, Ebû Râfi'nin düşmanlıkta ve Medine'ye karşı kabileleri galeyana getirme konusunda ne kadar ileriye gittiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Watt İslâm tarihi kaynaklarına da uygun olarak, Yuseyr b. Rizâm'ın⁷²⁴ ölüm sebebiyle Ebû Râfi'nin katledilme gerekçelerinin aynı olduğunu belirtmekte ve bunun nedenini onların Müslümanlara karşı Gatafan'la iş birliği yaparak entrikalar kurmalarına bağlamaktadır.⁷²⁵

Ebû Râfi'nin öldürülmesi Hazreçliler tarafından gerçekleştirilmiştir. Watt, İslâm tarihi kaynaklarına da uygun olarak Hazreçlilerin bu işte öncü olmasını onların Evs kabilesi karşısında daha az faziletli olmak istememelerine bağlamaktadır.⁷²⁶ Zira Evsliler, Ka'b b. Eşref'i öldürmekle bir İslâm düşmanını etkisiz hale getirmişlerdi.

⁷²² Vakıdî, Cilt: 3, s. 381.

⁷²³ Buhârî, Megazi, 16; Cihad 155; Taberî, Cilt: 2, s. 495.

⁷²⁴ Watt eserinde Useyr b. Râzım olarak kullanmayı tercih ederken İbn İshak bu şahsın adını, Yuseyr b. Rizâm olarak almış, İbn Hişâm ise b. Râzım (İbn Râzım) olarak kaydetmiştir. Onun öldürülmesi şöyle gerçekleşmiştir. Resûlullah, Useyr'in bir birlik ile Medine'nin üzerine geldiği haberini alınca Abdullah b. Uneys liderliğinde bir grubu, Hayber'e Useyr'in yanına göndererek haberin akıbetini öğrenmek istemiştir. Abdullah b. Uneys, Useyr'e Hz. Muhammed'in (sav) kendisine sağlayacağı itibar teklifini ve bir toplantı yapılacağını ilerek Medine'ye davet etmiştir. Useyr bazı dostlarının eşliğinde Müslümanlarla aynı binekler üzerinde Medine'nin yolunu tutmuştur. Abdullah bin Uneys yolda giderken arkasından gelen Useyr'in fark ettirmeden kılıcını almaya çalıştığını görünce Useyr'in kararından vazgeçtiğini düşünmüş, şüphelenerek ondan önce davranmış ve Useyr'i öldürmüştür. Watt bu bilgileri İslâm tarihi kaynaklarına uygun olarak anlatmıştır. Tek fark şudur ki Watt'ın anlatımında Useyr'i savaş kararından döndüren teklifin müphem kalmasıdır. Zira İbn Hişâm ve Vakıdî, Useyr'e edilen teklifin Hayber'in valiliği olduğunu nakletmektedir. Detaylı bilgi için Bkz, İbn Hişâm, s. 648; Vakıdî, Megâzi, Cilt: 2, s. 219; Watt, Medine, s. 252.

⁷²⁵ Buhârî, “Megâzi”, 16; İbn Hişâm, ss. 648-649.

⁷²⁶ Watt, Madina, s. 213; Watt, Medine, s. 252.

Dolayısıyla Hazreçlilerin bu girişimi onlardan aşağı kalmadıklarını gösteren bir girişimdi nitekim kaynaklarda iki kabilenin hayır adına yarıştıklarına dair rivayetler mevcuttur. Öyle ki Evs yaptıklarıyla şereflenerek Hazreclilere yönelik “Bu icraatlarınızla İslâm’da ve Resûlullah’ın katında bize karşı üstünlük sağlayamazsınız” demiş ve onlardan bir adım önde olmaya çalışmışlardır. Bu sebeple Hazrec’in “Biz daha faziletli ne yapabiliriz, kimi öldürsek?” diye düşündükleri rivayet edilmektedir.⁷²⁷

Watt, Hz. Muhammed’e (sav) karşı propaganda yapan kişilerin suikastla öldürülmesinin, onların Resûlullah’ın (sav) dostluğunu isteme haklarının artık olamayacağı anlamına geldiğini, bu haklarını kaybettiklerini söyler. Bunun yanı sıra Müslümanların bu eylemlerden dolayı hiç pişmanlık (vicdan azabı) duymadıklarını hatta kurbanlarının başını kesip getirdiklerinde şu ifadeleri kullandıklarını aktarır: “Beşimiz şerefli, kararlı ve gerçek insanlardık, altıncımız Allah’tı.” Watt’a göre, bu sözler risâlet öncesi dönemin anlayışına uygun olduğu için büyük ihtimalle doğrudur ama doğru olmasa bile, bu sadece ilk Müslümanların nasıl davrandığını göstermektedir.⁷²⁸

Watt’ın buradaki ifadelerinden düzenlenen suikastlar neticesinde Müslümanların vicdan azabı duymasına dair bir beklentisi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Watt, yapılan düşmanlıkları, öldürülen kimselerin savaş açmak için diğer kabileler ile kurdukları birliktelikleri gözden kaçırmaktadır. Aslında o, bu bilgilere gayet vakıftır öyle ki kendisi bunu açıkça dillendirmekte ve Hayber’deki Yahudilerin, Arap kabileleri kışkırtarak Medine’ye saldırımları için organize ettiğini söylemektedir.⁷²⁹ Çağın görüşüyle bakıldığında dini bir liderin bu davranışına şüpheyle yaklaşılabileceğini söyleyen Watt bunun yanı sıra hemen dönemin şartlarını da değerlendirerek ortaya çıkan sonucun makullüğü üzerinde durur. Watt, Hz. Peygamber’in (sav) bu davranışını O’na düzenlenebilecek suikastlara karşı sürekli tetikte olması gerektiğiyle de ilişkilendirmektedir.⁷³⁰

Şu durum da gözden kaçırılmamalıdır ki Hayber Yahudileri, Gatafanlılar ile

⁷²⁷ İbn Hişâm, ss. 482-483; Taberî, Cilt: 2, s. 495.

⁷²⁸ Watt, Madina, s. 328; Watt, Medine, s. 378; Watt, Devlet Adamı, ss. 149-150.

⁷²⁹ Watt, Madina, s. 213; Watt, Medine, ss. 251-252; Watt, Devlet Adamı, ss. 184, 190.

⁷³⁰ Watt buna örnek bir hadiseyi aktarmaktadır. Bkz, Watt, Devlet Adamı, s. 150.

birleşerek Müslümanlara karşı saldırı harekâtı içindeyken bu kimselerin ölümü, yapılacak saldırının önüne geçmiş, dolayısıyla bu durum geniş halk kitlelerinin kurtuluşu ile sonuçlanmıştır. Öyle ki kaynakların aktarımına göre, Müslümanlar Hayber'e yönelerek kaleleri kuşatmış, birçok kalenin teslim olmasıyla oradaki insanların hayatı bağışlanmış, topraklarında ziraate devam etmelerine izin verilmiş⁷³¹ hatta Resûlullah'ın Nadir liderinin kızı Safiyye ile izdivacı, kabileden bazı kimselerin İslâm'a yakınlaşmasına ve düşmanlıklarının sonlanmasına vesile olmuştu ki Watt da bu bilgileri desteklemektedir.⁷³²

4.2.3. Beni Kurayza Gazvesi

Medine'de hâlâ birçok Yahudi kabilesinin mevcut olduğunu vurgulayan Watt, bunlar arasında en önemlisinin üç büyük kabileden biri olan Kurayza'nın olduğunu söylemektedir. Ona göre, Medine kuşatmasında dışarıdan bakıldığında Kurayzalıların tarafsız kaldıkları görülüyordu ancak Hz. Muhammed'in düşmanlarıyla görüşmeler yaptıkları biliniyordu. Eğer onlar Kureyş'e ve bedevi müttefiklerine itimat edebilselerdi, Hz. Muhammed'e (sav) karşı açıkça saldıracaklardı.⁷³³

Watt, Hendek Savaşından hemen sonra Hz. Peygamber'in (sav) Kurayza üzerine yönelmesini İslâm Devleti'nin "tarafsız kalmalara" karşı müsamahakâr bir tavrı olmadığıyla ilişkilendirmektedir.⁷³⁴ Oysa Watt, bir önceki ifadesinde bu Yahudi kabilesinin düşmanla iş birliği yaptığının bilindiğini ifade etmişti. Ancak sonraki sözlerinde o, kabileye sadece tarafsız kaldıkları için saldırıldığını iddia etmektedir ki bu da ciddi bir suçlamadır. Ayrıca bu durum Watt'ın iddiasında büyük bir çelişki olduğunu da göstermektedir. Zira İslâm tarihi kaynaklarında, Kurayza'nın ihanet içinde olduğu açıkça görülmektedir. Hendek Gazvesi sırasında Nuaym b.

⁷³¹ İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 107-108.

⁷³² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 117; Cilt: 2, s. 101; Taberî, Cilt: 2, s. 100; Ronen Yitzhak, "Muhammed'in Yahudi Eşleri Klasik İslam Geleneğinde Reyhâne Bint Zeyd ve Safiyye Bint Huyey", çev. Ali Tekkoyun-Hasan Yıldız, **Siyer Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, 2020, s. 171; Watt, Madina, s. 219; Watt, Medine, s. 258.

⁷³³ Watt, Madina, s. 214; Watt, Medine, s. 252.

⁷³⁴ Watt, Madina, s. 214; Watt, Medine, s. 253.

Mes'ûd'un ⁷³⁵ Müslüman olduktan sonra Beni Kurayza'ya giderek (Müslüman olduğunu açıklamadan) onları Kureyş ve Gatafan ile iş birliği yapmamalarını, eğer Müslümanlar galip gelirse diğer kabilelerin gidecek yurtları olsa da kendilerinin Medine'den başka bir yurtlarının olmadığını hatırlatarak onları bundan vazgeçirmeye çalıştığı nakledilmektedir. Buna ek olarak Nuaym b. Mes'ûd'un, onlara, "Şayet kendinizi garantiye almak isterseniz müttefikiniz Kureyş ve Gatafan'ın reislerinden bazı kimseleri sizin yanınıza gelmesini talep edin." ⁷³⁶ diyerek akıl vermesi ve Kurayza'nın da bunu kabul etmesi onların düşmanla birlik olduğunun en açık göstergesidir. Nitekim onlar bu teklifi kabul etmekle düşmanla iş birliği içinde olduklarını aşık etmiş oldular. Bunlara ek olarak Medine'den sürülen Beni Nadir'in Hayber'e yerleştikten sonra Kureyş ve diğer müşrik kabilelerle birlik olarak Müslümanlara saldırmayı planlarken Kurayza'yı da yanlarına çekmeye çalıştıkları ve sonunda başarılı oldukları nakledilmektedir. ⁷³⁷

Dolayısıyla Resûlullah'ın (sav) Kurayza'ya saldırısı Hendek Gazvesi sırasında tarafsız kalmaları nedeniyle değil düşmanla gizlice iş birliği kurmalarındandır. Kaldı ki Yahudiler ile yapılan antlaşma metninde "Eğer Medine'ye bir saldırı olursa tüm şehir sakinleri birlikte müdafaa edeceklerdir" ⁷³⁸ maddesi açıkça ifade edilmekteydi. Dolayısıyla onlar tarafsız kalmayı seçerek baştan bu maddeyi ihlâl etmişlerdi. Bir de buna ek olarak tarafsızlık adı altında gizlice düşmanla ittifak kurmuşlardı ve bu görmezden gelinebilecek bir durum olmayıp açıkça ihanet sayılacak türden bir eylemdi.

Resûlullah (sav), henüz Hendek Gazvesi devam ederken Kurayza'nın ihanet içinde olduğuna dair haberi alınca bunu teyit etmek için Yahudilere elçiler göndermiştir. Elçiler, vaziyetin kendilerine ulaşan durumdan daha vahim olduğunu

---

⁷³⁵ Aslen Gatafanlı olan Nuaym b. Mes'ûd Hendek Gazvesi sırasında Resûlullah'ın huzuruna çıkarak Müslüman olmuştur. Bkz. Abdulkadir Şenel, "Nuaym b. Mes'ûd", **DİA**, İstanbul, 2007, Cilt: 33, ss. 219-220.

⁷³⁶ İbn Hişâm, s. 460; Vâkıdî, Cilt: 2, s. 481; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 69-70, Taberî, Cilt: 2, s. 578.

⁷³⁷ Casim Avcı, "Kurayza", **DİA**, Ankara, 2002, Cilt: 26, ss. 431-432; Mahmut Kelpetin, "Benî Kurayza Gazvesi ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi: İbn Hişâm Örneği", **Tarih Dergisi**, Sayı: 53, 2011, ss. 3.

⁷³⁸ İbn Hişâm, ss. 232-233; İbn Kesir, el-Bidâye, Cilt: 4, s. 558; Hamidullah, İslâm Peygamberi, Cilt: 1, ss. 191, 193.

görünce onları bozdukları antlaşmayı yenilemeye çağırmışlardır ancak Kurayzalıları buna yanaşmamışlardır. Öte yandan Resûlullah (sav) Kurayza'ya karşı savaşı başlatmadan onları önce İslâm'a davet etmiş olumlu bir icâbet almayınca bu sefer de teslim olmalarını teklif etmiştir. Sonuç olarak Kurayza'nın bu çağrıya da olumsuz yanıt vermesiyle kuşatma başlatılmıştır.⁷³⁹

Watt, İslâm tarihi kaynaklarına mutabık kalarak Kurayzalıların kalelerine sığındığını fakat çok fazla direnmeden kısa bir süre sonra elçilerini yollayarak Nadirîler gibi aynı şartlarda teslim olmayı teklif ettiklerini ancak onlara yalnızca koşulsuz olarak teslim olabileceklerinin söylendiğini aktarmaktadır.⁷⁴⁰

Watt yine İslâm tarihi kaynaklarına uygun olarak Hz. Muhammed'in (sav), Kureyzalıların akıbeti için verilecek kararın, kendi müttefiklerinden biri tarafından verilmesi teklifinde bulunduğunu ve Yahudilerin de bu teklifi kabul ederek Hz. Muhammed'in (sav) kendileri için seçtiği Evs kabilesinden Sa'd b. Mu'az'ın hakem olarak tayin edilmesine rıza gösterdiklerini söylemektedir. Orada bulunan tüm Evsliler ve diğerleri onun açıklayacağı hükme rıza göstereceklerine dair yemin ettiler. Sa'd, Kurayza'nın erkeklerinin katledilmesini emrederken kadınların ve çocukların ise esir alınmasına hükmetmişti. Watt, hükmün ertesi gün gerektiği gibi yerine getirildiğini aktarmaktadır.⁷⁴¹ Bu hükmün verilmesinden önce Müslüman olan bazı kimseler de olmuştur ki onlar bağışlanmıştır.⁷⁴²

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) Sa'd b. Mu'az'ı hakem olarak tayin etmesinin kendi diktatörlüğünü gizleme gibi bir çabayla ilgisi olmadığını söyleyerek bunu, müşkil bir durumun üstesinden gelmenin zarif bir yolu olarak yorumlamaktadır.⁷⁴³

Watt, Avrupalı araştırmacıların Hz. Peygamber'in (sav) sırf Yahudi oldukları için onları şehrin dışına çıkarma gibi bir politika uyguladığına hatta bu gidişatın süreç içinde daha da katılaştığına dair iddialarını, İbn Sa'd ve Vâkıdî'den delil göstererek

⁷³⁹ M. Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1981, Cilt: 5, ss. 235, 313-314.

⁷⁴⁰ İbn Hişâm, s. 464; Vâkıdî, Meğâzî, Cilt: 2, s. 149; İbn Sa'd, Cilt: 2, ss. 70-71; Watt, Madina, s. 214; Watt, Medine, s. 253.

⁷⁴¹ İbn Hişâm, ss. 464-465; Vâkıdî, Cilt: 2, s. 525; İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 71; Watt, Madina, s. 214; Watt, Medine, s. 253.

⁷⁴² İbn Hişâm, s. 464.

⁷⁴³ Watt, Madina, s. 216; Watt, Medine, s. 255.

çürütmüştür. Zira Kurayza'dan sonra dahi Medine'de hâlâ Yahudi grupları varlığını devam ettirmekteydi.⁷⁴⁴ Bazı Batılı araştırmacılar bu hadiseyi acımasızca bir yaptırım olarak eleştirirler de Watt'a göre burada asıl dikkatleri çeken husus, olaya şahit olanların bu kararın katılığını sorun yapmamalarıdır.⁷⁴⁵ Watt'ın burada yine hadiseleri çağın sorunsalına yönelik değerlendirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Zira o, bu tarz politikaların aslında Hz. Peygamber'in (sav) kullandığı yöntemlerden olmadığını, O'nun daha çok zamanın koşullarının gerekliliklerini dikkate alarak değerlendirmelerde bulunduğunu ve hedefleri doğrultusunda dengeli bir fikir ve hareket birlikteliğine sahip olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sav), bu dengeli hal üzere hadiselerin değişken faktörlerini dikkate alarak anlık planlamalar yaptığını söylemektedir.⁷⁴⁶

Sonuç olarak Watt, bu hususlarda Hz. Peygamber'in (sav) verdiği kararların anlık (spontane) olduğunu, önceden planlanarak yapılmadığını söylemektedir. Ayrıca o, Yahudilerin davranışlarını değiştirdikleri ve aktif düşmanlıktan vazgeçtikleri takdirde rahat bırakıldıklarını da ifade etmektedir.⁷⁴⁷

Watt, Müslümanlar ve Yahudiler arasında çıkan anlaşmazlıkların temelde teolojik nedenlere dayandığını söylese de yine de konuya iktisadi çerçeveden bakmayı ihmal etmez. Nitekim Hz. Muhammed'in, Yahudilerin zenginliğinin farkında olmadığını iddia etmenin O'nun zekasını hafife almak anlamına geleceğini belirtmektedir. Tabi ki bu maddi kaynağı Yahudilere karşı saldırıların tek nedeni olarak görmenin aşırı materyalistçe bir yaklaşım olacağını ifade etmekle beraber Yahudilere ait servetin sağladığı katkıların yadsınamayacağına dikkat çekerek Müslümanların mâli durumunu büyük ölçüde iyileştirdiğini söylemektedir. Dolayısıyla Watt, bu fikirden hareketle Hz. Peygamber'in (sav) ekonomik durumu geliştirme amacının Yahudilere yönelik yaptırımlarının zamanlamasına etki etmiş olabileceğini iddia etmektedir.⁷⁴⁸

Yukarıda konu başlıklarında savaşların tek tek neden yapıldığı işlenmiş olup burada Watt'ın iddialarına karşı tekrardan cevap verilmeyecektir. Ancak şunu açıkça belirtmek gerekir ki Hz. Peygamber (sav) Medine Vesikası'nda Yahudilerle antlaşma

⁷⁴⁴ Watt, Madina, s. 216; Watt, Medine, s. 255.

⁷⁴⁵ Watt, Madina, s. 215; Watt, Medine, s. 254.

⁷⁴⁶ Watt, Madina, s. 217; Watt, Medine, s. 256.

⁷⁴⁷ Watt, Madina, s. 217; Watt, Medine, s. 256.

⁷⁴⁸ Watt, Madina, s. 220; Watt, Medine, s. 259.

yapmış ve daha önce de değinildiği gibi ihanetleri sonucunda Yahudilerin Medine’den çıkarılarak sürgünleri gerçekleşmiştir. Vahiyde de Hz. Peygamber’in onlar ihanet etmedikçe antlaşmaya riayet etmesi Allah Teâlâ tarafından istenmiş ve O’na açıkça emredilmiştir.⁷⁴⁹

---

⁷⁴⁹ “Ancak kendileriyle anlaşma yaptığınız müşrikler, şâyet anlaşma şartlarını tamâmen yerine getirir, size karşı hiçbir menfi harekette bulunmadıkları gibi, aleyhinizde kimseye arka da çıkmazlarsa, onlarla yaptığınız anlaşmalara süreleri doluncaya kadar riayet edin. Şüphesiz ki Allah, sözünde durup haksızlıktan sakınanları sever” Tevbe, 9/4; “Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından katiyen korkarsan antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez.” Enfâl, 8/58.

SONUÇ

Oryantalistler, İslâm tarihine dair yaptıkları çalışmalarda klasik İslâm tarihi ve biyografi kitaplarındaki rivayetlerden yararlanırken genellikle kendi kanaatlerine delil olabilecek nitelikteki nakilleri tercih etme ve taraflı bir yaklaşımla yorumlama yolunu izlemişlerdir. Oysa Watt konuya onlardan daha farklı yaklaşarak İslâm tarihinin rasyonel, objektif bir yaklaşımla yeniden ele almanın gerekliliğini vurgular. Bu bağlamda İslâm tarihini doğru bir şekilde anlamak ve değerlendirmek için ilk dönem kaynaklarına başvurmanın ve gerektiği yerde tenkitli bir değerlendirmeye tabi tutmanın lüzumundan bahseder. Bu çalışmada Watt'ın bu anlayışını ne kadar yansıttığı, benimsemiş olduğu metodu uygulayıp uygulamadığı incelenmiş; kendisinin başvurduğu yöntemde başarılı olup olmadığı dolayısıyla İslâm tarihine ne kadar tarafsız baktığı ve onu nasıl yorumladığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Watt, rivayetleri genellikle kaynaklardan olduğu gibi aktarmaya çalışmıştır. Watt'ın çalışmalarını incelediğimizde şunu söyleyebiliriz ki o, İslâm tarihi kaynaklarındaki rivayetleri olduğu gibi naklettikten sonra zaman zaman bu rivayetler hakkında yorumlar yapmış kimi zaman da farklı varyantları bulunan rivayetlerden birini tercih ederek kendi yorumunu desteklemiştir. Bununla beraber bu nakillerin ardından herhangi bir dayanağı olmadan sadece ihtimallerin izini sürerek yaptığı yorumlarla konuyu değerlendirdiği de vakidir. Kimi zaman da bir mesele hakkında birçok rivayet olmasına rağmen bu rivayetlerden sadece birini tercih ederek konuya tamamen söz konusu anlatının perspektifinden baktığı ve onu yorumladığı müşâhede edilmiştir. Zaman zaman da kaynaklarda geçmesine rağmen bazı rivayetleri görmezden gelmiş; kendi görüşünü mantıksal zeminde oturtmaya çalışarak sunmayı tercih etmiştir. Ancak bu yaklaşım biçimi konu hakkındaki diğer kaynaklara yeterince başvurulmaması nedeniyle varılan yargıların gerçekliği yansıtmamasına ve tamamen değişmesine yol açmıştır. Elbette bu durum onun rivayetleri hangi kritere göre seçtiği sorusunu da akla getirmektedir. Bu sorunun cevabını -yerine göre- Hristiyanlık dinine mensubiyetinde de aramak mümkündür.

Watt çalışmalarında her ne kadar objektif yaklaşmaya çalıştığını ifade etse de eserinin mukaddimesinde bir Hristiyan olarak İslâm tarihine dair yazdığı bu eserin noksanlıklar taşıdığını itiraf etmekte ve ister istemez iki dinin temasta olduğu

hususlarda taassup meyilli yaklaşımların olabileceğini söylemektedir. Nitekim tespit ettiğimiz birkaç yerde bu taassubî düşüncenin izlerine rastlanır. Fakat bununla beraber İslam'ın temel akidelerine dair hassas davrandığını ve onları inkâr edici ifadelerden kaçındığını açıkça ifade etmiştir. Kendisi yeri geldikçe diğer oryantalistlerin görüşlerini eleştirmekte ve İslam'a dair vardıkları kanaatlerin hatalı olduğunu da dile getirmektedir. Dolayısıyla bu taraflı duruşunu bütün yazılarında benimsediğini iddia etmek, düşüncelerini ifade ederken tamamen taassup zihniyeti güttüğünü söylemek ya da bu durumun diğer müsteşriklerde tezâhür ettiği gibi onun temel karakteri olduğu sonucuna varmak çok da isabetli bir yorum olmayacaktır.

Watt'ın bazı tartışmalı meselelerde herhangi bir görüş beyân etmeksizin sessiz kalmayı tercih ettiği ve hiçbir yorum yapmadığı da olmuştur. Bununla beraber çoğu zaman bir konu hakkında birden fazla fikir yürütme ve varsayımda bulunmuş, bazen de kendi varsayımlarını kendisinin çürüttüğü gözlemlenmiştir. Kendisi bu durumu “her zaman doğru olmayan birtakım çıkarımlarla yetinmek zorundayız” diyerek ifade etmektedir. Tüm bunlara ek olarak tartıştığı konularda kendi fikrini beyan etmeden olasılıklar çerçevesinde bir konunun etrafında dönüp durduğu da olmuştur. Bu da onun tedbiri elden bırakmayışını göstermektedir.

İslam araştırmaları hakkında yirmiden fazla eser telif etmesi Watt'ın bu alanda velûd bir müellif olduğunu göstermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde genel hatlarıyla bahsettiğimiz bu eserlerin İslam Tarihi dışında Kelam, İslam Felsefesi, Mezhepler Tarihi gibi çeşitli ilim dallarında yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu durum Watt'ın ilmi merakını göstermekle beraber meselelere çok yönlü bakabilme fırsatına sahip olduğuna da işaret etmektedir. Bir düşüncenin oluşmasında sadece alınan eğitimin etkisinden söz etmek yeterli değildir. Bu birikimin hayat tecrübesinin de katkısıyla tedricen gelişen eğitim ve akademi serüveninin neticesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Elbette Katolik bir ailede yetişmesi, kiliseye olan bağlılığı ve hayat şartlarının gerektirdiği çalışma gayretinin de tüm bu akademik çalışmalarda etkili olduğunu ifade etmekte fayda vardır.

Watt eserlerinde zaman zaman diyalog çağrısında bulunarak bütün dinlerin birleşmesi gerektiğine dair düşüncelerini paylaşmıştır. Modern dünyada hiçbir dinin öğretilerinin tek başına yeterli olamayacağını bu nedenle dinlerin birleşmesinin gerektiği üzerinde durmuştur. “Islam and Christianity Today: A Contribution to

Dialogue”, “Islamic Revelation in the Modern World” ve “Islamic Philosophy and Theology: An Extended Survey” adlı eserlerinde bu fikirlerini beyan etmektedir.

Watt bir dinin ortaya çıktığı coğrafyadaki sosyal dinamikler, kültür, siyâsi konjonktür, hayat şartları ve iktisadî vaziyet gibi hususların bilinmesinin son derece önemli olduğunu düşündüğü için İslam Tarihi’ni ele alırken meselelere bu perspektiften bakmayı tercih etmiştir. Özellikle de ekonominin güçlü bir tesire sahip olduğunu belirtmesi hadiselerle olan bakış açısında belirgin bir özellik taşır. Bu nedenle tezin ikinci bölümünde ekonomik temel ve sosyal yapı başlıkları altında Mekke’nin İslamiyet öncesi dönemdeki yapısı incelenmiştir. Watt’ın giriş yaptığı konu, ekonominin toplumlar üzerindeki güçlü iktidarını merkeze alırken, benzer içerikli diğer oryantalist çalışmalar “Arap kültürü”, “din”, “asabiyet” gibi başlıklardan yola çıkıp akabinde dönemin geçim kaynağı ve ekonomik imtiyazlarını mercek altına almaktadır.

Watt vakıaların gerçekleşmesinde dinî ve uhrevî sâiklerden ziyâde dünyevî birtakım sebeplerin belirleyici olduğu iddia etmektedir. Ona göre bu bakış açısı insanları, fikirlerini, menfaatlerini hegemonyası altına alan anlayışı kavramak için elzemdir çünkü İslâm böyle bir ortamda inmiş, ilk olarak bu ortamın oluşturduğu toplum yapısına hitap etmiştir. Hatta bu durumun İslam’ın hızlı yayılışında da temel faktörlerden olduğunu belirtir. Zira Watt, ekonomik ve siyasi menfaatleri elinde bulunduran eşrafın karşısında, köleler, orta sınıflar ve kabilelerinin güç yitirmesiyle eski konumunu İslâm’ın getirdiği değerlerle (adalet, erdemli insan, toplumsal ahlak) geri kazanmaya çalışan kitlelerin motivasyonunun, iktisadî esaslara dayalı olduğunu ifade eder.

Watt yazılarında Hz. Peygamber’i ve İslam dinini çoğu zaman sosyolojik açıdan yorumlayarak O’nu bir reformcu, bir devlet adamı olarak görmüştür. İslam’ın getirdiği yeni hükümler ile kabileler arasındaki asabiyetin ortadan kaldırılması, sınıflar arasındaki üstünlük hegemonyasını kırılması, bunlara birer örnektir. Yine Hz. Peygamber’in (sav) izdivâçları toplumsal dönüşümü sağlamada en büyük referans hükmündedir. Hz. Peygamber’i (sav) büyük bir devrimci olarak görmesinin sebepleri bu örneklerde daha iyi anlaşılmaktadır, zira ona göre Resûlullah (sav) bu icraatlarla hem sosyal bir inkılabı gerçekleştirmekte hem de arap örfünün büyük bir değişim geçirmesine sebep olmuştur.

Çalışmamızın omurga kısmını oluşturan kısım sayılan üçüncü bölüm siyer-i nebî araştırmalarına katkı sağlayacak niteliktedir. Bir müsteşrikin gözünde Hz. Peygamber'in (sav) icraatlarının ve evliliklerinin nasıl yorumlandığı incelenmiş ve bazı tespitler ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerini, aile ve kadına dair yapılan hukûkî düzenlemeler, konulan hükümler bağlamında toplumda meydana gelen sosyal bir devrim olarak telakki etmiş ve Resûlullah'ın izdivaçlarını da bu minvalde ele almıştır. Watt, Resûlullah'ın çok sayıda izidvaç yapmasındaki sebepleri tartışmaya girmeksizin öncelikle bu evlilikleri bazı temeller üzerine oturtmaya çalışmıştır. Bunun için ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarını incelemiş ve hanımların kabileleri, yakınları, evlenmeyi gerekli kılacak niteliklerini tespit etmeye odaklanmıştır. Bunun sonucunda ise Hz. Peygamber'in (sav) yapmış olduğu evliliklerinin çoğunun siyasî sebeplere dayandığını bununla birlikte bazılarının ise sosyal ve iktisadi nedenlerle ilgili olduğu fikrine varmıştır.

Watt, Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerini Mekke ile ilgili kitabında kronolojik şekilde, Medine dönemiyle ilgili eserinde ise tematik olarak ele almıştır. Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerine ve eşlerine dair âyetlere de yer vermek suretiyle konuyu âyetler üzerinden yorumlayarak edindiği izlenimleri paylaşmıştır. Watt, Resûlullah'ın (sav) sosyal bir devrimci olduğunu ve yapılan düzenlemelerin intizam içinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu devrimi, bizzat kendi ailesi ve hanımları üzerinde uyguladığı için yeni hükümlerin, toplumun hayatına hızlıca entegre olduğunu ve Resûlullah'ın (sav) bu sebeple kısa sürede bu kadar büyük bir başarı elde ettiğini söylemektedir.

Watt Resûlullah'ın (sav) sadece Hz. Hatice ile olan evlilikte ekonomik gayeleri öncelediğini iddia etmekte; iktisadi amaçların ön planda olduğu başka bir izdivaçtan bahsetmemektedir. Diğer bir kategoride yorumladığı evlilik ise Zeynep bint Cahş ile olan izdivaçtır. Watt bu evliliği Arap toplumunun eskiden beri inana geldiği bir uygulamayı kökünden değiştirecek bir reform olarak telakki ederek sosyal açılardan yorumlamaktadır. Neredeyse bu iki izdivaç hariç tüm evlilikleri ise siyasî sâiklere dayandırmaktadır. Watt bunu yaparken Resûlullah'ın (sav) izdivaç yaptığı her bir hanımın soyu, kabilesi ya da kabilenin saygın kişileri üzerinde durmaktadır. Yine hanımlarının mensup oldukları kabilelerin eğer Müslümanlara karşı düşmanlıkları

varsa yapılan izdivaçların akrabalık ilişkisini kurmak suretiyle dengeleri nasıl değiştirdiğini ve nasıl bir siyasî sonuca vardırıldığını tahlil etmeye çalışmıştır. Watt bu izdivaçların siyasî sebep-sonuçlarını bazen zikretmiş ancak bazen de izdivaçların neye göre bu sâik ile yapıldığı hususunda hiçbir bilgi vermemiş ve çıkarımda bulunmamıştır.

Watt'ın söz konusu evlilikleri siyasete bağlamasının temel sebebi Hz. Peygamber'i (sav), devletin lideri olarak görmesidir. Nitekim tarih boyunca devlet liderlerinin güçlerini birleştirerek barışı korumak, siyasi ve ekonomik üstünlüğü sağlamak niyetiyle evlilikler yaptıkları bilinen bir gerçektir. Ancak Hz. Peygamber'in (sav) evliliklerinin manevî boyutunu ihmal ederek sadece itibar, siyasi ve ekonomik açıdan güç kazanma niyetiyle yapıldığını söylemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Başta Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olmak üzere İslam tarihi kaynaklarında yer alan rivâyetleri göz ardı ederek, bu evlilikleri siyâsî ve ekonomik gerekçelerle açıklayıp daha çok dünyevî gâyelere indirgemiş olması Watt'ın gerçekte örtüşmeyen, çelişkili, âfâkî ve zaman zaman mesnedsiz yorumlar ortaya koymasına neden olmuştur.

Halbuki Resûlullah'ın eşleri hep meziyetli, anlayış kabiliyetleri yüksek, muhakeme güçleri derin olan hanımlardı. İslâm'ın bilhassa Medine döneminde dini hükümlerin ve detaylarının artması üzerine bu kaideleri diğer Müslüman hanımlara tebliğ edecek öğreticilere ihtiyaç vardı. Resûlullah'ın eşleri burada büyük bir vazife üstlenmiş ve aynı zamanda Resûlullah'ın meşakkatini hafifletmede yardımcı olmuşlardır. Dolayısıyla Watt'ın üstünde durduğu gibi izdivaçları sadece siyasî açıdan yorumlamak eksik kalacaktır.

Tezin son bölümünde Yahudi kabileleri ile ilişkiler konu edinmiştir. Watt, Medine'deki tüm grupları ilgilendiren sözleşmenin varlığından şüphelidir. Zira ona göre Yahudiler peygamber olarak kabul etmedikleri, kendilerine yabancı bir kişinin şartlarını tasdik etmeyeceklerdir. Dolayısıyla bu metnin sonradan uydurulmuş olabileceği daha güçlü bir ihtimaldir. Bu yüzden Watt antlaşma metninin Yahudileri kapsamadığını ve buna dair nakledilen rivâyetlerin de onları haksız göstermek amacıyla sonradan kaynaklara eklendiğini iddia etmektedir. Halbuki başta İslam tarihi kaynakları olmak üzere metne dair bulgular ve akademik çalışmalar bu antlaşmanın yapıldığını kanıtlar niteliktedir. Yine Medine'deki kabileler arasında çıkan kavga ve anlaşmazlıklar ve meydana gelen güvensizlik ortamı da bu sözleşmeye olan ihtiyacı

gösteren başka bir örnektir. Fakat Watt bu maddelerin yer aldığı rivayetlerin kaynaklarını Yahudilere düşmanlık besleyen kişilerle bağdaştırmaktadır. Herhangi bir dayanağı olmadan yapılan bu suçlayıcı varsayımların gerçeği yansıtmadığı anlaşılmaktadır zira Müslümanların herhangi bir gerekçeye dayanmadan Yahudilere karşı düşmanca bir tavır içine girdiğine dair kayda değer bir örnek yer almamaktadır.

Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kurayza kabilelerinin antlaşmaya sadık kalmamaları ve müşriklerle gizli iş birliği kurmaları nedeniyle muhasara altına alınmaları ve sürgün edilmeleri konusunda Watt kaynakları bazen göz ardı edecek yorumlarda bulunmakta hatta bazı rivayetler üzerinden Yahudileri haklı göstermeye de çalışmaktadır. Bu durum Watt'ın Hz. Peygamber'i baştan beri bir devlet reisi olarak görmesinden ve icraatlerini bu açıdan yorumlamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak Watt'ın izlediği yöntem ve akademik usûl gereği diğer oryantalistlere göre daha objektif bir tutum sergilediği, hâdiselere dair ılımlı değerlendirmeler yaptığı ve kaynaklarla daha çok örtüşen bir çizgiyi benimsediği söylenebilir. Bu da onun eserlerini özgün kılan ve kendisine itibar edilen bir konuma yükseltmiştir. Fakat bu vasıflara sahip olması onun eserlerinde geçen ifadelerin eleştirilemeyeceği, mutlak mânâda doğru olduğu (doğruluğundan şüphe edilmeyecek kadar hata payı taşımadığı) anlamına gelmemektedir. Zira tezimizde birçok yerde belirttiğimiz ve tespit ettiğimiz gibi Watt, mensubu olduğu Hristiyanlık dininin İslam'a bakış açısından tamamen soyutlanmış değildir ve bu şuur ve duygunun onun yorumlarına müdahale etmediğini iddia etmek imkân dahilinde olmayacaktır. Zaten bu hakikati kendisi de itiraf etmektedir ki akademi hayatının yanı sıra papazlık vazifesini de yürütmüş olması bu konuda dikkat çeken bir diğer husustur. Referans gösterdiği kaynaklara müracaat etme ve dikkatli bir okuma sonucunda her ne kadar bilimsel bir metotla meselelere yaklaşılsa da Watt'ın dinî hassasiyetlerinin ve duygularının zaman zaman bu fikirsel zemine baskın geldiği gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

Abdurrauf, Muhammed, “Ahmed B. Hanbel’in Müsnedi”, çev. Mücteba Uğur, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 1975, ss. 21-33.

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, “William Montgomery Watt ve İlk Devir İslam Tarihine Tarihselci Bakış”, **İslâmî İlimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2008, ss. 33-46.

Ağırman, Mustafa, “Mekke Müşrikleriyle İlişkiler”, **İslam Tarihi ve Medeniyeti- Hz. Peygamber (sas) Dönemi**, (Ed. Mehmet Şeker), Cilt: 1, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018.

Ahsan, M. Manazır, “Bell, Richard”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt: 5, ss. 423-424.

Akdemir, Hikmet, “Tefsir Kaynağı Olarak Kitâbu’t-Tabakâtî’l-Kebîr”, **Sahibu’t-Tabakât İbn Sa’d**, (Ed. Adnan Demircan), Siyer Araştırmaları Merkezi, 2014.

Akyol, Taha, **Medine’den Lozan’a**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2010,

Alfred, Charlotte, **William Montgomery Watt**, Edinburgh Middle East Report, Edinburgh, 2007. <http://emeronline.blogspot.com/search?q=montgomery+watt>, (Erişim Tarihi: 15 Mart 2023)

Algül, Ayşe Betül, **Hız. Peygamber Döneminde Mehir Uygulamaları ve Mehrin Hikmetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019.

Alıcı, Mustafa, **W. Montgomery Watt’da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

Apaydın, Mehmet, **Medine Dönemi Kronolojisi**, 2016- 2017 Siyet Mektebi Müfredatı, Kuramer Yayınları, 2016-2017.

Apaydın, Mehmet, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, **Hitit İlahiyat Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 2, ss. 507-509.

Artıkbaev, Kudrat, “Ahmed b. Hanbel’in Müsned Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, **Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 2013, ss. 165-178.

Avcı, Casim – Şentürk Recep, “Kabile”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2001, Cilt: 24, ss. 30-32.

Avcı, Casim, “Kurayza”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, Cilt: 26, ss. 431-432.

Aydın, Mehmet, “Modern Dünyada İslam Vahyi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1-4, 1976, ss. 415- 420.

Aykaç, Mehmet, “Hamne bint Caşş”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, Cilt: 15, s. 497.

el-Azamî, Muhammed Mustafa, “Buharî, Muhammed b. İsmâil”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt: 6, ss. 368-372.

Batur, Behçet. “İbn Haldun’un Asabiyeti: Bir Kavramın Sosyolojik İzdüşümleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 46, 2021, ss. 152-161.

Bell, Richard, **Introduction to the Qur’an**, Edinburgh University Press, 1953.

Bilmen, Ömer Nasuh, **Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri**, Cilt: 1- 8, Bilmen Yayınları, İstanbul.

Birişik, Abdulhamit, “Kur’ân”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, Cilt: 26, ss. 383-388.

Birişik, Abdulhamid, “Tebbet Sûresi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, Cilt: 40, s. 212.

Bulut, Yücel, “Oryantalizm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007, Cilt: 33, ss. 428-437.

Canan, İbrahim, “Resûlullah’ta “Muhataba Göre Hareket” ve “Tedric” Prensipleri”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 12, 1995, ss. 5-10.

Cerrahoğlu, İsmail, “Câmiu’l-Beyân An Te’vili Âyi’l-Kur’ân”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, Cilt:7, ss. 105-107.

Çalışkan, Dilek, “W. Montgomery Watt”, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2007, ss. 217-222.

Fatma Çiftçi, **Bir Mezhepler Tarihçisi Olarak W. Montgomery Watt**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006.

Demircan, Adnan, “İslam Öncesi Arap Yarımadası'nın Dini, Siyasi, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Tarihi” **H. Peygamber Dönemi**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018.

Diyanet İslâm Ansiklopedisi, “Abbas”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, Cilt: 1, ss. 16-17.

Dûrî, Abdülaziz, **İlk Dönem İslâm Tarihi**, çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2016.

Durmuş, İsmail, “Tabâkât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, Cilt: 39, ss. 288-290.

Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkı eş-Şâfiî (ö. 774/1373), **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, 2. Baskı, Cilt: 1-8, thk. Sâmi bin Muhammed Selâmet, Daru Tayyibe, 1999.

Ertugay, Recep, **W. Montgomery Watt'ın İslâm'ın İman Esaslarına Bakışı ve Değerlendirmeler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.

Erul, Bünyamin, “Üsdü'l-Gâbe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, Cilt: 42, s. 363.

Erul, Bünyamin, “Talha bin Ubeydullah”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, Cilt: 39, ss. 504- 505.

Erul, Bünyemin, “Vedâ Haccı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, Cilt: 42, ss. 590-591.

Erul, Bünyamin, “Zeyd bin Hârise”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, Cilt: 44, ss. 319- 320.

Ezraki, Ebü'l-Velid Muhammed B. Abdullah El-Ezraki, **Ahbaru Mekke-Mekke Tarihi**, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

Fayda, Mustafa, “Âmir b. Sa'saa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, Cilt: 3, ss. 66-67.

Fayda, Mustafa, “Bedevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt: 5, ss. 311-312.

Fayda, Mustafa, “Es-Sîretü'n-Nebeviyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1999, Cilt: 20, ss. 71-73.

Fayda Mustafa, “İbn Sa'd Hayatı ve Eserleri”, **Sahibu't-Tabakât İbn Sa'd**, (Ed. Adnan Demircan), Siyer Araştırmaları Merkezi, 2014.

Fayda, Mustafa, “Muhammed”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2020, Cilt: 30, ss. 406- 421.

Fayda, Mustafa, “Târîhu’l-Ümem Ve’l-Mülûk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, Cilt: 40, ss. 92-94.

Fayda, Mustafa, “Vâkıdî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, Cilt: 42, ss. 471-475.

Fettah, İrfan Abdulhamîd, “Cebriyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, Cilt: 7, ss. 205-208.

Fırlalı, Ethem Ruhi, “Hâricîler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, Cilt: 16, ss. 169-175.

Fırlalı, Ethem Ruhi, “Kadıyânîlik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, Cilt: 24, ss. 137-139.

Genç, Süleyman, **Muhammed İbn Sa’d ve Eseri Tabakatü’l Kübra**, Tıbyan Yayıncılık, İzmir, 2021,

Göregen, Mustafa, “Oryantalist İslâm Yorumlarının Psiko-Sosyal Temelleri”, **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017, ss. 32-42.

Görgün, Tahsin, “WATT, William Montgomery”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, Cilt: 43, ss. 148- 152.

Görmez, Mehmet, “Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine”, **İslâmiyât**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2000, ss. 11-31

Gündoğdu, Yusuf Bahri “Mescidlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim / Education

As An Integral Element Of The Mosque” **The Journal Of Academic Social Science Studies, International Journal Of Social Science**, Sayı: 45, 2016, ss. 313- 325.

Hamidullah, Muhammed, “Hayber”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, Cilt: 17, ss. 20- 22.

Hamidullah, Muhammed, “Îlâf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000, Cilt: 12, ss. 63-64.

Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, Cilt: 1-2.

Hamidullah, Muhammed, **el- Vesâiku’s Siyâsiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi- İdari Belgeleri**, çev. Vecdi Akyüz, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1997.

Hatiboğlu, Mehmed, S. “Gooldziher, Ignaz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, Cilt: 14, ss. 102- 105.

Hillenbrand, Carole, **The Life and Work of W. Montgomery Watt**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2019.

İbnü’l-Esîr, **El-Kâmil fi’t-Târîh**, çev. M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, Cilt: 1-10.

İbnü’l-Esîr, İzzuddînEbû’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, **Usdu’l-Ğâbe fi Ma’rifeti’s-Sahâbe**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012.

İbnu Hacer el-Askalânî, **El-İsâbe Seçkin Sahabeler**, çev. Seyfullah Erdoğan, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2011.

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), **El-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe**, Cilt: 1-8, Dâru’l Kütübî’l İlmiyye, Beyrut, h. 1415.

İbn Haldun, Abdurrahmân b. Muhammed, **Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-haber**, Cilt: 1-2, Daru Ya'rib, Dimaşk, 2004.

İbn Hişâm, **Sîret-i İbn-i Hişâm İslâm Tarihi**, çev. Hasan Ege, Cilt: 1-4, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Himyerî (ö.213/829), **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, 3. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2009.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd (ö. 230/ 845), **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, çev. Adnan Demircan, Mahmut Polat, 3. Baskı, Siyer Yayınları, İstanbul, 2019, Cilt: 1-11.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd (ö. 230/ 845). **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Cilt: 1-10, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l- Hancı, Kahire, 2001.

İç, Aysel, **Ahzâb Sûresi'ndeki Ailevi- Sosyal İçerikli Ayetlerin Tahlili**, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013, ss. 104- 108.

İmamoğlu, Tuncay, **W. Montgomery Watt'da Dini Düşünce**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1996.

Kabakçı, Ersin, **W. Montgomery Watt'ın Vahiy ve Kur'an Algısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2013.

Kahraman, Bayram. "Toplumsal Yapının İşleyişinde Değerler ve Değer Rölativizmi", **Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, 2015, ss. 1-12.

Kahraman, Ferruh, "Uygarlığın Doğuşu: İlk Ümmet, Kavim ve Millet", **Balıkesir İlahiyat Dergisi**, Sayı: 15, 2022, ss. 1-31.

Kandemir, M. Yaşar, “El-Câmiu’s-Sahîh-Buhârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 114-123.

Kandemir, M. Yaşar, “El-Câmiu’s-Sahîh-Müslim”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 124-129.

Kandemir, M. Yaşar, “Hadis”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, Cilt: 15, s. 27-64.

Kandemir, M. Yaşar, “Hafsa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 15, TDV Yayınları İstanbul, 1997, ss. 119-120.

Kandemir, M. Yaşar, “El-İsâbe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000, Cilt: 27, s. 487.

Kandemir, M. Yaşar, “El-Müsned”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, Cilt: 32, s. 104.

Kandemir, M. Yaşar, “Ümmü Seleme”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 328-330.

Kapar, Mehmet Ali, “Mahzûm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 27, TDV Yayınları, Ankara, 2003, ss. 402-403.

Kara, Seyfullah, İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, 2001, ss. 343- 382.

Karaosman, Muhammed, “Güncel Algıyla Kur’an’ın İtibarsızlaştırılmaya Çalışması: Hz. Peygamber’in Evlilikleri ve Kölelik Meselesi”, **Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, Tekirdağ, 2021, ss. 1491-1519.

Kayhan, Hande, “Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı”, **İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, Aralık, 2017, ss. 125-130.

Kelpetin, Mahmut, “Benî Kurayza Gazvesi İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi: İbn Hişâm Örneği”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 53, 2011, ss. 1-18.

Kelpetin, Mahmut, “İbn Sa’d’ın Hayatı, Eserleri, Hocaları ve Öğrencileri”, **Bir Âlim Bir Eser İbn Sa’d ve Tabakat**, (Ed. Muhammed Ali Alioğlu), Siyer Yayınları, İstanbul, 2014.

Kılıç, Hulusi, “el-İsfahânî, Ebu’l-Ferec”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 10, TDV Yayınları, 1994, ss. 316-318.

Koçyiğit, Tahsin, “Asabiyetten Uhuvvete -Medine’de Hz. Peygamber’in (sav) İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine-”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 41, 2015, ss. 9- 42.

Koçyiğit, Tahsin, “Hicret Sonrası Medine’de İlk Durumlar ve Yeni Düzen Kurulmasına Yönelik Faaliyetler”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, Cilt: 1, ss. 293-321.

Koçyiğit, Talat, “Abdullâh b. Übeyy b. Selûl”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, Cilt: 1, ss. 139-140.

M. Asım Köksal, **Hız. Muhammed ve İslâmiyet**, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1981, Cilt: 1-11.

Kutlu, Sönmez, “Mürchie”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları İstanbul, 2006, Cilt: 32, ss. 41-45.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, Nebi Bozkurt, “Mekke”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 28, TDV Yayınları, Ankara, 2003, ss. 555-575.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri; Nebi Bozkurt, “Mescid-i Nebevi”, **Türkiye Diyanet Vakfı**

İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, ss. 281-290.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mut’im b. Adi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 31, TDV Yayınları Ankara, 2020, s. 402.

Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

Lings, Martin (Ebûbekir Sirâceddin), **Hz. Muhammed’in Hayatı**, çev. Nazife Şişman, 23. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

Mağlus, Sami b. Abdullah b. Ahmed el-Mağlus, **Siyer Atlası**, çev. Abdullah Karakaş, 2. Baskı, Siyer Yayınları, İstanbul, 2011.

Martı, Huriye, “Ümmü Külsûm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, Cilt: 42, ss. 323-324.

Mevdûdî, Ebü’l-A’lâ (ö.1979), **Tefhimu’l Kur’ân**, 2. Baskı, Cilt: 1- 7, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.

Oflaz Abdulhalim, “Ebû Leheb ve Hz. Peygamber ile Olan Münasebetleri”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, Cilt 24, Sayı 1, 2020, ss. 167-185.

Önkal, Ahmet, “Amr b. Âs”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, Cilt: 3, ss. 79-81.

Önkal, Ahmet, “Bi’rimaûne”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 6, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 195,196.

Önkal, Ahmed, “Bir Siyer Kaynağı Olarak Buhârî: Kitâbü’l-Meğâzî Örneği”, **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1-2, Elazığ, 2016, ss. 73-80.

Önkal, Ahmet, “İbn Sa’d’ın Kitâbü’t-Tabakâtı’l-Kebîr’inin İslâm Kültüründeki Yeri ve Önemi”, **Sahibu’t-Tabakât İbn Sa’d**, (Ed. Adnan Demircan), Siyer Araştırmaları

Merkezi, 2014.

Öz, Mustafa, “Ma‘bed el-Cühenî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2003, Cilt: 27, ss. 281-282.

Öz, Şaban, “Siyer Kaynağı Olarak Tabakât”, **Sahibu’t-Tabakât İbn Sa‘d**, (Ed. Adnan Demircan), Siyer Araştırmaları Merkezi, 2014.

Özaydın, Abdülkerim, “Ahbâru Mekke”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1988, Cilt: 1, ss. 491-492.

Özdoğan, Kevser, **Hz. Peygamber’in Çocukları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Ankara, 2013.

Özel, Ahmet, “Tahyîr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, Cilt: 39, ss. 442- 443.

Özkuyumcu, Nadir, “Nadîr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, Cilt: 32, ss. 275-276.

Pajaziti, Ali, W.M. Watt’ın Din Anlayışı ve İslâm’ın Sosyolojik Yorumu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Sarıçam, İbrahim, **Emevî- Hâşimî İlişkileri**, 4. Baskı, Türkiye Diyanet vakfı yayınları, Ankara, 2015.

Sarıçam, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, 9. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2014.

Sarıçam, İbrahim, Mehmet Özdemir ve Seyfettin Erşahin, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru**, Nobel Yayınları, Ankara, 2011.

Sayar, Süleyman, “Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 9, Bursa, 2000, ss. 307-324.

Sezikli, H. Ahmet, “Abdülmuttalib”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 272-273.

Sezikli, H. Ahmed, “Mescid-i Kibleteyn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2004, Cilt: 29, ss. 278-279.

Söylemez, Mehmet Mahfuz, “İlk Dönem İslâm Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, 2010, ss. 99-124.

Sula, Murat “Ebu’l Ferec el İsfahânî’nın el-Ağânî Adlı Kitabının Kaynakları”, **Ekev Akademik Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 31, 2007, ss. 161-170.

Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505), **Ed-Dürrü’l-Mensûr**, çev. Zekeriya Yıldız, Cilt: 1- 16, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Şahin, Hanifi, “İlk Dönem Kader Tartışmalarında Siyasetin Rolü”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 36, Erzurum, 2011, ss. 47-70.

Şahyar, Ayşe Esre, “Zeyneb Bint Huzeyme”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 44, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s. 361.

Şakiroğlu, Mahmut H., “Giorgio Levi Della Vida”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara, 2003, Cilt: 27, ss. 151-153.

Şeker, Mehmet (Ed.), **İslam Tarihi ve Medeniyeti- Hz. Peygamber (sas) Dönemi**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, Cilt: 1-15.

Şenel, Abdulkadir, “Nuaym b. Mes‘ûd”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007, Cilt: 33, ss. 219-220.

Şentürk, Recep, “Amerika’da Yaşayan Müslümanlar-Neden İslâm Amerika’da En Hızlı Yayılan Din”, **Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar- III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı**, İSAM Yayını, İstanbul, 1998, ss. 85-130.

Şimşek, Murat, “el-Müsned (el-Fethu’r-Rabbânî Tertibi)”, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2005, ss. 205-209.

Şulul, Kasım, Hz. Peygamber’in Aile Reisi Olarak Geçim Vasıtaları, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, Yıl: 14, Temmuz-Aralık 2009, ss. 11- 26.

Taberi, Ebu Ca’fer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amüli et-Taberi el-Bağdadi, **Câmi‘u’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân**, Cilt: 1-7, Müessesetü’r- Risalet, Beyrut, 1994.

Taberi, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Taberi Tefsiri**, çev. Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya, Cilt: 1-8, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996.

Taberi, **Târih-i Taberi**, çev. M. Faruk Görtunca, Cilt: 1-4, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2007.

Taberi, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî (ö. 310/923), **Târîhu'r-Rusul ve'l Mulûk**, Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, 2. Baskı, Cilt: 1-11, Dârul Maarif bi Mısır, Kahire, 1967.

Tekin, Dilek, “Müslim ve el-Câmîu’s-Sahîh üzerine”, **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2015, ss. 49-68.

Topal, Ramazan, “Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde Yer Alan Medine Dönemi ile Alâkalı Siyer Rivayetlerinde Olayların Tarihlendirilmesi”, **Hadis ve Siyer Araştırmaları**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2022, ss. 7-39.

Topaloğlu, Bekir, “Tahrîm Suresi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, Cilt: 39, s. 425

Tunç, Cihat, “Gaylân ed-Dımaşkî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1996, Cilt: 13, ss. 414-415.

Uraler, Aynur, “Rukiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 35, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 219.

Uraler, Aynur, “Ümmü Habîbe”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 318-319.

Uraler, Aynur, “Ümmü Külsûm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 323.

Uraler, Aynur, “Sevde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 36, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 584-585

Üzüm, İlyas, “Kaderiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, Cilt: 24, ss. 64-65.

Vâkıdî, **Kitab-ul Meğazi**, çev. Musa K. Yılmaz, İlk Harf Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2013, Cilt: 1-3.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823), **Kitâbü'l Meğazî**, thk. Marsden Jones, 3. Baskı, Cilt: 1-3, Darü'l Âlemi, Beyrut, 1989.

Yaran, Cafer Sadık, “Watt’a Göre Oryantalist Bakışın Felsefi, Pluralist ve Liberal Versiyonu”, **Oryantalistlerin Gözüyle İslâm**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Hasan-ı Basrî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, Cilt: 16, ss. 305-307.

Yıldırım, Fethi, **Hz. Peygamber Döneminin İktisadi Yapısı**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2018.

Yıldırım Muhammed Emin, “Bir Âlim Bir Eser”, **Sahibu’t-Tabakât İbn Sa’d**, (Ed. Adnan Demircan), Siyer Araştırmaları Merkezi, 2014.

Yıldırım, Suzan, **Hz. Peygamber’in hanımlarından Ümmü Seleme’nin hayatı ve kişiliği**, (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlı Urfa, 2006.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1988, Cilt: 1, ss. 31-48.

Yitzhak, Ronen, “Muhammed’in Yahudi Eşleri Klasik İslam Geleneğinde Reyhâne Bint Zeyd ve Safiyye Bint Huyey”, çev. Ali Tekkoyun-Hasan Yıldız, **Siyer Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, 2020, ss. 161-180.

Watt, W. Montgomery, **A History Of Islamic Spain**, Edinburgh Universty Press, Edinburgh, 1965.

Watt, William Montgomery, **A Short History of Islam**, Oneworld Publications, 1996.

Watt, William Montgomery, “Batılı İlim Adamlarının Kur’ân’a Yaklaşımı”, **Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 16-18.09.1985, ss. 31-37.

Watt, W. Montgomery, **Bell’s Introduction to the Qur’an**, Edinburgh Universty

Press, Edinburgh, 1953.

Watt, W. Montgomery, “Companion to the Qur’an: Based on Arberry’s Translation”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, (Ed. J. Burton), Cambridge University Press, Cilt: 32, Sayı: 2, London, 1969, ss. 387-389.

Watt, W. Montgomery, **Early Islam: Collected Articles**, Edinburgh Universty Press, 1990.

Watt, W. Montgomery, **Free Will and Pre-Destination in Early Islam**, Burleigh Press, London, 1948.

Watt, W. Montgomery, **Günümüzde İslam ve Hristiyanlık**, çev. Turan Koç, izcilik yayıncılık, İstanbul, 1991.

Watt, W. Montgomery, **İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri**, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, 3. Baskı, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010.

Watt, W. Montgomery, **İslami Fundamentalism and Modernity**, Routledge Press, London and New York, 1988.

Watt, W. Montgomery, **İslâm Nedir?**, çev. Elif Rıza, iletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Watt, W. Montgomery, **Islamic Political Thought**, Edinburgh Universty Press, North America, 1968.

Watt, W. Montgomery, **Islamic Revelation in the Modern World**, Edinburgh Universty Press, North america, 1969.

Watt, W. Montgomery, **İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı**, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1968.

Watt, W. Montgomery, **Modern Dünyada İslâm Vahyi**, çev. Mehmet S. Aydın,

Hülbe Yayıncılık, Ankara, 1982.

Watt, W. Montgomery, **Muhammed: Islam and İntegration of Society**, Northwestern Universty Press, 1. Baskı, USA, 1961.

Watt, W. Mongomery, **Muhammad at Madina**, The Clarendon Press, Oxford, 1956.

Watt, W. Mongomery, **Hız. Muhammed Medine’de**, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2016,

Watt, W. Mongomery, **Hız. Muhammad at Mecca**, 2. Baskı, The Clarendon Press, Oxford, 1960.

Watt, W. Montgomery, **Hız. Muhammed Mekke’de**, çev. Süleyman Kalkan, 2. Baskı, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2020.

Watt, W. Montgomery, **Hız. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı**, çev. Erdem Türközü, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Watt, W. Montgomery, **Hız. Muhammed’in Mekke’si**, çev. Mehmet Akif Ersin, 2. Baskı, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017.

Watt, W. Montgomery, **Müslüman Aydın Gazali Hakkında Bir Araştırma**, çev. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınevi, İzmir, 1989.

Watt, W. Montgomery, **Muhammed Prophet and Statesman**, Oxford University Press, London, 1961.

Watt, W. Montgomery, “**Nihaî Vizyon ve Nihaî Hakikat**”, ter. Cafer Sadık Yaran, *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm* (ed. Ahmet Yücel), İstanbul, 2003.

Watt, W. Montgomery, **The Influence of Islam on Medieval Europe**, Edinburgh

Universty Press, North america, 1972.

Watt, W. Montgomery, **The Majesty That Was Islam**, Edinburgh Universty Press, 1974.

